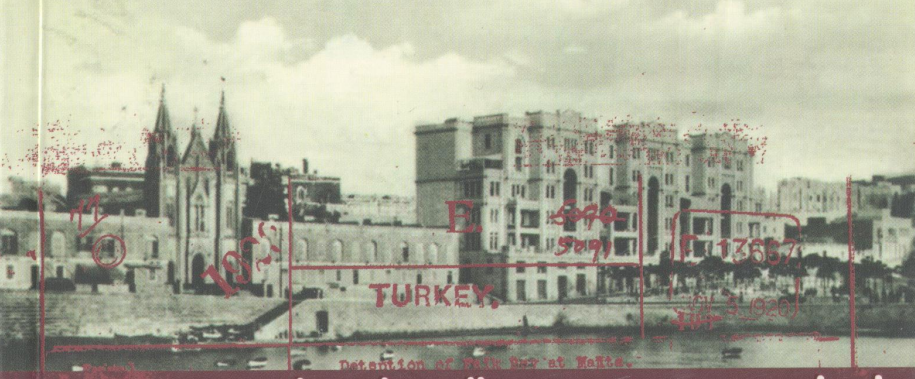

TRAKYA MİLLİ MÜCADELE TARİHİ

MALTA HATIRATI VE MALTA'DA TÜRKLER

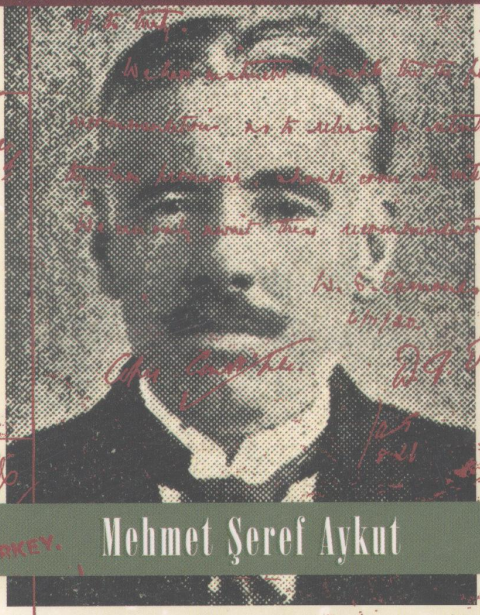

Mehmet Şeref Aykut

ALFA

Alfa Yayınları 2154
Anı-Anlatı 22

TRAKYA MİLLİ MÜCADELE TARİHİ MALTA HATIRATI ve MALTA'DA TÜRKLER

Mehmet Şeref Aykut

1. Basım: Aralık 2010
ISBN: 978-605-106-291-4

Sertifika No: 10905

Yayıncı ve Genel Yayın Yönetmeni M. Faruk Bayrak
Yayın Yönetmeni ve Editör Rana Alpöz
Pazarlama ve Satış Müdürü Vedat Bayrak
Yayına Hazırlayan Hasan Berke Dilan
Kapak Tasarımı Gökhan Burhan

© 2010, ALFA Basım Yayım Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti.

Kitabın tüm yayın hakları Alfa Basım Yayım Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti.'ne aittir. Yayınevinden yazılı izin alınmadan kısmen ya da tamamen alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

Baskı ve Cilt
Melisa Matbaacılık
Tel: (212) 674 97 23 Faks: (212) 674 97 29

Alfa Basım Yayım Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti.
Ticarethane Sokak No: 53 34110 Cağaloğlu İstanbul, Turkey
Tel: (212) 511 53 03 - 513 87 51 - 512 30 46 Faks: (212) 519 33 00
www.alfakitap.com
info@alfakitap.com

TRAKYA MİLLİ MÜCADELE TARİHİ
MALTA HATIRATI VE
MALTA'DA TÜRKLER

Mehmet Şeref Aykut

ALFA

İçindekiler

Giriş 1
Mehmet Şeref Aykut 5
Trakya Milli Mücadele Tarihi 11
Mehmet Şeref Aykut 11
Trakya 13
Önsöz 21
Mütareke'de Edirne 24
Bulgarların Oyunu 26
Kuleli Köyünde Bir Samanlık 34
Tüzük 38
Hürriyet ve İtilaf Edirne'de 46
12 Aralık 1918: Trakya'da Durum 56
İstanbul Heyetine 58
Batı Trakyalılar 65
İtilafçı İşgalcilere 71
Büyük Trakya Kongresi 75
Silahlı Teşkilat 85
Mütareke 91
Trakya Müdafaa-İ Hukuk Cemiyeti 92
Cafer Tayyar Bey'in Olumsuzluğu 93
Vali Salim Paşa'nın Edirne'den Kaçması 102
Ekler: *Trakya-Paşaeli Gazetesi* 110

Malta Hatıratı-Malta'da Türkler .....
Önsöz 129
Malta Hatıratı *131*
Talat Paşa 142
Enver Paşa 144
Cemal Paşa 145
Cavit Bey 146
İttihat ve Terakki 147

Iaşe 158
Ermenilerin Hıyaneti 183
Mütareke'den Malta'ya Gelinceye Kadar 207
Ferit Paşa 232
Hürriyet ve İtilaf 258

Malta'da Türkler *271*
Hasan Fehmi Efendi 280
İsmail Canpolat Bey 281
Ahmet Cevat Bey 283
Zekeriyya Zihni Bey 284
Salâh Cimcoz Bey 285
Süleyman Sûdi Bey 286
İbrahim Sahip Bey 288
Abbas Halim Paşa 290
Halil Menteşe Bey 291
Rahmi Bey 295
Mithat Şükrü Bey 301
Sait Halim Paşa 303
Hacı Adil Bey 304
Hüseyin Cahit Bey 321
Seyyit Bey 332
Şükrü Bey 334
Süleyman Numan Paşa 335
Esat Paşa 338
Ekler: *Trakya Milletvekillerinin Malta Mektupları* 343
Fotoğraflar Ve Mektuplar 357

Şeref Aykut'un torunu
gönül Koman Dilan'a...

GİRİŞ

Fikir ve mücadele adamı Mehmet Şeref Aykut'un iki elyazmasını bir ciltte toplayarak yayınlamayı uygun bulduk. İki el yazması, yani iki kitap birbirini tamamlayıcı niteliktedir. Siyasi tarihimizin en fırtınalı dönemlerinden, sonun başlangıcı sayılan, tarihin kırılma noktası olan Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasıyla başlayan Milli Mücadele döneminin karanlık kalmış olaylarını içermektedir.

Edirne Mebusu Mehmet Şeref Aykut'u sizlere tanıttıktan sonra birinci kitap; *Trakya'da Milli Mücadele Tarihi*'ni içermektedir. Mütareke ile başlayıp Malta Adası'na sürülmesine kadar yaşanan olaylar anlatılmaktadır.

Birinci kitapta Mehmet Şeref Aykut; Milli Mücadele sırasında Trakya'da yaşanan siyasi olaylara açıklık getirirken, kurucusu olduğu Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin nasıl örgütlendiğini ayrıntılarıyla açıklamaktadır.[1] Elimizde kısmen bulunan ve Cemiyet'in resmi yayın organı olan, günümüzün tek geçerli belgesi sayılan Trakya-Paşaeli Gazetesi Mehmet Şeref tarafından çıkarılmıştır. Gazeteyi tanıtmak için kitabın sonuna, Ekler kısmına, "Trakya-Paşaeli" Gazetesinden Seçmeler" konulmuştur.

"Tarih tekerrürden ibarettir" tezini kimi tarihçiler sürekli olarak ileri sürerler. Bu tez sürekli tartışılır! Ama yer ve zaman farklı olursa yorumu da farklı olmaktadır. Son Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nda Cumhuriyet tarihimizin dönüm noktası sayılan Misak-ı Milli; Meclis-i Mebusan kürsüsünden Edirne Mebusu Mehmet Şeref Aykut tarafından okunmuştur.

19. yüzyılın sömürge imparatoru olan İngiltere; Mehmet

---

1 Mehmet Şeref Bey'in "Trakya'da Milli Mücadele Tarihi" okunurken şu kitapların da göz önünde tutulması yerinde olur: Tevfik Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele*, Ankara, TTK, 1992; Zekai Güner, *Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri (1 Aralık 1918-13 Mayıs 1920)*, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, 1998

Şeref'in defalarca dile getirdiği gibi: "Kral ve Ben" anlayışıyla hareket ederek Meclisi Mebusan'ı basacak, yakaladıkları mebusları Malta Adası'na sürgüne yollayacaktır.

İkinci kitap; *Malta Hatıratı ve Malta'da Türkler* adıyla İngilizlerin sürgün adası Malta'da, ünlü Pulverista Hapishanesi'nde 1920-1921 yıllarında kaleme alınmıştır. Eser 8 defterde toplanmış, yaklaşık 145 sayfa tutmaktadır.

Malta Hatıratı ve Malta'da Türkler başlıklı eserinde Mehmet Şeref Bey, Abdülhamit'in İmparatorluğu nasıl çöküşe götürdüğünü farklı açıdan ele almakta, İttihat ve Terakki dönemiyle de hesaplaştığını görmekteyiz. Bir dönemin muhasebesi yapılmaktadır. Aynı dönemin perde arkasında yaşanan siyasi olayları ayrıntılarıyla açıklarken eserin yazılımında sert üslup kullanmaktadır. Eser sürgün kampında kaleme alınmıştır. Bu nedenle okuyucularımız tarafından bunun göz ardı edilmemesini dileriz.

İkinci kitabın sonunda Ekler kısmında; Mehmet Şeref Aykut ve Sürgün Arkadaşlarının Malta'dan İngiliz Yetkililere Gönderdikleri Mektuplar, İngiltere Dışişleri Bakanlığı arşivlerinden (Public Record Office) çıkarılmıştır. Mehmet Şeref'e ait kısa biyografi, iki kitaptaki tüm dipnotlar, yayınlanmış eserleri ve Ekler kısmı tarafımızdan iki kitaba ilave edilmiştir. Eski yazıdan yeni yazıya transkripsiyon aslına sadık kalınarak yapılmıştır. İki eserin önsözü ve defterler olarak bölünmesi Mehmet Şeref'e aittir. *Malta Hatıratı ve Malta'da Türkler* adlı eserin metninde bulunan parantez içindeki rakamlar elyazmasındaki sayfalara denk gelmektedir. Ayrıca okuyucuya kolaylık olsun diye eski dildeki sözcüklerin açıklaması parantez içinde tarafımızdan verilmiştir.

Kitabın kapağındaki fotoğraf; Malta'ya ait 1917 tarihli İtalyan baskısı kartpostal olup Mehmet Şeref Aykut'un aile albümünden alınmıştır.

Bu kitabın hazırlanmasında, iki meslektaşımın emekleri büyüktür. Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi öğretim üyelerinden Dr. Hüseyin Süzen ve Sanat Tarihi Bölümü'nden Dr. Fuat Günel'e; titiz çalışmalarından dolayı teşekkür ediyorum.

Ayrıca, kitabın basılmasında Mehmet Şeref Aykut'un torunu,

benim validem olan Gönül Kıymet Dilan'ın manevi desteğine teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

Kitabın hazırlanmasından ve yayınlanmasından sorumlu olurken, değerli meslektaşlarımın ve okuyucularımın eleştirilerine açık olmak benim için bir görevdir.

Prof. Dr. Hasan Berke Dilan
Edirne, Şubat 2010

MEHMET ŞEREF AYKUT

Mehmet Şeref Aykut, 1874 yılında Edirne'de doğmuştur. Babası Miralay Arif Bey, annesi Fatma Hanım'dır.

Aykut Alp soyundandır. Dedesi Oruç Aykut Paşa ahfadından bala rütbesi sahibi Mustafa Paşa'dır. [2]

Miralay Arif Bey, Yüksek Baytar Mektebi'ni bitirmiş, daha sonra Fransa'da ihtisas yapmıştır. Mehmet Şeref'in erken başlayan yazı hayatında babasının önemli rolü olmuştur.

Mehmet Şeref "93 Rus Harbi"nin çıkmasıyla, Edirne'den ailesiyle birlikte İstanbul'a göç etmiştir. İlkokuldan sonra önce Galatasaray'a devam etmiş, daha sonra Mercan İdadisi'ne geçmiştir. Mercan'ı 1891 yılında bitirdikten sonra Hukuk Mektebi'ne yazılmıştır.

Mehmet Şeref 1895 yılında Hukuk Mektebi'ni bitirerek, avukatlık mesleğine başlamadan önce askerlik görevini tamamlamak için Edirne'ye dönmüştür.

Askerliği sırasında Mehmet Necip [3] ve Faik beylerle sık sık mektuplaşmıştır.[4] Mektuplarının ağırlık konusu Türkçülük, Türk dilini Osmanlıca'dan arındırmak, Abdülhamit döneminin artan baskı rejimine karşı çıkmak olmuştur.

---

2 TBMM Azası Tercüme i Hal Kâğıdı Örneği No. 128.

3 Mehmet Necip (1872-1919), Kırımlı olup Rus polisinden kaçarak Paris'te İttihatçı Ahmet Rıza Grubu'na katıldı. Edirne'de gümrüklerde çalışırken Şeref Bey'le tanıştı. İlk Türkçülük fikrini ortaya atanlardandır. Türkçü Necip olarak tanınır. Bakınız Ömer Faruk Huyugüzel, *Necip Türkçü*, Ankara, 1988

4 Faik Kaltakkıran (1872-1954), ünlü Ahmet Badi Efendi'nin oğludur. Edirne'de doğdu, Galatasaray ve Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. İlk İttihatçılardandır, çeşitli memuriyetlerde bulundu, uzun dönem Edirne milletvekilliği yaptı. Ölene dek Mehmet Şeref'in ayrılmaz dostu oldu.

1896 yılında bir jurnal sonucu Edirne'de aralarında Talat, Hafız İbrahim, Mehmet Necip, Faik Bey'in bulunduğu sekiz kişilik bir grup gizli cemiyet kurmak suçundan tutuklanmıştır. Tutuklular önce Edirne Hapishanesi'ne kapatılmıştır.[5] Daha sonra bu grup İstanbul'a götürülüp Yıldız'da Kabasakal Mehmet Paşa Divan-ı Harbi'nde yargılanmışlardır. Yargılama sırasında Mehmet Şeref, tutuklu arkadaşlarının avukatlığını üstlenmiş, Abdülhamit'in baskı rejimini ağır şekilde eleştirmiş, arkadaşlarının savunmasını yapmış, onlar beraat etmiş, ancak rejime hakaretten dolayı sekiz yıl sürgün cezasına çarptırılmıştır.

Siyasi tutuklu olarak 1897 yılında Trablusgarp'a sürülmüştür. Yirmi dokuz ay süren hapis ve sürgün hayatından kaçarak 1899 yılında gizlice İzmir'e çıkmıştır.[6] Fikir mücadelesini artık gazetelerde yazdığı makalelerde sürdürecektir. [7]

1900 yılında, önce İzmir'de çıkmakta olan "Ahenk" gazetesinde yazmaya başlamıştır.

Daha sonra 1901-1902 yıllarında Tevfik Nevzat'la [8] beraber İzmir'de "Hizmet"i çıkarmıştır. Bu gazetede tefrikalar, makaleler, Fransızcadan tercüme romanlar yayınlamıştır.

İlk defa makalelerinde Türk dili konusunda tartışma başlatmıştır. "İzmir" gazetesi ise bu harekete cephe almıştır.

"İzmir, Ahenk, Hizmet" gazeteleri arasında tartışmaların şiddetlenmesi üzerine Maarif Müdürü gazeteleri kapatmıştır.

Tutuklanmak korkusuyla İzmir'den Manisa'ya kaçan Mehmet Şeref ilk eşi Kıymet Hanım'la burada evlenmiştir.

1903 yılında Bulgarların Edirne'de ayaklanmaları üzerine beldesi Edirne'ye dönmüştür.

1908 yılında İkinci Meşrutiyet'in ilanıyla Mustafa Şevket'in Edirne'de çıkarmaya başladığı "Yeni Edirne" gazetesinde Meh-

---

5 Bu gizli cemiyet İttihat ve Terakki'dir.

6 Bingazi'den gizlice bindiği Fransız Mesajeri Maritim Kumpanyası'na ait *Fake* gemisiyle 15 Nisan 1899'da İzmir'e çıkmıştır.

7 Hasan Dilan, *Mehmet Şeref Aykut ve İzmir'de İlk Fikir Hareketleri*, Edirne, Türk Kütüphaneciler Derneği, 1996

8 Ziya Somar, *Bir Adamın ve Şehrin Tarihi: Tevfik Nevzat*, İzmir, 1948

met Şeref'in başyazar olarak yazıları çıkmaya başladı. "Yeni Edirne" 1908-1909-1910 ve 1911 yıllarında sürekli çıkmıştır. [9] İzmir'de "Ahenk" gazetesinde başlattığı dil konusundaki tartışmaları "Yeni Edirne" sayfalarına taşımıştır. Bu arada iktidara ağırlığını koymuş olan İttihat ve Terakki Cemiyeti ile Talat Paşa'ya eleştirilerini "açık mektup" şeklinde bu gazetede yayınlamıştır. [10]

1909 yılında "Hukuk-u Esasiye" adıyla hukuki konulara eğilen, açıklık getiren, yetmiş tefrikalık bir yazı dizisi yayınlamıştır. [11]

1910 yılında "Bu Devlet Nasıl İdare Olunur" [12] ve 1911 yılında "Cemiyet ve Muhalifleri" [13] adıyla iki kitap yayınlamıştır. [14]

Ekim 1912'de Balkan Savaşı'nın çıkmasıyla birlikte ailesiyle Bursa'ya göç etmek zorunda kalmıştır. Bursa'da 1912 ile 1913 yıllarında ikamet etmiştir. [15]

Bursa'da kaldığı sürede "Mektuplarımın Silsilesinden" başlığıyla beş ayrı bölümden oluşan açık mektuplarını yayınlamıştır.

Bu mektuplar içinde en tanınmışı, "Anadolu'da Bir Müslüman Türk'ün Şeyhülislam Efendi Hazretleri'ne En Son Sözü"dür.

Edirne'nin kurtarılmasından sonra 1913 yılında beldesine dönmüştür. Edirne'ye dönüşünde "Mektuplarımın Silsilesinden" adıyla altıncı açık mektubunu yayınlayacaktır. [16] Az sonra Büyük Savaş başlayacaktır.

Mehmet Şeref'in savaş yıllarındaki yaşamını Malta'da Türkler adlı günlüğünün satır aralığında bulacaksınız.

1918 yılı Ekim ayında önce Bulgar cephesinin çökmesi, ardından Mütareke'nin imzalanmasından tam on altı gün sonra

---

9 Ünlü *Edirne Gazetesi'nin* dört cildi mevcuttur.

10 Açık mektubun konusu,1896 yılında mahkûm edilmelerine neden olan jurnalci Mülazım Said Efendi'nin jurnalinin Talat Efendi'nin evindeki çekmecesinde bulunmasıdır.

11 Bu eser kitap olarak basılmamış, dizi olarak 1910 yılında *Yeni Edirne* gazetesinde yayınlanmıştır.

12 Mehmet Şeref, *Bu Devlet Nasıl İdare Olunur?*, Edirne, 1910

13 Mehmet Şeref, *Cemiyet ve Muhalifleri*, Edirne, 1911

14 Mehmet Şeref'in yayınlanmış eserleri kitabın sonunda bulunmaktadır.

15 Celal Bayar, *Ben de Yazdım*, İstanbul, 1966, c. 3, s. 925

16 Mehmet Şeref, *Edirne Vilayetinden Rumlar Niçin Gitmek İstiyorlar?*, Edirne, 1330

"Trakya Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti", Mehmet Şeref Aykut tarafından kurulacaktır. Cemiyetin kurucuları arasında Faik Bey, Kasım Yolageldili [17] ve Edirne Belediye Reisi Şevket Bey [18] bulunmaktadır. Cemiyet'in merkezi Edirne'dir. Ayrıca tüm Trakya'da şubeler açmış örgütlenmiştir.

Cemiyet'in nizamname ve beyannamesi Mehmet Şeref tarafından hazırlanmış, "Trakya-Paşaeli" gazetesinin imtiyaz sahibi ve başyazarı olmuş, aynı gazete Cemiyeti'in resmi yayın organı olarak çıkmaya başlamıştır. [19]

Son Osmanlı Meclis-i Mebusanı 12 Ocak 1920 tarihinde tekrar toplanmış, Meclis-i Mebusan'a Edirne mebusu ve Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyesi olarak katılmıştır.

Bu Meclis'in en önemli görevi, Misak-ı Milli'yi kabul edip dünyaya ilan etmesidir. Mehmet Şeref, Misak-ı Milli'yi hazırlayan "Felah ı Vatan" grubu içinde yer almış, 28 Ocak 1920 tarihin-

---

17 Kasım Yolageldili, "Bulgaristan'ın Selvi Kasabası'nda 1874 yılında doğdu. Babası Hacı İbrahim Ağa, annesi Ayşe Hanım'dır. 1878 yılında ailesiyle Edirne'ye göç ederek Yolageldili Köyü'ne yerleşti ve burada Yolageldili çiftliğini kurdu. Edirne'de orta öğrenimini gördükten sonra ticarete atıldı. 1908 Devrimi'nden sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne üye oldu ve politikaya atıldı. Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin dört kurucusundan biri oldu. Cemiyetin Merkez Heyeti üyesidir. Cemiyete mali destekte bulunmuştur. Edirne'nin Yunanlılar tarafından işgal edilmesi üzerine Bulgaristan'a geçerek önce Kızanlık, daha sonra Eski Zağra'da faaliyetlerine devam etmiştir. Mücadelenin sonuna kadar hiçbir karşılık beklemeden faaliyetlerini sürdürmüştür. Zaferin kazanılmasından sonra 25 Kasım 1922'de Edirne'nin kurtuluşu günü Bulgaristan'dan gelerek diktirdiği büyük Türk bayrağını Selimiye Camii'nin iki minaresi arasına çektirmiştir. Bu bayrak yıllarca milli günlerde Selimiye'ye çekilmiştir. Cumhuriyet'in ilanıyla Edirne'ye ilk belediye başkanı olmuştur. İstiklal madalyasını şerefle taşımış 1936 yılında 22 Haziran günü hayata veda etmiştir." Bu bilgiler Kasım Yolageldili'nin torunu ve İstanbul'da yaşayan Bercis Peta (Yolageldili) tarafından bize yazılmış mektubundan alınmıştır. Metktubuyla birlikte bir de Kasım Efendi'ye ait fotoğraf yollanmıştır.

18 Şevket Bey, (Şevket Dağdeviren), Edirne eşrafından olup 1919 yılında Edirne Belediye Başkanı oldu. Trakya Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin dört kurucusundan biridir. Halen Edirne'de yaşamakta olan bir torunu bulunmaktadır.

19 "Trakya-Paşaeli" gazeteleri kısmen mevcuttur. Konuyla ilgili açıklamalar birinci kitabın Ekler bölümünde yapılmaktadır.

de Osmanlı Mebusan Meclisi'nde yapılan gizli toplantıda "Ahd-ı Milli Beyannamesi" olarak kabul edilmiştir. 17 Şubat 1920 günü, Edirne Mebusu Mehmet Şeref Aykut'un önergesinin kabulünden sonra Mebusan Meclisi kürsüsünde onun tarafından okunmuş ve oybirliğiyle kabul edilmiştir.

16 Mart 1920'de İngiliz askerleri İstanbul'u resmen işgal etmişler, iki gün sonra da Meclis-i Mebusan'ı basarak yakaladıkları milletvekillerini Malta'ya sürmüşlerdir.

İngiliz belgelerinde 2779 sürgün numarasıyla kayıtlı Mehmet Şeref için İngiliz İstihbarat Örgütleri şu açıklamayı yapmaktadır: "Milliyetçi, Edirne Mebusu".[20] Daha sonra İngiliz Yüksek Komiserliği Malta'ya sürülen Türkleri altı sınıfa ayırmıştır. Mehmet Şeref yirmi sekiz kişiyle "F" listesindedir. Bu listedekilerin Türkiye'ye dönmeleri İngilizler açısından "askeri bakımdan sakıncalıdır". İngilizler göre F listesi Kemalistlere karşı siyasi pazarlık konusu yapılacaktır.

Mehmet Şeref ve Faik Kaltakkıran Malta'dan kurtulduktan sonra 25.4.1921 tarihinde Ankara'ya gelmişler, Edirne Mebusları olarak TBMM'ye katılmışlardır.

Mehmet Şeref bu arada Ankara'da çıkmakta olan "Hâkimiyet-i Milliye" gazetesinde Mustafa Kemal Paşa'nın isteği üzerine "Malta Hatıratı ve Malta'da Türkler" adıyla yazısını kısa bir süre yayınlamaya başlamıştır. Yazının yayınlanmasıyla Malta'da sürgüne yollanan tutuklu Türklerin tam listesi ortaya çıkmıştır. İngilizler tarafından sürgüne yollanan tutukluların sayısının ortaya çıkması, İngilizlerin Malta'daki Türklere kötü davranmaları öncelikle İtilaf Devletleri arasında şaşkınlık yaratmıştır.[21]

Birinci devre mebusluğu döneminde aktif siyaset adamıdır. Meclis kürsüsünden yapılan en uzun konuşmalar, eleştiriler ona aittir. Sık sık Meclis kürsüsüne çıkarak zafere inancını ve Meclis'in Mustafa Kemal Paşa'ya olan güvenini ifade etmiştir.

---

20 Bilal Şimşir, *Malta Sürgünleri*, Ankara, 1985, s.169.

21 Mehmet Şeref, "Malta Hatıratı", *Hâkimiyeti Milliye*, 28 Nisan-28 Mayıs 1921 (1337)

Ancak, Misak-ı Milli içinde olan Batı Trakya, Ege Adaları, Hatay-Halep-Musul'un Lozan Barış Konferansı'nda Türkiye sınırları dışında bırakılmasına kesinlikle karşı çıkmıştır.

Lausanne Barış Görüşmeleri sırasında Trakya sınırının çizilmesi sırasında İsmet Paşa'ya karşı yaptığı muhalefetle bilinir. Bu konulardaki muhalefeti dolayısıyla 1923-1931 yılları arası TBMM seçimlerine aday gösterilmemiştir.

1923 yılında "Hanedan ve Millet" adlı eserini yayınlamıştır. [22] Bu kitabını Malta'da sürgündeyken kaleme almıştır.

24.4.1931 tarihinde Dördüncü Dönem Edirne milletvekili olarak TBMM'ye katılmıştır.

1934 yılında "Bulgarlar ve Bulgar Devleti" ile "İsmet Paşa"; 1936 yılında "Kamalizm" adlı kitabını yayınlamıştır. [23]

9 Şubat 1935'te Beşinci Dönem, 26 Mart 1939 yılında Altıncı Dönem milletvekili olarak Meclis'te görev almıştır.

18 Mayıs 1939 tarihinde tedavi edilmekte olduğu İstanbul Yakacık Sanatoryumu'nda ölmüştür.

21 Mayıs 1939'da Edirne'de toprağa verilmiştir.

Mezar Açılınca Kinlerin Sönmesi Pek Tabiidir.
Mehmet Şeref

22 *Bu Devlet Nasıl İdare Olunur* ile *Hanedan ve Millet* adlı kitaplar Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi'nde bulunmaktadır.

23 Bu üç kitap Türkçe olarak basılmıştır.

TRAKYA MİLLİ MÜCADELE TARİHİ

Mehmet Şeref Aykut

Trakya

İngiliz temsilcisinin işe karışması - Cemal Bey'in işine son verilmesi - İtilaf ve Hürriyet Kulübü - Debbağhaneli Hafız Ağa'nın Ankara'dan dönüşü - Mahkeme Kâtibi Hilmi Efendi'ni İtilaf ve Hürriyetçiliği - Şeyh Galip, Hürriyet ve İtilaf başkanı olurken Doktor Masiyan ikinci başkan oluyor - Ermeniler üye - Şeyh Galip Efendioğlu ile Bahaeddin Bey'in korkunç oyunu - Salim Paşa'yı getirmeye gidenler - Uzunköprü İstasyonu'nda bir dakikalık bir rastlantı - Salim Paşa ile gelen Çerkez Fuat'ın Polis Müdürlüğü - Tutuklamalar başladı - Mektupçu İbrahim Bey'in temsilciliği - Kulübe baskın - Ahmet Badi merhumun kitapları - Doktor Rıfat Osman Bey'in haklı telaşı – Dilaver'in kullanılması ve zavallının mezarını kirleten baykuş sesleri - Münir Mustafa'nın İstanbul müdürlüğü - Ermeniler mallarını geri istiyor - Ermenilere Salim Paşa'nın yardım etmesi ve para verdirmesi - İngiliz mümessili Samsun'un yerine gelen Lister - Türkler kimlerdir? - Rum Metropoliti'yle görüşenler - Salim Paşa'nın belediyenin arkasındaki evinde alınan kararlar - Yüce Türk çocuklarının önlemleri - Salim Paşa'nın yüz bin lirayı özel idareye aşırmak istemesi - Bu parayı aşırmak için gafil Bahaeddin Bey'in memnuniyeti - Şeyh Salahaddin'in merhum İsmail Nazım Bey'i Salim Paşa'nın iğfali - Mesele hallinde İsmail Bey'in duyduğu ızdırap - Teşkilat yürüyor Salim Paşa'nın mutasarrıf ve kaymakama tamimi - İkiyüzlü bir siyasetle cemiyeti yıkma girişimi - Teşkilat ihmal edilmiştir. Her tarafta hüsnü kabul - Milletin azim ve imanı aşkı ve heyecanı - Selimiye önünde bütün Trakya üyeleri ve halkının milli davaya karşı yemin etmesi - Yeminin vicdandan gelen gücü - Matemli bayraklar karşısında halkın duyduğu hassasiyet ve özveri - Orada polis

müdürü Fuat'ın cakaları - Devletlere yazılan esaslı bir nota - Göçmen Müdürü Uzunköprülü Ali Seyfi Bey'in yüksek kabiliyeti ve sönmez Türk ateşiyle on altı saat çalışması sonucu meydana getirdiği istatistikler - Nüfus Müdürü Ömer Efendi ve nüfus kâtibi Hayrullah Efendi'nin değerli çalışması - Savcı Arif'in Müslüman görünen gâvur yanı - Ahırköylü Ahmet Bey'in kararları dinlerken tavrı ve kendisine düşen işin ne olacağını sorması- Tatar Hilmi Hoca'nın müftülüğü - Salim Paşa gemi azıya almak istiyor - Cemiyete müdahale - Zorunlu iki cemiyet - Tatar Hoca Hilmi, Debbağhaneli Hafız Şükrü, Ahmet Bey'in Trakya Paşaeli Cemiyeti'ne musallat edilmeleri - Gündüz resmi toplantı - Gece yarısından sonra asıl komitenin çalışması - Birinci Kongre - Kongre üyelerinin Ziraat Bahçesi'nde toplanması - Vali Salim Paşa da geliyor - Vali, Trakya Komitesi'nin en hararetli taraftarı oluyor - Kongrede yanlı Aziz Bey'in inadı ve işi bir türlü anlayamaması - Tekirdağ üyesi Rahmi Bey'in tam yerinde bir müdahalesi - Ordu Kumandanı Cafer Tayyar Bey'in kara tahta üzerindeki haritada lüzumsuz bir sürü bilgiçlik taslaması - Cafer Tayyar Bey'in kuruntuları - Kongre'nin kararı - İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali - Bunun milletimiz üzerine etkisi - Uzunköprü'de Hacı İsfendiyaroğlu'nun Yunan bölüğüyle çarşıdan türkü söyleyerek geçişi - Çaylakoğlu İsmail Ağa'nın bir sözü - Ali Galip Bey'den değerli yazılar ve Uzunköprü' de teşkilata başlaması - Karpuzkulu Mehmet Ağa'nın Türk büyüklüğü - Keşanlıların özverisi - Malkaralı Nazım Bey'in mert ve âlicenap hareketleri - Tekirdağlı Adil Bey merhumunun yüksek özveri ve fedakârlığı - Babaeskili Ali Arslan Sultan Efendi'nin ölçüsüz büyüklüğü ve ruhundaki azim ve büyüklük - Babaeskili Tuzsuz Mehmet'in haykırışı - Babaeskili Hamdi Şükrü kardeşlerin gayreti - Kırk Kilise müftüsü her zamanki gafil Bahaeddin'in manasız sözleri - Bu zavallı yaratığın mahiyeti - Uzunköprü halkının yüksek himmeti - Lüleburgazlıların büyük himmeti - Lüleburgazlı Şevket Bey'in değerli hizmetleri - Kaza ve köylerimizin milli davaya bağlılığı - Uzunköprülü Derviş Ahmet'in Kongre'deki meşhur son sözü: "Ya Devlet başa, ya Kuzgun leşe" - İlk kongre - Damat Ferit'in hareketi - O heyete verilen ilk nota ve belgeler -

Trakya Rusya'sının değeri - İstanbul'a hareket - Kasım Efendi'nin düşünceleri - Müftü Mestan Efendi ile bir vagonda - Şevket Bey'in sönmeyen sigarasından usanan Yahudi'nin yanımızdan kaçarak bizi serbest bırakması - Galip Bahtiyar Bey'in derin derin düşünmesi - Her şekil yolun ve fenalıkların kıyaslaması - Vicdanının saf ve nezih duyguların ortasında çırpındığı acı dakikalar - Cağaloğlu'nda tutuğumuz siyasi merkez binası - Hirdaki Kürt Cemiyeti bitişik binada imiş - Edirneli Kürdoğlu Ekrem'in Kürtlerle teması - Asılmış Abdülkadir'in hıyanetleri - Kürdoğlu Ekrem Bey'in bunlara oynadığı oyun - Sadrazamı ziyarete bizi teşvik eden Kasım Efendi'nin sadaret odasındaki üzgün ve pürhiddet bir sözü - Kâzım ve ekâbiri ricalin reyini almak isteyenlerle benim kavgalarım - Arabasında Töreköylü Celal ile Aşiyan'a gidişimiz - Ahmet Rıza, İzzet Paşa, Mahmut Paşa, Tevfik Paşa ve bir sürü büyük tanınmış cidden küçük, dinsiz, donsuz, burnundan ötesini göremeyen sersem saltanat düşkünleriyle boşuna görüşmeler - Nihayet arkadaşların düşüncesi - Müthiş ve tam yerinde bir kararın alınması ve bu tarihi imzayı atarken komite reisi Müftü Sinan Efendi'nin tarihi ve vicdandan kopan bir sözü - İngiltere büyükelçiliğine, Fransız büyükelçiliğine, Amerika büyükelçiliğine, İtalya büyükelçiliğine ziyaret - Hepsinden aldığımız izlenimler - Meşhur Papaz Fred ile görüşme - Maymun papazın heyeti - Çorlu Metropoliti'ne sevk etmek istemesi - Sobranya azasından Töreköylü Celal'in yazıhanesi komiteye merkez yapıldı - İhmaller - İtalya'ya gönderilecek olanların hareketi - İtalya'ya yatla kaçarak gireceklerdir - Edirne'ye dönüş - Bir gece seyahatinde dört bin lira - Lüleburgaz müftüsünün yeşil çıkınındaki paracıkları - Merhum Tekirdağlı Adil Bey'in Muratlı'ya koşusu - Versay Konferansı'ndaki kovan - Bunun üzerine Edirne'de bir toplantı - Protesto için bir miting kararı - O gece belediyede bir toplantı - Hürriyet ve İtilaf Kulübü üyelerinin belediyeye gösterişle gelişi - Başta Müftü Tatar Hilmi, Rasim Beyzade İbrahim, Bahaeddin, Topal Hilmi, Ziya beyler ve Yağhaneli Hafız Mehmet olduğu halde müftünün bir sözü - Onlara verilen cevap - Etraf sarılı - Ama dinleyen yoktu - Müthiş bir miting - Polis Müdürü Fuad kuduruyor - Yazılan nota

Amerika Cumhurbaşkanı Mösyö Wilson'un eline veriliyor - Trakya Paşaeli Cemiyeti notası Venizelos'u zor duruma düşürdü - Wilson'un Dörtler Meclisi'ndeki şartlı sözü - Türk davasına karşı duranların şaşkınlığı - Metropolite gelen emir - Metropolitin Şevket Bey'le görüşmesi - Metropolit komiteye sokulmak isteniyor - Üyenin öldürülmek kararına Venizelos itiraz ediyor - İstanbul'a hareket - Kavalalı İsmail Hakkı'nın bir yazısı - Merkezde toplantı - Heyetin görüşmek için verdiği karar - Töreköylü Celal'in acıları ve eli aşağıdaki bombaya dokunuyor - İsmail Hakkı'nın heyete Venizelos imzasıyla bir mektup okuması - Önerileri - Polis Siyasi Müdürü Muammer Bey'in o zaman İsmail Hakkı'yı İstanbul'dan çıkarışı - Zavallı Muammer'e bu pek pahalıya mal oldu - Tokatlıyan'da Osmanlı Mebusu Kokai Efendi ile konuşma, hep aynı öneri - Batı Trakya karışıyor - Yüzbaşı Çolak Fuad Bey'in oraya gitmesi - Bu kişi orada ne yapabildi - Gümülcine'ye hareket - Tehlikeler içinde geçmiş bir gece - Gümülcineli İsmail'e Fuad Bey'in güveni - İsmail yerli elbise giyiyor - Kör Galip ile Tespihci Mustafa'nın marifetleri - Galip, hain Mustafa, gafil - General Çarli ile görüşmemiz -Yunan temsilcisi Osmanlı Mebusu Kokai Efendi görüşmek istiyor - Şevket Bey'in tütün içme merakı - Eski günleri uyandı - Gümülcine'de dönen entrikalar - Bulgar komitalarıyla konuşma - Makedonya Komitesi'nin gizli merkezleri serbest - Edirne'ye Kör Galibi getirmeye muvaffak olduk - Bunu harcamak vatanın kurtuluşuna gerkliydi - Arkadaşların kararsızlığı ve kabul etmeyişi - Kör Galib ile Töreköylü Celal'in müthiş kavgası - İstanbul'a hareket - Doğu vilayetlerinde, İzmir'de, Atina'da iki cemiyet kurulması - İstanbul'da Gazi Hazretleri'yle görüşme ve verilen kararın uygulanmasına doğru - Sivas Kongresi - Anadolu insanı ve gençler - Milli ordu kurulmasına doğru - Cafer Tayyar'ın daima büyük görünmek hastalığı - Onun yanılgısı karşısında Şükrü Nail ve Cemil beylerin uyanıklığı - Önemli bir toplantı - Verilen kararların uygulanmasına doğru - Kırklareli'ne hareket - Şükrü Nail Bey'le konuşma ve bazı izlenimler - Kırklareli'nde olumsuz hareketlerin başındakileri ne öğüt - Trakya'da bir dönem - Uzunköprü'ye gece varış - İpsala, Enez, Gelibolu, Keşan, Malkara, Hayrabolu, Tekirdağ, Çorlu, Saray, Vize, Pınarhisar, Burgaz, Baba-

eski, Kırklareli, Havsa'dan Edirne'ye dönüş - Bunun komiteye verilen raporu - Yunan taburunun Demirhanlı boyunda başlattığı mezalim - Uzunköprü ve Burgaz'da taşkın Rumların elebaşları - Sürekli olarak metropolit bu taşkınlıklara mani olmak Yunan milli idealinin gereği olduğunu anlatıyor - Edirne'de olumsuz hareketler başladı - Cafer Tayyar'ın idaresizliği - Anadolu ile ilişkiye girmemesi yüzünden ortaya çıkan uygunsuzluklar - Cemil Bey'in vicdanından kopan bir ses - Bu adam bir Donkişot'tur - Topçu kumandanı Havsalı Miralay Ahmet Bey'in samimi bir uyarısı - Bir yerine on, on yerine yüz veren bir halk - Milli ordu hazırlanıyor - Cafer Tayyar'ın aziz dostu - Bulgar Konsolos vekili Darandof'un casusluğu - Mustafa Kemal Hazretleri'nin sözü bizi düşündürüyor - Halbuki Cafer Tayyar'ın kafasının ardında başka fikirler var - Bir gece zinciri kırdık - Cafer Tayyar'ın affetmeyen kini - Yüzünden perdeyi atınca şaşırdı - Konferanstan dehşetli haberler geliyor - Salim Paşa'nın ustalığı - İstanbul'a varış - İstanbul'a sürgün olarak ikamete mecburiyetimiz: 1- Bu kararı Salim Paşa yazıyor. 2- Dahiliye Nazırı Adil Bey uyguluyor - İstanbul polisi bizi soruşturmuş takip ediyor - Polis İkinci Şube Müdürü Cevdet Bey Trakya gayesine çalışmayı kabul etmiyor - Hüsnü Bey geliyor - Her ikisinin de düşüncesi bilinmiyor - İstanbul merkezinde çalışma şiddetlendi - Edirne merkezi bozulmaya başlıyor - Cemiyete sonradan girmelerin davayı kavrayamaması yüzünden karışıklık - Ali Seyfi ile Burgazlı Şevket merkezi yaşatıyor - Üyenin hepsi ilgisiz - Cafer Tayyar'a karşı Hüsamettin, Cemal, Şerif beylerin günahı - Askeri kumandanın baskısı - Asker ruhunun idare ile uyuşamamasının en parlak örneği - Cemil ve Şükrü Nail beyler yalnız askeri hareketle meşgul olmak isterken Cafer Tayyar Bey bütün işleri eline almak niyetindedir - Ayrılık başlamıştır - İstanbul merkezi çok dürüst ve muntazam işliyor - Şakir Bey'in katılması çok değerli olmuştur - Şakir, Faik ve Galib Bahtiyar'ın Batı Trakya'ya yolculuğu - Faik Bey'in Karaağaç'a varması ve tenekeci Yako belgesiyle hududu geçişi - Faik ve Şakir beylerin Trakya hakkında ki izlenimleri - Edirne'de hem Trakya Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti hem ayrıca Anadolu'ya bağlı bir cemiyet teşkili gibi ikiliğe doğru giden akımın uyanışı - Bu akımı yayan Vali Salim Paşa'dır - Bazı

baldırı çıplak, hayta, serseri, Trakya ile ilgisi ve milletiyle ilişkisi olmayanların silahlandırılmak istenilmesi - Bunları yapan Vali Salim ile Polis Müdürü Fuat'tır - Edirne karmakarışık olmuş - Cafer Tayyar Bey'in İstanbul'a gelmesi - Bu kötü haberin ulaştığı gün İstanbul'dan kaçtım - Edirne'ye girerken milletin bizi karşılaması - Abalarbaşı'nda valiye tesadüf - Valinin İngilizlere sığınması - Belediyede muazzam bir toplantı var - Derhal oraya vardık - Bütün askeri, mülki, adli memurlarla üyeler, mahalle ve semt heyetleri, kaza, liva üyeleri ile halk Belediye salonlarını doldurmuş - Telgrafçı Aziz Bey'in yeni bir hatası - Müftü Tatar Hilmi ve avanesinin şeytani teşebbüsüne imkân bırakılmadı - Erkânı Harbiye Başkanı Cemil Bey'e tevfiz-i umum kararı - Halkın gösterilen doğru yola girerek bağlılık göstermesi - Toplantı gürültüsüz dağıldı - Aziz Bey'e öğüt - Şehbender Şükrü Bey'in Polis Müdürü Fuat'ı yakalayıp Edirne'den çıkarışı - Askeri teşekkülde şaşkınlık gösterilmesi - Babaeski asker alma yoluna giderken Fuat'a tesadüf - Polislerin özverisi - İstikrar iade edildi - Anadolu'ya tamamıyla bağlantı sağlanmıştır - Mebus seçimleri - Ve yararı hakkında Cafer Tayyar'ın zaaf göstermesi - İstanbul Meclisi'ne o gecenin sabahı varış.

İstanbul Meclis-i Mebusan'ı - Geçen olaylar - Malta'ya Benbau (Banbu) ile varış - Cafer Tayyar'ın İstanbul'a gittiğinin haberi - Anadolu, İstanbul ile ilgisini keserken Cafer Tayyar'ın Ferit Paşa'ya koşmasındaki dikkatsizlik - On iki ay mahrum bir zindan hayatı - Bu esnada geçen Trakya olayları nelerdir - Trakya'nın istilasına dair geçen olaylar - Trakya Paşaeli Cemiyeti İstanbul'da - Bulgaristan'ın Kızanlık ve Zağra daki arkadaşlar - Milli teşkilatın gücü - Genel Kurmay'ın Trakya Paşaeli'yle istihbarat ve hizmetlerine itimadı - Hattı fasılda Cemil Bey'in Kumandanlığı -Trakya'dan muntazam haberler alınıyor - Trakya Yunanistan istilasında iken gece vakası - Burada olumsuz hastalıklı korku eseri ya hain, ya menfaat icabı, yahut canı kurtarma hissiyle hareket eden şahısların içyüzü - Trakya'da hıyanet damgası kimlere vurulmuştur - Trakya'nın Milli Mücadele deki değerli hizmetleri - Trakya gayesine çalışan şahısların ihtilal tarihi karşısındaki kimlikleri - Anadolu'dan son Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nın toplanması hakkında talep edilen görüşe cevap - General Franchet d'Esperey'nin

(Franşe Despere) Edirne'ye gelmesi - Rumların çok görünme gayreti - Milletin koşuşması - Franşe Despere'yi karşılayanlar, yeşil feraceli Türk kadını, kırmızı kuşaklı Türk köylüsü - General Charpy'nin (Şarpi) nin bir sözü - Rum metropoliti, papazları, Rum ileri gelenleri şehrin ortasında karşılıyorlar - General Despere bunlara iltifat bile etmedi - Yakup Efendizade Derviş Bey'in generale cevabı - Belediye Başkanı Şevket Bey'in bonbon şekeri - Mebus Faik Bey'in toplananlara cevabı - General yumuşadı ve Rumlara son sözü söyledi - Cafer Tayyar Bey'in yumuşaklığı ve bu işin eri olmadığının anlaşılması - Faik Bey'in mütekait Cevad Paşa'ya başvuruları - Mustafa Kemal Hazretleri'nin verdikleri istikametlerin Cafer Tayyar elinde güdük kalması - Ankara'ya varış - Ankara yollarında - Ankara'da görüşmeler - Dönüşte verilen rapor - Meclisin açılması - Trakya milli ordunun tekâmülü - Merkez heyeti - Bütün bir gece devam eden müzakere neticesinde son kararları tespit ederek milli ordu kumandanına iktidar ve idareyi vermesi - Onun emri altına girerek artık vazifesine son vermesi - İşten ve halkın ortasından uzaklaştırılması lazım gelen on sekiz şahsın ismini havi pusula Cafer Tayyar Bey'e tevdi edilmiştir - Cafer Tayyar'ın zaafı - Münir Mustafa, Sadi Galib, Cezzar Damadı Hamit Tatar Hilmi, Belediye Reisi Şevket Bey, Mebus Faik, Ali Seyfi Bey, Cemal Bey, Müftüzade Cemal Bey, Şeref Bey, Hüsameddin Efendi, Ekrem Bey, Hafız Mehmet Efendi, Tatar Hilmi Efendi, Müftü Mestan Efendi, Galip Bahtiyar Bey, Gelibolu Mebusu Şakir Bey, Çatalca Mebusu Hayrettin Bey, Doktor Rıfat Osman Bey, Mektupçu İbrahim Bey, Yolageldili Kasım Efendi, Çolak Hayri Bey, Ahırköylü Ahmet Bey, Topal Hilmi Efendi, Burgazlı Şevket Bey, Uzunköprülü Mustafa Bey, Kırk Kiliseli Dingiloğlu Şevket Bey, Babaeskili Sultan Efendi, Saraylı Sadık Efendi, Çorlulu İhsan Bey, Tekirdağlı Adil Bey, Babaeskili Hacı Şerif Bey, Malkaralı Nazmi, Kulelinden Hamdi Bey, Burgaz Müftüsü, Fethi Bey, Şeyh Galibzade Bahaeddin Bey, Hafız Mehmet Efendi, Nüfusçu Ömer Efendi, Emniyet Genel Müdürü Rıfat Bey, İğneadalı Haydar Bey, Şehbender Şükrü Bey, Konsolos Kâtibi Ahmet Şadi Bey - Bu işte faydalı, hayırlı, mariz maraz, hain, vaziyetler almış birçok zevat - Milli vicdanın uyanışı - Serhat milletinin tabiatı - Doğu-Batı Trakya - Sonuç.

Önsöz

Gençlik ve ihtiyarlıkta şu çetin ve binbir macera ile geçmiş ömrümün vefalı ve fazilet kar arkadaşı Edirne Mebusu Badızade Faik [24] bana her vakit diyor ki: Trakya'nın mücadele tarihini yazmak arkadaşlar arasında sana borçtur. Bunun en salahiyet sahibi sensin ve artık dönülmeyen uzun yolculuğa çıkmadan önce bu vazifeyi yapmalısın. Şerefli arkadaşım Faik bunu geçen gün soba başında, odaya ılık bir hararet yayılmış olduğu zaman eliyle bana kahve pişirirken tekrar ediyordu.

Aziz arkadaşımın binbir sıkıntı ve mahrumiyetle geçen hayatının bir günü binbir kişiyi delirtmeye yeten felaketlerine bütün ruh ve vicdanıyla katılmış o yüksek düşünceli, güneş vicdanlı, elmas yürekli eşi Neyire Hanım da bu sahnenin daima olduğu gibi samimi ve sakin simalı idi. Bir Faik'a, bir de eşine baktım. Bu aziz kadının kim bilir hiç istemeyerek zehirlediğimiz ne kadar gençlik rüyaları, ne kadar acı izleri kalmış gençlik günleri vardır. Zavallı aziz hemşire Faik'ın hayat arkadaşı olduğunun ertesinde balayını geçirecekleri yerde, bir zindanın soğuk demir kapısı araya girmişti ve biz hepimiz biraz, biraz ben, felaketin istemeyerek faili idik. Bugün o hazin maceranın ortada ancak üç-dört ak saçlı, beli bükük, dağınık enkazından başka kimse kalmadı.

Tam otuz dokuz yıl önce bir ses, ta vicdanlarımızın içinden kopan samimi bir ses bilmem nasıl ve ne araçla bize haykırmıştı: VATAN TEHLİKEDE!

İşte o günden sonra kırk yıl hiç durmadan biz bu aziz Türk vatanının ardından hep koştuk. Bir tek gezmediğimiz "adem",

---

24 Faik Kaltakkıran.

görmediğimiz "kerem" kaldı ve nihayet herkes bu aziz memlekete "Osmanlı" derken, kırk yıl önce biz ona "Türkiye" diyorduk... Her kes bu temiz, pürüzsüz tatlı dile "Osmanlıca" derken biz "Türkçe" diyor ve sırf Türkçe yazıyorduk.

İşte o günün genç ve emekli delikanlıları bu günün ihtiyar ve kart Türkleridir ki ideallerinin gerçekleştiğini görerek şimdi düşkün ve terk edilmiş köşelerinden bu yüce eserin yükselip yayıldığını görmekle bir haklı iftihar duyuyorlar.

Bu uzun mücadele, son zincirini Trakya Milli Mücadele'ye bağladı. İşte bu kitap onun bir ifadesidir. Ben bu mücadelenin her safha ve vakasına karıştım. Hemen her yazısı ve her işi kafamdan elimden geçti. Bu sebeple şurada her şahsın tarihi borcunu öderken ne kadar ızdırap duyduğumu söylemek isterim. Bugün aldatabiliriz. Fakat zaman en adil ve amansız hâkimdir. İşte o şaşmayan hükmünü vermek için hiç tereddüt etmez. Ben burada olaylar ve şahıslar hakkında elimdeki vasıtalar dahilinde gördüğümü, bildiğimi, bildiğimi anladığımı yazdım. Naklettiğim olaylar hakkında hiçbir şüphem yoktur. Şahıslar için verdiğim hükümlerden gocunan varsa derhal hesap vermeye hazırım. Ben burada herkesi olduğu ve göründüğü gibi gösterdim. Maceranın doğruluğuna imanım var. Bugün itibar ve mevki sahibi olmuş birçok kimsenin Milli Mücadele'de menfi ve hastalıklı, yahut istemeyerek karşı hareketlerini burada okuyunca derhal bir kızılca kıyamet koparmaya lüzum yoktur. Çünkü onlar kendileri de bilirler ki, vatanın yaralı, ölümün el ile tutulduğu o günlerde bazıları vatanın umut ettiğini yapmadılar, fakat mani de olmayarak sessizce seyrettiler. Bazıları da eski günlerde bulamadıkları nüfuz ve mevkii bulmak için, bu hiçbir mevki verme imkânı olmayan işin üst kabuğunda bir zarar görmeyecek biçimde dolaştılar.

Bu mücadelenin Türk İnkılap tarihinde çok büyük kıymet ve ehemmiyeti vardır. Zira bütün harap, terk edilmiş, yaralı Türkiye padişahından son memuruna kadar resmi ve devlete ait Osmanlı Türkiyesi'nin öç almak istediği Türkiye. Bütün dünyanın düşmanca üzerine çullandığı Türkiye... Her tarafta bütün milletlerin

silahlarını bırakarak barışa susamış koşarken bütün bu silahların o gün üzerine çevrildiği Türkiye tek başına kalmıştı. İçeriden, dışarıdan didik edilmek istenen bu insaniyet tarihi kadar büyük ve masum Türkiye, bütün bu hücumlara Çanakkale'nin Anafartalar'ındaki koca çınarı gibi bütün tarihin semalarında derin uğultular bırakan bu ilk Türk sesi Trakya'dan yükseldi... eteklerine, Ceyhan sahillerine, Menderes kıyılarına doğru yayıldı. Tam uğursuz Mondros Mütarekesi'nin on dördüncü günü Edirne ile Babaeski arasındaki Kuleli Köyü'nde, bir samanlığın içinde, bütün dünyaya yayılacak kararı verdik: Trakya-Paşaeli Türk Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti. İşte bu kitap onun bir ifadesidir.

5 Şubat 1929 Pazartesi
Edirne Mebusu Mehmet Şeref AYKUT

Mütareke'de Edirne

Bulgarlar cepheyi bırakarak dönerken Uzunköprü'de peyda olmuş bir Alman tümeni (fırkası) Edirne'ye düşmanı sokmamak bahanesiyle şehri, Karaağaç'a bağlayan köprüleri atmak üzere yirmi kadar bombalı motosikletli askeri gönderdiklerini bana Abacılarbaşı'nda rast gelen istasyon komiseri Pomak İbrahim Efendi söyledi. Yıldırımla vurulmuşa döndüm.

Tepesi üstü vali Zekeriyya Zihni Bey'in [25] odasına koştum. Vali çok endişeliydi. Bu münasebetsiz girişimi duyunca olaya derhal engel olmuştu. Gelen haberler çok korkunçtu. Kimse bir şey bilmiyordu. Yalnız bozulan Bulgar Ordusu ezeli ve Türk düşmanlığının son cinayetini yapmak üzere Edirne'ye yürümek için Kartal tepelerin ardında toplanmakta oldukları söyleniyordu. Kaçak ve kahpe Bulgar Ordusu savunmasız Edirne'ye yürüyecekti. Durum çok zordu.

Derhal içeriden sesler yükselmeye başladı. Başta Rum metropoliti olduğu halde Türk olmayan herkes şimdi birer kahraman kesiliyordu. Birkaç sersem ve gafil Türk'ün girişimiyle Tekirdağ da bırakılmış olan Ermeni Papazı bir günde Edirne'ye gelmişti. Rum Papazı, Ermeni temsilcisine bir üçüncü şahıs dikkati ve ırkına has kayıtlarla katılmıştı: Yahudi Hahambaşı Beceran Efendi. [26]

Rumlar Edirne'nin Yunanistan olduğunu söylüyorlardı. Ermeniler de intikam almaya hazırlanıyorlardı. Yahudiler de gelecek efendinin kendilerine nasıl çıkarlar temin edeceklerini düşünüyorlardı.

---

25 Zekeriyya Zihni Bey, İttihat ve Terakki Hükümeti'nin Edirne'deki son valisidir. Edirne'de dört yıl valilik yapmıştır.

26 Mehmet Şeref'in *Türkiye'de Yahudiler* adıyla basılmamış bir eseri bulunmaktadır.

Hatta Birinci Dünya Savaşı'nda pek işsiz kalan Edirne'deki Yahudiler o zaman İttihat ve Terakki temsilcisi olan Topal Gani Bey'e başvurarak bir Türk-Musevi Edirne Kulübü haline koydukları eski Alliance (Alyans) kulübüne Türkler üye olmuşlardı. Bu sayede kulüplerin yaşattıklarını ve Türklerden birçok menfaat temin eyledikleri halde mütarekenin dördüncü günü Yahudiler arasında yaptıkları bir toplantıda, derhal ne kadar kayıtlı Türk üye varsa hepsinin kovulmasına karar verdiler. Hatta meşhur Avukat Hayım Behmuras Efendi ateşli bir nutuk atarak aynen,"Artık dünya yüzünde yeri kalmayan bu kötü Türklerle ilgiyi kesmek bizim medeni galiplere karşı bir büyük borcumuzdur," demişti.

İşte Yahudilere kadar her millet artık Türk'ün hayat hakkı kalmadığına inanarak bu aralık bütün ilişkiler kesilmişti.

Hükümet hemen hemen yok gibiydi. Kimse ne olacağını bilmiyordu.

Zaten Edirne'nin sınırda bulunması da onun felaketine yardım ediyordu.

Bulgarların Oyunu

Bulgarlar, Birinci Dünya Savaşı'na Edirne şehri yanına kadar, hatta Meriç Nehri'nin beri tarafındaki Doyran Köyü bile onlara kalmak şartıyla girmişlerdi. Ayakta durmaya takadı kalmayan Alman İmparatoru Wilhelm Kayser, Çar Ferdinand'ı [27] aldattığı vakit o da aptal Bulgarları Edirne vilayetini Türklerden almak şartıyla savaşa gireceğini söyleyerek onu aldatmıştı. Enver Paşa safının körü körüne Kayser Wilhelm'in köleliğini kabul etmesiyle Edirne civarı Meriç köprü başına kadar Bulgarlara verilmişti. Bu Edirneliler için pek hazin bir şey idi. Karaağaç'a yerleşen Bulgarlar şimdi kaçak ordularının Bulgaristan'a dönmesini ancak Edirne önünde bir macera çıkarmak suretiyle men edeceklerine inanmışlardı. Şehirde kırık dökük birkaç jandarmadan başka asker de yoktu. Her dakika bir katliam tehlikesi vardı. Rumlar gemi azıya almışlardı. Bilmem nasıl bir süratle Ermeniler de yetişmişlerdi. Artık şehirde hâkimiyet ve otoritesini muhafaza eden bir kuvvet kalmamıştı.

Birinci Dünya Savaşı'nın aç ve sefil bıraktığı bir sürü halk zaten ümitsizlik içindeydi. Herkes şu anda arkası kesilmeyen felaketlerin bir gün evvel bitmesini istiyordu. Çanakkale ve diğer cepheler vilayetin yüz bin çocuğunu yemişti. Geri kalan halkın ise, ölçüsüz resmi vergi, artırılmış iaşe bedeli, jandarma, asker, çete, eşkıya, memur rüşvetinden canı yanmıştı. Ülke, keder ve ümitsizlik içinde çalkalanıyordu. Hele heyecanlı şayialar çıkartmakta çok mahir olan seciyesiz ve her devrin makbulü olan insanlar bu ateşi körükleyerek ortalığı karıştırıyorlardı. Halk yalnız ekmek düşünüyordu.

---

27 Bulgaristan Çarı Ferdinand; Bulgaristan, Birinci Dünya Savaşı'na girmek için Çanakkale Savaşları'nın sonunu beklemiştir.

Rumlar ve özellikle Yahudiler [28] öyle propaganda başlatmışlardı ki, zaten daima bu şeytanlara inanmak yüzünden binbir felaket gören Türk, şimdi şu şaşkınlık zamanında gene onun şeytan yüzüne bakarak inanıyordu. Bu perişanlığı toplayacak bir kimse yoktu.

Hele bütün bunlardan sorumlu hükümet adamlarının Enver ve Cemal Paşa gibi şu uğursuz harbin birçok faili olan paşaların savuşması Edirne'yi çok sarsmıştı. Birkaç İttihat ve Terakki karşıtı ortaya çıktı. Bu maskaralar hiçbir zaman bir siyasi içtimai oluşumun içinde özveri ile çalışmak isteyen ahlak ve fazilet sahibi kimselerden değil idiler. Bunlar yalnız niçin ve neden muhalif olduklarını bilmeyen şahsın tesiri altında her gün gömlek değiştirir gibi fikir değiştiren kanaatsiz ve inançsız, dar beyinli, dar görüşlü adamlardı. İttihatçıların en güzide taraftarları olan bir sürü, ertesi gün onlara düşman olmuştur. Niçin? Bu kördüğümü ülkede çözecek var mıdır?

Edirne'de Bulgar Ordusu'nun karşıki tepeler ardında toplandığını duyduğum vakit, bunun sebep kaynağını araştırdım. Ortada çok kuvvetli bir propaganda, bir taraftan bizim sersem kulüpçülerin her vakit olduğu gibi dağılıp savuşması... Öteden tutanakları gevşemiş düşkün ve aç halkın, çok zavallı ve terk edilmiş bir durumda kalması, şehrin simasına tamamıyla Balkan Harbi'nin uğursuz günlerindeki manzarayı vermişti. Her kahvede, her yerde, her sokakta ve evlerde bir Bulgar sözü vardı. Bu söz çok çatallandı. Hem Bulgar Ordusu'nun Edirne'ye müttefik ve dost gibi girerek halkı koruyacağı yayılıyor... Hem de Bulgarların erkekçe müdafaa edemeyerek, kahpeler gibi kaçtıkları... cephenin yarılmasından dolayı bu akımın önüne geçilemeyeceği lafları ortalıkta dolaşıyordu. Herkese, her hizmet ettiğine ve hatta babasına, imanına hıyanet etmek yaradılışının icabı olan Bulgar komitacı İsmail denilen serseri ufak bir iltifat mukabili bu sırrı anlattı.

---

28 Osmanlı Devleti'nde Yahudilerin en yoğun olarak yaşadıkları kent Selanik olurken Edirne ikinci sırada bulunuyordu. Edirneli Yahudiler Kaleiçi'nde bulunan Havra'nın civarında ikamet ederlerdi. Dünyanın sayılı havralarından biri olan Edirne Havrası maalesef bugün yıkılmış durumdadır.

Bu şayialar Bulgar papazı uğursuzunun idaresi altında, konsolos kâtibi, Edirne'ce bilinen simalardan Drandrof [29] denilen meşhur Türk düşmanı, konsolos vekilinin marifetleri idi. Bu yaratık kelimenin tam manasıyla maskara bir ahlaksızdır. Vazifesi Türkler arasına, Türk'ten ziyade Türk görünerek sokulmak ve böylece ayrılık tohumları saçmaktır. Onun masasına uğramadan, hatta ufak bir memleket işi bile geçemez. Çünkü o kadar yüzsüz, kovulduğu kapıya bin defa dönen tam utanmaz yüze, tükenmez söze, anlamayan bir yaradılışa sahiptir. Harb-i Umumi'de meşhur kaçakçı konsolos olarak üç yıl Bulgar-Türk sınırlarında kaçakçılık yapmıştı. Işte bu şayiaların şimdi onun marifeti olduğunu İsmail söylemişti. Derhal tespit ettim. Lakin Yakup Efendizade Derviş Bey en en doğru sözü söylemişti:

"Drandrof, Bulgar Ordusu'nun bir saatte Edirne'yi istilasını teklif etti. Karaağaç Mutasarrıfı Roza Natali başından korkuyor. Lakin istasyon kumandanı ile karar verdiler. Hiç olmazsa bu bahane ile Drandrof'a Edirne'yi bir güzel soydurmak niyetindedir. Lakin kabahat kimin? Herifi tutan ve seven Türkler her gece, her gün ondadır, onlara sor?.."

Uzaktan uzağa Bulgaristan'da Trakya namına toplantılar, gezintiler yapılmakta olduğu söylentileri geliyordu. Bu ne idi? Anlamak isteyen arkadaşlar vardı. Drandrof'un ardı arkası kesilmeyen marifetleri arasında bu da vardı. Nihayet bu ahlaksız ve sersem Bulgar'ın Karaağaç'taki konuşmalarının ve Bulgaristan'la haberleşmelerini elde etmek mümkün olmuştu. Ve işin her tarafını öğrendik. Karaağaç'ta oturan makinist Şükrü Bey bu hususta çok değerli malumat alıyordu. Konsolos Kâtibi Şopar Ahmet Şadi Bey de gözünü dört açmış bu uğursuz Drandrof'u bir ağ içine almıştı. Bulgaristan'ın nefret edilen niyetini öğrenmiştik ki, İstanbul'da geçen bir olay bu işi açığa vurdu.

İstanbul'da Hariciye Nezareti Müsteşarı Reşat Hikmet Bey, Edirne Mebusu Faik Bey'i makamına davet etmişti. Ona Bulgaristan'da yapılan bir kongreden bahsetmişti. Kongre'nin adı

29 Drandrof, Edirne Bulgar Konsolosu vekilidir.

"Edirne Kongresi" idi. Bu kongrenin Amerika Birleşik Devletleri sefiri Mistır Mörfi'nin aracılığıyla barış konferansında [30] Doğu ve Batı Trakya'nın Bulgarlara verilmesi için girişimde bulunacağını, bu planın Bulgaristan'da büyük bir kabul ve teşvik gördüğünü, bunun nasıl şiddetli bir cereyan halini aldığını söylemişti.

Daha sonra bu konuda hazırlanan bir muhtıranın suretini Şehbender Şükrü Bey bize getirmişti. Bu muhtıranın arkasında bir Trakya Komitesi'nin olduğunu duyuyorduk. Trakya Komitesi'nde Makedonya Komitesi üyeleri bulunuyormuş ve Rila Manastırı başrahibi başkanlık yapıyormuş. [31]

Mistır Mörfi, Bulgarlar harbe girdikleri vakit, Bulgaristan Hükümeti buna yakın ilgi göstererek Sofya'da salıverdikleri Amerikan sefiriydi. Bizim de İstanbul'da yakın alaka gösterdiğimiz bir Amerika sefiri vardı. Lakin bizimki, daha mütarekenin ilk günü çıfıtlığını (gâvurluğunu) gösterdi. Hain bir nankörlükle Türkiye aleyhine binbir iftira uydurmaktan bir dakika geri kalmadı. Trakya Komitesi bu muhtırasında Trakya'nın hemen Bulgarlara verilmesini istiyordu. Muhtıra Faik Bey'e verildiği vakit Mersinli Ramazanoğulları'ndan Niyazi Bey de orada bulunuyordu. Niyazi Bey buna müttefik Bulgaristan Hükümeti'nin nasıl müsaade ettiğini sormakla beraber kutsal bencillik sayesinde mürüvvet olmaz kaidesinin yerine koydular. Şimdi bu muhtıraya delilli bir cevap vermek lazımdır, demişti.

Bu muhtıraya bir cevap yazmak lüzumuna inanmıştım. Cebimde muhtıra ile evime dönerken kapısının önünden geçtiğim Vali Zekeriyya Zihni Bey'in evine uğradım.

Zekeriyya Zihni Bey, yüksek bir idare kabiliyetini ispat etmiş afif ve namuslu, saf dürüst ve vefakâr bir zat olarak Edirne vilayetinde çok temiz bir ad bırakmış, Türk davasında derin bir sadakatle çalışmıştır.

Sohbet sırasında Edirne Belediye Başkanlığı yılan hikâyesine dönecek olan Şevket Bey' de Zekeriyya Zihni Bey'i görmeye gelmişti.

---

30 Paris Barış Konferansı, dört büyükler olarak adlandırılan Fransa, ABD, İngiltere ve İtalya'nın egemenliğinde 18 Ocak 1919 'da toplandı. Bakınız Hasan B. Dilan, *Siyasi Tarih 1914-1939*, Alfa Yayınları, İstanbul, 1998, s. 41

31 Muhtıra kitabın Ekler kısmında bulunmaktadır.

Ben Fransızca olan muhtırayı okudum. Orada Türkçe'ye de tercüme ettim. Memleketin karanlık manzarası bizi çok endişelendiriyordu. Bu sohbet pek hüzünlü olmuştu. .... Zekeriyya Zihni Bey, İttihat ve Terakki prensiplerine sonuna kadar sadık kalmış bir zat idi. Heyecanlı bir ruha, delici, hızlı ve açık bir zekâya ve kuvvetli bir azme sahipti. Belki bu melekeler kendisinde orta, belki bir derece aşağı veya yukarı tecelli ettiği anlar vardı.

İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne, dönen ilk adamlarına ve hükümetine zeval bulmaz bir bağlılık ve sadakati olmakla birlikte rasgele zıpçıktı, üyelerin elinde hükümet nüfuzuna bırakacak durum göstermezdi. İç tarafını bilemezdik. Ancak dört yıl idare ettiği vilayet içinde arkadaşlık ederken dürüst olmayan hiçbir hareketini, kanunsuz bir teklifini görmedim. Aksine bazı isteklerinin kanuna uymadığını söylediğimiz vakit derhal riayet etmiştir.

Yalnız sözüne sahip, karar verileni yapmakta ısrarlı ve özellikle işi takip edip sonuç almakta başarılı bir adamdı. Sonra; her halde alabildiğine Edirne dolayını özel çiftliğe çevirmek isteyen, kaza ve nahiyelere Balkan Savaşı'ndan hemen sonra musallat olan halkın kolanlı dediği kaymakam ve nahiye müdürlerinin azılarını sökerek, onların taşkın kanunsuz hareketlerine son vermiş, düzen ve disiplin düşüncesine sahip idi. Dürüsttü ve yüksek ahlak sahibi idi. Geniş yüzüne daha ziyade bir heybet veren beyaz ve muntazam sakalı elinde, kısa cümlelerle laf söyleyişi hiçbir zaman değişmeyen, çoğunlukla çok mağrur ve kibirli gibi görünen tavrında vakar vardı. Özel hayatında bir çocuk kadar kolay diyalog kurulan bu adam, hükümet işinde gerçekten tam bir vakar ve azamet sahibi idi. Belki biraz da bunun için o, herkese çok mağrur görünüyordu.

Zekeriyya Zihni Bey çok üzüntülü idi. Şevket Bey ondan daha fazla ümitsiz ve daha kederliydi. Şevket Bey bu son hezimetin tüyler ürperten velvelesini ruhunun içinde duyarak müthiş bir ıstırap çekiyordu. Bulgar istilasının fecaatini görmüş Edirne'nin kara talihine çok gözyaşı dökmüş, Edirne'nin bahtsız halkı için çok acı çekmişti. Bu sebeple çektiği büyük acıya özel durumu ek-

lenince onu bütün bütün ıstıraba düşürüyordu. Onun aile ocağı ve serveti vardı. Bunun mahvolma ihtimali onu dehşet içinde bırakıyordu. Her iki durumda da Şevket Bey memleketi ve serveti için endişe içinde idi.

Bulgarlar, Trakya Bulgaristan'ında kızılca kıyameti koparmakla işe başlamışlardı. Bulgarlar, bizimle beraber harp eden bir müttefikimiz, daha doğrusu Almanların müttefiki idi. O biçim bir müttefik idi ki yan yana savaşırken karşıdaki düşmana silah atmaktan ziyade bu silahı birbirine çevirmeyi daha ziyade arzu eden iki müttefik! Bütün Bulgaristan tarihi olayların sonu olması sebebiyle yediden yetmişe kadar Türk düşmanlığıyla yetiştirilmiştir. [32]

Potof'un, Rudo'nun Türk'e karşı kin ve nefret kusan şiirleriyle yetişen bu neslin artık Türklerle hiçbir alışverişi kalmadığı halde o devamlı Türk düşmanlığını taşır. Bunun, aile ocağında, okul sıralarında, asker kışlalarında, hükümet idarelerinde, domuz güderken, çift sürerken sarmısaklı çoşkalı şarap içerken bu Türk düşmanlığını görürsünüz.

Sırplar Bulgarlara dayak atar, ellerinden birçok köyünü alır... Bulgar Sırp'a karşı haykırırken Türk düşmanlığını gösterir ve sanki bu işi Türk yapmış gibi bağırır. Romenler, Silistre'yi kazalarını alırlar ve bunu Türk düşmanlığı sayar ve nihayet Yunan'dan eşek sudan gelinceye kadar dayak yer, yediği sopanın acısıyla kudururken bunu Türk yaptı zanneder. Bulgar işte bu kadar ruhen Türk düşmanlığı hastalığıyla illetli olmaya mahkûm, tarihsiz, köle ruhlu bir millettir. Onun binbir yalanla uydurmak istediği tarih hayal mahsulüdür. Tarih meydanında bir Bulgar milleti yoktur. Eski Bulgar milleti, bu Bulgar milleti değildir. Bu eski Yunanlılar nasıl saldırgan milletlerin taarruzu karşısında bire varıncaya kadar kırılmış, tarih meydanından kalkmış, yerine Romalı, Makedonyalı, Mısırlı, Asyalı milletlerin karışımı olarak bugünkü Yunanlılar kalmışsa, Bulgarlar da aynen karışık ırkların mahsulü bir milletten başka bir şey değildir. Ve bunlar her vesile ile Türkiye üzerinde bir hak davasını bir dakika için bile terk etmezler.

32 Bak. Mehmet Şeref Aykut, *Bulgarlar ve Bulgar Devleti*, Ankara, 1934.

Bulgarların işte küstah, utanmaz bir millet olduğunu anlamak için de dünkü müttefikleri ile harbin uğursuz kaderini paylaşmak gerekirken derhal, hatta kahpece firarlarının ikinci günü Trakya'nın kendilerine verilmesini toplanarak haykırmalarıyla anlamak kolaydır. Alman-Türk-Bulgar aynı akıbete giden bir felaket arkadaşı idi. Fakat Bulgar'da utanma, haysiyet yoktur. Keşke biz Türkler de biraz daha fazla başkalarını düşünen olmasaydık ne olurdu? Buna cevap yazıldı. [33]

Bulgarların bu talebini görüşürken asıl Yunanlıların yükleneceğini düşünüyorduk. Felaket orada idi. Edirne'deki Rum metropoliti bulunamıyordu. Derhal İstanbul'a koşmuştu. Şimdi Rum metropolit hanesinde Venizelosçular açıktan cemiyet kurmuşlardı.

Edirne'ye meteliksiz bir bakkal çırağı, koyun çobanı olarak gelmiş olan Karamanlı Ağa, Karayinabut Yusufi ve İstinaf Hâkimi Aleksandros gibi Türk milletinin zengin ettiği adamlar, şimdi Venizelos'tan daha çok Yunanlı olmuşlardı.

Yunanlıların ne istediklerini her Türk biliyordu. Onlar Trakya'yı değil, hatta İstanbul'u da istiyorlardı. Ve zaten onlara kalsa dünya haritasında Yunan'ın imzası olmayan bir yer var mıdır?

Meşhurdur ki, Versay Konferansı'nda, Venizelos muhtelif kıtalar üzerindeki Yunan taleplerinden bahsederken buralarının hep Yunanistan'a ait olduğunu, eski Yunanlıların buralara yayılmış bulunduğunu söylerken Fransa Cumhurbaşkanı Clemenceau sabredemeyerek, "Biraz daha gayret dostum bizim ,Marsilya-da galiba Yunanlı çıkacak!" demişti.

İşte Edirne'nin düştüğü bu vaziyet bütün Türkiye üzerinde yükselen taleplerin karşısında daha fazla önemi vardı. İstanbul'dan alınan bu haberler de şaşkınlıktan başka bir şey değildi. Taşkın bir durum sergileyen, Türk olmayan unsurların düşmanlığını örterek gizli, siyasi iki yüzlü yürütüyorlardı. Hepsi yüzlerinden perdeyi atmıştı. Rum, Romen, Yahudi gazeteleri ağız

33 Cevabi muhtıra kitabın Ekler bölümündedir.

dolusu sövüp sayıyorlardı. Bunlara önem vermeye gerek yoktu. Fakat asıl olan devlet hazinesi ve resmi İstanbul'un durumu berbat idi. Milli İstanbul'un karşısında miri ve resmi İstanbul bütün Padişah ve Saray varlığıyla Türk vatanını yıkmak için Ermenilerden, Rumlardan, Yahudilerden daha fazla çalışıyorlardı. Sebep!!! Güya Birinci Dünya Savaşı'na ülkeyi sürükleyen İttihat ve Terakki mensuplarına karşı küs ve düşmanlıklarını açıklamakla galip devletlere taraftar ve yüzlü, şirin görünme gayreti! Bu gafletin vatana ihanetten başka bir manası yoktu. Lakin kime anlatırsınız?

Padişah ve Saray, Türk milletinin altı yüz yıllık görkemli varlığına bir türlü nüfuz edememiş olan bu türedi şahıslar kendilerinden başkasında bir hak göremiyorlardı.

Kuleli Köyünde Bir Samanlık

İstanbul'dan bir şey beklemekte mana yoktu. Zaten savaştan sorumlu olan hükümetin mensupları birer birer savuşmuştu. İttihat ve Terakki Cemiyeti fesih kararı almıştı. Şimdi onun yerine "Teceddüt" (yenilenme) [34] adıyla yeni bir oluşum meydana getirmek isteniyordu. Bunu oluşturanlar da yine eski İttihatçılardı. Başlarında da İsmail Canpolat vardı. Şevket Bey, İstanbul hükümetinin alacağı durumu düşünerek, bir defa orada ne gibi tedbirler alındığını öğrenmek lüzumundan bahsetti.

İstanbul'dan haber gelmiş, Reşat Hikmet Bey'in Faik Bey'le olan konuşması öğrenilmişti. Bulgarların, "Trakya Komitesi'ne" karşı bizim de mahalli bir cemiyet teşkil etmemiz konusu konuşuldu.

Zekeriyya Zihni Bey bunları çok isabetli buldu, çok teşvik etti. Ve nihayet Şevket Bey de bu fikri kabul etti. Harb-i Umumi'nin karanlık günlerinden bir yağmurlu gündü. Belediye Reisi Ahmet Bey'in herkes aç ve yoksul iken içine kurularak Edirne halkının binbir alayına konu olduğu meşhur saltanatlı arabasından baş-

34 İttihat ve Teraki Cemiyeti son kongresini 1 Kasım 1918'de, Cağaloğlu Merkez-i Umumi binasında yaptı. Kongrede Talat Bey, İttihat ve Terakki'nin kısa bir tarihçesini anlattı. Şu açıklamayı yaptı: "Vaziyetin aldığı şekil üzerine İttihat ve Terakki Hükümeti iktidar mevkiini terk ettiği gibi cemiyet liderleri de istifa ettiler. Cemiyetin bundan böyle izleyeceği hareket hakkında karar vermek kongrenin yetkisindedir." 2 Kasım günü bu kararın arkasından Talat, Enver, Cemal paşalar bir Alman savaş gemisiyle Rusya'ya kaçtılar. Kongre, 5 Kasım toplantısında İttihat ve Terakki adının tarihe karıştığı yapılan oylamayla kabul etti. Belirlenen bir komisyon tarafından hazırlanan taslak kabul edildi. Teceddüt adıyla yeni bir fırka kuruldu. İttihat ve Terakki'nin mal varlığı bu fırkaya devredildi. Teceddüt, İttihat ve Terakki'nin yerini aldı. Daha sonra Kongre dağıldı.

ka ülkede nakliye vasıtası kalmamıştı. Onu istedik. Hiçbir hayra yaramamış olan bu ezeli aptal adam binbir nazdan sonra arabayı nihayet gönderdi. İttihat ve Terakki'nin sersemlerinden meşhur ve müstebit ve zalim Hacı Adil'in dik başlı, kendini beğenmiş, sert, memleket yıkan, cahil ve inatçı adamlarına boyun eğmek yüzünden belediye başkanlığına musallat olan Ahmet Bey, memleket gayesine koşmak için çırpınan aciz insanlara o memleketin malıyla hayvanı beslenen, yine o memleket belediyesinin malı olan arabayı göndermekteki ağır davranışını, harap vatan, selamet ve kurtuluş duygusuyla boğulurken hâlâ çarşı pazarda iskelet gibi dolaşan aç halkın ortasından, sarayından çıkmış dolgun karınlı sultan gibi geçmek zevkini, iki saat feda edememesini, onu memleketin başına bela eden Hacı Adil'i ve kendisini affedemem. [35]

Gökyüzü olanca pınarlarını açarak ortalığı yıkıyordu. Hava çok soğuktu, biz belediyenin şişman reisi Ahmet Bey'in şahane bir şekilde döşettiği süslü Lanvesiyle Babaeski şosesinde gidiyorduk. Havsa ile Babaeski arasında Kuleli Köyü'ne geldik. Yolun sol tarafındaki bir samanlığın sundurmasına sığınarak oradan Yolageldi'ye haber gönderdik. Yarım saat sonra köyden Yolageldili İbrahim Ağa oğlu Kasım Efendi yetişti.

Kasım Efendi, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne katılarak idarede nüfuz ve saygınlık kazanmıştı. Hacı Adil ile hısımlık kurmuş, ticaret ve kontrat işleri yaparak zengin olmuştu. Bir aralık kontrat işleri ve aşar yüzünden batarken Hacı Adil'in himayesiyle borçları affedilmişti... Özetle para kazanma yollarını iyi bilen hırslı, atılgan, cebbar, cahil, hamiyet sahibi memleketini seven, iyi tarafı, kötü tarafına galip gelen bir adamdır. Bu zatın şu tarihte çok, pek çok rolü vardır. Bu cemiyet meselesini uzun uzadıya görüştük. Faik Bey'in davetini, Şevket Bey söyledi. Vali Zekeriyya Zihni Bey'le olan görüşmeyi anlattık. Cemiyetin kurulması hususunda derhal görüş birliği sağlandı. Ertesi gün İstanbul'a giderek

35 Hacı Adil Bey ile ilgili açıklamalar *Malta'da Türkler* bölümünde bulunmaktadır.

zaten hemen birçoğu İstanbul'da bulunan Trakyalıları, Kasım Efendi'nin Kınacıyan Hanı'ndaki yazıhanesine davet ederek işin etraflıca görüşülüp bir karara bağlanması esası üzerine ayrıldık.

Derhal İstanbul'a hareket ettik. İstanbul'a Kasım Efendi bizden bir gün sonra gelmişti. Biz Edirne Mebusu Faik Bey'le buluştuk. Şevket Bey başkanlığında Garbi ve Şarki Trakyalılardan İstanbul'da bulunabilen kırk iki kişiden oluşan bir meclis toplandı. Faik Bey problemi detaylı bir şekilde açıkladı. Şevket Bey işi güzel idare ederek Trakya Türk davasının Bulgarlara karşı ve dünyanın gözü önünde Türk Trakya Birliği'nin savunmasını açıkladı.

Bu toplantıda hazır bulunan Batı Trakyalılardan bazılarının kafalarında başka düşünceler vardı. Birden açıklamamakla birlikte herhalde pek de gizli tutamıyorlardı. Batı Trakya zaten Bulgarların elinde idi. İstanbul Antlaşması'yla Bulgarlara terk edilmişti. Lakin Bulgarların mağlubiyeti üzerine Batı Trakya'nın tahliyesi beklenmedik bir durum almıştı. Bu durum acaba müstakil bir Batı Trakya Hükümeti (Devleti) haline getirtmek mümkün değil miydi? Balkan Harbi'nden sonra devam etmiş olan birkaç günlük geçici bir hükümet tadı onların dimağında yer etmişti.

Bununla beraber şu hayalin gerçekleşmesine bugün için imkân olmadığını çok iyi anlayan Iskeçeliler bizimle çalışmak kararını verdiler. Edirne'de bir merkez olacak, İstanbul'da beş kişilik bir siyasi komisyon (heyet) bulunacaktı.

İki gün sonra Edirne'ye hareket edilmişti. Edirne Belediyesi'nde önemli bir toplantı yapıldı. Burada durum bütün çıplaklığıyla görüşülerek, herkes serbestçe düşüncesini söylemeye çağrıldı. Şurasını çok iyi yazıp ve açıklamak isterim ki bu toplantı çok samimi idi. Herkes aziz Türkiye'den, Trakya'nın ayrılmasını düşündükçe çıldırıyordu. Ve hiç kimse bu yolda ölmekten bir saniye tereddüt göstermiyordu. Müzakereyi idare eden Şevket Bey'di. Görüşmenin başlangıcında çeşitli düşünce sahipleri vardı. Özellikle daha düne kadar ülkede hususi durumlar meydana getirmiş olan bir cemiyetin iliğine kadar taraftarı, temsilcisi, müfettişi, memuru, seveni olan kişiler aramızdaydı.

Sonra...

Bunların şöyle bir milli oluşuma tekrar girmelerinden endişelenen haklı şüpheler besleyen şahıslar da vardı. Acaba bu da İttihatçıların bir manevrası olmasın diyenler bulunuyordu. İşte bu problemi orada hazır bulunan Doktor Rıfat Osman Bey [36] halletti. Aşağı yukarı şûradaki toplantının gayesini açıkladı. Buna çok lüzum vardı. Mezar açılınca kinlerin sönmesi pek tabiidir.

Bu oluşumun artık tarihe karışmış olan grup ve cemiyetlerin hiçbiriyle ilgisi yoktur. Şimdi bunun gayesi aziz Türkiye'nin kaçınılmaz kaderi olmuş ve haklı davasını savunma idi. Şu halde siyasi kanaati birbirine muhalif olan vatan çocukları Trakya gayesinde birleşecekti. Ve burada zaten ne nüfuz, ne hükmetme ne kendini gösterme gibi hırs ve iştah çekecek bir şey vardı!

İsmail Nazım Bey ilave etti: "Aksine bunun ucunda ip vardır. Üç ayaklıyı, idam sehpasını gözüne kestirerek bu vatan kavgasına girilebilir," dedi.

Cemiyetin oluşturulmasına karar verildi. Buna bir ad takmak lazımdı.

Ben o sırada tam Selimiye Camii'ne karşı gelen pencerenin önünde idim. Verilen kararı deftere yazıyordum. Gözlerim elimde olmaksızın Arasta mektebinin üstünden, Arasta'nın kubbeleri arasından Selimiye minarelerine, kubbelerine doğru kaydı. Sinan'ın bu şahaseri bana bir an içinde milletimin şerefli tarihini yaşattı.

Ben Aykut oğlu, Kara Ali'nin oğlu, Timurtaş'ın oğlu, Oruç'un bana kadar gelen katışıksız saf, temiz neslinin oğlu idim. Meriç sularında çağlayan sesler, nameler dedelerimin yanık sazından

---

36 Dr. Rıfat Osman, 1889-1933 yılları arasında yaşamış Tosyavizade soyundan gelmektedir. Edirne üzerine yapmış olduğu bilimsel çalışmalarla bilinir. Tıbbiyede radyoloji okumuş ama resim ve mimarlık alanında önemli eserler vermiştir. *Edirne Rehnüması*, *Edirne Sarayları*, *Edirne Evkaf Tarihi* ve ünlü *Edirne Tarihi* adıyla eserleri bulunmaktadır. Siyasi tarihimizi içeren çok sayıda makaleleri bulunmaktadır. Trakya-Paşaeli Müdafaa Hukuk Cemiyeti'nin kuruluşunda bulunmuş ve Merkez Heyeti üyesi olmuştur. Bakınız: *Yörü Dergisi*, Edirne, Sayı: 25-26, Nisan-Mayıs 2002

kopan koşmalara dem tutuyordu. Ve şimdi karşımda yükselen şu Türk abidesi şerefli babalarımın muhafazasını bana bıraktığı muhteşem bir eserdi. Bunun üstünde bir yabancı bayrağın dalgalandığını görmek! Allahım bu ne felakettir!

O zaman Niğbolu, Varna, Kosova, Bizans, Mısır, İran surları önünde gürleyen sesler, Budapeşte'de ve Niğbolu'da ki at kişnemeleri kulağımda çınladı.

Bir dakika, bir tek dakika benliğimden sıyrılarak bütün bu olayları düşündüm. Yüzümü arkadaşlara çevirdiğim vakit zannederim ki heyecandan biraz daha sararmış titriyordum. O zaman haykırdım: "Bu vatanı müdafaa için kurulan bu cemiyetin adı: Trakya-Paşaeli [37] Müdafaa Hukuk Cemiyetidir."

İstisnasız herkes bu tarihi isimlendirmeyi kabul etti. İşte şimdi cemiyet kurulmuştu.

TÜZÜK

Trakya Paşaeli Müdafaa Hukuk Cemiyeti namıyla bir Cemiyet teşkil edilmiştir.

1- Cemiyetin gayesi ilmi, siyasi, medeni vasıtalarla Türk Trakya'nın Osmanlı camiasından ayrılmamasına hizmetten ibarettir.

2- Cemiyetin on iki (12) kişilik seçilmiş bir merkez heyeti ve merkeze bagli yerlerde çeşitli şubeleri vardır. İstanbul'da da 5 kişilik bir siyasi heyeti mevcuttur.

3- Her şube merkeze bağlı olacaktır. İstanbul siyasi heyeti her türlü yazıyı düzenlemelerinden önce Heyet-i Merkeziye'yi haberdar etmeye mecburdur.

4- Cemiyetin bir başkanı, bir başkan yardımcısı, bir temsilcisi, bir sandık emini aralarından seçilir.

37 Paşaeli sözcüğü, Mehmet Şeref tarafından *Trakya-Paşaeli* gazetesinin ilk sayısında açıklanmıştır.

5- Kararlar ekseriyetle verilir. Başkan görüşmeleri, toplantıları idare eder. Cemiyetin mührü başkan ve üyelerden birinin mührüyle mühürlenerek tatbik olunur.
6- Cemiyetin bir bütçesi vardır. Yazı heyeti bunun müsveddelerini hazırlayarak cemiyete gösterir, münasip görürlerse neşrolunur.
7- Cemiyetin mali idaresi üç üyeye verilmiştir. Yardım ve aidat istemek bu heyete aittir.
8- Cemiyet, broşürler, kitaplar, konferanslar, metinler yayınlar ve tertip eder. Cemiyet, Trakya Türk davasını bütün dünyanın gözü önünde müdafaa edecektir.
9- Cemiyetin şimdiye kadar Osmanlı Padişahlığı'nda teşekkül etmiş olan hiçbir siyasi fırka ve cemiyetle münasebeti yoktur ve olamaz. Her Trakyalı cemiyetin azasıdır. Muhtelif siyasi düşünce (ashalı) Trakya gayesinde bir bütün halinde birleşecek ve Trakya hukukunu müdafaa edecektir.
10- Cemiyet, resmen hükümete beyanname vererek işe başlamış olacak ve mali, yayın, idari, siyasi heyetler topluca ve ahenk içinde çalışacaklardır. [38]

Cemiyet Merkez Heyeti şu isimlerden teşekkül etmiştir: Şevket Bey, Dr. Rıfat Osman Bey, Kasım Efendi, Şeref Bey, İsmail Nazım Bey, Müftüzade Cemal Bey, Fethi Bey, Cevdet Kâzım Bey, Müftü Sinan Efendi, Ali Seyfi Bey, Ahırköylü Ahmet Bey, Münir Mustafa Bey seçilmişti.

Müftü Sinan Efendi [39] başkan, Şevket Bey [40] başkan yardımcısı, Ali Seyfi Bey [41] sandık emini oldular. Fethi Bey [42] derhal Edirne'ye gelip heyete yazıldı. Cevap bile verdi. Cevdet Kâzım Bey'den sonra bahsedeceğim. Yolageldili Kasım Efendi, "Bu iş dört tarafta teşkilat ister... Bunun yürümesi için de para lazımdır," dedi. [43]

---

38 Cemiyetin kuruluş tüzüğü *Trakya Paşaeli* gazetesinde bulunmaktadır.
39 Müftü Sinan Efendi ile Mestan Efendi aynı kişilerdir.
40 Şevket Dağdeviren
41 Ali Seyfi Tülümen
42 Ali Fethi Okyar
43 Cemiyetin Trakya' da örgütlenmesi için bakınız: *Trakya Paşaeli* gazetesi.

Herkes bu davete kayıtsız şartsız uydu. Kasım Efendi derhal işe başladı. Defterin gelir hanesine yüz lira kendisi, yüz lira kardeşi Mehmet Ağa için kaydedildi ve orada parayı sandık eminine teslim etti. Herkes gücüne göre bir miktar para verdi.

Merkez heyeti ilk adımda bir gazete çıkarılmasına karar verdi. *Trakya Paşaeli* gazetesi kuruldu. Bir yazı heyeti ayrıldı. Bunun için de ayda altmış lira bana verilmesine karar verildi. Bu para iki ay verilebilmiştir. İşte burada Münir Mustafa çirkin yüzünü gösterdi.

Gazete benim sorumluluğum altında idi. İmtiyazını almıştım. Münir Mustafa, Rıfat Osman Bey yardım edeceklerdi. Bu gazeteye ben canlı bir şekil vermeye çok uğraştım. Yalnız Türk davasının Türkiye' de bir savunucusu kalmış gibiydi. İstanbul'un bulaşık gazetelerinde yalnız birbirini didikleyen nefret dolu bir dedikodu vardı. Böyle utanılır bir duruma gazeteyi düşürmemek biricik emelimdi. Ben burada Türk Trakya'nın haklı davasını savunuyordum.

Yazılar heyetçe görüldükten sonra basılsın istenildi. Buna itiraz etmek işi bozmak demekti. Ses çıkarmadım. Fakat uygulamada bu sansürün bir kıymeti yoktu. Bu bozgunculuk Münir Mustafa'nın başının altından çıkıyordu. Olumsuz bir tutum takınıyor, böbürleniyordu. Daha ikinci toplantıda hafiyeliğe başladı. Hayatı ve insanlar hakkında hükmü daima (ümmi) ve saf olan Rıfat Osman Bey'i kızdırdı. Doktorun biricik kusuru, sinirlerine yenilmesi, işlerde, kafasından çok sinirlerine hâkim olamamasıdır.

Kıymetli ve meziyetli doktorun Trakya davasına sadakati, temiz kalbini buna vermesi onun nazarında herkes, her Türk kendisi gibi bu yolda çalıştığı kanaati vardı. Bu kanaat ne kadar yanlıştı. Fakat çabuk kızan, hemen küsen Doktor Rıfat Osman Bey'e her şeyi söylemek de bir mesele idi. O sanki bunu bilmiyormuş gibi kızardı! Münir Mustafa gibi şeytan ve lanetli bir yaratık Doktor Rıfat Osman Bey'in bu zayıf tarafını çok iyi sezdiği için gazete işinde devamlı onu kışkırtıyordu.

Maksat gazeteyi eline almak, benimle doktoru oradan attıktan sonra öteki arkadaşlar arasında sivrilip baskı kurarak şu

temiz vatani işi bozmaktı. Toplantılarda müzakereleri samimiyetten saptırmaya başladı. Üçüncü, dördüncü toplantıda teşkilat için önemli kararlar veriliyordu. Burada Münir Mustafa'nın uğursuz istekleri sırıtıyordu. Doktor Rıfat Osman Bey gazeteye konulmasında hiçbir fayda umulmayan bilmem nasıl bir tarih dönmesinin gecikmesinden asabileşmiş idi. Halbuki bunu ben koydurmamış değildim. Provaları matbaaya götüren kâtip nasılsa o müsveddeleri masada unutmuş idi. Bunun diğer nüshaya konulmasında zarar yoktu. Çünkü komiteye, günlük olaylara ait bir şey değildi. Münir Mustafa, ben gelinceye kadar Rıfat Osman Bey'i tutuşturmuştu. Rıfat Osman Bey haksız bir surette bana durup dururken saldırmaya başladı. Bu hususta çok sert ve taşı gediğine koymakta hiç tereddüt etmez bir mizaç ve meşrebim vardır. Nihayet beş dakika süren bir öfkeyi belki taşırım. Lakin beş dakika sonra hepsini unuturum. Çünkü ömrümde kalbim bir insan için beş dakika bile kin ve garaz taşımamakla iftihar eder.

Dr. Rıfat Osman Bey'i çok severim. Tam on sekiz seneden beri ahbabız. Her zaman ona hürmet eder, her tarafta muvaffakiyetinin teminini bir borç bilirim. Bana tuhaf bir sükûnet geldi. Doktor taştıkça ben sustum. Çünkü henüz başladığımız şu vatan kavgasına şahsi hırs girmiyordu. Gücümün yettiği kadar irademi sarf ederek kendime hâkim olamaya çalıştım. Yavaş yavaş iradem elimden gidiyordu. Belki hayatımda, şahsıma, bağışlayamayacağım bir tarzda sözler söyleyen Rıfat Osman Bey'i çok pek çok fena vaziyete düşürecektim. Münir Mustafa şu melun eserinin uğursuz neticesini bekleyerek pis pis gülen bu ahlaksız, kaşıyla gözüyle Rıfat Osman Bey'i kışkırtıyordu.

Kasım Efendi orada bulunuyordu. Benim şu doktorun müsveddelerinin basılması işinde hiçbir kusurum yoktu. Kâtip unutmuştu ve bu da bir şey değildi. Ve doktor devamlı gazetedeki baskıcılığımdan, istediğim yazıları koydurup istediklerimi çıkardığımdan, gazeteye girecek yazıları iş olsun diye heyete gösterdiğimden bahis ederek işi azıttı. Ve Kasım Efendi kolumdan çekerek beni dışarı aldı.

Hakkın var lakin bu adam kendini kaybetti. Sen olsun aklın başında susarken bir iş çıkarmak üzere olduğunu anladım. Allah aşkına gidelim dedi. Dr. Rıfat Osman hâlâ avaz avaz haykırıyordu. Münir Mustafa'nın da ince baykuş sesi işitiliyordu. Bundan sonra aziz doktora daha çok acıdım ve ona artık komiteye ait hiçbir işin gösterilmesine lüzum görmedim. Çünkü bu zat bu gibi sert ve tehlikeli işlerden çok kendi köşesinde kitapların sayfaları arasında emelleri ve elemlerini uyutmasının daha faydalı olacağına kanaat getirdim. Fakat bu olaydan sonra Münir Mustafa artık Trakya Cemiyeti'ne karşı çok olumsuz ve hain bir tavır takındı. Bu konuya birkaç defa döneceğiz.

Teşkilat meselesi çok mühimdi. İlk adımda İttihat ve Terakki Kulübü'ne el koyduk. Kasım Efendi, Şevket Bey, İsmail Nazım Bey toplanarak müfettiş Gani Bey'in Edirne'den çıkarılmasına karar verildi. Abdül Gani Bey, İttihat ve Terakki temsilcisi olarak tanınmış bir zat olmakla şimdi Edirne'de ve idare de çalışması o zaman için doğru değildi. Münir Mustafa gibi bulaşık mahluklar bunu propaganda vesilesi yapmaya başlamışlardı. Gani Bey herkesten evvel bu ihtiyacı anlamış, derhal Edirne'yi terk ederek İstanbul'a gitmişti.

Komite, merkezini kulübe nakletti. Kasım Efendi geceli gündüzlü buradan ayrılmıyordu. Onun esasen bu hususta çok kıymetli bir devam meziyeti vardı.

Edirne Belediyesi'ni yeniden düzenlemek gereği ortaya çıkmıştı. Bu hususta merkez heyetinin tespit ettiği adayları halka arz ettik. Bugüne kadar İttihat ve Terakki Hükümeti'nin emriyle seçim yapan halkı bu işte serbest bıraktık. Asil ve yedek olmak üzere ikiye ayrılan üyelere halk oy vermişti. Hatta Nazım Beyzade İsmail'in kardeşi Mehmet Bey oyların hepsini almıştı. Lakin Mehmet Bey kanunen Belediye üyeliğine müsait olmadığından onun yerine başka bir zat geçti.

Şevket Bey nihayet emeline nail oldu. Belediye başkanlığına geçti. Bu başkanlık onun bundan sonraki hayatında çok berbat işler açmıştı.

Komitece İstanbul'a giderek İstanbul siyasi merkeziyle görüşmeye karar verilmişti. İstanbul'da heyetçe "Teceddüt Fırkası" binasında toplanan merkez heyetiyle görüşüldü. Maksat para almaktı. Çünkü bu işin yürümesi mutlaka paraya ihtiyaç gösteriyordu. Orada toplanmış olan kişiler bu tespiti çok alkışladılar yardıma karar verdiler. Zaten Edirne'de Belediye seçimi halkın bu davayı tuttuğunu göstermişti. Cemiyetin kuvvetini takdir eden arkadaşlar fazla gürültü yapmamak şartıyla çevrede teşkilatın yayılmasına karar verdiler.

Bu sırada Edirne Vilayetine, Kütahyalı Cemal Bey Vali tayin edilmişti. Zekeriyya Zihni Bey, kiracı olarak oturduğu Kurşunlu Fırın'daki Mustafa Bey konağında [44] kapandı kaldı. Zekeriyya Zihni Bey'in Edirne'den gitmesi de bir mesele oluyordu. İşin iç yüzünü bilen yok gibiydi. Yalnız Şevket Bey'le birkaç yakını bu zatın içyüzünü biliyorlardı. Ailesini Tokat'a kadar götürmek için yol parası yoktu.

Münir Mustafa'nın doğrudan veli nimeti olan bu zat şimdi onun taarruz ve hücumlarına maruz kalıyordu. Zekeriyya Zihni Bey aleyhinde çevirmediği entrika, söylemediği laf kalmıyordu. Halbuki Zekeriyya Zihni Bey bütün ısrar ve tavsiyelerimize rağmen Münir'i Özel İdare ve İstatistik müdürü yaparak, bacanağı yılan kafalı, sinsi ve uğursuz Sait Galip'i de onun yanına vermişti. İşte birbirine pek layık bu iki uğursuz ve hain bacanaklar şimdi Zekeriyya Zihni Bey'in kötülüğünü ve perişanlığını hazırlıyorlardı.

Cemal Bey'in Valiliğe gelmesiyle arkadaşlar endişeye kapıldılar. Cemal Bey'i en iyi tanıyan ben idim. Onunla biz kaçak günlerde 316 tarihinde (1900) İzmir'de dolaşırken dost olmuştuk. İnce, terbiyeli, güzel simalı, dengeli genç bir valilik memuruydu. İzmir'de tarih dersi verirken çoğunlukla ona vekâlet eder, öğrencilere ders verirdim. Davranışları ölçülü, özel düşünceli olan bir gençti.

---

44 Dertli Mustafa Bey, Edirne'nin en zenginiydi. Bir oğlu, bir kızı vardı. Oğlu Nuri Bey, 1903 yılında fidye koparmak için Bulgar komitacılar tarafından kaçırılmış ve öldürülmüştü. Oğlunun öldürülmesi üzerine Mustafa Bey ölene dek konağına kapandı. Dertli yakıştırması buradan gelmektedir.

Ruhunda kaynaşan hürriyet ateşiyle aramızda daima yüksek ve temiz bir arkadaş kalmıştı. İnkılap günlerinde onu kaybettim. Sonra Meclis-i Mebusan'da Kütahya Mebusu olmuştu. Meclis feshedildikten sonra Cemal Bey unutuldu. Bir aralık teşrifatçı olduğunu işittim. Cemal Bey vilayete geldiği vakit ben teşkilat için çevrede (kazalarda) dolaşıyordum. Şevket Bey ile beraber gezerken kendisine bir tebrik mektubu yazdım. Derhal çok samimi ve başarı temennileri içeren imalı bir cevap aldım.

Bu başarı temennisi herhalde iki manaya da çevrilebilirdi. Döndükten sonra kendisini ziyaret ettim. Eski bir arkadaşa gösterilmesi gereken samimi ve davranış ve hüsnü kabul göstermekte tereddüt etmedi. Kendisine has kibar tavrıyla muamelede bulundu. O sırada Vilayet Genel Meclisi toplanmıştı. Ben de üye idim. Bir gece baş başa kaldık. Derin sohbet ettik. Ertesi gün Cemal Bey komite merkezine ziyarete gelmişti. Şevket Bey'le Kasım Efendi bulunmuşlardı. Bir süre sohbet etmişler, Valinin bize muhalefet edeceğine inanmışlardı.

Muhacirin (Göçmen) Müdürü Ali Seyfi Bey komite merkez heyeti üyelerindendi. Merkeze geldiği vakit onu orada görmüştü. Ali Seyfi Bey birimine ait işler için odasına gittikçe, "Bu hükümet işleri yürür gider. Asıl iş sizin şu komite işidir. Aman ona iyi sarılınız. Memleketi kurtaracak o iştir," dermiş. Ali Seyfi Bey bunun samimi olduğu düşüncesindeydi. Gerçekten Cemal Bey, cemiyet'in gelişip ilerlemesinde bütün ruhuyla çalıştı. Çevredeki (kazalardaki) memurları cemiyetin memuru haline getirmeye çalıştı, uğraştı.

Hatta bir gün bir toplantıda, "Trakya-Paşaeli Cemiyeti'nin aciz bir neferi olarak bu kutsal gaye uğrunda can vermeyi bir şeref addederim," demişti.

İngiliz mümessili işe vâkıf oluncaya kadar, Trakya Paşaeli teşkilatı bir tutmuştu. İpini koparan Ermeniler memlekete dönüyordu. Bunların terk ettikleri şeyleri hükümet açıkartırma ile satmış parasını emanete almıştı.

Ermeniler gelince mağazalarına, dükkânlarına sahip olmaya başladılar. Lakin hakları vardı. Ancak bunları alan Türklerin de hakları vardı. Çünkü hiçbirine para verilmemişti. Şimdi Ermeniler hem mallarını alıyor, hem de hükümetteki paralarını istiyorlardı. İşler çok kötü bir hal almıştı. Bu rolü oynayan hep Münir Mustafa idi. O şimdi bütün Ermenilerin, Rumların savunucusu kesilmişti. Bir taraftan da eskiden İngiliz konsolosu olan Miralay Samsun geçici olarak gelmişti. O gidince yerine İstanbul'da İngiliz casusluğu yapan Yüzbaşı Lister tayin edilmişti.

Münir Mustafa bu Lister ile beraber hareket ediyordu. Bizim komitenin kararlarını Lister daha sabahleyin haber alıyordu. Konsoloshanede hizmet eden bir Türk çocuğu bize geçen olayları haber veriyordu. Artık Münir'in hıyanetinden emin idik. Bu sebeple kendisini mümkün mertebe komite görüşmelerinden uzaklaştırıyorduk. Kâtip Nihat Bey de bu kararları, defterleri saklıyordu. Münir Mustafa kimse yok iken merkeze gelerek bunları görmek istiyordu. Nihat Bey orada bir şey bırakmıyordu. Zaten komitenin resmi kararları kaydediliyor, asıl işler yazılıyordu.

Vali Cemal Bey Ermenilerin isteklerine bir hal çaresi bulmuştu. Mağaza sahiplerini kendileriyle anlaştırma yolunu buldu. Aklı başında Ermeniler bu çözümü kabul ediyorlardı. Lakin Münir'in işine gelmiyordu. Nihayet İngiliz mümessili Lister'i teşvik etmiş Vali Cemal Bey'in aleyhine kışkırtmıştı. Saatçi Hacı Ali'nin kardeşi Hasan Efendi ile dükkânı satan bir Ermeni arasında bir ihtilaf çıkmıştı. Hasan bu işten çok korkmuştu. Vali kendisini celp ile işi halletmek istedi. Ve işte bu iş Cemal Bey'in azline sebep oldu.

Hürriyet ve İtilaf Edirne'de

Şimdi Hürriyet ve İtilaf melaneti memlekete giriyordu. Edirne'de Debbaghaneli Hafız Ağa dedikleri bir zat vardı. Bu zat Hoca Bekir Efendi merhumunun oğludur. Hafız Ağa gençliğinde hatırı sayılı kabadayılardandı. Kör Osman, Dimetokalı İhsan, Kale içi'nden Mahmut Ağa, Karagöz oğlu Börekçi İsmail gibi hepsi vaktiyle rejiye karşı isyan ederek adeta memlekette birkaçakçı ordusu teşkil etmiş adamlardı. Hafız işte bu çıkmaz yolu bırakarak, hayvan celepliğine başladı. Alışveriş âleminde bir hayli para kazandı. Hürriyetin ilanını Hafız Ağa hazmedememişti. Sebebini belki kendisi de bilmez. Onun esasen böyle siyasi teşekküllere böyle memleket işinde görüş beyan edecek cüreti göstermesi kadar kendisine zararlı bir hal olamazdı. Okuması yazması kıt, dünya teşekkülünden değil, hatta basit coğrafyasından bihaber zavallı adamın böyle işlere burnunu sokması ona çok pahalıya mal olmuştu. Lakin Hafız Ağa'yı kışkırtan birkaç beyinsiz vardı. Kim bilir maksatları neydi? Hürriyetin ilanında Otuz Bir Mart vakasında az kalsın gürültüye gidiyordu. O kendisine ne ve nasıl olursa olsun mutlaka bir muhalefet vaziyeti münasip görmüştü. Bu adam neye muhalifti? Onu hâlâ kendisi de bilemez ve nihayet bu adam ruhen muhalifti. Cihan cenginde ortadan kayboldu ve Ankara'da ikametle alışveriş yaptı. Şimdi Mütareke'yi müteakip Edirne'ye gelmiş, derhal yine muhalefet tavrını takınmıştı. Bu adam ne istiyordu? Niçin muhalifti? İşte bunun halline imkân yoktur. Çünkü bu adamdan memlekette fikir namına istifade edilmek imkânı yoktu. Onun beş on kuruş parasına ise kimsenin zaten ihtiyacı ve kimsenin onda gözü yoktu.

Hafız Ağa Türk vatanının esir olmasını istemeyecek kadar Müslüman'dı. Bulgar'a, Yunana, hizmet etmeyecek derece-

de haysiyeti vardı. Lakin işte bu adam her işte muhalifti. Belki bu psikolojik bir hastalıktı. Hafız Ağa'nın Edirne'ye gelmesiyle Şeyh Galip Efendi Oğlu Bahaeddin Bey ortaya çıktı. Bu kişi dünya savaşında İstanbul'da kalmıştı. Mütarekeyi müteakip Edirne'ye gelmişti. Onun Edirne'de evi, değirmeni, çiftliği vardı. Hakiki bir Edirne çocuğu, çok temiz hamiyetli bir babanın evladı idi. Bahaeddin Bey de aynı Hafız Ağa gibi daima muarız, olumsuz, hastalıklı bir ruh taşıyan adamdı. İttihat ve Terakki'ye karşı olan bu efendi ve ağalar şimdi Trakya davasını müdafaaya uğraşan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne de karşı idiler. Halbuki bu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti bir siyasi parti, iktidar menfaati elde etmek isteyen cazip bir kuruluş değildi. Onun temelinde feragat-ı nefs, yani fedakârlıktan başka bir şey olamazdı. Ve işte bu durum kendilerine çok kuvvetle anlatıldığı halde görünüşte karşı gibi görünmüyorlardı. Lakin onların huzurunda bu milli teşekkül mutlaka İttihat ve Terakki teşekkülü idi.

Çünkü orada Kasım Efendi de vardı. Halbuki Kasım Efendi sonuna kadar İttihatçı olmakla beraber Trakya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti işinde o kadar dürüst, o kadar samimi, o kadar fırka (parti) temayülünden azade hareket ediyordu ki hiçbir arkadaş bu konuda Kasım Efendi'ye isnat edecek bir söz bulamazdı. Hatta Kasım Efendi, Hafız Ağa, Bahaeddin Bey gibi şöyle böyle karşı ve muhalif olarak tanınmış kişilerin mutlaka bu yüce ve vatani gayede beraber çalışmalarını şiddetle savunuyor, hiçbir Türk çocuğunun bu işte dışarıda kalmasına tahammül edemiyordu.

Hatta Kasım Efendi bazı cemaate müracaat için verilen kararlarda bile fırka gayreti olmadığının çok iyi anlaşılmasını haykırıyordu. Lakin işte Hafız Ağa ve yaranı Kasım Efendi'yi, İttihat ve Terakki üyesi görmeye katlanamadıkları için Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nde bulunmasını da bu teşekkülün mutlaka İttihatçı işi olduğunda ısrar ediyorlardı. Hafız Ağa'dan sonra Edirne'ye bir de Topal Hilmi Efendi gelmişti. Hilmi Efendi'yi haksız ve zalim olarak Hacı Adil Bey Sivas'a sürmüştü. Bu hareket haksızdı. Hacı Adil Bey çok kindar, çok garazkâr ve çok berbat bir adamdı.

Onun affetmeyen sinsi ve gizli bir kini vardır ki, zavallı Edirne halkı her iki valiliğinde bunun uğursuz ve bela neticeleri altında kıvranmıştı. Hilmi Efendi, gelir gelmez hiç ummadığımız bir harekette bulundu. Derhal Hafız Ağa, Bahaeddin Bey, Münir Mustafa, Sadi Bey, Ziya Bey, Rasim Beyzade İbrahim Bey, Şükrü Ahmet Bey birleşerek memlekette hemen Hürriyet ve İtilaf bayrağını açtılar. Bu bizim için bir felaketti. Hafız Ağa ile benim çok derin ahbaplığım vardır. Ben kendisini cidden çok severim. Çünkü namert adam değildir. Onun sade çok bir hasta tarafı vardır. Mutlaka hürriyetin ilanından sonra her hükümet teşekkülüne karşı ve muhalif olmak... Yukarıda da söyledim. Yine tekrar ediyorum ki bunun sebebini onun ruhunu tahlil etmekle öğrenmek mümkün olabilir.

Bu defa Hafız Ağa ile derin derin görüştüm. Beni çok sevdiği için Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin lüzumuna kail oldu. O kanaatinde muhalif olmakla, muhaliflerle beraber bulunmakla beraber sebat etti. İşte bu adam merttir.

Belki onun bu ruhi hastalığına İttihatçıların birçok uygunsuz hareketleri, ona karşı hak etmediği davranışlarda bulunmaları da sebep olmuştu. Lakin işte Hürriyet ve İtilaf Kulübü kuruluyordu. Bunun memlekette dirilmesi, fesadın, nifakın dirilmesi demekti.

Evvela bu işe önem vermemek isteyen merkez heyeti üyelerine şiddetle hücum ettim. Kasım Efendi benimle beraberdi. O da Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti varken memlekette bir başka kuruluşun oluşmasına itiraz ediyordu. Hatta Hafız Ağa ile görüşmüştü.

Hilmi Efendi hukuk mesleği itibarıyla bana hürmetkârdı. Kendisine bu hususta ilmi yardımlarım olmuştu. Abacılarbaşı'nda henüz İstanbul'dan gelmiş elinde bir sürü defter, kâğıt dolu olduğu halde rast geldim. Yanında Ziya Bey vardı. Ziya Bey'e ehemmiyet verdiğim yoktu. Hilmi Efendi ile şiddetli bir bahse girdim. Onun beni çok sevmesi ve sözlerimin samimiyetine inanması nedeniyle cevap vermiyordu. Yaptığı işin ne kadar çirkin olduğunu

anlattım. Sen inanıyor musun ki bu memlekette siyasi bir fırka iş görebilsin? İttihat ve Terakki gibi milyonlarca taraftarı, koca bir Osmanlı Ordusu gibi bir destekçisi varken o tutunamadı. Kime karşı particilik yapacaksınız? Zeval ve çökmeye mahkûm edilen zavallı vatana karşı mı? Yoksa İngilizlere mi? Yunanlılara mı hizmet edeceksiniz? Bu iş dürüst değildir. İşte Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti meydandadır. Buyurunuz. Şu mesai ve faaliyetlerinizi ona sarf ediniz. Hakikatten sana bu iş hiç yakışmıyor dedim. Hilmi terbiyeli ve zeki bir adamdır.

Onun temiz bir lise tahsili olsaydı bir ihtisas mesleğine girseydi memlekete çok faydalı bir adam olurdu. Sözlerimden etkilenmedi diyemem. Durumun derhal felsefesini yapabiliyor .e bir kanaat hasıl ediyor. Lakin onlar bir kere yanlışa düşmüşlerdi. İstanbul'daki Türk Ocağı bu za vallıları şiddetle iğfal etmişti. Bunlar Hürriyet ve İtilaf Kulübü'nü açtılar. Münir Mustafa da bu kulübün tantanalı bir biçimde resmi açılışını yapmaya çalıştı. Ne garip tecellidir ki zavallı Dilaver'i [45] Edirne'de bu fırkanın başına koymak gibi çok kötü bir iş yaptılar. Dilaver, Edirne'nin iftihar ettiği bir zekâdır. Edirne'de güzel ve faydalı ne görürseniz onun güzelliklere ezelden bağlı ve aşılı ruhundan doğmuştur. Dilaver, yüksek meziyetleri sayılmaya nadir yaratılan insanlarda biriydi. Artık ölüyordu...O coşkun ruhun ıstıraplarını uyuttuğu işret ma-

45 Dilaver Bey, iki dönem Edirne Belediye başkanlığı yapmıştır. Cezzaroğlu soyundan gelmektedir. Napoléon'u Akka'da yenilgiye uğratan ünlü Cezzar Ahmet Paşa'nın torunudur. 20 Ağustos 1905 Edirne Kaleiçi yangınının Dilaver Bey'in direktifleriyle çıkartıldığı söylenir. Kaleiçi, yangından önce Rum ve Ermeni mahallesi konumundaydı. Kaleiçi'ne Türklerin girmesi zordu. Edirne Belediye Reisi Dilaver Bey'e göre Kaleiçi tam bir silah deposu yapılmış, polisin giremediği bu mahalle Edirne ve dolayısıyla Trakya'daki başkaldırı olaylarına karışıyordu. Yangından sonra, Abacılarbaşı Caddesi, Kaleiçi, Edirne Belediyesi ve Karaağaç yolunun Dilaver Bey tarafından ve kendi parasıyla yaptırdığı bilinir. Kaleiçi yangınında evleri yanan zengin Rumlar İstanbul Adalar'a göç etmiş, Ermenilerin pek azı Edirne'de kalmıştır. Yahudiler ise, II. Dünya Savaşı sonunda Filistin'e, daha sonra İstanbul'a göç ettiler. Bak. İ. Hakkı Soyyanmaz, "Edirne Belediye Reisi Dilaver Bey'in Sur İçindeki Kaleiçi'ni Yaktırması" *Tulumbacılar ve Edirne Tulumbacıları, Edirne*, Eser Matbaacılık, 2002, ss. 92-108

sasının başında sönüyordu ve onu kulübe getirmek üzere zorla arabaya bindirdikleri gün artık o faniler arasından çekilmeye hazırlanmış ölmek üzere olan kimseden başkası değildi. Üç gün sonra vefat etti. Bu feci akıbetine ılık gözyaşları döken Edirne çocukları, o masum mezarın başında bir köpek havlamasından beter bir kuduzun ve melunun, yani onu Hürriyet ve İtilaf'ın ezeli alemdarı imiş gibi gösteren Münir Mustafa'nın sesine kulaklarını tıkadı.

Lakin şehirde nifak ocağı kurulmuştu. Bunu anlamak için keramet sahibi olmaya gerek yoktu. Arkadaşlar bu hususta müteessir olmakla birlikte pek rahatsız olmuyorlardı. Bu arada Şevket Bey'in belediye başkanlığı bizi çok üzüyordu. O sanki ezelden reisliğe âşıkmış gibi dört el ile sarılarak orada vakit geçirip duruyordu. Bu Hürriyet ve İtilaf teşekkülüne karşı Şevket Bey'den hiçbir ciddi hareket görmedim.

Bu fırkanın başına Tatar Hilmi Hoca, Rasim Beyzade İbrahim Bey, Şeker Ahmet Bey gibi kişiler geçmişti. Bunlardan Tatar Hoca damgası vurulmuş bir mahluktu. Abdülhamit'in halline karar veren milletin kükreyen azim ve imanının önüne geçerek şeriat namına kalın ve miskin ruhunu göstermiş, gerici, inatçı... meşhur olan ilmi ise ortaçağdan kalma beş-on manasız Arapça kitabı bellemekten ibaret, derin ve kör bir taassubun esiri, alemin ve medeniyetin nurlu akışından habersiz bir gafildi.

Bu, Rüştiye (ortaokul) hocasıydı. Fransızca bile bildiğini propaganda yaparak yayardı. Bir okuma kitabından üç-beş cümle bellemek, ince bir medeniyetin sahibi olan o lisanı bilmek demek değildi. Nihayet bunu bilmesi bu ham softanın yeşil kokulu hastalıklı ve mutaassıp (bağnaz) ruhunu inceltmiş değildi.

Rasimbeyzade İbrahim Bey, Münir melununun kayınpederi idi. İbrahim Bey İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin hararetli üyesi, Kadirhane ikinci kulübünün başkanıydı. Türk vatanını felakete sürükleyen büyük kabine zamanında bir gece Kadirhane Kulübü'nde gizli bir toplantı yapılmıştı. Bu İbrahim Bey de kulübün reisi ve cemiyetin en ateşli adamı idi.

Toplantıda Kasım, Selahattin efendilerle Salih Bey, Uzun İbrahim Bey gibi beş-on değerli sayılan insan vardı. Kendileri Cemiyete sadık kalmışlardı. Ancak bu cemiyetin, hükümetin elinde bulunduğu döneme rastlıyordu. Şimdi ise cemiyet düşmüş, hükümet muhaliflerin eline geçmiş demekti. Memlekette belki bir isyan olacaktı ve belki cemiyet bir inkılap daha yapacaktı. Bu sebeple bu seçkin kişiler buraya celp edilerek kendileriyle esaslı bir müzakereye girişilecekti. Derhal başta İbrahim Bey olduğu halde hemen hemen hepsi birer birer savuştılar ve orada sadece Kasım Efendi ile Uzun Hacı İbrahim Bey'den başka kimse kalmadı. İşte şimdi bu Küçük İbrahim Bey İtilaf Kulübü'nün başkanı olmuştu.

Kulübü Hafız Ağa devşirmiş, birçok masraf etmişti. 324 senesinde İttihat ve Terakki Kulübü'ne muarız olarak demokrat kulübü de düşeşti. Mesele ciddi bir safhaya giriyordu. Çünkü Tatar Hilmi Hoca taassubu gıcıklayan tavır ve hareketi, herkesi vatan mefkûresinde sapıklığa düşüren sefil ve alçak öğütleri, beklenen birliği bozuyordu.

Din namına söz söyleyen bu bencil ve inatçı, dünyanın ahvalinden habersiz kara cahil tatarın ağzından hep hadisli-ayetli sözler çıkıyor, halk bu sefilin sofuluğuna, zühdüne, tafrasına inanarak şaşırıyordu. Halbuki herifin kalbi Türk'e karşı garazla, millette düşmanlıkla doluydu. O sade garazını kusuyor, melanet saçıyor ve fitne savuruyordu. Aziz Türkiye'nin şerefli ve haklı davasında din ve taassubun yeri yoktu. Mesele bu haklı davaya bütünüyle müdafaa etmekti. Hürriyet ve İtilaf Kulübü'nün açılmasıyla birlikte Vali Salim Paşa'nın Edirne'ye gelmesi Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti için çetin mücadele günlerinin başlaması demekti. Şimdi cemiyet müdafaa sebeplerini hazırlamakla meşgul olurken mesaisini ikiye bölmeye mecbur kalıyordu. Bütün bu kuşbeyinli adamların, hastalıklı ve olumsuz hareketlerine mani olmak, bir taraftan da asli vazifemi yapmak ne kadar güç işti.

Şevket Bey'le, Tekirdağ'ına, Çorlu'ya gidiyorduk. Oradaki çalışmaları canlandırmak için bu yolculuğa lüzum görülmüştü.

O zaman trenler Uzunköprü İstasyonu'nda buluşuyordu. Bizim trene Topal Hilmi geldi. İstanbul'dan dönüyorlarmış. Hilmi bana, "Ağabey, vali ile polis müdürü trendedir, görüşmeye gelmez misiniz?" dedi.

Ben hiç lüzum görmedim. Lakin Şevket Bey üzerinde "vali" sözü sihirli bir etki gösterdi. Ne kadar olsa eski Babıâli terbiyesinin resmi tesiri altında valiye samimiyetini takdim etmemeyi kendine yedirmedi. Bir de Edirne Belediye Başkanlığı gibi başını belaya sokan bir işin başındaydı. O valiyi görmek üzere trene geçti; ben beride kaldım. Pencereden bakarken herhalde emniyet ve itimat telkin etmeyen şık kıyafetli birinin etrafa emirler dağıtarak dolaştığını gördüm, bu meğer polis müdürlüğüne tayin edilen meşhur Çerkez Fuat imiş.

Edirne'ye geldikleri vakit ilk marifeti Hürriyet ve İtilaf Kulübü'nü ziyaret olmuştu. Kulübün ikinci başkanı Doktor Masiyan adında maşkara bir Ermeni doktor vardı.

Salim Paşa, bu doktorların yüz karası olan doktoru, vilayet sağlık müdürlüğüne tayin etmişti. Bereket versin ki daha önce bir başka Yahudi doktor bu müdürlüğe tayin edilerek İstanbul'dan gönderildi. Yoksa durum perişan olacaktı. Çünkü hastanelerle, sağlık teşkilatı, bu sefil Ermeni'nin eline geçmiş olsaydı biz çok ıstırap çekerdik. Her tarafta komitenin teşkilatına teşekküre layık hizmetler eden aziz doktorlarımız vardı. Bu kıymetli adamları tıp ilmiyle alakası olmayan bu mendeburun eline vermek bir facia olurdu. Salim Paşa'yı içimizde tanıyan yok gibiydi. Lakin bu adam usta bir şeye benziyordu. İlk marifetleri görülmeye başlandı. Asıl meselenin kötülüğü polis müdürü olan Fuat'ın komiteyi ve üyelerini takip etmesidir.

Salim Paşa'nın ilk marifeti bizim başkan Sinan Efendi'yi azletmek oldu. Bu şık günahkârlar Yağhaneli Hafız Ağa, Şeyh Galibzade Bahaeddin Bey ve Topal Hilmi Efendi'dir. Bunların her üçü de Salim Paşa'nın tayinini istemek üzere İstanbul'a gitmişlerdi.

Şeyhülislam Hoca ciddi derhal emri vermiş, Müftü Sinan Efendi azledilmişti. Şimdi Tatar Hilmi Hoca'nın tayini lazımdı.

Bunu da Vali Salim Paşa uydurdu. Kimsenin haberi olmadan beş-on beyinsiz softayı bir araya getirerek işi becerdi. Bu seçimde tösüm olan Yeni İmaretli bir softa vardır. İşin özüne de bilmem nedense hiç böyle şeylere karışmaması lazım gelen batakçı Mehmet Efendi bizimle kalmıştı.

Salim Paşa'nın ikinci marifeti İttihat ve Terakki Kulübü'nün eşyasını müsadere etmek olmuştu. Burada "Teceddüt" fırkasının idare heyeti vardı. Mektupçu Zağaralı Fuat Efendizade İbrahim Bey Teceddüt Fırkası'nın üyesi olarak Edirne'ye gelmişti. Fırkayı teşkil ettiği vakit İbrahim Bey kulübü toplantı yeri olarak göstermeyi uygun görmemiş, benim yeni yazıhanemi fırka merkezi ve toplantı yeri olmak üzere beyannameye kaydederek hükümete vermişti. Sonra bu iş başına binbir bela gelmesine sebep olmuştu. İbrahim Bey bunu bana sormaya lüzum görmemişti. Kulübün içinde bizim fakir çocuklara yardım cemiyetimiz vardı. Bunun fırka ile münasebeti yoktur. Bu çok hayırlı bir işti. Herkes ayda kırk para veriyordu. Her sene bir sergi açarak eşya toplar, piyango çekerdik. Böylece kışın mekteplerdeki kimsesiz çocuklara elbise yapar, yiyecek verirdik. Bu kuruluşun birçok eşyası Kulüp'te bulunurdu. Bu baskın haberini alınca eşyayı bir saat içinde derhal bizim eve taşıdım. İttihat ve Terakki'nin eşyası ise memleketin malı idi, onda İttihatçıların değil bütün milletin hakkı vardı.

Bu eşyayı tarumar ettiler. Kısmen Bedesten'de Töre Efendi vasıtasıyla eşyayı satın aldık. Asıl felaket kitaplarda idi. Kulübün güzel oldukça zengin bir kütüphanesi vardı. Bursalı Tahir bey merhum, Edirne'ye gelerek bir ay kadar çalışarak bu kitapları düzenlemişti.

Edirne Mebusu Faik Bey, babası Badi merhumun kütüphanesini de buraya vakfetmişti. İçinde Badi merhumunun eseri olan üç muazzam cilt *Edirne Tarihi* müsveddeleri de vardı.

Bu kitapları arabalar içine yığarak perişan bir halde vilayete taşımışlardı. Valinin odasını yanındaki özel hücreye sanki toprak veya saman yığar gibi gelişigüzel atmışlar, sayfalar birbirine karışmış, kitaplar dağılmıştı.

Salim Paşa laf anlayacak halde değildi. Bu kitapları mutlaka satarak bedelini hazineye yatırmak lüzumunda ısrar ediyordu. Halbuki Edirne'de bunları kim alacaktı? Bakkal dükkânları peynir satılmaya mahkûm idi. Yüreğim sızladı. İlk defa olmak üzere valinin karşısında merhamet ve mürüvvet dilenciliği yaptım. Bu kitaplar için her şeyi yapmaya hazırdım. Vali benim alaka göstermeme çok sinirlendi. Derhal sırıtan murdar dişlerini göstererek hiç merak etmememi söyledi. Halbuki tecrübesi vardı. Fenalık yapacağı zaman çok yumuşak görünür, güler ve bol bol iltifat ederdi. Hatta mektupçu Fuat Bey'e en çok iltifat ettiği günler bu zatın komitemizle alakadar olarak hükümetteki tanıdıkları vasıtasıyla azlini sağlamıştı.

Doktor Rıfat Osman Bey hareket ettiricisini kaybetmiş bir yıldız gibi kalbi tutuşmuş koşuyordu. Aziz doktor dünyayı görmüyordu. Yavrusu kaçırılmış bir yaralı aslan gibi atılıyor, etrafını görmüyor, hükümete koşuyordu. Bu kitaplar doktorun düşünce hayatını samimi arkadaşları onun mefkûresi endişesiydi. Dikkat ettim, eğer doktor bu kitapları almazsa mutlaka çıldıracaktı. Salim Paşa ikna edilerek kitapları Sultan Selim Kütüphanesi'ne nakletmeyi o da münasip gördü. Zira ortada onu korkutan bir cami ve din meselesi vardı. Nihayet aziz doktor bu zavallı kitapları bir yük arabasına doldurarak arkasından bir gidişi vardı ki zannederim Rıfat Osman Bey'in ömründe duyduğu hakiki zevk ve neşelerden birisi de bu arabanın ardından Sultan Selim'e doğru çıktığı zamandadır.

Şimdi Salim Paşa'nın etrafında bir şebeke vardı. Polis Müdürü Fuat başta olduğu halde Müftü Tatar Hilmi Hoca ve Debbağhaneli Hafız Mehmet Efendi, Şeyh Galibzade Bahaeddin Bey, Topal Hilmi Efendi, Rasim beyzadelerden İbrahim Bey, Şeker Ahmet Bey, Münir Mustafa, Sadi Galip, mektupçuluğa yeni getirilmiş olan İhsan ve daha birkaç sersem, yıkılan vatanın dağılmaya başlayan yerlerinde uğursuzca öten baykuşlara dönmüşlerdi.

Bu gafil sürü görmüyorlardı ki, karşılarında Metropolit hane bütün teşkilatıyla Trakya'yı Yunanistan'a ilhaka çalışıyor ve Pa-

ris'teki Versay Kongresi'nde Venizelos olanca kuvvetiyle Türk vatanını parçalamaya uğraşıyordu. İşin asıl kötü yanı komitenin hedeflediği gayeye koşarken, Trakya'da milli bir hedef gösterme ihtiyacı vardı. Halbuki bu hedefi şu piç ve hain teşekkül bozuyordu.

Türk vatanında mütareke ile hasıl olmuş bir acıklı durum da vardı. Dışarının açılan ağzına atılacak işte bu vatandı. Belki bu dehşetli ağza bir yumruk vurma ihtimali vardı. Belki milletlerin bir türlü anlaşmayan ve uyuşmayan ölçüsüz tamahkârlıklarından faydalanma imkânı bulunurdu. Ve nihayet şanlı başlamış bir tarih kadar şanlı bir milletin yıkılışının ağırlığı altında bütün dünya yok olup gidecekti.

Roma kartalı Vespuçi'nin hücumu karşısında şerefle, şanla, heybetle, tarih sayfalarını ve bütün insanlık önünde saygıyla eğdiren bir millet vardı. Neden tarihi, dünya tarihiyle başlamış Türk milleti tarihin piç bir kavmi karşısında diz çökecekti? Ve bu melun fikri bir saniye düşünen bir Türk çocuğu kendinden utanıyordu. İşte bu Tatar Hoca'lar, Münir Mustafa'lar, bu yüce duygudan pay almamışlardı. Ve onlar şimdi yalnız hükmetme zevkiyle Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni yıkmak istiyorlardı.

Trakyalı Türk çocukları için bu teşekkül kadar şerefli bir şey olamazdı. Mütarekenin ertesi günü İttihat ve Terakki namına her mensubu şeytan gibi taşlanıyordu.

Bütün kabahatler bunlara ve hükümete ve de nihayet orduya yükletiliyordu. Ülkede sosyal bağlar bozulmuştu. Padişah ve hükümet, daha doğrusu herkes bir başka yerden, bir başka kaynaktan kuvvet almak istiyordu.

12 Aralık 1918: Trakya'da Durum

Herkes İngiltere'ye, Fransa'ya, Amerika'ya koşuyor.... Yani şu ülkenin ayakta durabilmesini ancak dışarıdan bulunacak bir koltuk değneğiyle mümkün görülüyordu.

Almanlar, Avusturyalılar, Bulgarlar, tamamıyla silahlarını atmış ve hudutlardan savuşmuştu. Lakin bir kumandan ve Mehmetçik hâlâ gelen İngiliz askerlerine karşı vatan hududunu süngüsü elinde savunuyor ve Türk yurduna karşı yürüyen bu tok karınlı İngilizlere, karnı aç Mehmetçik "Yasak!" diyordu...

Padişahtan son memura kadar herkes artık vatanı kayıtsız şartsız galiplere teslim ediyor ve Türk köylüsünü ve hâlâ Toros eteklerinin ötesinde Türk vatanını müdafaa eden yüce ruhlu kumandanlarla yanındaki Mehmetçiği hesaba katmıyordu. Bu Türk tarihinin şeref haleleri içinde kaydettiği binbir kahramanlık olayları ortasında tarihin engin meydanlarında gürleyip yayılan bir Türk sedasıydı. Lakin milletin ruhunda boğulmak istenen bu sesi sezen kimse yoktu.

Herkes bir himayeden bahsediyordu. İngiliz Muhipler Cemiyeti, Fransız Muhipler Cemiyeti, Osmanlı Anasırı İttihat Cemiyeti, Rum, Ermeni-Türk Cemiyeti, bilmem daha ne ve ne gibi cemiyetler kurmakla meşgul bir sürü galipler arasında bir de en yüksek düşünceli sandığımız, en ateşli milliyetçiler ve Türkçüler de en az ziyan getireceğini umdukları Amerika Mandası meydana çıkarmışlardı. Bütün bunlar mütarekeyi takip eden üç dört ay içinde her gün biraz daha yayılıp artan arzulardı.

Halbuki Trakya Türkleri için tarihe yazılması gereken bir hakikat vardı. Bütün Türkiye şirazesi bozulmuş bir kitap gibi sayfaları dağınık, değişik yönlerden gelen rüzgarların ortasında çırpınırken Trakya Türk'ü, İngiliz'i, İtalyan'ı, Fransız'ı, Amerikalıyı hiç,

hiç düşünmemişti. Çünkü Trakya Türkü bütün kuvveti kendi kanında ve kendi canında arayarak, o kimseden koltuk değnekliği dilenmemiş ve Türk davasını kendi kaynağıyla, kanındaki kuvvetle müdafaaya karar vermişti. Bu şeref Trakya Türkü'nündür.

Şark vilayetlerinde cemiyet başka bir gaye üzerine, Trakya-Paşaeli'nden çok sonra.... Trabzon'da Rum Pontus hükümetine karşı teşekkül eden cemiyette çok zaman sonra teşekkül etmiş ve "İzmir Reddi İlhak" Cemiyeti de esasen Mayıs 1335 (1919) tarihini müteakip doğmuştu. Türkiye'de ilk defa olmak üzere vatan gayesi için, işgalcilere karşı teşekkül eden Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti tam Mütareke'nin on altıncı günü teşekkül eden Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'dir. Bunun gayesi belliydi. Halbuki Edirne vilayetinde Yunanlıların resmi muhacir cemiyeti Edirne Kız Rum mektebinde sekiz metre genişliğinde mavi-beyaz bayrağını asmış olan Yunan Salibi Ahmeri (Kızıl haç), metropolitin başkanlığında toplanarak işleyen "Mavri Mira Cemiyeti" bütün Rum köylerinde teşkilat kuruyordu. Keşan tarafları ateş içinde idi. Türk jandarmalar öldürülüyordu. Rum metropolitine Ermeni Papazı meşhur Dizarsun destek veriyordu. Bütün Ermeniler imkânlarını harekete geçirmiş, Rumların başarısına çalışıyordu. Ülkenin umumi manzarasında müthiş bir perişanlık vardı. Kanunievvel 1334 (12 Aralık 1918) tarihinde İstanbul siyasi heyetine, merkez heyetinin kararıyla yazılan mektup, o günkü durumu tamamıyla açıklamaya yeterlidir. Lüleburgazlı Şevket Bey'in bu mektup hakkında kıymetli malumat vermesi bize çok faydalı olduğunu kaydetmek isterim. Bu mektubu yazmaya sevk eden şey, Edirne Belediye Reisi ve Trakya-Paşaeli'nin de Reisi olan Şevket Bey'in hâlâ Osmanlı zihniyeti ile Rum metropolitiyle görüşmesi üzerine edindiği izlenimdir.

Şevket Bey, Rum, Ermeni, Yahudiler arasında çıkarları açısından Türklerden ayrılmak istemeyenlerin bulunduğuna inanıyordu. Bu kanaat onun vatanperverliğine aykırı bir his ve iş değildir. Belki Tanzimat terbiyesiyle yetişmiş kibar bir soylu aileden birini pek tabii bir düşüncesi ve pek kökleşmiş bir kanaatidir.

Rum metropolitiyle görüştüğü vakit şeytan papaz, Şevket Beye suret-i haktan (görünüşte haklının yanında) görünmüştü.

Zaten hükümette idare meclisi tabii üyelerinden olan metropolitle Şevket Bey'in ahbaplığı vardı.

Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna doğru Edirne'ye gelmiş olan Reji Nazırı Behreyan Efendi isminde kara bir adamdı. Şevket Bey hal ve tavrına bakarak Agop Paşa, Sakızlı Edhanis Efendi, Köseoğlu Agop Ağa gibi Osmanlı terbiyesini şiar edinmiş Ermenilere pek benzediğini, hatta sigara takımını bile o kibar tavrıyla muhafazasından çıkardığını ballandıra ballandıra anlatırdı. Bununla samimiyeti artırmıştı. Bu melun herifi ilk gördüğüm gün ırkıma karşı simasında derin bir kin dalgalandığını hissetmiştim. Lakin Şevket Bey bana her Türk olmayan simada mutlaka bir düşmanlık görmek hastalığına tutulduğumu söylemişti.

Mütareke'den sonra Papaz Dizarsun gelince Rumlar, Ermeniler ve Yahudiler birleşerek Rum Kızıl Haç Cemiyeti için bir toplantı düzenlemişlerdi. Bu toplantıda bu Reji Nazırı Behreyan'ın ayaklarını yere vurarak, Türklere karşı savurduğu sözleri kulağıyla işitmiş ve çok mahcup olmuştu. Edirne vilayetinde durum bu merkezde iken, bir milli teşekkül aleyhine çalışmak isteyen Tatar Hoca, Müftü Salih, İbrahim Bey, Ahmet bey vs... gibi Türk çocuklarının kıyam etmesi ne kadar elim bir durum meydana getirmişti. İşte bu durum şu merkezde idi:

İSTANBUL HEYETİNE

"Mümessillere verilen nota süresini heyetimiz tetkik ve mütalaa etti. Trakya Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurulduğu vakit kabul edilen nizamname gereğince yabancı temsilciler ve harici işlerde temas edip meşgul olmak üzere İstanbul'da kurulmasına zorunlu olduğu düşüncesiyle karar verilen heyetimizce yabancı odaklarla devamlı ilişki kurup Türk davasına müdafaa da devam etmekle beraber yazılı bir nota verilmesi lüzumu hasıl olunca bunun kesinlikle Merkez Heyeti'nce görülmesi şartı konmuş, ancak bu defa İngiliz, Fransız, İtalyan Amerika elçiliklerine verilmiş muhtıranın daha önce heyetinize gönderilmemiş olmasının çok mahsurlu olduğunu kaydederim.

İstanbul Heyetinizin orada cereyan etmekte olan siyasi olayları takip ettiğine şüphemiz yoktur. Ancak Trakya'nın özel durumu ve burada her gün değişik biçimde meydana gelen olaylar bu hususta heyetinizi aydınlatacak mahiyettedir. Şu hal durumunda bu gibi muhtıralar verilmeden önce Merkez Heyeti'nin görüş ve kararının alınması hususunda kayıtsızca davranılmamasını rica ediyoruz.

Edirne vilayetinin şu anki durumuna gelince; Rum Metropolit hanesinde kurulan "Mavri Mira Cemiyeti" yirmi yaşından büyük Rumları silahlandırmaya devam ediyor. Yunan Kızıl Haçı sandıklarla silah ve cephane nakletmektedir. Bir taraftansa kazalardaki Rum teşkilatı, Rum köylerinde teşkilat kurmakla birlikte, Türk köylerini endişe içinde bırakarak teşebbüslerinden geri kalmamaktadır.

Edirne İngiliz temsilcisinin bu işlerin düzenlenmesinde en önemli etken olduğu hususunda bizde tam bir kanaat vardır. Bu haftadan itibaren Burgaz tepelerinde İngiliz askerlerinin yerine yavaş yavaş Yunanlılar görülmeye başlandı gibi, Uzunköprü'de Yeniköy yolundan bir bölük piyade Yunan askeri gelmiştir. Bunların hepsi Rum mahallesine yerleştirilmiş olup Rumların aşırı sevinç içinde olduklarını bir gün Mustafa Bey'den aldığımız rapordan anladık.

Rum teşkilatı, merkezi Lüleburgaz da olmak üzere üç muhtelif istikamette yürümektedir. Edirne Metropolit hanesi bile Çorlu Metropoliti'yle Vize Metropoliti'nin işareti ile hareket ediyor. İşin asıl feci yanı hükümet teşkilatının tamıyla felce uğramış olmasıdır. Bundan bir hayır ummak mümkün değildir. Aksine vilayete musallat olan zatın İtilaf ve Hürriyet takibi ile bütün teşkilatımıza binbir mani çıkardığını görmekteyiz. Asıl meselenin en güç noktası da, halkın bütün imanıyla sarıldığı Trakya gayesine hizmet etmek için uğraşan memurların Vilayetten tehdit edilmesi, şubelerinin para toplamasına izin verilmemesidir.

Tekirdağ Başkanı Adil Bey oranın kaymakamından çok çekindiğine işaret ederek, bu zatın geçen gün Çorlu'da teşkilatımız hakkında, 'Bunlar İttihatçı işleridir, hükümet böyle işlere izin

vermez," demesi de dikkatimizi çekmektedir. Bununla beraber, bu işlerin halli için arkadaşlar meşgul olmaktadır. Batı Trakyalıların hâlâ ayrılık hususunda konuştuklarını üzülerek görmekte ve duymaktayız. Batı Trakya'nın Bulgarlardan alınarak başlıbaşına bir müstakil hükümet olması hususunda bu hayal hakkında Heyeti âliyenizi aydınlatmak isteriz. Balkan Harbi'nden hemen sonra özel bir maksatla ortaya çıkanlar, bu fikri bugün de tahakkuk ettirmek isteyenler, o günkü durumla bugünkü durumu muhakeme edemeyen kimselerdir.

Halbuki Trakya'da böyle bir müstakil Cumhuriyet kurma sözü, bir bütün olarak kabul ve müdafaasını üstlendiğiniz gayeye tamamıyla ve kesinlikle aykırıdır. Aziz Türk vatanının yüce menfaatleri, kurtuluşu ve bağımsızlığı ile örtüşmemektedir. Çünkü bir devlet kurulmasının toprak ve nüfus açısından ne anlama geldiğini bilmeyecek kadar gafil bir Trakya'nın bulunduğunu ümit etmeyiz.

İşin asıl en kötü tarafı ise bu fikri öne süren kimseler yalnız Batı Trakya sözünü kullanmamaktadırlar. Trakya denilince bizim teşkilatımızın da Türk camiasından ayrılarak müstakil bir Trakya Cumhuriyeti kurmakla meşgul olduğu kanaati vermektedir ki, temas ettiğimiz birçok kimse, Trakya'da hâlâ bu kanaati taşımaktadır. Bunun böyle olmadığının kesinlikle anlatılması lazımdır. Bizim gayemiz çok açık ve belirgindir; Türk camiasından ayrılmamaktır. Bazı macera adamlarının Batı Trakya'da bir devlet kurma fikrini yaymaları yüzünden, bizim milli gayede birleşen vatani emelimiz hakkında dört tarafa yanlış fikir ve kanaatler vereceğinden gerçekten endişe ediyoruz. Bu hususta şiddetle nazar-ı dikkatinizi çekmek isteriz; mesele çok mühimdir.

Talep edilen 1200 lira Kasım Efendi kardeşimiz aracılığıyla gönderilmiştir."

12 Kanuni Evvel 1334
12 Aralık 1918
Reis

Bu mektuptan sonra merkez heyetinde tuhaf bir cereyan meydana gelmişti. Bunun kimin telkin ettiğini bilemem ancak Şevket Bey, Sinan Efendi, Kasım Efendi kesinlikle İstanbul'a kadar giderek oradaki heyetle beraber, itilafı gerçekleştirenlerle görüşülmesinde ısrar ettiler. Bu heyet oluşmuştu. Lakin bu sırada ikinci bir durum ortaya çıktı. İstanbul'daki kapı kapı dolaştığımız günü anlatmadan önce bu durumu açıklamayı gerekli gördüm.

Versay Konferansı sürüp gidiyor, bir türlü anlaşma esaslarını kararlaştırılamıyordu. Venizelos Onlar Meclisi'ni Trakya'nın Yunanistan'a terkine ikna etmişti. Onun meclise yaptığı açıklamalar hayal mahsulü idi. Bunu üç kısma ayırmıştı: tarihi hak, sanat eserleri ve nüfus. Bu kararı aldıktan sonra gayet ustalıkla tertip ettiği muhtıra ile Dörtler Meclisi'ni de haberdar etmişti. Trakya'nın Yunanistan'a terki daha o zaman emrivaki halini almak üzere idi. İngiliz ve Fransız mümessilini kandırmışlardı. İtalyan temsilcisi itiraz ediyor idiyse de onun o kadar hükmü yoktu. Bir aralık İtalyan mümessili bizim tarafımızdan bir heyetin Paris'e gönderilmesinde bir fayda ummuştu. İstanbul heyeti ise, gidecek heyeti kararlaştırmıştı. Uzunköprülü Edirne Mebusu Mehmet Arif Bey'le, Töreköylü Celal ve Nedim beylerin gitmesi karar altına alınmıştı. Bunların hareketinden önce Cemiyet bir toplantı yapma kararı aldı. Cemiyet üyeleri İsmail Bey'in Sarıca Paşa civarında Şeciler Yokuşu başındaki evinde toplanmıştı. Mesele etraflıca görüşüldü, gidecek komisyonun seçilmesi konu edildi. İstanbul' da şu üç şahsın gitmesine karar verilmiş olduğunu söyleyenlere karşı bazı görüşler ileri sürüldü. Ben bu şahısların bir iş göreceğine kani değildim. Ayrıca Paris'e gidebileceklerine de inanmıyordum. [46]

Özellikle içlerinde gerektiğinde siyasi bir müzakereyi dürüstçe ve sonuna kadar idare edecek kabiliyette kimse yoktu. Mehmet Arif Bey'i çok yakından tanırım. Onun memleket işleri sıradandı. Nedim Bey ise şiir ve hayal peşinde koşan hassas ve hasta ruhlu bir ince genç olduğunu biliyordum. Töre Köylü Ce-

46 Paris heyetiyle açıklama *Trakya-Paşaeli* gazetelerinde bulunmaktadır.

lal çok hamiyetli olmakla birlikte böyle işlerde yeterli olamazdı. Halbuki bu heyette Galip Bahtiyar, Suat Münir beylerin bulunması, hiç olmazsa bunlardan Galip Bahtiyar Bey'in mutlaka gitmesini istiyordum. Lakin şu fikrimi izah etmek isterken henüz ne söyleyeceğimi, kimlerin gitmesi lazım geldiğine dair daha bir kelime söylemeye vakit kalmadan iri, kalın sesli, laf söylemekten başka dünyada hiçbir meziyeti olmayan Çorluklu İhsan Bey, Dr. Rıfat Osman Bey'in tarihi vukufundan bu siyasi işleri idare edebilecek kudrette olduğundan bahisle Nazım Beyzade İsmail, Dr. Rıfat Osman ve Şevket beylerin gitmesini uygun olacağını söyledi. Hatta başını iki tarafa sallayarak benim Avrupa'ya gitmek istediğimi biliyor idiyse de bunun uygun olmayacağını, benim merkezden ayrılmama razı olmadıklarını ilave etti. Bunlar laf olsun ve herkese ben laf söylemeyi biliyorum dedirtmek için savurduğu alışılmış olan palavralardan ibaretti. Bir kere benim gitmek hususunda kesin niyetim yoktu. Çünkü bunun hiçbir faydası olmayacağını biliyordum. Yalnız Dr. Rıfat Osman Bey'e, İhsan Bey'in bir sürpriz yapmak istediğine de inanmış oldum. Zira doktora buyurunuz deselerdi, kesinlikle yerinden kıpırdamazdı. İsmail Bey ise herkesten çok haddini bilen bir genç idi. İhsan Bey dürüst, imlalı ve muntazam iki satır yazmaktan aciz, ömründe bir kitabı son sayfasına kadar okumak nasip olmamış, okuduğunu anlamaz, anladığını da bilmez... Yalnız kalın sesiyle iri iri laflar eden bir adamdı. O mecliste kendisini gösterme sevdası, onu bu tatsız tuzsuz sözleri sarf etmeye sevk etmişti. Doğal olarak sustum. Çünkü hakikati ancak onunla içli dışlı olabilen kafalar idrak edebilirdi. Mesele dediğim gibi oldu. Bir gece içinde Şevket merkeze bağlı yerlerden birkaç bin lira toplayarak İstanbul'a götürdü ve bu arkadaşlar Roma'ya kadar giderek birkaç zaman otelde vakit geçirdiler. Yalnız Hasan tesadüf olmak üzere Celal Nuri Bey daha önce zorunlu uzaklaştırma ile oraya gelmişti. Gazetecilerle birkaç kez görüşme sağladı. Roma'da bir Trakya meselesi var olduğuna dair bir titreşim meydana geldi.

Halbuki hiç Paris'e gitmeye lüzum olmadan Trakya Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti mühim ve büyük bir başarı elde etmiş Venizelos'u şaşkına çevirmişti. Muhacir Müdürü Ali Seyfi Bey, Nüfus Müdürü Ömer Efendi, Nüfus katibi Hayrullah Efendi gibi birkaç seçkin ve fedakâr arkadaş geceli gündüzlü çalışarak reddedilip çürütülmesi imkânsız olan istatistikler meydana getirmişlerdi. Özet bir Türk-Trakya tarihçesi yazılmıştı. Çok kuvvetli bir nota hazırlanmıştı. Bunlar Amerika Cumhurbaşkanı Mr. Wilson'un eline verildi. Hatta Wilson bu notalar üzerine İngiltere, Fransa, İtalya ve Japon temsilcilerine durumu iletmişti. Lakin Mösyö Venizelos'un şimdiye kadar bize verdiği notalar, haritalar, istatistikler hep mübalağlı ve hatalı imiş. İşte hakiki senetleri elde ettim, demişti. Bu defa Venizelos kudurmuştu. Üç gün sonra Rum Metropolithanesi'nde dehşetli bir kavga başladı. Rum Metropoliti devamlı Şevket Bey'i görmek istiyor, bize sokulma çarelerini arıyordu.

Bu darbe çok kuvvetli olmuştu Yunanistan meselesi hemen halledilmek üzere iken derhal ertelenmişti. Venizelos ne pahasına olursa olsun aramıza nifak sokulması hakkında kesin talimat vermişti. Hatta içimizden bu işi idare eden birkaç kişinin harcanması gereğine inanmışlardı. Lakin Venizelos bir karışıklık korkusuyla buna mani olmuştu. İşte bundan sonra İstanbul'da büyük devletlerin adamları ile temas edip sefirlerle görüşme arzusu uyandı. Ancak bu sırada Salim Paşa'nın azgınlığı sınırı aşıyordu. Şimdi eski vali Zekeriyya Zihni, Ahmet, İbrahim, Kara Ali beyler ve daha birkaç kişi bir bir tevkif edilerek, İstanbul'da teşekkül eden öldürme ve sürgün divan-ı harplerine sevk ediliyordu. Bir taraftan da Salim Paşa çevreye şiddetli emirler yağdırarak devamlı cemiyeti dağıtmak için uğraşıyordu. Bu hususta Debbağhaneli Hafız ile Şeyh Galibzade Bahaeddin Bey'in Tarihe ve Türk milletine karşı affedilmez günahı vardır.

Bir taraftan da Salim Paşa dehşetli bir hırsızlığa kalkmıştı. Edirne Özel İdaresi'nin Vali Zekeriyya Zihni Bey'in girişimiyle okul yapmak üzere toplanmış bulunan yüz elli bin lira kadar

parası vardı. Salim Paşa bu parayı aşırmaya karar vermişti. Kırk Kilise'de Cemiyet'e ait bir meseleyi halletmek üzere gittiğim bir sırada Vali Salim Paşa vilayet encümenini toplayarak, arkadaşları iğfal ederek bir karar verdirmişti... Benle, Lüleburgazlı Şevket bu toplantıda bulunmamıştı. Kararı Vali, Şeyh Selahattin, İsmail beyler çoğunlukla vermişlerdi. Bu karar gereğince, Edirne sanayi fabrikasına lüzumlu gösterilen demir-çelik, araçlar ve gereçler alınacaktı. Halbuki mütarekeden sonraki bu günlerde dünya yüzünde bile bu aranılan şeyler kalmamıştı. Bunu herkes gibi Salim Paşa da biliyordu. Maksat fabrikayı diriltmek değil, ancak bu vesile ile şu kimsesiz ve yetim çocuklar ocağına ait parayı aşırmaktı.

Döndüğümde bunu bana Özel İdare Muhasebe Müdürü Cemal Bey söyledi. Ve çok üzgün bir durumda, 'Beyefendi, bu para gidiyor, çok yazık olacaktır. Bu kararı uygulatmamanın bir yolunu bulunuz,' dedi. Ertesi günkü toplantı vaktine kadar küçük bir araştırma yaptırdım. Valinin belediye arkasındaki evinde yapılan özel toplantının haberini aldım. Valinin, elde ettiğim adamı Uzun Muharrem, hamiyetli ve zavallı bir kimse idi. Herife kavuk sallamaya mecbur olmakla beraber ülkeye zararlı olan işlerini de bize haber verirdi. Şeyh Galibzade Bahaeddin Bey'le olan müzakeresini duydum. Ertesi gün encümen toplanınca Vali benim ve Şevket Bey'in yüzüne alaylı bir biçimde bakarak konuyu açtı.

Derhal hiç bozmadan,"Çok isabet buyrulmuş," dedim. Salim Paşa böyle bir cevap vereceğimi ümit etmiyordu. Onu takviye için derhal defterini açarak bulunmuş gibi hemen imzaladım. Herif sevindi. Kim bilir içinden neler diyordu. Fabrika müdürü Hayri Bey'le ustabaşı söz alarak, "Ancak bunlara bir mutemet tayin etsek iyi olur," dediler.

Meseleyi çok iyi bildiğim için derhal, "Bundan daha tabii bir şey olmaz. Ancak biraz da alış verişten anlayan adam olsa," dedim...

Batı Trakyalılar

Onun uğursuz kastını çok iyi bildiğim için konuya doğrudan girdim, "İçimizden hiçbir arkadaş bu işi beceremez, lakin herhalde itimat edilir birisi işin içinde bulunmalıdır," dedim. Derhal Bahaeddin Bey'in memur edilmesini söyledi, biz de kabul ettik. Salim Paşa o kadar memnun oldu ki az kalsın sevincinden boynuma sarılacaktı.

"O halde kendilerine bir harcırah kararlaştıralım."

"Ne lüzumu var, hesaptan bir miktar para verilir, sonra mahsup edilir. Şimdi ne gibi bir hesap üzerinden harcırah verilmesi hususu kestirilemez."

Olay dediğim gibi gelişti. Fakat arkadaşlar maksadımın ne olduğunu anlayamıyorlardı. İsmail Bey'e, Salim Paşa'nın bu parayı çalmak istediğini söyledim. Zavallı İsmail çok üzüldü. Hiç istemeyerek herifin sapmasına razı olduğu için kendini bir türlü affedemiyordu. Salim Paşa sevincinden kabına sığmazken birden kafasına bir tokmak gibi inen şu tek lafımı dört arkadaş kabul ettiler.

"Bahaeddin İstanbul'a gider, eşyayı alır, bedeli burada verilmek üzere istasyona gönderilir, parasını burada teslim ederiz," dedim.

Salim Paşa şaşaladı. O doksan bin liranın birden Bahaeddin Bey'e teslim edilmesini istiyordu. Durum bu noktaya gelince maskara kuduz gibi dört tarafa saldırmaya başladı.

Ertesi günü Trakya Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti muazzam bir miting tertiplemişti. Bu miting dışarıdan çok içeride etkisini gösterdi. Çevredeki çeşitli merkezlerde de milli dava lehine hararetli toplantılar yapılmıştı.

Ertesi günü heyet İstanbul'a hareket etti. Hava yağmurlu idi. Bizden önce Şevket Bey gitti. Belki bunda haklı olabilirdi. Kendisi öyle yetişmiş bir kişiydi. Vezir olmak, yahut rütbeli, nişanlı olmak, devlet ricalinden olmak akıl ve zekâ sahibi olmak demekti. Bu bir görüş biçimi idi. Mesela İzzet Paşa, Salih Paşa, Mahmut Paşa, Münir Paşa, Nazım Paşa, Nazır, Vali, Kaymakam yahut bir ordu veya tümen komutanı olunca o zatın tayin ve azil yetkisine sahip olan kimse yetkisine sahip kişilerden olduğuna derhal inanılırdı.

Bu İstanbul seferi beni çok sinirlendiriyordu. Vahdettin'in yapmak istediği şeyleri biliyordum. Bir gece akşam saat tam dokuzda Kıztaşı'nda o zaman Vahdettin'in yâveri olan Naci Paşa'yı ziyaret[e] gittim. Adı geçen kişiye karşı derin bir hürmet ve bağlılığım vardı. Hiç beni tanımazdı. Belki hiç görüşmediğimiz halde neden olduğunu tahmin edemediğim bu kişiye karşı derin bir itimat ve hürmet hissi taşıyordum. Naci Paşa'nın iyi bir asker olduğunu, asker arkadaşlardan işitirdim. Ancak benim kendisinden öğrenmek istediğim konular başka idi. Saat sabahın dokuzundan sabahın alacakaranlığına kadar uzun bir kış gecesini baş başa geçirdik. Vahdettin ve Saray hakkında öğrenilmesi gereken her şeyi kendisinden öğrenmiştim. Kendisi irfan sahibi kibar bir kişi olarak bende derin bir iz bıraktı. Vahdetinin maksadı bence açıktı. İngilizlerin elinde Türk vatanını esir ederek Saray ve tahsisatını kurtarmak. Onun vezirlerinden, nazırlarından hayır ummak safdillik olurdu.

Müftü Sinan Efendi, Reis Şevket Bey bu işte ısrar ediyorlardı. Onların böyle debdebeli, sırmalı dairelere kurulmuş, sahte gurur ve her şeyi biliyor görünen rütbeli nişanlı kişilere itimadı vardı. Ortalık çamurlu kar içinde idi. O zaman Cağaloğlu'nda eski Divan Muhasebat binasının arkasındaki bir sokakta kiralanmış bir evin bir kısmını işgal eden siyasi heyet merkezinde toplanarak, önce Sadrazam'ı ziyarete gittik. Sadaretin sol tarafındaki geniş odada Sadrazam on iki kişiden ibaret heyetimizi kabul etti. Şevket Bey, Trakya Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Trakya'nın Türk varlığından ayrılmasının mümkün olamayaca-

ğını ve bütün halkının yüzde sekseni Türk olan bir yerin Türk camiasından ve devletinden ayrılmasını, milliyet prensiplerini barışa esas kabul eden galip devletlerin Versay Konferansı'nda haklarını savunmak için tabii olarak şimdiye kadar tam ve hayırlı teşebbüslerde bulunulduğunun ümit olunduğunu açıklayarak komitenin sulh konferansına hakikati ve milli talepleri açıklayan bazı delil içeren yazı ve belgelerin sunulmasına aracılık yapmalarını sadrazamdan rica etti. [47]

Sadrazam adeta ağlayan bir sesle,"Aman efendim bizim, Paris'teki memurumuza bile gönderilmesi gereken evrakı gönderemiyoruz. Biraz önce yanıma gelen Arnavutluk temsilcisi Halil Paşa serbestçe Paris'e gidip geliyor, evrakımızı götürmesini ondan rica ettim. Yirmi günden beri bir türlü bir vasıta bulup da evrakımızı Paris'e gönderemedik," deyince, yanıma tesadüf eden Yolageldili Kasım Efendi kulağıma eğilerek, "Kalk Allah aşkına gidip başımızın çaresine bakalım. Bunların kendilerine hayrı yok," dedi. Ve sükût-u hayal bendeki milli imanı bir kat daha takviye etmişti. Şimdi derhal diğer kişileri sırasıyla ziyaret etmek hususunda ben ısrar ettim. Bunlar birer defa şu herifleri görünce artık ülkeyi, savunmak için dışardan koltuk değneği aramaktan çok, kudreti kendilerinde bulacaklarına inanıyordum. Ve bu sebeple gezileri teşvik ettim.

Bizim Edirne Merkez Heyeti üyeleriyle birlikte İstanbul'daki siyasi heyetin bütün üyeleri de bulunuyordu. İskeçeli Tahsin, Töreköylü Celal, Galip Bahtiyar, Dr. Şefik de beraberdi. Mütareke Sadrazamı İzzet Paşa'yı binbir zorluk içinde çamurlu karlı yolda bata çıka, ta Teşvikiye'nin ötesindeki konağında ziyarete gittik. Çorlulu İhsan Bey'le hayvanları için görüştü ve bizim heyete de, "Ben bu işe hemen fetvamı basarım," dedi. Lakin bu fetva ne idi? Açıklamadı. Yanında bulunan Çerkez Rauf Bey, galiba bizi bir sürü ipsiz sapsız sersem zannetmiş olacak ki, böyle işleri başarabilmek çok şey ister gibi bir saçma laf savurdu. "Vatanını benimseyen her Türk onun nasıl savunulacağını zat-ı devlet-

47 Bu konudaki açıklama için bakınız *Trakya-Paşaeli* gazetesi.

lerinden öğrenmek ihtiyacında değildir," cevabını verdim. Ve çünkü onun yüzünde yüce hilafetin makamının davamızı kavramadığına dair söylenen söz üzerine bağlılık ve kulluk gereği bir üzüntü hasıl olmuştu. Burada da bizimkiler iyi bir ders aldılar. Lakin ben hiç arkalarını bırakmadım. Oradan akşamüstü ancak Karaköy'e inebilmiştik.

Bardaktan boşanırcasına yağmur yağıyordu. Ortalığı tufan almıştı. Köprü başında iki kapalı araba bularak Şevket Bey'le Sinan Efendi'yi, diğerine de öteki arkadaşları doldurduk. Ayakta durma ihtimali yoktu. Tophane'ye giden cadde bir nehir halini almıştı. Biz Töreköylü Celal ile bu tufan altında yalnız kalmıştık. Ötede yolunu şaşırmış bir belediye arabasının gelmekte olduğunu gördüm. Hayvanı yürütmeye çalışan adam bile neye uğradığını bilmeye vakit bulamadan arabaya atlayarak Celal'i çektim. Arabayı Tophane'ye doğru hızla sürdüm. Biz belediye arabasıyla Ayan Meclisi'nin kapısına kadar geldik. Arabayı kapı önünde bırakarak içeri girdik. Bizimkiler de sofrada bizi bekliyorlardı. Hep beraber Reis Ahmet Rıza Bey'in yanına girdik. Orada da bizim heyet Ahmet Rıza Bey'le uzun uzun hasbıhal etti. Ahmet Rıza Bey, o gün padişahın yanından geliyormuş, bize Vahdettin'in yüksek emellerinden bahsetti. Gece buradan Ihlamur'da oturan, iki günden beri hasta olan Edirne Mebusu Faik'in evine kadar tırmandık. Orada ıslak üstümüzü biraz kurutarak yerlerimize döndük.

Ertesi gün çok önemli bir toplantı oldu. Bu toplantı zannederim ki davamızın müdafaasında en esaslı bir zeminde yürüyen ciddi bir müzakeredir. Burada Batı Trakyalıların istekleri açık olarak ortaya konuldu. Hükümet denilen heyulanın...değersizliğini herkes anlamıştı. İşte burada uzun uzun ve ateşli tartışmalar olmuştu. Batı Trakyalılar kesinlikle Trakya'yı Yunanistan'a vermekte ısrar ediyorlardı. Kimse bunu bilmeyecek kadar sersem değildi. Fakat ülkeyi savunmak için bunu bilmek bir sebep olamazdı. Onların inancına göre: Trakya'yı Türk Devleti'nin bir parçası olarak savunmakta bir mana ve fayda yoktu. Çünkü o zaman

Trakya'yı savunmak bize düşmezdi. Osmanlı Devleti'nin barış konferansında halledeceği bir mesele şeklinde kalırdı. Halbuki Doğu ve Batı Trakya'yı birleştirerek müstakil bir milli hükümet şeklinde savunulursa o zaman Yunanlılara karşı burası müstakil olmak istiyor, Türkiye devletiyle ilgisi kesiliyor, halkı ise Türk'tür, içindeki Türk olmayan unsurlar ise yüzde onu geçmiyor, şu suretle hakları vardır denileceğine bu kişiler kanaat getirmişlerdi. Bu kendilerinin fikri mi idi bilemem? Bildiğim bir şey varsa bunda ısrar etmek davamızı gülünç şekle sokacağı gibi bizi darmadağınık edecekti. Bu bir hatalı iş idi. Ancak kime anlatacaksın?... Galip Bahtiyar Bey, her iki noktaya bakışı çok güzel ve istekli bir mütalaa ile mukayese ederek, bizim gayemizin Türk camiasında, Türk davasıyla bir bütün olarak Trakya davasını savunmaktan ibaret olması gereğini açıkladı. Galip Bahtiyar Bey'in anlayış ve kavrayışına, derin kültürüne hiç şüphem yoktur. Ancak onun bir icra adamı olmaktan ziyade, düşünce adamı olduğunu kabul ederim. Kendisiyle bir meseleyi görüşmek ve tartışmak kadar faydalı bir şey olamaz. Lakin hükümleri ve görüşü her iki tarafa da sarkar. O sebeple ben kendisine kararsız derdim.

Nihayet iki görüşü birleştirmek için bir hal çaresi bulunur gibi oldu. Devletlere bir nota vererek, şayet Türk camiasında Trakya'nın mutlak kalması hususu galiplerin bir kesin kararı ise o halde hiçbir zaman Osmanlı hâkimiyetinden başka bir hâkimiyet kabul etmeyecek olan Trakya Türk halkı Karasu'dan Istıranca önüne kadar yüzde seksen beş Türk olan ve hemen bütün mülkleri ve arazisi Türklere ait bulunan bu kıtanın müstakil ve mahalli idare ile kendi kendisini idare eden bir hükümet şeklinde bırakılması bildirilecekti. Genel görüşe, referanduma sunulması istenecekti. Bu görüşün vahameti beni çok ürküttü. Biz Batı Trakyalıların görüşüne doğru gidiyorduk. Galip Bahtiyar her iki tarafın görüşlerini münakaşaya başladı. Şimdi mesele ciddi bir safhaya giriyordu.

TRAKYA CUMHURİYETİ! Bu belki pek cazip bir şeydi. Hatta içimizde derhal Cumhurbaşkanlığını hayal edenler bile vardı. İstila altında ezilen, meçhul bir akıbete sürüklenen Türk vatanının ayrılmaz bir parçası üzerinde, Türklerin en fazla dayanışma içinde olmaları lazım gelen yerde, bir cumhuriyet düşünmek acı bir şeydi. Ben bizzat kart bir Türkçü, Hilafet ve Saltanat'la hiçbir zaman anlaşamamış, ateşli bir Cumhuriyetçi ve Demokrat ruh sahibi biri olduğum halde bile bu biçim cumhuriyetin manasızlığı beni çok korkutmuştu. İçimizde en belalısı Çorlulu İhsan Bey'di. Zaten ne söylediğinin farkında olmayan bu adam sade kalın sesiyle öter dururdu. Lakin oracıkta onların bugünkü durumu, dünyanın genel olarak oraya bakışı nedir? Anlayamazdı. Dar kafası, dar görüşü işi bozuyordu. O, Çorlu kahvesinde dört köylüye atıp tutmayı marifet sayardı.... Cumhuriyet cazibesine tutulan arkadaşları bundan çevirmek mümkün değildi. Edirneli Mebus Faik bu hususta işin vahametini açıkça söyledi. Lakin o da benim gibi sözü dinlenilmezler sırasında kalmıştı. Galip Bahtiyar iki taraflı mütalaalar içinde boğulmuş, işin içinden bir türlü çıkamıyordu. Nihayet çantasını koltuklayarak eliyle resmi arkaya ittikten sonra,"Arkadaşlar, bu konuda söylenilmesi gereken her şey söylendi, ötesi size aittir," diyerek çıktı gitti...

Galip Bahtiyar Bey öteden beri İttihatçıdır. Bu sebeple de İttihatçıların İstanbul'da büyük bir milli teşkilat meydana getirmekte olduklarına dair bir şayia vardı. Hatta Galip'in bu görüşlerinin, o teşekkülden kaynaklandığını düşünenlerimiz bile vardı. Halbuki zavallı Galip Bahtiyar vatanperverliğinin aşkıyla didişiyor, hayırlı ve faydalı bir iş yapabilmek için kavruluyordu. Nihayet meselenin çok kötü bir şekil alacağını anlayarak olayın bir belgeye yayılmasını teklif ettim. Bu iki anlam taşıyan çatallı bir şeydi. Bu istek belgesini imzalarken... Müftü Sinan Efendi gözlerinden ılık gözyaşları döküldü.

"Allah bana iki defadır ülkem hakkında ayrılık isteyen iki talepnameye imza koymak felaketini layık gördü. Biri Batı Trakya'nın Türkiye'den ayrılarak bir hükümet olması, diğeri de bu vesika'dır," dedi.

Belge
26 Kanunisani 334
26 Ocak 1919

İtilafçı İşgalcilere

Trakya Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, İtilaf devletlerinin, İstanbul işgalcilerinin dikkatine şu notayı arz ve takdim etmekle şeref kazanır.

Trakya kıtasının bir milyon nüfusundan, sekiz yüz elli bini Türk'tür... Dünyanın susadığı sulh ve sükûnu iade ile uzun harp senelerinin milletlerin sinesinde açtığı yaraları tamir ve adalet nedeniyle milliyet prensipleri dahilinde işi yapmayı hedef alan müttefik devletlerin Trakya halkının şu meşru isteklerini nazar-ı dikkate alacaklarına dair sağlam ümit taşımaktayız. Ekte birer nüshaları sunulan grafiklerle, nüfus yoğunluğunu gösteren harita, ve emlak arazinin sahiplerine göre dağılımı görülen cetvellerin tetkikatından faydalanılacağı görüş üzere; Karasu'dan, Istıranca önüne kadar yapılan... ve Akdeniz'le Karadeniz, Marmara havzalarında mühim limanları, ormanları, madenleri içine alan Trakya Kıtası, nüfus ve arazi ve emlakin özel şahıslar tarafından tasarrufu itibarıyla yüzde seksen beş Türk olduğu reddi ve çürütülmesi mümkün olmayan bir gerçektir. Bulgar Harbi'nin müsait ve adil olmayan şartları altında Bulgaristan'a bıraktırılan dağlık kesim ise baştan başa bir tek Türk olmayan unsuru içermeyen Türk köylerinden ibaret bir yerdir. Bu toprak parçası üzerinde yaşayan halkın dil ve duyguları itibariyle Türkiye devletinden ayrılmak ihtimali olmadığı gibi, onları bir başka kültür ve dil sahibi bir devletin idaresine terk etmek, daha dün Bulgarların da

çektikleri binbir felaketi tekrarlamaktan ve sonuç olarak bu çalışkan unsuru yok etmekten başka bir şeye yaramayacağını arz eyleriz. Türkiye Devleti hakkında âli ve nihai bir karar alınıyorken, Trakya'nın bu camia altında daha mesut ve daha ziyade medeniyete hizmetkâr unsur olacağını nazar-ı dikkate alacaklarına tam bir güvenimiz vardır. Tarihi ve coğrafi bir değeri olmayan Doğu ve Batı Trakya tabiri Balkan Harbi'nin gayr-i meşru bir çocuğu ve gayr-i tabii siyasi bir isimlendirmesinden başka bir şey olmadığını bir kere daha tekrarını faydalı addederiz. Bu talebimiz aksi iddialarla reddedilirse Trakya Kıtası için serbestçe bir referanduma müracaat edilmesinde hiçbir mahzur bulunmadığını, ancak bu işin Yunan ve Bulgar memurlarından kıtanın temizlenmesinden sonra uygulanmasında adalet ve isabet olabileceğini de ilaveyi adil ve dürüst görmekte olduğumuzu arz ederiz. Bunlar kabul edilmediği takdirde şu bir milyonu aşan insanların daha mesut ve medeniyet âleminde daha faydalı ve etkili olmaları için her türlü siyasi karışıklardan uzak, tarafsız devletlerin güvencesi altında bulunmak üzere kendi mukadderatına terk edilerek serbest bir mahalli idare ile yaşamasının kabulü oradaki nüfus için bir saadet olacağını ve şu suretle Trakya'nın mahalli bir idare altında kendi arasından seçilmiş bir meclisin yapacağı mahalli ve beledi kanun yapma ve uygulama idaresinin tanzim olunmasına müsaade buyrulmasına kesin olarak arz eder ve adalet hasebiyle işi ciddi tutacaklarına inandığımız yüce devletlerin neshinde lazım gelen yüce ve insanca adilane teşebbüslerine intizar ederiz."

Rüşvet-i kelam içinde boğulan bu noktayı hepsi ittifakla kabul etmişler ve imzalamışlardı. Şimdi bunun merasimi için istenilen mülakatları önce İtalya kabul ve işaret etti. İtalya temsilcisine bunu verince bizi teşvik ve tertip yollu bir hayli okşadı. Maksadı malum değildi. Lakin Türkiye'nin mutlaka ayakları üstünde durmasında İtalya'nın samimi bir arzusu vardı. O belki Fransız ve İngilizlerin ölçüsüz emelleri arasında kendi isteklerinin gerçekleşememekte olduğunu görmekten elem duyuyordu. Bu sebeple doğuda bir nüfuz kazanmak istiyordu. Herhalde Yu-

nanlılara karşı durumu bizden daha gayr-i müsait idi. O Yunanlılardan çok bizi tutuyordu.

Fransız temsilcisi de hüsnü kabul göstermişti. Bu zat en çok Trakya'nın mahalli idaresi ile ilgileniyordu. O zaman için türlü türlü mana verilen yaklaşımı beş ay sonra Yüzbaşı Jeremiyo ve General Charpy'in sözleriyle anlaşılmıştı.

Edirne'ye dönmeye karar verilmişti. Zaten ortalıkta karışmaya başlamıştı. Şu notanın verilmesinden sonra ben İstanbul'da kalmıştım. Çok, pek çok endişeleniyordum... Fikirlerinden faydalanacağımı umduğum kişilerle görüşmek istiyordum. Bunlar öyle cicili bicili paşalar, beyler değildi. İlim ve muhakeme adamlarıydı. Kendileriyle görüştükçe kanaat ve imanımda kuvvet buluyordum. Bekir Ağa Bölüğü'ne devama başladım. Orada tutuklu arkadaşlar arasında derin derin sohbet ettik. Benim asıl maksadım o sıralarda İstanbul'da bulunan Mustafa Kemal Paşa'yı görmekti. Mustafa Kemal Paşa, Batı Trakyalılarla birkaç defa görüşmüştü. İskeçeli Arif Bey, Paşa'nın özel düşüncelerinden bahsediyordu...Mustafa Kemal Paşa'yı Çanakkale'den dönerken Kırkkilise Kaymakamı İbrahim Ziya Bey'le karşılamaya gitmiştim. Edirne'deki ikametleri esnasında büyük adam benim üzerimde çok derin tesir bırakmıştı. Kesin olarak kendisini görmek arzusundaydım. Mustafa Kemal Paşa henüz kesin kararını vermiş değildi. Bir akşamüstü Parmakkapı'da iç sokaktaki Ayarhan'a gittik. Henüz gelmemişlerdi. Biraz bekledik. Teşrif ettiler. Yâverleri Cevad Abbas Bey bizi Paşa'nın odasına aldı... Asker elbisesiyle ve elektrik lambalarının altında göğüslerindeki sırma ve altunlu kordon parıldıyordu. Lakin onun bu cicili kordona ehemmiyet verdiği yoktu. Yarım saatten fazla bu büyük adamın fikirlerinden istifade ettik. Paşa Hazretleri Trakya işinde hepimizi mutlaka ve yalnız Türkiye'den ayrılarak bir cumhuriyet tesisiyle meşgul zannediyorlardı. Kendilerine bu fikri bazı Batı Trakyalı arkadaşlar telkin etmişlerdi. Ben maksadın ne olduğunu açıkladım. Sözlerim üzerlerinde çok iyi tesir yaptı. Oradan ayrıldığım zaman aldığım intiba ile bir dakika durmadan Edirne'ye koştum. Şimdi her şey tabii akış seyrini almak üzere

idi. Edirne ve Salim Paşa'nın marifetlerine, Trakya Paşaeli Merkez Heyeti'nin durumuna gelmeden önce biraz da Edirne askeri meselesini açıklama lüzumunu duyuyorum.

Mütareke'den sonra Edirne'ye Birinci Fırka Ordusu gelmişti... Askerleri dağıtılmış, silahlarından tecrit edilmiş olan bu ordunun adedi bir tabura bile varmayan fırkaları Kırkkilise, Tekirdağ ve Edirne'de bulunuyordu. Lüleburgaz'da güya topçusu vardı. Ordu Kumandanı Miralay Cafer Tayyar Bey'di. Erkân-ı Harbiye Reisi Cemil Bey'di (şimdiki Tekirdağ mebusu). Şükrü Nail Bey Kırkkilise fırkasında idi. Topçu Kumandanı Havsalı Ahmet Beydi. Bizim Şevket Bey, Cafer Tayyar Bey'le ahbap olmuşlardı. Tütün tacirlerinden Tahmiyas'ın evinde, poker masasında birkaç defa Cafer Tayyar Bey'le görüştük. Dürüst olmayan hiçbir hareketini görmedim. Hiçbir zaman burada ülkenin durumu hakkında bir tek söz bile geçmedi. Bu hususta Cafer Tayyar Bey'e yakıştırılacak sözler hatadır. O yalnız oyun ile meşgul olurdu. Hatta çok defa oyuna bakınız, o gibi şeyler bizi ilgilendirmez şeklinde kestirme cevap verirdi. Cafer Tayyar Bey'in bizim teşkilatımızla hiçbir teması yoktu. O çok defa bu iş hakkında bizimle görüşmeye bile yanaşmazdı. Hatta kendisinden çok kuşkulanan Vali Salim Paşa hakkında şikâyet edildiği vakit bir mecliste cevap bile vermemişti. Bugün reji idaresi karşısında yapılan özel bir eğlence âleminde bazı imalı sözler söylemişti. O zaman çok dikkatimi çekmiş olmakla beraber, Şevket Bey'in daima boş boğazına vermiştim. Çünkü bizim için yavaş yavaş silahlı bir teşkilat ihtiyacı baş göstermeye başlamış ve bizim oradaki gece toplantılarımız da bu durum hakkında fikir alış-verişinde bulunulmuştu.

O sırada Kırkkilise'den hoş olmayan haberler geliyordu. Orada, Kara Hafız'ın Hüseyin, Ali Rıza, Komiser Eyüp, Tahir beylerle diğer arkadaşlar teşkilatı genişletirken ve yardım toplarken Müftü Bahaeddin Efendi'nin uygunsuz davranışı ile karşılaşmışlardı. Avukat Şükrü Efendi de hiçbir zaman tamamen hamiyetsiz ve kötü adam olmamakla beraber olumsuz ve hastalıklı bir ruhu vardı. Zaten bu tür ağır işlere katlanamayacak görüşüne rağmen onu da bu heyete almışlardı.

Büyük Trakya Kongresi

Cafer Tayyar Bey'in otomobiliyle Şevket Bey, üçümüz Kırkkilise'ye gittik. Müftü ile görüştüm. Heyetle anlaştım. Müftü Efendi para getiren köylülerle, "İşte bir iştir yapıyorlar, nenize lazım yüz kuruş getirdinizse yirmi beş verin kalanı size kalsın," dediğini tahkik ettim. Kızılcık dere, Söğütlüdere, Dokuzoyuk, Kavaklı muhtarları bunu teyit etmişlerdi. Müftüyü fena halde sıkıştırdım. Buram buram terledi ve korktu.

"Senin 31 Mart vakasındaki vaziyetini yalnız ben bilirim. Rum patriği vakasını da hâlâ unutamadım. Mustafa Çeri ders arkadaşındır. Onun gayretini faydasız görüyorsun. Lakin sonu çok, hem de pek çok feci olur. Bu vatan kavgası ve ateş oyunudur. Bu yolda evlat, baba, oğul uşak gayreti farklılığı, kıskançlığı bile yoktur. Hiç olmazsa şu binada otururken doğru yolda giden hamiyetli halkın şevkini kırma. Hayırlı ve olumlu bir işe yaramıyorsun, bari sus da bulaşık geçmişini unuttur," dedim. Müftü fena halde korktu. Komiteye celbin ne demek olduğunu bilmez değildi. Lakin işte bir ara Mustafa Çeri Hoca'nın ders arkadaşı olmak belasıyla bütün hayatını zedelemiştir.

Kırkkilise'de Şükrü Naili Bey'le ciddi şekilde görüştüm. Şükrü Naili ile sohbetimizin zemini bana çok incelik ve önem vermişti. Kendisi çok ciddi, hamiyetli bir asker olmakla beraber dürüst bir görüşü vardı. O, Trakya'da umumi bir kıyam ile bir iş yapılabileceğine kani değildi. Fakat eli bağlı kalmak taraftarı da olmuyordu. Herhalde burada bir şey yapabilmek vatan müdafaasında memleketin sakin ve cansız kalmadığını göstermek lüzumunda ısrar ediyordu.

O gece Duduoğlu Kostantin'e ait Ahmet Nimet'in oturduğu büyük evin salonunda birleştik. Geç vakte kadar Cafer Tayyar, Şevket

Bey, Şükrü Naili Bey, Ahmet Nimet, daha başka birkaç arkadaşla durum üzerinde görüşüldü. Bu görüşmeler sırasında Cafer Tayyar Bey kıymetsiz olmayan bazı müdafaa fikirleri açıklamıştı.

Yavaş yavaş bizim komite ile ilgilenmeye başlamıştı. Şimdiye kadar verilen kararlar, alınan tedbirler sayesinde teşkilat her tarafta tutmuştu. Malkara'da Nazmi Bey'in yüksek ve fedakâr himmeti o civarı komiteye bağlamıştı.

Keşan köyleri arasında çok yüksek hamiyetli ağalar ortaya çıkmıştı. İsmail Ağa'nın, Karpuzlulu Mehmet Ağa'nın Türk ırkına has, yakışır ve sessizce uyuşan kıymetli hizmetleri oluyordu. Lüleburgaz'da muhterem ihtiyar Doktor Ahmet Bey'in, Muhsin Bey'in ve daha birçok aziz Burgazlıların himmetine şahit oluyorduk. Babaeskili Sultan Efendi, o koca aslan ihtiyar, varını yoğunu bu uğurda feda etmekle beraber, geceli gündüzlü o ihtiyar halinde at sırtında dolaşmaktan geri kalmıyordu. Tekirdağ'ında Adil Bey'in şaşmaz ve sarsılmaz imanı, temkin ve cesareti sayesinde değerli bir teşekkül meydana gelmişti. Tekirdağ'ında yalnız eski Hayrabolu Kadısı Hilmi Efendi, bilmem neden Hürriyet ve İtilafçı kafasıyla hareket ediyor, alay ediyordu. Bu adamın ruhu kadar karışık ve olumsuz bir ruh olamazdı.

Şöyle bakılsa kendisinden bir ümit beklenir, zeki aklı başında bir adama benzer. Lakin vatan düşüncesinde geri, olumsuz, hastalıklı ruhu sırıtır. İşte bu şahıs komiteye karşı iki yüzlü bir siyaset takip etmiş ve zavallı Adil Bey'e çok ıstırap vermiştir. Bereket versin Tekirdağ'ındaki kişiler sağlamdı.

Çerkezköylü Molla Mehmet, teşkilatın kuvvetlenmesi için çok gayret eden bir adamdı. Orada komitenin temsilciliğini başarı ve dirayetle yerine getiriyordu. Saraylı Tarık Bey ciddi surette cemiyetin tutunması ve gelişmesi için çalışıyor, destek ve yardım hususunda hemen hiçbir fırsatı kaçırmıyordu.

Lakin merkez heyeti gittikçe tuhaf bir vaziyet almaya başladı. Şimdi Münir Mustafa yüzünden perdeyi atmış Hürriyet ve İtilafçılar peyda olmuş ve memlekette bölünme başlamıştı. Şevket Bey'in Belediye başkanlığına hırs ile yapışması yüzünden çekmediğimiz acı kalmıyordu.

Salim Paşa fena bir vaziyet almıştı. Komitenin gücü her tarafta görülüyordu. Bütün memurlar Salim Paşa'nın emrinden ziyade cemiyetin milli emellerine hizmet ediyorlardı. Mutasarrıfları, kaymakamları, nahiye müdürlerini fena halde sıkıştırıyordu. Milli teşkilatın önüne set çekmek istiyordu. Şevket Bey'in belediye reisliği korkusuyla Salim Paşa'ya yakınlaşması bizi zor duruma sokmuştu.

Mestan Efendi'nin müftülükten azliyle mesele daha fena hal almıştı. Şimdi merkez heyeti adeta felce uğramış bir halde idi. Merkezde karışık bir manzara vardı. Bunları toplamak için sarf edilen mesai ancak aramızdaki birkaç vefalı arkadaşın özverisiyle yürüyebiliyor, merkezi tutuyordu, yoksa çoktan çökmüş gitmişti. Bir aralık bir çare aramak lazım gelmiş, bu sırada benim şubelere gitmeliğime lüzum görülmüştü. Dönüşümde cemiyetin bambaşka bir şekil aldığını gördüm. Bunun günahı tamamıyla Şevket Bey'e aittir. Salim Paşa'nın seçilmek için Müftü Tatar Hilmi, Osmanlı Hafız Mehmet, İbrahim, Ahmet beylerin Merkez Heyeti azalığına muvaffak etmiştir.

İşin kötüsü, meselenin iki şekil hasıl etmesi oldu. Biri resmi Cemiyet Merkezi'nde içtima ederek günlük olayları inceleme, gelen yazılara cevap verme, gelir ve giderleri kaydetmenin yanında, asıl orada komite toplanıyordu.

Bu işe daha kuvvetli bir cereyan vermek lüzumuna inanan arkadaşların ciddi ve gürültülü bir görüşmesi neticesinde kongrenin toplanmasına karar verildi. Bu kongreye cidden lüzum vardı. Teşkilat tamamıyla meydana geldiği cihetle, Trakya'nın her tarafından üyeler gelecek, meseleler açık görüşülecek, onlara bir merkez heyeti seçtirilecekti. Bu çok lüzumlu bir işti. Bunun manevi tesiri daha çok olacaktı.

Cafer Tayyar Bey yavaş yavaş bizimle temas etmeye başlamıştı. Bir taraftan da biz silahlı bir teşkilat meydana getirmek için, içimizden üç kişilik bu işle meşgul olacak bir heyet seçtik. Ahırköylü Ahmet Bey [48] bu heyetin en ileri gelen üyesiydi.

---

48 Ahırköylü Ahmet Merter.

Kongreye [49] karar verildiği vakit yazılan tamim tamamıyla maksadı anlatmaya kâfiydi. Kongreye bir rapor yetiştirmek lazımdı. İşe başlanıldığından beri geçen olayları özetleyerek milli bütçemizi de göstermek istiyorduk. Bu raporu yazmak için Merkez Heyeti üç kişi seçti. Bunların arasına o zaman Edirne'de Adliye Müfettişi Ramazan Kenan Bey de konmuştu.

Bütün evrakı aldı, Kongreye kadar geniş bir rapor yetiştirmeyi taahhüt etti. Aradan günler geçiyordu. Üyelerin bir kısmı gelmeye başlamıştı. Hâlâ rapor meydanda yoktu. Kenan bey bizim kararları okudukça havsalası tutuşmuş, hususiyle muhtıralar, siyasi mümessillere verilen notalar, tamimler onu bütün bütün sinirlendirmiş ve nihayet Şevket Bey'le bir temiz kavgaya tutuşmuş olduğunu işittim.

Kenan Bey, "Siz Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü ihlal etmek cürümüyle mezrun ve hıyanet mahkemesi huzurunda hesap vermeye mecbur asi adamlarsınız. Bu işe savcı müdahaleye mecburdur. Ben böyle şeye gelemem," demiş.

Sanki biz bu zat-ı âliyi kırmızı dipli balmumuyla komiteye davet etmişiz gibi, yahut onun varlığı evrene mutlaka rahmetmiş gibi bir inançla hareket ediyordu. Derhal evrakı zorla elinden aldım. Savcıya değil, Allah'a bile her an hesap vermeye hazır olduğumuzu ve vatan tehlikede iken öyle kanuni yazışma hakkını feda etmeye vaktimiz olmadığını söyledim.

Elinden geleni yapmasını da özellikle rica ederek evinden çıktım. O korkudan, endişeden komitemizin bariz faaliyetinden evrakı okudukça adeta kaçırmış, şia hastalığına tutulmuş, çıldırmış bir hale gelmişti. Lakin ertesi günü de kongre toplanacaktı.

O gece sabaha kadar uyumadım. Kongrenin raporunu hazırladım.[50] Nüfusçu Ömer Efendi, Hayrullah Efendi, Ali Seyfi Bey, Burgazlı Şevket Bey olayları tasnife yardım ettiler. Bir taraftan da raporu tamamladım. Kâtip Nihat Bey sabaha kadar yazdıklarımı temize çekti, güneş doğarken rapor bitmişti.

---

49 Büyük Trakya Kongresi, 10 Temmuz 1919

50 Bu kongrenin raporu tam altmış sayfa olup, bugüne dek yapılan araştırmalarda bu rapora ulaşılmamıştır.

Edirne Öğretmen Okulu binasındaki [51] konferans salonunda hazırlıklar tamamlandı. Bütün vilayetin her tarafından büyük bir heyecanla gelen elli dört temsilcinin gelmesiyle kongre açılacaktı. Ben evrakın tanzimi, üyelere dağılacak gündem konularının hazırlığıyla meşgul idim. Mektep Müdürü Rıdvan Nafiz, Sultani Muallimi İskeçeli Sıtkı, Katip Nihat, Lüleburgazlı Şevket beylerle meşgul oluyorduk.

O güne kadar daima çekingen bir vaziyet alan Birinci Ordu Kumandanı Cafer Tayyar Paşa, memlekete böyle komitenin her taraftan büyük bir şevk ve heyecanla temsilcilerin geldiğini görünce kendini göstermek istemiş, merkez heyetinin kararı yokken Şevket Bey'in böyle işlerde çok münasebetsiz kayıtsızlığından faydalanarak bir kara tahta üstüne Trakya haritasını çizmiş ve sanki Yunanlılarla biz savaş ilan etmiş, kavgaya tutuşmaya hazırlanmışız gibi Yunan askerlerinin bulunduğu yerleri göstererek bir konferans vermeye hazırlanmıştı.

Ben bunu görünce merkez heyeti üyelerine sordum. Böyle bir karardan haberleri olmadıklarını açıkladılar. Lakin henüz kongreye merkez heyeti girerek işe başlamadan, kongre açılmazdan evvel Cafer Tayyar Bey eline tebeşir alarak, oraya gelmiş bulunan temsilcilere uzun uzadıya laf anlatmaya başlamıştı. Şimdi ise pek soğuk düşecekti. Ortada bulunan yuvarlak masalardaki evrakı düzenleyerek, zabıt tutmaya hazırlanmış beş genç sabırsızlanmaya başladı. Bir taraftan da temsilcilere bu toplantıdan korkan Salim Paşa'nın polis müdürü vasıtasıyla bazı tertibat almakta olduğunu anlıyorduk. Nihayet soğuk bir tarzda Cafer Tayyar Bey'in bu lüzumsuz ve faydasız, belki de zararlı konferansı son buldu.

Orada Tatar Müftü Hilmi Hoca komite reisi sıfatıyla oturuyordu. İşi bir kim vurduya getirerek Şevket Bey'i başkan seçtik.

Meselenin asıl garipliği bizim Edirne'de bir Telgraf Müdürü Aziz Bey vardır. Bu zat çok temiz kalpli bir Türk çocuğudur. Bir kusuru vardır. Hürriyet'in ilanından sonra, hürriyet ve meşruti-

51 Bu bina bugünkü Edirne Anadolu Öğrtmen Lisesi'nin olduğu binadır.

yetin manasını anlamaya çalışarak her işe burnunu sokmuştur. Başkanlık ve nihayet bu defa siyaset işlerinde kendisi kadar aklı eren bir kimsenin bulunmadığı şeklinde hastalıklı bir düşünce taşıyordu. Çok konuştuğu için kendisini merkez heyetine almamıştık. Bu yüzden bizi affetmiyordu. Bu sebeple temsilciler arasına sokularak bazı düzmece dedikodular yaymaya çalıştı. Adeta üyelerin fikirlerini dalgalandırdı. Raporun okunmasından sonra mali işlerden sorumlu bir komisyon seçilerek komitenin gelir-gider bütçesini incelenmesi lazımdı. Bu teklifin okunmasıyla birlikte Aziz Bey bir gürültü çıkarmaya çalıştı. Üyelerin görüşleri raporu dürüst gören arkadaşların isabetli münakaşaları ona meydan vermedi. Aziz Bey devamlı derhal merkez heyetinin seçilmesini istiyordu. Ortaya birtakım pusulalar dağılmaya, İttihat ve Terakki manevraları gibi bir şeyler yapılmaya başlanmıştı ki, bu işin vahametini ilk sezen Tekirdağ Temsilcisi Adil Beyzade Rahmi Bey bu müzakerenin ertesi güne ertelenmesini birçok arkadaşın imza ve takririyle talep etti. Kongre bu takriri kabul etti. Temsilciler gece, aralarında müzakereye başlayarak bu işin, bir alışılmış işe başlamış olan heyet tarafından yürütülmesine karar verdiklerini bana Rahmi Bey gece yarısı tebliğ etti.

Ertesi gün filhakika Aziz Bey'in saflığı ve gafletine dayanarak araya sokulan Münir Mustafa ve yaranının yıkıcılığına rağmen kongre meseleyi kısa kesti, kayıtsız şartsız işleri Merkez Heyeti'ne tevdi etme kararı aldı. Bu çok kuvvetli olmuştu.

O kadar ki, Salim Paşa bile ortaya çıkan bu milli azamet karşısında eğilmeye mecbur oldu. Üyelere Ziraat Bahçesi'nde Tertip edilen bir kır sohbetinde bizzat bulunarak milli oluşumu teşvik edici parlak sözler söyledi.

Bunların hepsi yalandı. Ziraat Bahçesi'nde Telgrafçı Aziz Bey, yine birçok gürültülü, şamatalı laflarla saldırmaya başlamıştı. Herkes Salim Paşa'dan öç almak için bu herifin kin ve gayzını susturmak istiyordu.

Bütün temsilciler orada idi. Oraya gelmiş olan Uzunköprülü Derviş Ahmet kendisine has bir saflıkla sakalını sıvazlayarak, "Ok

yaydan çıktı. Millet bir işe karar verdi. Biz kasaba sokaklarında Yunan kopillerinin Türkü söyleyerek dolaştığını görmek istemiyoruz; YA DEVLET BAŞA, YA KUZGUN LEŞE!" diye haykırdı. Derviş Ahmet'in vicdanından kopan bu vatan sesi oradakileri heyecan içine itmişti.

Bu sırada İstanbul'a hareket etmek zamanı gelmişti. İstanbul'daki bizim merkez önce Cağaloğlu yanında idi. Bugün, burada toplandığımız sırada, sofada ortaoyununa çıkan kavuklular gibi acayip kılıklı adamlar peyda oldu. Sarılı, kırmızılı, morlu, beyazlı elbiseler üzerinde tuhaf tuhaf kuşaklar, kafalarında tepesi boyalı, her dilimi birer renkte, ortasından bir sargı ile boğulmuş Mevlevi sikkeleri uzunluğunda kavuklar, ayaklarında sivri uçlu kırmızı, sarı pabuçlar bulunuyordu. Kıl örgülü, sırma işlemeli çakşırlar, bir sürü insan karikatürleri sofayı doldurmuştu. Bunların ortasında bizim Edirneli Kürt Şerif Bey'in torunlarından Ekrem Bey'i gördüm. Ekrem, kökü Fırat kaynağında gürleyen iri sesiyle, bu kılıkları herkesi güldüren, suratları asık, kaşları çatık insanlara meram anlatmaya çalışıyordu. O sırada mert bir adam göründü. Hemen bu insanların hepsi fırtınaya tutulmuş lamalar gibi yerlere kapanırcasına eğilerek bu gelen kişinin önünde secdeye vardılar. Bu gelen Kürt Seyyid Abdülkadir imiş. Ekrem Bey'in bu insanlar arasındaki işini bir türlü anlayamadım. Onu görünce koşarak geldi. Allah aşkına gel şu heriflere bir vatan dersi ver de dağılsınlar, yoksa başım bunlarla belaya girecek, dedi. Bunlar Kürt Cemiyeti imiş. [52] Bir tuhaf da adı vardı: "Her ve Hey" yahut "Hey Hu Hey" gibi bir şey. Ekrem Bey bu heriflere galiba bir güzel oyun oynadı ki bir daha gözükmez oldular.

Bizim İstanbul heyeti şimdi Birinci Vakıf Han'da Töreköylü Celal Bey'in odasına vaziyet etmişlerdi. Celal'in ticarethanesi komitenin merkezi oldu. Bir gün üç-beş arkadaş toplanmışken oraya Gümülcineli İsmail gelmişti. Daha sonra Fransız Ordusu hizmetinde bulunan Yüzbaşı Halit Bey adında bir genç geldi. İsmail'i orada görünce hiçbir kimseye bakmayarak, "Rica ederim

52 Kürt Teali Cemiyeti.

sizin burada ne işiniz var. Ben Fransız hizmetinde bulunan bir Müslümanım. "Lakin siz vatanın aleyhine çalışan bir adamsınız. İnsaf ediniz de vatanlarının selametine çalışan şu topluluğun arasına olsun girmeyiniz. Ben sizin Selanik'teki işlerinizi hep bilirim. Tahsisatınız kesilmeden karargaha kadar giderek alışıldığı gibi alabilirsiniz," dedi. Ve İsmail'i oradan defetti. Arkadaşlar hayretler içinde kalmışlardı.

Bir kere daha İstanbul'a gidiyorduk, hava soğuktu. Ben Ahırköylü Ahmet Bey'in kurt derisinden gocuğuna bürünmüştüm. Zavallı Müftü Sinan Efendi uyuyamıyor ve bana devamlı olarak, "Yahu ne adamsın, uykuda iken bile konuştuklarımıza cevap veriyorsun," diye takılırken, sönmeyen sigaralardan rahatsız olan Yahudi altını alır almaz yanımızdan kaçtı ve bizi serbest bıraktı.

Biz İstanbul'da merkez işleriyle hükümetin Trakya işindeki durumunu incelerken Kavalalı İsmail adında birinin merkeze bazı bilgiler vermek istediği haberi geldi. Şevket, Celal, Galip Bahtiyar, Hasan Tahsin, Mestan, Faik Beyler bu kişiye bir mülakat saati tayin ettiler. Ben bu zatı ilk defa görüyordum. Bu zat hakkında Töre köylü Celal bilgi verdi. Kendisinin Yunanlılarla birlikte çalıştığını söyledi. Galip Bahtiyar Bey bizim işlerimizde herkesle görüşüp herkesi dinlemek lazım olduğunu açıkladı. Celal sabırsızlanıyordu. O, bu adama güvenmiyor, kesinlikle bir hıyanet hazırlamakta olduğunu söylüyordu.

Nihayet müzakereyi benim idare etmemi, arkadaşlardan hiçbirisinin bir söz söylememesini ve yalnız dinlemelerini kararlaştırdılar.

Gerçek şu ki kararlaştırılan saatte bu kişi geldi, oturdu kendisini dinlemekte olduğumuzu söyledim.

"Trakya Paşaeli Komitesi'nin sorumlu temsilci üyeleri burada hazır değil midir?" dedi.

Arkadaşların ismini söylemeyerek, "her türlü sorumluluğun bana ait olduğunu ve benimle görüşebileceğini" söyledim.

Kavalalı İsmail, "Trakya'nın Osmanlı Devleti'ne ilhakına imkân yoktur. Trakya'nın kesinlikle Yunanistan'a ilhakı bir emr-i vakidir. Yalnız Trakya'nın başka şey yapabileceği de şüphelidir. Fakat Balkanlar'daki siyasi menfaati herhalde en iyi bilen ve ida-

re eden adam Mösyö Venizelos'tur. İşte bu kişi Müslümanların dürüst politikalarını çok iyi takdir ve teslim ettiği için Bulgarların ölçüsüz isteklerine kesin bir set çekmek üzere müstakil bir Trakya hükümetin kurulmasını tavsiye ediyor. Makedonya ve Trakya'yı birleştirerek Istıranca'dan, Makedonya hududunun sonuna kadar geniş bir müstakil devlet teşkili taraftarıdır. Bunun başkanı, meclisi, hükümeti, kanunları sırf kendisine ait olacaktır. Yalnız buna karşılık Venizelos Yunan kabinesine buradan iki bakan ve Yunan Meclisine de temsilci gönderilmesinden başka bir talebi yoktur," dedi.

Ve elini cebine sokarak aslında Venizelos'un bunları açıklayan bir belgesini bir mektupla bize gösterdi ve okudu.

Galip Bahtiyar elindeki kurşunkalemle önündeki deftere acılar içinde çizgiler çekip duruyordu. Faik Bey, Allahım böyle bir Türk yaratacak kadar da hoşgörü göstermekteki hikmetin nedir, der gibi yerinde kıvranıyordu. Töreköylü Celal ise devamlı elini masanın altındaki bombaya atarak orada hepimizi havaya uçurmak niyetini besliyordu.

Herif kemal-i sükûn ile devam etti:

"Şimdi karar veriniz! Yarım saat sonra Yunan torpidosu limandadır. Hepimizi alıp Paris'e götürecektir. Orada derhal bu imzalanacak. Barış Konferansı'nda onaylanacaktır."

Ben, "Trakya Türk davasına gösterdiğiniz alakaya teşekkür ederiz. Malum-u âlinizdir ki biz bir komiteye mensup adamlarız. Bu teklifinizi dinledik. Şimdi biz bunu asıl merkez heyetimize arz ederiz. Bizim yalnız siyasi cihetleri müzakere ve takibe yetkimiz var. Merkez heyetinin bu konuda alacağı kararı zat-ı âlinize bildiririz," dedim. Ve herif, Türk İsmail Hakkı adıyla Venizelos'un Yunan Megalo İdeasına bürünerek defolup gitti.

Onun kapıdan çıkmasıyla bizim oda birbirine girmişti. Celal şaşırmış, Faik yakasına yapışmak için koşuyordu. Biz ne demeye kalmadan merdivenleri dörder atlayarak gitti. Polis Siyasi Kısım Müdürü Muammer Bey, bu Kavalalı İsmail Hakkı'yı yakalayarak sınır dışı etmişti. Celal bu hususta kıyametleri kopardı. Milleti

birbirine kattı, nihayet herifi memleketten attırdı. Lakin zavallı Muammer'e de bu pek pahalıya mal oldu. Nihayet bu sebeple mecnun bir halde Malta'yı boyladı.

Töreköylü Celal ve diğer arkadaşlar İstanbul'da şeytani dolaplar çevirmeye başlamış olan Papaz Fred ile görüşmekte fayda umdular. Parmakköy'deki müzevirhanesine gittik. İç içe odaların hepsinde beş-on kız yazı makineleri başında, kapı önünde bir sürü aç ve çıplak Rum ve Ermeniler bekliyordu. Papaz, içerideki odada arkasını bir masaya dayamış meşe şeytanı gibi boyuyla, fıldır fıldır dönen gözleriyle bizi süzerek kabul etti. Herif laf anlamazlıktan geliyor, bizi devamlı Rumlarla anlaşmaya davet ediyordu. "Bizim, Çorlu metropolitiyle görüşerek hep beraber çalışırsanız memleketinize hizmet etmiş olursunuz," diyerek adeta alay etti. Ve içimizden lanet okuyarak çıktık.

İstanbul'da Mustafa Kemal Paşa'nın bizimle ve bazı arkadaşlarla yapılan görüşmelerinden çok kuvvet almıştık. Kendilerinin bu günlerde Anadolu'ya hareket edeceklerini biliyorduk. Bu bize çok ümit vermişti. Ancak biz ülkenin genel durumundan çok endişe ediyorduk.

Silahlı Teşkilat

Çünkü Anadolu'nun muhtelif yerlerinde şaşkınlık artıyordu. Milli cemiyetler peyda oluyordu. Bu cemiyetlerin elimize geçen nizamnamelerinde hep eski Osmanlı zihniyetinin "anasır," yani unsurlar kokusu vardı ki artık bu unsurların bir kıymeti kalmamıştı. Türk'ten başka her unsur bizden ayrılmak için değil, hatta bizim varlığımıza bile ehemmiyet vermiyordu. Yunanlılar Avrupa ve Asya'daki Türkleri hiçe sayarak Pontus, Ermeni, Kürt bağımsızlıklarını benimsemiş gitmişti.

İstanbul ise maazallah bir cehennem ve vatansızlar diyarı olmuştu. O vakit İstanbul'un umumi manzarası bana şöyle geliyordu:

İşte her yerde bu feci ve elim manzara görünüyordu. Bizim Şevket Bey'in tuhaf bir hali vardı. O asla eski saltanat ricalinin oturuşundan vazgeçemezdi. Kendisi Erenköy'deki validesinin köşküne giderdi. Orada cuma günleri toplanan eski paşalar, emekli devlet adamlarıyla sohbet ederdi. Bunların arasında Refik Bey'i görmüştü. Şevket Bey'in Sait Molla ailesiyle, yani Şeyhülislam Cemaleddin Efendi'yle eskiden beri hukuku vardır. Ona pek riayet ederdi. Bu Refik Bey'e Trakya müdafaasından bahsedince kendisini İngiliz Muhipler Cemiyeti'ne davet etmişti.

Ertesi gün merkezde Kasım Efendi, Celal Bey, Namık Bey, Şevket Bey ve bütün arkadaşlar hep birlikte bu Muhipler Cemiyeti'nin merkezi idaresi olan Salkım Söğüt'te girintili çıkıntılı han gibi bir yere gittik. Orada masa başında birçok kişi toplanmıştı. İçlerinde benim tanıdığım Vali Hazım Bey, Velet Çelebi vardı. Bizi iyi karşıladılar, başkanları ihtiyar Nazım Paşa doğrudan söze girerek hemen bütün teşkilatımızın İngiliz Muhipler

Cemiyeti'ne girmesini, bunun bizim işlerimiz için çok faydalı olacağını, hatta İngilizlerin maddi yardım edeceklerini söylediler. Biz bu İngiltere Muhipler Cemiyeti'nin kuruluş gayesini öğrenmekte ısrar ettik ve anladık ki bu durum, İngiliz nüfuz ve himayesinin Türklere hulul....ve propaganda yoluyla kabul ettirilmesine yönelik bir siyasi manevradır. İşi hiç büyütmeyerek oradan sıyrıldık. Lakin Edirne'ye döndüğümüz zaman mesele bambaşka bir şekil almıştı. Melun Münir Mustafa derhal İngiliz Muhipleri Cemiyeti'ni teşkile kalkmıştı. Burada Şevket Bey büyük bir akıllılık gösterdi. Şevket Bey, "Trakya Paşaeli Cemiyeti esasen medeni vasıtalarla kurularak karşılıklı adalet durumlarına dikkat eden bir cemiyet olmakla kendisi her zaman yalnız İngiliz değil her devletin dostudur. Şu halde bizim milli teşkilatımız mevcuttur. Ayrıca bir de İngiliz Muhipler Cemiyeti namıyla bir cemiyet kurmakta memleket için fayda umulamaz," demişti. Şu sözüyle bu uğursuz, melun teşekkülün, ruhuna da önüne de geçmişti.

Siyasi merkezde Batı Trakyalı arkadaşlarımız dürüst ve sadakatle çalışırken Batı Trakya'da başka havalar esmeye başlamıştı. Vaktiyle askeri istihbarat heyetinde ve Teşkilat-ı Mahsusa'da bulunmuş olan Yüzbaşı Fuat Bey, [53] Gümülcine'ye gönderilmişti. Bu zat orada Bulgar komitacılarıyla anlaşarak milli bir silahlı kuruluş meydana getirecekti. Gümülcine'de bizim Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti vardı. Lakin bu cemiyet kendisine daima mahalli süs verir, bir de iri bir İslam damgası taşımak isterdi. Halbuki bu Trakya'da, Şarki-Garbi tamamıyla iki teşekkülün meydana gelmesinde çok sakınca vardı. Töre köylü Celal Bey bu fedakârlığı ve kim ne derse desin ileriyi sezişteki şaşmaz kuvvetli hiddeti bence tecrübe edilmiştir.

Celal daima bir Trakya davasını müdafaa etmiş ve Doğu-Batı sözüne hep isyan etmiştir ki, işte siyasi merkezde Celal Bey'in en çetin mücadelesi bu melun ayrılık davasını ezmeye yönelik kalmıştır.

---

53 Fuat Balkan.

Merkezden verilen bir karar üzerine Mastan Efendi, Şevket Bey ve ben Gümülcine'ye hareket ettik. O zaman Garbi Trakya Fransızların işgali altında idi. General Charpy buranın vali ve kumandanlığını yürütüyordu. Henüz Bulgarlar Trakya'yı tahliye etmemişler, fakat yavaşça boşaltıyorlardı. Gümülcine'de askerleri kalmamıştı. Biraz jandarmasıyla özel idare memurları, mutasarrıfları vardı. Fransızlardan güç bela bir "lese pase" vesikası alabildik.[54] Zaten bu bir felaketti. Her yere gitmek için Fransız subayına rüşvet vermek mecburiyeti vardı.

Bir gece binbir zorluk, binbir tehlike içinde gece karanlığında Gümülcine İstasyonu'na indik. Orada arabadan eser yoktu. Hava çok bozuk, mübarek yol adeta bir çamur deryası idi. İki mezarlık arasından geçen İstasyon Caddesi'nde gündüz yürümek tehlikeli idi. Nihayet bir araba bulduk. Lakin bizden evvel iki Fransız subayı arabaya binerek arkasına yayıldılar. Bir bahse tutuşmuşlardı ki, etrafta olup bitene bile bakmıyorlardı. Arabaya biz bindiğimiz halde bu galip efendiler, pervasızca gerilip kurulmuşlardı. Şevket Bey'le Mestan Efendi karşılarına oturdular, ben de arabanın ortasına çömeldim.

Bunların ikisi de ihtiyat subayı idi. Bilmem hangi kumandanın Yunanlılarla bir ticaret yapmakta olduğundan bahsediyorlardı. Yalnız ben fena halde bir cendere içinde kalmıştım. Bin bela şehre geldik. Herifler defolup gittiler. Arabacı da arkalarından birkaç ağır küfür savurduktan sonra bizi Batı Trakya merkezine götürdü. Orada Nedim Bey'i bulduk. Ertesi gün temasa başladık. Kör Galip ateş püskürüyordu. Teşbihçi Mustafa, Gümülcineli İsmail'in vazgeçilmez muavini olmuştu. Teşbihçi, merkezin ihtiyacına, teşkilatın iaşesine memurdu.

Fuat Bey gündüzleri Gümülcine yerli elbisesiyle gelir, gece giderdi. Bazen bizimle kalırdı. Cemaat-i İslamiye'ye İsmail'i başkan yapmışlardı. Bu başkanlık bizim midemizi bulandırdı. Lakin Fuat Bey, İsmail'in Trakya davasında dürüst hareketine inanmıştı. Onu çok kuvvetli bir biçimde savunuyordu. Nedim, cavallı hassas ve hasta ruhlu şair, devamlı hülyalı hayatının sadece şiir

54 Laissez-passer, serbest geçiş belgesi.

ve hayal gören acı varlığında duygulu kalbini vermiş sürekli şiir okuyordu.

Gümülcineliler arasında araştırma yapmaya başladım. İsmail'in kafasından geçenlerin kökünü bulmuştum. İsmail, Cemaat-i İslamiye'yi her teşekkülün başı yapmak gayretinde idi.

Kör Galip'le birlikte hareket etmekle beraber Fransızlardan tahsisat almıyordu. General Charpy'i ziyaret ettim. General'in dili İsmail tarafına doğru çekiyordu. Onu doğrudan kendi adamları kabul ediyorlardı. Halbuki İsmail hem onlara hem Batı Trakyalılara hıyanet ediyordu.

Bir karanlık gecede Fuat Bey'le İsmail'in uzak evine kadar gittim. Orada sabaha kadar konuştuk. Teşbihçi Kör Galip 'de orada idi. İsmail bana Fransızca bir nota yazmamı rica etti. Bunun ne için yazılacağını sordum. "Bulgarlar Gümülcineyi tahliye ederken hükümeti kendilerine teslim etmesini talep edeceğini" söyledi. "Bunu kimin namına yapacaklar." dedim. "Biz Batı Trakyalılar adına Cemaat-i İslamiyye riyaseti sıfatıyla bunu isteyenleriz," cevabını verdi. İsmail'in içyüzü sırıtmıştı. Fuat Bey ise hâlâ İsmail'in Türk davasına sadakatle bağlı olduğunda ısrar ediyordu.

Mesele çatallaşmıştı. Garbi Trakya ayrı, biz ayrı. İstanbul'daki siyasi merkezde iki ayrı maksatla çalışmak. Bu beni çok sinirlendirdi. İşi Nedim'le görüştüğüm vakit onun zaten böyle şeyler de özel bir görüşü yoktu. O yalnız Trakya davasının şiir ve hülya hayatını yaşıyordu. Lakin Müftü Salih Hoca laf anlamaz bir Pomak'tı. Ve her şeyde kâbus gören bir ruh taşıyordu. Onun niyeti o kadar bozuktu ki, bir ikinci felaket de bu uğursuz adam olmuştu. O tam manasıyla Bulgar'dı. Kör, sözde Müslüman olan bu cahil adam, Bulgarlarla anlaşmaktan başka çare olmadığında ısrar ediyordu. Bu onda o kadar kuvvetli ve kaba bir iman halinde idi ki onu bundan çevirmek mümkün değildi. Büyük Cami yanındaki odada kendisiyle üç saat görüştüm. Her fikre uyarken birden Bulgar damarı kabarır ve mutlaka Bulgar komitacılarıyla anlaşarak Yunanlılara karşı konulmak fikrini ileri sürüyordu. Bu bir fikir olabiliyordu. Bizim de Bulgarlarla bir komite yapmak

düşüncesi bulunuyordu. Ancak Bulgarların kötü niyeti bizce malum iken bu adam Bulgarlara inanmıştı.

Fuat Bey ise.... Bulgar komitalarıyla temas etmeye memur edilmesi nedeniyle o da bunların kötü niyetine vâkıftı. Lakin işi idare etmek mecburiyetinde kalmıştı. Zaten silahlı teşkilata dahil olacak insanlar henüz belirlenmiş değildi. İsmail ise bir genel isyan hazırlayarak kendisi de beraber dağlara çıkmak ve Bulgar hududunda Bulgar komitalarıyla birleşerek Yunanlılara karşı koymak fikrini müdafaaya başladı. Her gün birer fırıldak dönüyordu.

Konuyu umumi bir toplantıda gündeme getirmeyi uygun gördüm. Lakin İsmail'i göz önünden kaçırmıyordum. Onu şiddetle takip ediyordum. İsmail'in orada Yunan mümessilliği yapan Damokas ile temas etmekte olduğuna inancım vardı. Ve nihayet onu suçüstü halinde yakaladım. İsmail komiteyi iğfal ederken Cemaat-i İslamiye namıyla halkı yoldan çıkarmakla beraber Bulgarlara da yanaşıyordu. Ama asıl fırıldağı Yunanlılarla çevirdiği artık anlaşıldı. Bir genel toplantıya lüzum gördüğüm gece bizim arkadaşlardan Şevket Bey'in tütün içme merakı uyandı.

Müftü Mestan Efendi ile İskeçe'ye gitmeye kalkıştılar. O geceyi ziyan edeceklerini ve bizi arkadaşların bu iş için gönderdiklerini söylediğim halde bir türlü dinletemedim. Üzüldüm, üç beş okka tütün, İskeçe tütününün kokulu dumanı tiryaki Şevket Bey'in gözlerini bozmuştu. Toplantıda yalnız kaldım. Kör Galip, Müftü Salih, İsmail, Tespihçi Mustafa, Peştereli Tevfik, Bulgarlarla anlaşmak fikrini savunmakta, hele Trakya Paşaeli Cemiyeti'yle yürümek istemekle beraber onlar için müstakil bir vaziyette çalışmak lüzumunda ısrar ettiler.

İş sıcak ve karışık bir devreye girmişti. Başka hal çaresi bulamadım. Hiç olmazsa şu işi daha ziyade aralarında dayanışmaya imkân vermemeyi münasip görerek ona göre bir dil kullandım. Nihayet konunun Edirne merkezinde bir daha derin tetkikine ve iknaa muvaffak oldum. Kör Galip'in bizimle beraber Edirne'ye gitmesine karar verildi. Bizim tütün içenler iki gün sonra gelmişlerdi. Binbir bela ile Fransızlardan vize alarak Edirne'ye iki günde

dönebildik. Edirne toplantısı çok hararetli oldu. Kör Galip fikrinde o kadar ısrar ediyordu ki arkadaşların bütün gayretlerine rağmen direnmek ihtimali yoktu. O kafasının için de hıyanet fikirlerini yaşatıyordu. Nihayet Töreköylü Celal Bey cepheden hücumla Kör Galip ve arkadaşlarının Türk vatanına karşı aldıkları menfi ve hıyanetkâr olumsuzlukları, bütün sebepleri ve delilleriyle o kadar sıcak ve samimi bir dil ile açıkladı ki, Kör Galip'e orada intihardan yahut kaçmaktan başka çare kalmadı ve o da ikincisini seçti.

Zaten Galip Bahtiyar, Faik, Şakir beyler Gümülcine'ye yolculuklarında bu melun fikre tanık olmuşlardı. Onlar da derin bir aymazlıkla bu ateş ocağından dönmüşlerdi. Edirne'ye, Fransızların İstanbul'a binbir caka ile giren garip tabiatlı General Franche d'Esperey gelecekti. Bu bir tiyatro idi. Fransız hizmetinde ve General Charpy karargâhında Yüzbaşı Halit Bey bize bunu haber vermişti. Generali, İstanbul'daki Fener Patriği, Trakya'nın tamamıyla Rumlarla meskûn bulunduğuna ikna etmişti.

Güya Trakya'da ve özellikle Edirne'de Türk namına sonradan gelme pek az adam bulunduğunu söylemiş, General, Trakya ve Edirne gibi ömründe ilgilenmediği bir şehre dair patriğin yalan söyleyeceğine ihtimal veremediği bir ruhaninin sözüne inanmıştı. Generale bizim siyasi merkez vasıtasıyla Trakya'nın Şarki ve Garbi kıtadaki nüfus ve milliyet vaziyetini gösteren bir grafikle bir nota verilmişti.

Franche d'Esperey ile Trakya'nın Fransız askeri idaresinde bulunması nedeniyle birkaç defa görüşmüştük.

General d'Esperey nihayet Trakya'da bir gezinti yaparak Edirne'ye gelmeye karar vermişti. Lakin general birdenbire Selanik tarafına gitti. Ve bu kararı tatbik edemedi. Birkaç ay sonra Edirne'ye gelebilmişti.

Bir gün Şevket Bey'e kendisini dahiliye nazırının istediğini Vali Salim Paşa söylemişti. Belediye başkanlığı mutlaka bir şeye baş olmak belasıyla Şevket Bey'in başına bela getirmişti. Hiç kimseye sormadan İstanbul'a gitmişti.

Birkaç gün sonra, silahlı teşkilat meselesini görüşmek üzere

İstanbul'a gittim. Bizi Istanbul'da tuttular. Her tarafa emirler verilmişti. İstanbul'da da siyasi merkezimiz vardı.

Şimdi bir süre orada çalışmak lazım gelmişti. Edirne'de kalan arkadaşlar milli davaya sadakatle sarılmış ve halkı doğru yolda birleştiriyorlardı.

Milli gayeye inanmış olan Ali Seyfi Molla, Burgazlı Şevket bizim için yeterli idi. Ötede Müftü Tatar Hilmi Hoca, Hafız Ağa, Bahaeddin beylerin Merkez Heyeti'ne uğradıkları bile yoktu.

Esasen silahlı teşkilat yavaşça yürümekte idi. Yüce Türk vatanına layık olduğunu ispat eden, İstanbul'un Milli Mücadele karışıklığında her derdine ihtiyar hayatının imtihanını ve muazzam servetini veren Beykozlu Hacı Mustafa Bey'in biraderi Tahsin beyler ile Ahırköylü Ahmet beyler başta olmak üzere istenildiği vakit tehdidini yapabilen bir kuvvet hazırlamıştı.

Trakya'nın yüce toprağına kanını akıtmak için bekleyen bu kuvvetler merkez heyetin emrine verilmiş silahlı olarak hazır bulunurlardı. Ahırköylü Ahmet Bey bunları çiftliğinde tutardı. Trakya'da bir silahlı savunma teşkilatına gerek vardı. Bu lüzumu hisseden Mustafa Kemal Paşa Edirne'de merkezi olan Birinci Ordu komutanlığını bu işle vazifelendirmişti. Silahlı teşkilata konu olan olaylar zincirini açıklamadan önce, esaslı bir noktanın izahına lüzum görmekteyim:

Mütareke

Melun mütarekeyi [55] İzzet Paşa ile Rauf Bey tarihin ebedi lanetine açık vicdanla kaydettikleri günün ertesinde ilk defa bu derece gizli işe isyan eden Türk milli vicdanının sesi, Trakya'dan yükselmişti. O kara günlerde bütün Türkiye ve Türkler çöküş ve idama mahkûm ediliyorken bunun karşısında Trakya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kendi damarlarındaki Türk kanından başka bir dayanak aramamak üzere bir şeyler yapmak için isyan etmişti.

Bu kalkışın bir anlamı vardı. Mağlup Bulgarların derhal Trakya üzerinde milli talepleri olduğunu açıklamalarının karşılığı

55 Mondros Mütarekesi

olan bu isyan, gelecekte en çok Yunanlılarla uğraşmaya mecbur kalacağını biliyordu.

Lakin Bulgaristan'a bir anlaşma ile terk edilen Meriç'in öte yakasını Trakya kendisinden ayıramazdı.

Bu sebeple unvanına Trakya Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti denmişti.

Filhakika İttihat ve Terakki Hükümeti'nin bir cinayeti olarak Meriç'in öte yakası Bulgarlara verilmişti. Ancak bu defa Bulgarların elinde iken oranın zaten yüzde sekseni Türk olan bölge üzerindeki milli hukuku dava etmemek doğru bir hareket sayılmazdı.

Trakya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti

Lakin bunun siyasi mahzununu düşünmemiş değil idi. Bulgarlar esasen garbi Trakya'dan da kovulurken bile hâlâ Şarki Trakya üzerinde bir Bulgar hukuku iddia etmemişler miydi? Bu sebeple Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti işte yalnız şarki Trakya'yı hedef almakla beraber, Garbi Trakya'daki Türklerin de bizimle beraber orada kabaran Bulgar-Yunan iddialarına karşı koymak üzere bir teşekkül meydana getirmelerini istemiş ve muvaffak olmuştuk. Vesikalarımızın tetkikiyle anlaşılabiliyor ki, cemiyet sade Türkiye birliğinden ayrılamayan Şarki Trakya üzerinde işliyordu. Garbi Trakya'yı da orada müesses Türk hukukunda muvaffak olmak için mesainin içinde olmuştu. Lakin davanın müdafaa tarzları biri bizi doğrudan Türkiye hukukuna öteki de mahalli Türk nüfus yoğunluğuna bağlı idi.

Hatta asıl cemiyetin merkez heyeti Edirne'de idi. Ve orada garbi Trakya'dan bir kimse göç ettirilmiş veya yetkileri kısıtlanmış demekti. Lakin İstanbul siyasi heyetinde ise iki tarafında çalışan arkadaşları vardı. Hatta devletlere verilen siyasi notalar, protestolar ve devletlere Yunan taburunun işgalini protesto için siyasi merkezden çekilen ayrı iki nota bunu tamamıyla anlatmaya yeterlidir.

Cafer Tayyar Bey'in Olumsuzluğu

Mondros Mütarekesi üzerine özel olarak hazırlanan 10 Haziran 1335 tarihli Protesto'dur:

"Trakya-Paşaeli Siyasi Merkezi dünyaya şu hususu takdim etmekle şeref duyar.

Mondros Mütarekesi'ne karşın isyan eden Türk milli vicdanının sesi, ilk defa Trakya'dan yükselmiştir.

Bununla beraber ters bir propaganda ile Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kötü bir ayrılıkçı iftirasına maruz kalmıştır. Hatta bu sebepledir ki, bu cephede can veren şehitlerin suladığı mübarek topraklar üzerinde çekilen binbir acının kahramanları milli mücahit adına resmen layık görülmemiş, orada yatan subaylar ve erler en açık haklarından mahrum kalmıştır.

Mustafa Kemal Hazretleri Türkiye'nin düştüğü durumu kavrayarak milletin ruh ve kanındaki kudret ve şereften faydalanmaya karar verdiği gün ilk davetine derhal uyan Trakya Cemiyeti olmuştur. Ve ondan sonra Trakya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, mukadderatını eline teslim ettiği bu büyük adamın verdiği direktiften bir adım geri ayrılmamıştır. Bütün bunlar hakikat olmakla beraber, ortada niye Trakya davası daima tek başına hareket eden ve ayrılıkçı olarak anılmak bedbahtlığına uğramıştır.

Neden?

Bu yalnız, yanız bir şahsın başlı başına bir Mustafa Kemal olmak istemiş olmasından başka bir sebebe bağlı değildir."

İzah edeyim:

Cemiyet kayıtsız şartsız Mustafa Kemal'in davetine koşarak kaderini bütün Anadolu ile paylaştıktan sonra arada Cafer Tayyar Bey vasıta kalmıştı. Mustafa Kemal bütün kararlarını kendi-

sine bildiriyordu. Ne de olsa Trakya'nın serhat olmasının özel durumu vardı. Mesela Trakya ne Adana ne Erzurum gibi serhat vilayetlerimize benzemezdi. Trakya üzerinde Balkan hükümetleri ile bir de İstanbul ile coğrafi bağı olması sebebiyle her devletin gözü vardı. Fransızlar Batı Trakya'yı işgal edince bir otonomi meselesi çıkarmaya uğraşıyorlardı. Edirne'den Kavalalı İsmail Hakkı, Venezelos'un emellerinin gerçekleşmesi için var gücüyle uğraşıyor, Gümülcineli İsmail Hakkı da Fransız parasıyla yaşarken onların hesabına bozgunculuk yapmakla meşguldü. Bütün bu özel durumları çok iyi gören Trakya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti derin bir vukuf ve anlayışla milli davanın birliğinde ayak diremekten bir dakika geri kalmıyordu.

Burada Cafer Tayyar Bey'in rolü hep menfi ve hastalıklı oluyordu. Cafer Tayyar Bey Mustafa Kemal'in kararlarını ve haberleşmelerini cemiyete kesinlikle tebliğ etmek zorunda idi. Trakya ile araya giren İstanbul ve Çanakkale Boğazı gibi düşman elinde bulunan yerlerden geçerek salim bir haberleşme kurulması zordu. Bu sebeple Cafer Tayyar Bey'le haberleşme imkânı vardı. Bu haberleri cemiyete vermek onun için bir namus borcu ve vatanperverlik borcu iken kendisi bunun hiçbirini yapmamıştır. Yalnız kendi görüşü ile ilgili şeyleri, onu da bazen naklederdi...

Tebliğ ettiği şeylerin pek çoğu da tatbik kabiliyetinden mahrum idi. Cemiyet, Cafer Tayyar'ın daima gizli, karışık, açık olmayan hareket ve sözlerinden ıstırap çekiyordu. Cafer Tayyar Bey ile cemiyet temasa başladıktan sonra asla kendi başına hiçbir karar almamıştır. Artık o kendisini milli bir kuruluşun içinde biliyordu. Bu milli kuruluşun beyni Mustafa Kemal'di. Oradan gelecek olan her şeyi kayıtsız şartsız kabul edip yerine getirmeye mecburdu. Halbuki Cafer Tayyar Bey Mustafa Kemal'e ne yazıyordu? M. Kemal Hazretleri kendisine Trakya için ne gibi direktifler veriyordu? Bunları cemiyette gören, bilen yoktu. Ortada karanlık bir bekleyiş vardı. Herkes yalnız bu ezici bekleyiş altında kıvranıyordu. Silahlandırılmış milli teşkilata başlamak lazımdı. Bunu cemiyet anlamış, gerekli girişimleri başlatmıştı. Lakin

Cafer Tayyar Bey ordu kumandanı sıfatıyla işin başına geçmiş bulunuyordu.

Tıpkı Mustafa Kemal Hazretleri'nin kumandasında bulunan diğer kumandanların yaptığı gibi yapması gerekirdi. Yani Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'yle daima beraber çalışarak iş görmek lazımdı. Halbuki o kişi böyle yapmadı. O kasten M. Kemal'in yapmadığını, yani kendini ondan daha büyük görerek asla cemiyetin semtine uğramıyordu. Adamlarından karar yetkisini almayan bir subayı cemiyetle temasını sağlamak için görevlendirmiş, işi yüzüstü bırakmıştı...

O kendi kendine iş görmeye karar vermiş gibiydi. Mustafa Kemal nasıl Anadolu'da tek başına ve hâkim bir durum ortaya koyarak kendi başına iş görüyor idiyse Cafer Tayyar da öylece iş görüp hâkim olmak sevdasına düştü ve bu felaket oldu. Halbuki Mustafa Kemal millettin sesine tercüman olan bir deha, Cafer Tayyar ise sıradan bir kumandandı. Kırkkilise'deki Tümen Kumandanı Şükrü Naili Bey (şimdi İstanbul'daki ordu kumandanıdır) silahlı bir protesto yapmak hususunda ısrar eden bir arkadaştı. Cafer Tayyar Bey'in daima sükût içinde geçen bu kıymetli günlerdeki halinden şüpheleniyordum. Kendisini daima ziyarete giderdim. Bir gün meselenin iç tarafına dokundum. Aramızda hararetli bir konu geçti. Mustafa Kemal'den açık emirler almadığını, lakin bunlara ihtiyaç olmadığını, milli teşkilat için çalışmakta bulunduğunu söyledi. İşte bir eksiklik var gibiydi. Kendisini sıkıştırdım. Sözü silah meselesine getirdim. İş silah ve cephanede bulmakta idi. Bizim için kestirme yollar vardı. Bir kere Çanakkale Harbi münasebetiyle halkta çok İngiliz mavzeri vardı. Bulgaristan'dan silah tedariki mümkündü. Cephane çok bulunabiliyordu. Bomba temini de yine Bulgaristan'dan gayet kolaydı. Cafer Tayyar Bey sanki bunların hepsini gayet düzenli bir biçimde düşünmüş, temin etmiş gibi kapalı, karanlık bir tavır takındı. Hülasa biraz şekerrenk ayrıldık.

Erkân-ı Harbiye Reisi Cemil Bey'in odasına gittim. Cemil Bey yüksek düşünceli ve dürüst görüşlü hamiyetli ve fedakâr bir ar-

kadaştı. Her şeyi açık söyledi. Bu gayenin kendini düşünmeyen bir hizmetkârı idi. Birbirimizden gizleyecek bir şeyimiz yoktu. Nihayet Cemil Bey, Cafer Tayyar Bey için "Çok uyanık bulunmak gerekir, bu zat Donkişot'tur," dedi. Cemil Bey'in görüşündeki isabete hayranım.

İstanbul merkezinde Edirne Mebusu Faik, Töreköylü Celal, Galip Bahtiyar ve Tahsin beyler de endişe içinde idiler. Bizim Merkez Heyeti'nde ise işi açık görüşmek imkânsızdı. Derhal Salim Paşa'ya jurnal giderdi. Diğer taraftan da Şevket Bey mutlaka Cafer Tayyar Bey'e durumu anlatırdı. Bu öyle bir hal meydana getirmiş idi ki, Merkez heyetinde yanıp tutuşan kalpler, Şevket Bey'in meşhur beylik boşboğazlığı... insan çekiştirmek hastalığı yüzünden Cafer Tayyar'ın müstereddit, karanlık, tek başına hareketini anladıkları halde bir türlü anlatamıyorlardı. Öteden Müftü Hilmi, Hafız Ağa'nın şerrinden aleni müzakereye koyamıyorlardı. Cafer Tayyar'ın bu tereddüttü halinden artık usanan arkadaşlar başta Edirne Mebusu Faik olmak üzere her ne olursa olsun şu milli ordunun başına daha kudretli bir kişinin geçmesine karar verdiler. İstanbul'da bulunan Anadolu teşkilatına mensup nüfuzlu kişilerle temasa girdiler. Nihayet Şakirpaşazade Tümgeneral Cevat Paşa'yı Edirne'ye davete karar verdiler. Bir heyet kendilerine müracaatla işi arz etti. Cevat Paşa yüksek tahsilli, vatanperverliği, katıksız Türk olması binbir Cafer Tayyar Bey'i gölgede bırakacak askerlikteki vukuf ve tecrübesi nedeniyle Trakya milli ordusu için bir nimetti. Ancak nasıl bir görüşe istinaden görevi kabul etmediler.

İş Mustafa Kemal Hazretleri'ne tamamıyla arz olundu. Kendileri, "Ne de olsa bu uğurda çalışmak isteyen bir arkadaştır. Cafer Tayyar Bey'i idare edebilirsiniz," buyurmuşlardı. Lakin Cafer Tayyar Bey'in dar kafasının ardında Türk hukukuna ve Türk vatanına karşı başka emeller beslediğini kim biliyordu?

İstanbul'da o zaman Anadolu'ya gidip gelen kimselerle ilişki kurulmuştu... Hele bizzat kendim hiç zaman kaybetmeksizin Harbiye Nezareti'nin Süleymaniye'den Bozdoğan'a inen yoku-

şun başında oturan İsmet Bey'in [56] evine kesinlikle haftada iki defa uğrar, kendisine Trakya işlerini anlatarak yüksek görüşlerinden faydalanırdım. İsmet Paşa da Cafer Tayyar'ın durumunu anladı ve değişmesine kani oldu. Lakin yerine kimin getirileceği konusunda bize bir şey söylemedi. Burada da haklıydı. Zira meseleyi idare eden Mustafa Kemal Hazretleri'ni Cafer Tayyar binbir icatlarla iğfal ediyordu...

Bu bahse ileride birçok defa döneceğiz. Bizi İstanbul'da tutmaya karar veren Ferit Paşa ile Dahiliye Nazırı Adil melununun bizi tutmakta bir faydası yoktu. Zaten dönmek de güç bir şey değildi. Ancak o günlerde İstanbul'da çalışmak lüzumu daha ziyade ortaya çıkmıştı. Batı Trakya'daki Fransız işgalinin neticesi olarak ayrı ayrı durumlar ortaya çıkıyordu. İskeçeli Arif Bulgaristan'a gitmişti. Arif çok hamiyetli ve fedakâr bir arkadaştı... Zeki, mütevazı, hareketli, anlayışı ve görüşü kuvvetliydi. Vaktiyle Teşkilat-ı Mahsusa'da çalışmıştı. Yüksek bir özveri sahibi idi. Ülke hizmet beklerken bir dakika şahsi menfaatini düşündüğünü ne duydum ne de gördüm. Arif'in Bulgar komitacılarıyla da teması vardı. Arif Bulgaristan'a gitmişti. Dumru'daki komitacılarla temas kurmuştu. Mustafa Kemal Hazretleri Arif'i çok iyi anlamış ve sevmişti. Bu sebeple Arif, Paşa'nın arzusu dahilinde yürüyordu. İsmet Paşa'da Arif'i... iyi anlamıştı. Derhal Arif Bulgaristan'daki silah meselesini halletmeye muvaffak olmuştu. Ancak Cafer Tayyar durumu idrak eden bir adam değildi.

Bir gün tümen kumandanlarıyla erkân-ı harbiyesini, topçu kumandanını toplayarak harita üzerinde bir savunma planı hazırlamakla meşgul iken içeri girmiştim. Cemil Bey'e hak verdim. Bu adam nihayet bir Donkişot idi. Şimdiye kadar ortada hiçbir şey yoktu. Halbuki birçok şey olabilirdi... Meselenin vahametini idrak edemeyenleri ikaza çalışan arkadaşlar, durumu İstanbul'daki dostlara anlatmak istediler. Arif Bulgaristan'dan gizlice geldiği gece bizim evde uzun uzadıya görüştük. Ertesi gün şehbender Şükrü Bey'in bürosunda meseleyi açık olarak izah etti.

56 İsmet İnönü.

Tekrar Cafer Tayyar Bey'e koştum, kendisi bizzat, "Hiç telaşa mahal yoktur. Ben her şeyi tam, bir intizam dahilinde tapmaktayım; silah bize ait bir şeydir. Siz telaş etmeyin," dedi...

Demek istiyordu ki: Siz kim oluyorsunuz, ben varım, hepsini hazırlarım. Bu söze dayanamadım:

"Askeri teşkilatta mevkiim ilk saf da bir savaşçı nefer olmaktan ibarettir. Ancak benimle beraber elinize verilecek silahı, cephaneyi tedarikte biraz kendimi vazifeli gördüğüm içindir ki size ortada hiçbir şey olmadığını söylüyorum." Cafer Tayyar bilinen büyük görünme illetiyle bana cevap vermişti. Bu adam artık Trakya'da bir Mustafa Kemal olmayı kurmuştu. Tıpkı boğaya bakarak şişmek isteyen kurbağa gibi.....

Bu işi arkadaşlar ve Arif Ankara'ya anlatmak istedikleri gibi ben de İsmet Paşa'ya hanelerinde söyledim. İşte o zaman Kara Vasıf Bey de, Mustafa Kemal Paşa'ya çok şiddetli şikâyette bulunduğunu söylediler. Edirne'ye dönmek üzere olduğum bir gün Baytar Rasim Bey'e rastladım. Avrupa Kahvesi'nde bana Edirne'ye gitmek üzere bulunduklarını söyledi. "Topçu İhsan'la da beraber geleceğiz," dedi. Lakin Cafer Tayyar'ın ordudan çekilip, ya Şükrü Naili Bey'e ya da Cemil Bey'e ordu kumandanlığı tevdi edilmedikçe bizim bütün gayretlerimizin boş olacağını açıkladım. Zaten bu kişilerin Edirne'ye gelmesine de izin verilmemişti. Gelselerdi bir şey yapamazlardı. Cafer Tayyar Bey'in bu şüpheli karanlık hareketlerinden bizim Merkez Heyeti şaşkına dönmüştü...

Kendisi muntazam bir mesai ile ne yapılabileceğini arkadaşlarla kararlaştırarak çalışmak lazım iken hepsini kendisi yapmış görünmek inat ve gururuyla kimseyi adam yerine koymuyor, fakat sürekli olarak Trakya halkından Mustafa Kemal'e şikayet ediyordu. Bu şikâyetlerin aslı astarı yoktu. İleride de görüleceği üzere halk ona istediği kadar asker, para, erzak vermek hususunda istediğinin dört mislini yetiştirirdi. Hatta bütün Anadolu'da olmayandan fazlasını mevcuduna göre verdi. Lakin Cafer Tayyar bütün bunlardan istifade edeceğine Damat Ferit Paşa'nın iltifatına aldanarak Fransızların himayesinde ve hatta amiri

olan Mustafa Kemal'e, arkadaşları olan Trakya-Paşaeli Merkez Heyeti'ne sormadan İstanbul'a gitti.

Sonra kahramanca dövüşen Trakyalıları başsız ve kumandansız bırakarak Havsa kırlarında atla dolaşırken Yunanlılara esir oldu... Bu konuda aldığım haberler üzerine buradan hareketle doğru oraya vasıl oldum. Lakin kendisini ikna etmek bir türlü mümkün olmadı. Fena halde canı sıkılmıştı. Biraz da hakkı yok değildi. Şu kadar var ki ben inat ettikçe o inat etti nihayet oradan ayrıldım...

Cafer Tayyar Bey, Trakya Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ile asla samimi münasebette bulunmamıştır. O sıkıştığı yerde "Nihayet ben askerim," derdi. Ve bu sözle ne kastettiğini anlamak zordu. Cafer Tayyar bir taraftan da Müdafaa-i Hukuk'un işlerine asla karıştırmadığı bazı kişiler ile münasebette bulunur, onları teşvik ederdi. Müdafaa-i Hukuk bu şahısları iki açıdan araştırmıştı. Bir kısmı hamiyetli, vatanperver, ülkenin öz evladı idi...

Bunların içinde bazıları vaktiyle İttihat ve Terakki kulüplerinde başkanlık, üyelik gibi işler görmüş devlet memuru iken vazifelerinden ziyade kulüpçülük yapmış idiler. Milletin bunlara karşı o kadar yüksek nazarı yoktu. Bunlar temiz adamlar olmakla beraber Müdafaa-i Hukuk onlardan faydalanıyor fakat teşkilatta fiili bir görev vermiyordu. Diğerleri ise kötü niyetli, seciyesiz, hamiyetsizlerdi.

Cafer Tayyar işte bunları ele alarak arkadan teşvik ediyor, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne karşı vaziyet aldırabiliyordu. Birincilerle ahbap olmuştu. İkincileri de kırmamak için onlarla da hoş geçinme siyasetini güdüyordu. Hürriyet ve İtilaf kulübünün hırslı ve amansız başkanlığını kabul ederek pek şerefli bir talim ve terbiye geçmişini ihtiyarlığında şu melun işle kirleten Hoca Tatar Hilmi'yle arası gayet iyiydi. Bu Hoca Hilmi Efendi, Edirne için büyük bir felaketti...

Cafer Tayyar'ın bir emeli daha vardı. Bu gizli kalmış ve hâlâ perdesi yırtılarak ortaya atılamamış bir emeldi. Bütün arkadaşlar bu emeli anlayamamışlardı. Onun ruhunun derinliklerinde

kaynaşan ihtirasın şiddetini, kuvvetini bir türlü sezemeyen arkadaşlar ona aldanıyordu. Hele Şevket Bey'i elinde bir balmumu gibi istediği kalıba sokuyordu. Ancak benden hiç hoşlanmıyordu. Kendisiyle memleket meselesinden başka bir alakam yoktu. Hiçbir zaman dost olmamıştık... Yalnız Mustafa Kemal'in onu Milli Trakya Ordusu kumandanlığına seçmesi sebebiyle kendisine karşı saygılı davranıyordum. Ben orada iken onun bütün hareketlerini takip ediyordum. Merkezde en çok çevreyi gezen, köyleri dolaşan bendim. Cafer Tayyar nereye gidiyorsa arkasından iki gün sonra ben de gidiyordum. Trakya köylüleri ise yediden yetmişe hepsi benimle ve dedelerimle çok eski alakası olan aziz hemşerilerim olduğu için en mahrem şeylerini bana söylemekte idiler. Böylece Cafer Tayyar'ın neler yapmak istediğini seziyordum. Lakin bu, bir seziş ve görüşten ibaretti. Onu arkadaşlara anlatmaya kalkışsam derhal çekemezlik hissine bağlayacaklardı. Eğer Faik Bey'le arkadaşlar, Cevat Paşa'yı kandırıp getirmiş olsalardı mesele yoktu. Fakat o iş artık suya düşmüştü. Cafer Tayyar, Şevket Bey, Rıfat Osman Bey, Hilmi Hafız Ağa, Şeker Ahmet Bey gibi merkez heyetindeki şahısları istediği tarafa, yani kendisine yönlendiriyordu. Arada, bir ben, bir de Kasım kalmıştık. Kasım Efendi ise ticaretiyle meşgul adamdı. Nihayet ben ona çok karşıydım.

İşte o da cemiyet merkezini sıfıra indirerek güya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti başka, Mustafa Kemal'in istediği teşekkül başka olarak göstermek istiyordu. Buna öyle bir manzara vermek emeline düşmüştü ki... güya Trakya Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti yine kaim olmakla beraber, bir de Anadolu'ya bağlı başka bir Trakya merkezi kurmak lüzumunu telkin ediyordu. Bu ikilik Cafer'in işine geliyordu. Çünkü o suretle bir kök tutmuş olan Trakya kuruluşunu zaafa uğratacak ve devirecekti. Salim Paşa ile İngilizciler, İtilaf ve Hürriyetçilerin işine yarıyordu. Çünkü Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti dağılacaktı.

Sonra...

Bu ihtilafın zuhurunda derhal Cafer ortaya çıkacak hepsini kendi avucu içinde toplayarak Trakya'nın Mustafa Kemal'i olacaktı. İşte Cafer Tayyar bu ham, kötü, berbat, çürük emel uğruna aziz ve şerefli bir işi altüst etmişti. Bu işi benim sezdiğimi anlamıştı, ancak açıktan haykıramayacağını da biliyordu. Şu halde... Salim Paşa'yı fitilledi ve beni bu suretle Edirne'den uzaklaştırma çaresini buldu. Lakin ben İstanbul'dan onu adım adım takip ediyordum. Cemiyetin diğer işlerini İstanbul'daki arkadaşlar pekâlâ takip ediyorlardı. Ben sade Cafer hakkında muntazaman Edirne'de onun ardına taktığım birkaç hamiyetli ve fedakâr arkadaştan günü gününe bilgi alıyordum. İş azmıştı. Gerçekten belediyede bir toplantı kararı verilmiş, hemen orada bir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti teşkilatı yapılmak üzere isimler bile hazırlanmıştı. Telgrafçı Azizi Bey'in saflığı ve gayreti yine hem Cafer Tayyar'ın hem de Salim Paşa'nın işine yaramıştı. Bizim merkez heyeti ise işlevsiz kalmıştı. Onlar hâlâ ne olacağını bilemiyorlardı. İki gün sonra bütün halk, belediyeye davet edilmişti. Salim Paşa, Polis Müdürü Fuat vasıtasıyla bir sürü ipsiz sapsız haydutlardan oluşan bir çete teşkil etmiş ve bunlara silah dağıtmış, hatta bunlar ellerini kollarını sallayarak sokakları istilaya başlamıştı. Bunu haber aldığım gün bizim sürgün yerimiz olan İstanbul'dan Şevket Bey'in elini tutunca Edirne'ye indim. O gün öğleüstü şehre giriyordum. Halk dalga dalga belediyeye doğru toplanmak üzere koşuyordu.

Vali Salim Paşa'nın Edirne'den Kaçması

Telgrafçı Aziz Bey...Aziz Bey meşhur olan boşboğazlığıyla halkı oyalayıp duruyordu.

İşi tam saatine getirmiştim. Açık bir arabaya binerek şehre giriyordum. Abacılarbaşı insan dalgalarıyla taşıyordu. İş zaten öyle düşünülmüştü ki bu sırada valinin silahlandırdığı haydutlar belediyeye giden caddeleri tutmuşlardı. Valide arkasında mektupçu, polis müdürü, yâveri, Belediye Reis Vekili Ziya Bey, Defterdar, iki polis, iki jandarma olduğu halde güya gezmeye çıkmış gibi halka görünerek belediyeye giden caddede yürüyordu. Etraf yoğun bir kalabalıkla dolmuştu. Herkes güya Vali'ye bakıyordu. Edirne'nin fedakâr ve namuslu insanları bu kalabalık arasında dolaşan bu kalabalık haydutları gözlerinden ayırmıyordu. Hemen arabadan atladım. Beni karşısında gören Vali Salim Paşa şaşırdı. Sendeledi, bilinen gülüşüyle, "Vay efendim! Velinimetim sefa geldiniz, ne zaman teşrif buyurdu," diyerek, eğilip bükülerek temennalarla beni karşılarken... gayet soğukkanlılıkla ve herkesin işiteceği yüksek bir sesle: "Şahsi namusun, izzet-i nefsin yoksa, işgal ettiğin makamın şerefinden olsun utan!" dedim.

Ve herifin suratına tükürdüm. Onu ağzı açık, herkesi, hayret içinde bırakarak, "Beni seven arkamdan belediye'ye gelsin!" dedim. Şimdi halk benimle beraber belediye dairesine yürümüştü. Ben artık Salim Paşa ile meşgul bile olmadım. Çünkü Cafer Tayyar'ın hazırladığı ağır darbeyi kırmak için belediyeye koşuyordum. belediye dairesi salonları, odaları, hasıl her yeri insanlarla doluydu. O sırada bir haber geldi: Vali Salim Paşa Karaağaç'a kaçmış! İngiliz, Fransız konsoloslarına, "Şehirde ihtilal çıktı! Beni öldürecekler!" demiş!...

Belediye salonuna, mülki, adli, askeri bütün reisler, müdürler, memurlarla beraber semt teşkilatı, mahalle muhtarları, halktan seçilmiş olanlarla dolmuştu. Hemen ortaya atıldım ve ağzında bir şeyler gevelemek isteyen Aziz Bey'in sözünü ağzına tıkayarak halka haykırdım:

"Trakya ailesi Mustafa Kemal'in kurduğu teşkilata dahildir. Burada başka bir Müdafaa-i Hukuk yoktur ve olamaz. Salim Paşa kaçmış ise valiye resmen vekâlet edecek memur mevcuttur. Kumandan yoksa işte... Erkân-i Harbiye Reisi Cemil Bey vekâlet buyuruyorlar. Sinan Efendi, halk aziz Türk vataninin kurtuluşu ve istiklali için senden dua istiyor, amin deyiniz aziz kardeşler," dedim ve herkes ellerini açtı.

Sinan Efendi hazin sesiyle yavaş bir dua okudu. Herkes sevinerek dağıldı. Fesat ve fitne de yerinde söndü. Biraz aciz ve tereddüt göstermiş olsaydım mesele çok fenalaşacaktı... Salim Paşa haydutlarının silahları bellerinde kaldı. Polis Müdürü Fuat firar ederek gizlenmişti. Şehbender Şükrü Bey o gün cidden Türk hamiyetine yaraşan bir kükreme ile bunu takip etmişti. Şehbender Şükrü Bey, Ahmet Şadi, Ahırköylü Ahmet Bey bunu yakalamışlardı. Herifi bir arabaya tıkarak Edirne'den İstanbul'a defettiler. Salim Paşa da kaçtı. Yerine Giritli Celal Bey isminde aciz, miskin, zayıf, hasta, çaresiz fakat namuslu bir adam geldi... Ben bu işleri görürken yanımda peyda olanları gözden kaçırmıyordum. Trakya'nın pek şerefli evladı ve nihayet bu aziz davaya kanını canını veren şehit Çolak Hayri Bey beni tamamen nezareti altına almış, bana devamlı işaret ediyordu. Demek istiyordu ki arkadaşların buradalar, yürü ve durma!

Belediye toplantısındaki ruh hali çok endişeli idi. Merkez Heyeti artık kokmuş, dağılmış gibiydi. Yalnız Kasım Efendi benim bu şiddetli müdafaamla kurtulan durumdan memnun kalmıştı. Çünkü o da ne yapacağını şaşırmış bilmiyordu... Durumu olduğu gibi Mustafa Kemal Hazretleri'ne yazmak lazımdı. Merkez Heyeti bir şeyler gevelerken dürüst hareket edilmesini tavsiye ettim. Bizimle muharebede aracı olan ordu kumandanlığı ma-

kamına bütün hal ve durumunu açıklayan şu mektubu yazarak Merkezi Heyeti Başkanlığı'na da imza ettirerek gönderdim:

MEKTUP...

"Arkadaşlardan Şevket ve Şeref Beyler, Vali Salim Paşa'nın isteğiyle Edirne'den bir müddet uzaklaştırılmış iken son zamanda döndüler. Salim Paşa'nın Ferit hükümeti'nin azadı kabul etmez bir kölesi olması nedeniyle milli kuruluşun dağılması için elinden geleni yapmakta... olduğunu daha önce teferruatıyla anlatmıştık. Trakya cemiyeti Mütareke'yi takiben memlekette ilk teşekkül eden cemiyet olmasına dayanarak M. Kemal Hazretleri Anadolu'ya geçerek milli teşkilatı kurmaya başlayınca kayıtsız şartsız cemiyet kendilerinin emri altına girmişti. Salim Paşa ve yandaşları ise el altından cemiyeti dağıtmak gayesini güden, gayet şeytanca düşünülmüş bir teşebbüsle güya Trakya Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti yalnız Trakya'nın istiklal ve hürriyetini kurtarmayı gaye edinmiş bir kuruluş gibi gösterilerek ayrıca Edirne'de bir de Anadolu-Rumeli Trakya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adında bir cemiyet kurulmasına kalkışılmıştı. Maksat meydandaydı ve çok uğursuz idi. Dün bu maksatla topladıkları halka yeniden seçim yaptırılarak Vali Salim Paşa'nın Hürriyet ve İtilaf Kulübü'nden ayarladığı adamlardan oluşan bir cemiyet teşekkülüne teşebbüs edilmiştir. İstanbul'dan yetişen arkadaşlar Salim Paşa'nın yüzüne tükürerek kendisini ve yanındaki uğursuz fikirlerinin icra vasıtası olan Polis Müdürü Fuat'ı Edirne'den defetmişlerdir. Salim Paşa, İngiliz-Fransız konsoloslarının yanına kaçarak şehirde Hıristiyanları umumi bir fitneye çekmeye yürekli bir teşekkülün mevcut olduğunu ve hemen Edirne'nin müştereken işgal edilmesini kendilerinden istediğini işitince cemiyet kanalıyla Şeref Bey konsoloslar neshinde gönderilmiştir. İngiliz ve Fransız konsoloslarıyla yapılan görüşmede her ikisinin de şehirde bir gezinti yapmaya davet ile bizzat işiyle gücüyle meşgul halkı görmelerini rica etmiş ve Salim Paşa'nın evhama kapılarak firar ettiğini söylemiştir. Gerçekten de iki saat sonra

konsoloslar şehri dolaşarak ortada gayr-i tabii hiçbir durum görmeyerek hükümete gelmişler ve vali vekiline, kendilerinin müdahalesini gerektiren bir hareket olmadığını söylemişlerdir ki, uyandırılmak istenilen fitne böylece bertaraf edilmiştir. "

Bundan sonra, cemiyet daha kuvvetle işe sarılarak yardım toplamaya önem vermeye başlamıştı. Bu hususa şiddetle mani olan miskin ve berbat softalı k ortada yapmadığı fenalığı bırakmıyordu. Başta da en başta Edirne'ye Salim Paşa'nın müftü yaptığı Tatar Hilmi Hoca bulunduğu halde kafasının içi dişi küflü ne kadar adam varsa, bu işte halkı zehirleyip duruyorlardı. Bilmeden anlamadan bu münasebetsizliklere katılanlarda oluyordu.

Paraya gerek vardı. Burada iftihar ve gururla söylemek isterim ki halkımızdan hiçbirisi elinden gelen fedakârlığı yapmaktan geri kalmamıştı. Bunları sırasıyla bir bir bildirmek vatani bir borç, bir namus borcu ve nihayet tarihe ışık tutmaktır.

Edirne'de Yolageldili Kasım Efendi hiç acımayarak müdafaa teşkilatında en ileri gitmiştir ve servetini bu yolda harcamaktan çekinmemiştir. Bizim Edirne'nin semt heyetleri vardı... Bunlar çok muntazam surette cemiyete para toplamışlardı. Uzunköprülü Kâzım Efendioğlu, Mustafa Şevki'nin Ahmet, Postacı Mustafa, Cıllıkoğlu İsmail Ağa, Aziz Efendi, Derviş Ahmet, tamamıyla halkı aydınlatarak Müdafaa gayesine kendilerini vakfetmişlerdi. Malkara'da Nazmi Bey yüksek bir fedakârlıkla yardım topluyor, varını yoğunu bu uğurda harcıyordu. Kebir'in Hüseyin Avni Efendi olanca gücüyle savaşıyordu...

Sivas Kongresi'ni müteakip Anadolu-Rumeli Müdafaa-i Hukuk temsil heyeti Ankara'ya gelmişti. Şimdi her gün biraz daha gelişen milli teşkilata karşı koymak isteyen saray ve İstanbul'un kukla hükümeti bocalamaya başlamıştı. Ferit Paşa'nın yerine Ali Rıza Paşa gelmişti. Bizim silahlı teşkilat ne halde idi. Bunu Cafer Tayyar Bey daima pembe gösterip duruyordu. Silah ve cephane için kendisine yapılan başvurularda daima silah bulunduğunu söylerdi. Biz olmadığını biliyorduk. Cafer Tayyar'ın maksadı bizce malumdu. Son teşebbüsü kırılınca işi iyice gevşetti.

Kara Vasıf Bey'in Mustafa Kemal Paşa'ya, Cafer Tayyar hakkında acı acı şikâyeti meseleyi açıklamaya yeterliydi.

Kara Vasıf'ın İstanbul'daki siyasi heyetle yaptığı müzakerenin sonucunda Trakya silahlı teşkilatı hakkında tahkikat yapılması söylenmişti. Kara Vasıf Bey bu araştırmayı yapmış, bu sırada işin bütün safhaları Miralay İsmet Bey'e de arz edilmişti. İşte bunun üzerine Kara Vasıf, M. Kemal Paşa'ya şu mektubu göndermiştir. (Bak. *Nutuk*, s. 290)

Bu sırada Batı Trakya'yı tamamıyla işgal altına alan Fransız kıtalarını teftişe çıkan Doğu Ordusu Kumandanı General Franche D'Esperey Edirne'ye gelecekti. İrtibat subayı Yüzbaşı Mösyö Derambayoni bize haber vermişti. O haber vermeden önce Rum metropolithanesinde tertibat alınmaya başlanmıştı. Maksatları general Edirne'ye girerken bütün memleketi Rum göstermek, çoğunluğun Rumlarda bulunduğuna generali ikna etmekti... O sırada görev icabı çevredeki kazaları ziyarete gitmiştim. Generalin hareketini ve Edirne'ye dönmemi Merkez Heyeti bana yazdı. Derhal Edirne'ye döndüm. Ertesi gün general gelecekti. Akşamüstü belediyede toplanan Merkez Heyeti generalin şehre girerken Türk çoğunluğunun gösterilmesine karar veriyordu. Vali de gelmişti. Zavallı Celal Bey'in oradaki telaşını hiç unutmam. Korkusundan tir tir titriyordu. "Şu köylüleri de çağıracaksınız ama ya Rumlar bir fenalık yaparsa?" gibi sözler söylüyordu.

Babıâli'nin kokuşmuş, murdar, riyakâr, yağcı, zihniyeti zavallıyı o kadar çaresiz bir duruma düşürmüştü ki ona acıdım.

"Siz Vali Bey, hiç telaş etmeyiniz. Trakya Türk köylüsünün keskin bir mantığı, çok iyi duyar bir kalbi vardır. Onlar hiçbir tecavüzde bulunmazlar," dedim. Derhal akşamdan sonra Havsa'ya, Lalapaşa ile Edirne civar köylerine cemiyet üyelerinden memurlar gönderildi. Edirne semt heyetlerine özel talimat verildi. General belediyeye gelecekti. Rumlar sabahleyin genç kız ve oğlanlarını mavi ve beyaz kurdeleler, fistanlar, bayraklarla süsleyerek Kıyık, Kirişhane, Yıldırım, Kaleiçi'ndeki yolları tutmak üzere hazırlanmışlardı. Belediyeden köprüye kadar iki tarafta Kaleiçi ve ona paralel diğer caddelere giden sokaklardan geçitten ibaretti.

Henüz şafak sökmeden belediyeden ta ikinci Meriç Köprüsü'ne kadar caddelerin her iki tarafı tutulmuştu. Rumlar henüz süslü, kokulu, şen neşeli olarak evlerinden çıkıp da caddeye doğru akmaya başladıkları vakit bütün iki sıra üzere muntazam bir asker dizisi gibi sıralanmış kırmızı kuşaklı, Trablus sarıklı, yağız çehreli Türkleri görünce tutulan geçitten de geçmek imkânının kalmadığını anlamışlardı. Onların ötesinde ise on binden fazla Edirneli Türk köylü kadınları, kendilerine mahsus yeşil ferace, beyaz başörtüsüyle her bir yanı doldurmuşlardı...

Rum metropoliti, Yunan Kızıl Haçı adı altında Edirne'de Kaleiçi'ndeki Rum mektebini işgal eden Yunan Erkân-ı Harbiye subayları, İngiliz konsolosu, şimdi hâlâ İstanbul'da ticaretle meşgul meşhur Yunan muhbiri Yüzbaşı Mistır Lister şaşırmışlardı. Birkaç geçidi zorlamak istediler. Lakin Adalı Halil Pehlivan, heybetli bir erkek, aslanı eğdiren yüksek boyuyla geniş göğsüyle, bir mandayı bir yumrukta devirebilen korkunç yumruğunu sıkarak safların önünde dolaşıyordu...

Nihayet Rum metropoliti binbir niyaz ile Reis Şevket Bey'i ikna ederek yanında dört papaz, dört Rum ile birlikte Abacılarbaşı'ndaki arsanın önünde dizilebilmişlerdi. Metropolit görülecek bir kıyafette idi; kara elbisesini giymiş, hepsi de boyunlarına yirmi beş santimetre genişliğinde bir Yunan bayrağı takmışlardı. General, Karaağaç'tan bir otomobil ile hareket etmişti. General d'Esperey'in yanında General Charpy ve birçok Fransız askeri erkânı vardı. Arkada bir bölük kadar Cezayir'in Arap süvarisi yürüyordu. General bu şehre girerken bütün bu Türk halkını görmüştü. Her tarafta yeşil feraceler dalgalanıyordu. Tam papazların durduğu yere gelince metroplit biraz ilerledi, pis pis gülerek kendine göre bir tavır almaya çalıştı. Her halinden riya, gözlerinin derinliklerinden hırs ve kin akıyordu...

Edirne'ye Mütareke'yi müteakip gönderilen genç, şeytan, külhanbeyi, çapkın ve sefil General Charpy, Edirneli genç Rum kızlarını, geldiği günden beri yoklayarak şöhret kazanmak arzusunda olduğu için herkes onu tanıyordu. O da Metropolit'e doğru ilerledi.

Metropolit, "Ecdadımdan kalan Yunan Edirne'ye teşrifinizi dört gözle bekliyorduk. Yunanlılar için bu şerefli bir gün olacaktır," dedi... Ama, yanındakilere konuşma fırsatı vermeden General Franche d'Esperey hiç sabretmeden derhal cevap verdi: "Papaz Efendi! Lakin bu şehir baştan başa bir Türk şehri. Burada ikinizden başka Yunanlı göremiyorum," dedi. General d'Esperey, hiç selam vermeden arabasını yürüttürdü. General d'Esperey şımarık bir herifti. Ağzına geleni söylerdi. Belediye'de kendisine hoş geldiniz denilirken... Belediye Reisi Şevket Bey'e parmağını sallayarak, "Nasıl Türkler! Bize kurşun atar mısınız?" cevabını verdi. Şevket Bey zarif bir eda ile: "Affedersiniz General, siz bize bonbon şekeri atmadınız ki!" dedi.

General hiç münasebeti olmayan saçma saçma laflar söylüyordu. Belki yirmi defadan fazla "bizim toplarımız," diyerek Fransız toplarını övüyordu. Ara da sıra... "Nasıl bizim toplarımızın sesi dünyayı korkuttu," diyordu. Artık Faik sabredemedi: "General, biz Türkler bu top seslerine o kadar alışkın, barut kokusuna o kadar âşık adamlarız ki, sizin topların sesi bizi Çanakkale'de eğlendirmekten başka bir şey yapamadı," dedi. General somurttu. Şimdi yavaş yavaş konuya girmek istiyordu.

"Sizin camilerinize, tekkelerinize kimseler dokunamaz. Dini ve medeni hukukunuz mahfuzdur."

O sırada orada bu sözleri dinleyenler arasında hazırcevaplılığı, nüktedanlığı ile meşhur Yakup Efendizade Derviş Bey söze girerek: "General, bizim camiler ve tekkeler hep yerinde duruyor. Bizde canı isteyen camiye gider, istemeyen gitmez. Buna kimse karışmaz. Biz zaten mevcut olan cami hukukunu değil, insanca yaşama hakkımızı istiyoruz ki bu Türk milletinin kurduğu devlettir," dedi.

General karşısında hayvanlaştırarak sindirdikleri Cezayir, Fas, Afrika'daki Senegallı Araplar gibi bir millet vardır sanıyordu. Onun kafasında yer eden kanaate göre milletlerin camilerine, tekkelerine, türbelerine dokunulmazsa onlar her yükü, her boyunduruğu sabır ve zilletle taşırlar. General'e bir ders vermek

icap etti. O zaman kendisine durumu açıklamaya başladım ve anlattım ki: "Sizler bizi değil ancak Bulgarları mağlup ettiniz. Yoksa Türk Ordusu hiçbir cephede Fransız askerine mağlup olmamıştır. "Sonra ona acı günleri hatırlattım. Biraz daha yukarı çıkarak "Şeref ve namustan başka her şey kayboldu!" diyen Fransız çöküşünün acısını duyarak imdada koşan Türk ecdadı mı, Fransız ecdadı mı, diye sordum. Çocukların okuması lüzumundan bahsettim. Bizim inkılap nesli olduğumuzu söyledim. Fransız kültürünün bizdeki tesirinden bahsettim. Kendisine, "Türk tarihinin inkâr edilemeyen bir şerefi vardır," dedim...

Konuşmamın sonunda, "Biz harbin sebebi değildik; sadece varlığımızı savunuyorduk. Top sesleri bize şanlı kahramanlık destanlarımızı hatırlatır ve yeni zaferler ilave ettirir. Biz asker ve tarih kadar eski bir şerefe sahip bir milletiz," diyerek sözümü bitirdim...[57]

57 Mehmet Şeref Bey'in *Trakya Milli Mücadele Tarihi* başlıklı elyazması burada son bulmaktadır. Trakya Mebusları Mehmet Şeref Aykut ile Faik Kaltakkıran Malta Adası'na savaş tutsağı olarak İngilizler tarafından sürgüne yollanacaktır.

EKLER

Trakya-Paşaeli Gazetesi [58]

Edirne Merkez Heyeti ilk adımda bir gazete çıkarılmasına karar verdi. Cemiyetin resmi yayın organı olarak "Trakya-Paşaeli" gazetesi kuruldu.[59] Bir yazı heyeti oluşturuldu. Bunun için ayda altmış lira Şeref Bey'e verilmesine karar verildi. Bu paranın tam iki ay verildiğini Şeref Bey'in hatıratından öğreniyoruz.

Gazete; Şeref Bey'in sorumluluğu altındaydı. Gazetenin imtiyaz sahibiydi; sorumlu müdürüydü. Münir Mustafa ile Rıfat Osman Bey yazı heyetinde bulunuyor, ona yardım ediyorlardı.

Trakya-Paşaeli gazetelerinde yayınlanan makaleler genellikle ya Şeref Bey ya da Rıfat Osman Bey tarafından kaleme alınıyordu.

---

58 Bu metin, 22 Nisan 2000 tarihinde TBMM tarafından Edirne'de düzenlenen XI. Ulusal Egemenlik Sempozyumu'na *"Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Nasıl Kuruldu? Trakya Paşaeli Gazetesi"* bildiri olarak tarafımızdan sunuldu. Cemiyetin yayın organı olması nedeniyle günümüzün en güvenilir ve önemli kaynağı sayılır. Edirne'nin 25 Temmuz 1920'de Yunanlılar tarafından işgal edilmesi sırasında Trakya-Paşaeli Cemiyeti, I. Kolordu ile Edirne Vilayeti dosyaları yok edilmiştir.

59 Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler* adlı kitabının 478. sayfasında cemiyetin yayın organı olarak "Yeni Edirne" ve "Ahali" gazetelerini göstermiştir. "Yeni Edirne" gazetesi, Mahmut Şevket ve Mehmet Şeref tarafından Edirne'de, ama 1908-1912 tarihleri arasında çıkarılmıştır. Cemiyetin resmi yayın organı *Trakya-Paşaeli* gazetesidir. Bu kitapta, ayrıca, Trakya-Paşaeli Müdafaa Heyeti Osmaniyesi hakkında hatalı bilgiler verilmiştir. Kuruluş tarihi, kurucuları, Merkez Hayeti üyeleri ve yayın organı hakkındaki bilgiler yanlıştır. Aynı sayfanın 3 nolu dipnotunda bu bilgilerin kendisine Kırklareli Milletvekili Şevket Ödül tarafından verildiği ifade edilmektedir. Şevket Ödül, cemiyetin kuruluşu sırasında yer almamış, daha sonra Heyeti Merkez üyesi olmuştur.

Şeref Bey: "Bu gazeteye ben canlı bir şekil vermeye çok uğraştım. Yalnız Türk davasının Türkiye'de bir savunucusu kalmış gibiydi. İstanbul'un bulaşık gazetelerinde yalnız birbirini didikleyen nefret dolu bir dedikodu vardı. Böyle utanılır bir duruma gazeteyi düşürmemek biricik emelimdi. Ben burada Türk Trakya'nın haklı davasını savunuyordum; dünyaya duyuruyordum.

Yazılar heyetçe görüldükten sonra basılsın istenildi. Buna itiraz etmek işi bozmak demekti. Ses çıkarmadım. Fakat uygulamada bu sansürün bir kıymeti yoktu. Bu bozgunculuk Münir Mustafa'nın başının altından çıkıyordu. Olumsuz bir tutum takınıyor, böbürleniyordu. Daha ikinci toplantıda hafiyeliğe başladı. Hayatı ve insanlar hakkında hükmü daima (ümmi) ve saf olan Rıfat Osman Bey'i kızdırdı..." [60]

Gazete; Edirne Darülfünun Caddesi 42 numaralı yerde bulunuyor, aynı yerde basılıyordu. Yıllık abone parası 50 kuruştu. Bir sayısı 40 paraya satılıyordu.

Trakya Paşaeli gazetesinin ilk sayısı 2 Aralık 1918 (2 Kanunuevvel 334) Pazartesi günü çıktı. Gazete ilk sayısında cemiyetin programı ve kuruluş beyannamesini yayınladı.

Kuruluş Beyannamesi'nde Cemiyetin esas gayesi şu şekilde açıklanıyordu:

"...Varlığımızı ispat etmek için merkezi Edirne'de olmak üzere Trakya Paşaeli Müdafaa Heyeti Osmaniyesi adıyla bir cemiyet teşkil ettik.... "Edirne vilayetinde 1.094.371 nüfusa karşılık 615.720 miktarının Türk ve Müslüman olduğu dikkate alınınca... Türk ve Müslüman davasını... en gür sesimizle müdafaa etmekten başka yapacak bir işimiz kalmamıştır.

...Maksat bizzat vatanın kurtarılması ve milli davamızın müdafaası olunca bütün Türk ve İslam evladının bu yolda el ele... haklı davanın başarıyla sonuçlanmasına yardım edeceklerine kanaatimiz olduğunu beyan ederiz.

...Bütün Edirne vilayetinin ahalisinin Karasu'dan Mustafapaşa'ya kadar bütün Edirne vilayeti halkını bize yardım buyuracaklarına... memleket evlatlarını hizmete davet ederiz."

---

60 Mehmet Şeref Aykut, *Trakya Milli Mücadele Tarihi*, 1929, s. 16

Gazete; 15. sayısında Trakyalılara hitaben ikinci beyanname yayınladı. 10 Mart 1919 günü yayınlanan bu uzun beyannamede, Trakya-Paşaeli Müdafaa Heyeti Osmaniyesi'nin kuruluş nedeni ve cemiyetin amacı daha teferruatlı olarak açıklanıyordu:

"... Ümmetin temiz vicdanından kopan sessiz bir seda bize vatan tehlikede emrini tebliğ ettiği günden beri heyet çizdiği hudut-ı müdafaayı... Trakyalıların namı hamiyetine bir iftihar payı ve şükran tefrik eyleyebilmiştir.

Trakya Paşaeli Müdafaa Heyeti Osmaniyesi'nin maksadı vatanniyesi nizamnamesinin açık maddelerinden buyrulacağı üzere Trakya birliğini meydana getirmekten ibarettir...

Trakya-Paşaeli... merkez idaresinde bulunduğumuz cihetle işt umum Trakyalıları bu katıksız vatanperveraneye davet ile beraber evvelce intisap etmiş olduğumuz...bütün cemiyet ve fırkalardan...istifa ederek yalnız ve yalnız Trakya Paşaeli Cemiyeti'nin programına sadık kalmak şartıyla çalışacağımızı arz ve ilan... bu vatani hizmette bizi gayemize vasıl oluncaya kadar layik buyurmalarını rica eyleriz."

Bu kuruluş beyannamesi altındaki Cemiyet Merkez Heyeti İmzalarından, üyelerin adları ve sayısı ortaya çıkmaktadır: Müftüzade Cemal, Maksudbeyzade Derviş, Avukat Şeref, Edirne Belediye Reisi Şevket (Dağdeviren), Edirne Müftüsü Mestan, Komanlızade Ömer Efendi, Ali Rıza Efendizade, Ali Seyfi Tülümen, Nazmi Beyzade İsmail'dir.

Gazete; cemiyetin resmi yayın organı olurken, siyasi tarihimiz açısından en önemli kaynak olduğu kabul edilmektedir. [61] Çıkan nüshalarında Trakya'nın tarihine ve sosyal kültürüne istatistiği verilerle açıklık getirirken, Türk yurdu olduğunu ispatlamaktadır.

Gazete, bir yandan Trakya davasını savunmak için haritalar, grafikler, makaleler ve muhtıralar yayınlıyordu. Diğer taraftan yayınladığı bildiriler aracılığıyla önemli mitingler düzenleyerek

61 *Trakya-Paşaeli* gazetesinin ilk 25 sayısı Milli Kütüphane'de bulunmaktadır. Birkaç sayısı Hakkı Tarık Us Kütüphanesi'nde mevcuttur.

sesini dünyaya duyuruyordu. Yayın hayatında yayınlanan altı muhtıra Trakya'nın ve Türkiye'nin siyasi tarihi açısından çok önemli yer tutmaktadır.

Bu muhtıralar sırasıyla şunlardır:

2 Aralık 1918 tarihli *Trakya Paşaeli* gazetesinin ilk sayısında yayınlanan "Hak ve Hakikat Devrindeyiz, Sofya'daki Edirne Komitesi ve Hakikat" başlıklı yazıdır.

16 Aralık 1918 tarihli *Trakya Paşaeli* gazetesinin üçüncü sayısında yayınlanan Amerika Cumhurbaşkanı Wilson'a verilen mektuptur. Bu mektup, Bulgar Edirne Komitesi tarafından hazırlanan muhtıraya karşılık verilmiştir.

Trakya Paşaeli gazetesinin 13 Ocak 1919 tarihinde yayınlanan, yedinci sayısında çıkan İstanbul'daki İtilaf Devletleri temsilcilerine verilen muhtıradır. Bu muhtıra, Sofya'da Bulgar mülteciler tarafından 3 Aralık 1918'de Amerika Maslahatgüzarı Mörfi'ye verilen ikinci muhtıraya cevaptır.

27 Ocak 1919 tarihli *Trakya Paşaeli* gazetesinin dokuzuncu sayısında yayınlanan "Garbi Trakya Türk mebuslarının Sofya'daki Yabancı Devlet Mümessillerine verdikleri 18 Aralık 1918 tarihli Muhtıra"dır. Muhtıra detaylı rakam ve bilgiler vererek Batı Trakya'nın Türklüğünü ispat etmektedir.

Beşinci olarak, Trakya'nın Yunanistan'a verileceği söylentileri üzerine, Trakya Paşaeli Cemiyeti tarafından Paris Barış Konferansı'na gönderilen 10 Eylül 1919 tarihli muhtıradır.

Altıncı olarak, Yunan Başbakanı Venizelos'un Paris Barış Konferansı'nda yaptığı konuşmalara cevaben verilen Türkler ve Müslüman halk adına açıklanan bildiridir.

Bunun dışında *Trakya Paşaeli* gazetesi tarafından yayınlanan çok önemli iki harita bulunmaktadır.

Bunlardan ilki, 1361-1912 yılları arasındaki Edirne vilayetinin sosyal-kültürel ve demografik yapısını açıklayan çalışma ve haritadır.

İkinci olarak, Trakya Paşaeli Müdafaa Heyeti Osmaniyesi tarafından hazırlanan ve Galip Kemali Söylemezoğlu tarafından Roma'da yayınlanan siyasi haritadır. Bu harita, ayrıca "L'Assasinat d'un Peuple" (Bir Halkın Katledilmesi) adlı bir kitapta yayınlanmıştır.

Bu haritaların hazırlanmasında, Edirne Nüfus Müdürü Ömer Koman, Nüfus Kâtibi Hayrullah Efendi ile Edirne Vilayeti Muhacirin Müdürü Ali Seyfi Tülümen beylerin büyük çalışmaları ve katkıları olmuştur.

1918-1334 2 Kanunuevvel Pazartesi
Mahalli İdare: Edirne Darülfünun Caddesi
42 nolu idarehane
Nüshası: 40 para

No 1 Birinci sene
Sahibi imtiyaz ve mesul müdürü: Mehmet Şeref
Telgraf adresi: Edirne-Trakya
Abone seneliği: 50 kuruş
Abone altı aylık: 30 kuruş

TRAKYA-PAŞAELİ

Trakya Müdafaa Heyeti'nin Naşiri Efkârı

Trakya-Paşaeli Müdafaa Heyet i Osmaniyyesi'nin Programıdır

1- Trakya'nın Osmanlı padişahlığındaki rabıta ve temmiyet i mülkiyesinin temini maksadıyla "Trakya Paşaeli Müdafaa Heyet-i Osmaniyyesi" namında bir cemiyet teşkil edilmiştir.
2- Cemiyetin merkez-i idaresi Edirne şehridir.
3- Heyet-i idarenin itimad ı tammesini haiz zevattan mürekkep irsal edeceği mesul murahhaslar vasıtasıyla memalik-i ecnebiyyede ve payitahtta makasıdını müdafaa edecektir.
4- Cemiyetin gayesi; Cemiyet-i Akvam nazariyesinin müessesi olan Wilson prensiplerine riayetle memleketin hakkı-ı hâkimiyet ve temamiyyetini kanun dairesinde müdafaa ve istisaldır.
5- Cemiyet bir Reis ve 12 azadan mürekkep bir heyet-i idare ile tedvir ediliyor.
6- Cemiyetin bütün teşebbüsatı senedat ve vesaik üzerine müesses olarak haricen ve dahilen neşriyat ve telkinat ile meşru davasını ve tarihe müstenit olan hakkını müdafaa ve istihsal eylemektedir.
7- Cemiyetin Osmanlı padişahlığında mevcut fırkalardan hiç birisiyle alakası yoktur.
8- Cemiyet; kanun mucibince kendi tedarik edeceği kaynaklar ile tedvir i masalih eyleyecektir.
9- Maksadı cemiyet olan Trakya birliği ve temamiyyetinin husulüyle cemiyeti infisah edecektir.
10- Cemiyet, kavanin i devlet i aliyyeye tabi bir şahsı manevidir.

PAŞAELİ

Osmanlı Türklerinin Trakya'ya Tarihin kavradığı zamandan beri daha evvelki Türk evladının yurdu olan Edirne vilayetine geçdikleri vakit buraya ilk defa gelmemişlerdi. İnkılabatı zaman arasında yuvarlanan ve o vakit sabit ve istikrank bir halde kalmayan beşer kitleleri ırk itibarıyla kaynaşarak doğudan batıya akıyorlardı ki işte Osmanlı Türkleri de bu surette Gelibolu'dan geçmişlerdi. Süleyman Paşa'nın buraya gelmesiyle daha sonra Hakan-ı mağfur Orhan Gazi'nin yazdığı fermanı hümayunda şu yerleri (Paşaeli) olarak tefsim eylemiştir. İşte vecih i tesmiye isimlendirme durumu bundan ibarettir.

Edirne Mebusu
Mehmet Şeref Aykut

1918-1334 Kanunuevvel
Mahalli İdare: Edirne Darülfünun Caddesi
42 nolu idarehane
Nüshası: 40 para

No 2 Birinci sene
Sahibi imtiyaz ve mesul müdürü: Mehmet Şeref
Telgraf adresi: Edirne-Trakya
Abone seneliği: 50 kuruş
Abone altı aylık: 30 kuruş

TRAKYA-PAŞAELİ

Trakya Müdafaa Heyetinin Naşiri Efkârı

Trakya-Paşaeli Heyeti'nin Mülhakat Teşkilatı (Yan Kuruluşları)

Kırk Kilise: Mümessil: Müftü Bahaeddin Efendi.
Heyet: Eşraftan Zahit Bey, Muhittin Bey, Dr. Fuat Bey, Cemal Bey, Av. Şükrü Efendi, Tosunzade Arif Efendi, Eşraftan Hilmi Bey, Salim Efendi, Raif Bey, bankacı Ahmet Efendi, Hatip Mehmet Efendi.
Kırkkilise: Feyyaz-ı fıtratın usare-i hayatına bir saika-i şirin bahşettiği ve rahşende-i sema ve nezih memleketin yukarıya naklettiğimiz milliyemizin imanlı ve azimkâr avail-i hamiyetinden olduklarını ilan etmekle vatani vazifemizi ihmal eylediğimize kanaat ederiz.

Lüleburgaz: Mümessil: Müftü Ömer Efendi.
Reis. İmam Veli Efendi.
Üyeler: Dr. Ahmet Bey, Mestan Efendizade Mehmet İrfan Bey, Sadık Efendizade Enver Bey, Belediye Reisi İsmail Efendi, Tüccar Berri Efendi, Tüccar Ali Haydar Efendi.

1918-1334
Mahalli İdare: Edirne Darülfünun Caddesi
42 nolu idarehane
Nüshası: 40 para

No 7
Sahibi imtiyaz ve mesul müdürü: Mehmet Şeref
Telgraf adresi: Edirne-Trakya
Abone seneliği: 50 kuruş
Abone altı aylık: 30 kuruş

TRAKYA-PAŞAELİ

Trakya Müdafaa Heyetinin Naşiri Efkârı

Bulgarların Muhtırası (13 Ocak 1919)
İkinci Muhtıra

Edirne Bulgar mültecileri tarafından 3 Kanunuevvel (Aralık) 1918'de Amerika Maslahatgüzarı Mösyö Mörfi'ye verilmiş olup Kanunuevvel 1918 tarihli *Mir* gazetesinde neşredilen muhtıranın suret i mütercemesidir (tercüme).

Bizim için müthiş ve felaketi mucip olan Balkan Muharebesi netayicinden olarak Türkler...gerek Hükümeti Osmaniye gerek asakiri muntazama ve gerekse hazırlanmış başıbozuklar vasıtasıyla bize; her türlü müdafaadan mahrum Bulgar ahalisi üzerine insafsızcasına hücum ederek taşınır mallarımızla ve eşyalarımızı yağma ettiler (kovdular). Biz de Yanbolu Kızılağaç sancakları dahilinde muvakkaten yerleştik. Bizler vaktiyle köylerimizde hayat için lazım olan her şeye malik bulunduğumuz halde şimdi beş seneden beri her türlü emval ve eşyadan mahrum olduğumuzdan yalınayak ve çıplak bir halde köyden köye dolaşarak ailemizin iaşesini temin etmek için iş aramaktayız. Size müracaat ve delalet (merhamet ve himayenize sığınıyoruz) ediyoruz. Bir imanı tam ile eminiz ki şimali Amerika Cemahir i müttefikan reisi büyük insaniyetperver Mösyö Wilson tarafından ilan edilen ve artık milletler arasında teabbüt edilmeye başlanılan adalet ve insaniyet düsturları bizim hakkımızda tatbik edilecektir. Bunun için biz menfalar (sürgünler) kemali tazarru ile sizden istirham ederiz ki bizim hakkımızda merhametkâr olup şan ve şöhreti cihanı tutan Mister Wilson ile diğer Mavera'yı Okyanus Cumhuriyetleri mümessilleri neshinde bizim nakil-i efkâr ve tercüman-ı hissiyatımız olasınız. Ve bizim mevay-ı kadimlerimize (eski sığınaklarımıza) avdetimizi ve bizden zulmen ve kahren gasbedilen Müslüman muhacirlere tevzi edilmiş bulunan emval-i menkule ve gayr-ı menkullerimizin (taşınır ve taşınmazlarımızın) bize iade edilmesini ve bunlarla beraber köylerimizin ana Bulgar vatanına ilhakını temin iadesini...

Trakya-Paşaeli Heyetinin Muhtırası

Trakya Paşaeli Müdafaa-i Osmaniyyesi Heyeti tarafından Dersaadet'te bulunan İtilaf Devletleri mümessillerine gönderilen muhtıra suretidir.
"Edirne vilayetinden Bulgaristan'a nakledilen ve Yanbolu ve Kızılağaç ci-

varında ikamet ettiklerini söyleyen bir kısım Bulgar ahalisi 3 Kanunuevvel (Aralık) sene 388 tarihiyle Amerika Maslahatgüzarı Mösyö Mörfi'ye verdikleri ikinci muhtıraya muttali olduk. Balkan muharebesinin Bulgarlar için müthiş felaketi mucib olduğu rivayet edilerek cebren mev'alarından (yerlerinden) tardı ve emval-i menkule ve gayr-i menkulesi gasp olunduğundan yerlerine iadesini rica etmektedirler.

Balkan Harbi'nin Bulgar milletine mi yoksa Türk milletine mi dehşetli felaketler getirdiğini anlamak için Rodop silsilesinden Çatalca yanına kadar bütün arazi üzerinde Bulgar muntazam ordusuyla şimdi mazlumluk iddiasında bulunan vilayetimiz hakkında olduklarını iddia eden bu Bulgarların kestiği, doğradığı mazlum Müslümanların hâlâ hendeklerde, vadilerde kül ve enkaz halinde kalan köy harabelerinde, vadilerde kül ve enkaz halinde kalan köy harabelerinde mevcut Müslüman maktullerinin kemik yığınlarını işhad eyleriz (şahit tutarız).

Şu muhtırada hiçbir hak ve doğru söz yoktur. Bugün beşeriyetin tamir ve telafi kabul etmez elem ve acıların mümkün mertebe tekvin ve teskin eylemek isteyen Amerika'nın âlicenap reisi ve milleti nazarlarına tevcihet-i arz eyleriz ki: Bu Bulgarlar katiyen Osmanlı Ordusu'nun ve başıbozuk halkın zulüm ve düşmanlığını değil, bilakis mülga hükümetin müracaat ı resmiyyesi üzerine 2 Teşrinievvel (Ekim) sene 913 tarihinde Bulgar delegelerini teşkil eden İstanbul sefareti kâtibi M.J. Çiçef, Av. D. Stefanos, muallim R.A. Naumof, Av. Dr. Todorof, Av. Dr. P. Ustuyanof, ihtiyat zabitlerinden Miralay D. Marinof, tüccardan Y. Gogoçakof, ziraat mütehassısı V. Manuçef, ihtiyat zabitlerinden Miralay Soniyarof'un iştirakiyle inikat eden (oluşan) Osmanlı-Bulgar Mübadele Komisyonu kararıyla ve hükümetinin rızasıyla Türkiye'deki bir kısım Bulgarlar, Bulgaristan cihetinde kalan arazi dahilinden kahır ve zulüm ile duçar-ı hicret ve felaket olan İslamlar ile mübadele edilmiş, buradan nakledilen Bulgarlar, Bulgar toprağında kalan İslamların köylerine ve oradan hicret eden İslamlar buradaki Bulgarlardan metruk köylere yerleştirilmiştir. Şu halde yerlerine iadelerini talep eden Bulgarlar zulmen Edirne vilayetinden tart edilmiş olmayıp Bulgar memurlarının nezareti altında bütün emval-i menkulleri (taşınır), hayvanları ve her şeylerini yanına alarak hareket eylemişlerdir. Ki işte bu da iki komşu hükümet arasında anlaşmazlığın giderilmesi düşünülerek yapılmış gayet isabetli bir tedbir olduğu cihetle bu hususta Bulgarların şu zulüm görmüş olma iddiaları beyhudedir.

Binaenaleyh Bulgarların haklı olmayan bu isteklerine atf-ı nazar ı ehemmiyet edilmeyeceğine heyet-i acizanemizin kanaat ı kâmilesi olduğunu arz ile kesb i mübahat eyleriz (övünürüz)."

1918-1334
Mahalli İdare: Edirne Darülfünun Caddesi 42 nolu idarehane
Nüshası: 40 para

No 9 Birinci sene
Sahibi imtiyaz ve mesul müdürü: Mehmet Şeref
Telgraf adresi: Edirne-Trakya
Abone seneliği: 50 kuruş
Abone altı aylık: 30 kuruş

TRAKYA-PAŞAELİ

Trakya Müdafaa Heyetinin Naşiri Efkârı

Garbi Trakya Mebuslarının Muhtırası

720.000 İslam'a mukabil 80.000 Hıristiyan Bulgar Sobraniyesinde Garbi Trakya Türk mebuslarının Sofya'daki Düvel-i Muazzama mümessillerine 18 Kanunuevvel (Aralık) 1918 tarihinde ita ettikleri muhtıranın suretidir.

Muhtıra, teferruatlı rakam ve bilgilerle Batı Trakya'nın Türklüğünü ispat sadedindedir. Muhtıranın sonunda mebusların imzaları bulunmaktadır.

1918-1334
Mahalli İdare: Edirne Darülfünun Caddesi
42 nolu idarehane
Nüshası: 40 para

No 11 Birinci sene
Sahibi imtiyaz ve mesul müdürü: Mehmet Şeref
Telgraf adresi: Edirne-Trakya
Abone seneliği: 50 kuruş
Abone altı aylık: 30 kuruş

TRAKYA-PAŞAELİ

Trakya Müdafaa Heyetinin Naşiri Efkârı

Trakya-Paşaeli Cemiyeti'nden

Karşı gazetelerden Atina gazeteleri tarafından vuku bulan yönlendirmelere atıfta bulunarak Garbi Trakya Türk mebuslarının, Garbi Trakya'nın Yunanistan'a ilhakını talep etmekte oldukları zikredilmektedir.
Bu yazıda mebuslara atılanın bu iftiranın tekzibine yer verilmiş ve denilmiştir ki: "Memleketimizi hiçbir zaman kurdun kanlı pençesinden tilkinin zehirnak dişleri arasına düşmesine muvafakat etmedik ve etmeyeceğiz."

1918-1334
Mahalli İdare: Edirne Darülfünun Caddesi
42 nolu idarehane
Nüshası: 40 para

No 13 Birinci sene
Sahibi imtiyaz ve mesul müdürü: Mehmet Şeref
Telgraf adresi: Edirne-Trakya
Abone seneliği: 50 kuruş
Abone altı aylık: 30 kuruş

TRAKYA-PAŞAELİ

Trakya Müdafaa Heyetinin Naşiri Efkârı

Trakya-Paşaeli Müdafaa Heyet-i Osmaniyyesi Riyasettinden Varid Olmuştur

Trakya Paşaeli Müdafaa Heyeti Trakya birliğini müdafaa etmek üzere hazırladığı muhtırada vilayetin ekseriyet-ı kahireyi nüfusu Müslim ve arazisinin hemen yüzde doksanı Müslüman malı olduğu gibi Türk unsuru iktisaden ve medeni açıdan en yüksek bir amil olduğunu vesikalarla Trakya'nın bir ve ayrılmasının imkânsızlığını ve bu hakkı müktesebin adimü't-tezelzül (sarsılmaya engel) olduğunu beyan ile ispat ederek muhtırayı İngiltere sefaretinde Mösyö Holar'a takdim eylemişti. Mösyö Holar'ın samimi bir surette heyetimizi kabul ederek muhtıramızı derhal Londra Hükümeti'ne göndereceklerini söylemiş ve bize bundan maada hiçbir söz ve va'dde bulunmadığı halde şurada burada Mösyö Holar'ın güya heyetimize pek çok va'dde bulunduğu gibi sözler isnat edilmekte olduğunu... teessürle duyduğumuzdan biz Trakyalılar İngiltere gibi kavim ve kadim (eski ve güçlü) bir hükümetin siyaset adamına atfedilen böyle vakanın katiyen hilaf olduğunu beyan ve ilan eyleriz

---

Siyasi Mümessillerimiz Avrupa Yolunda

Trakya Paşaeli Müdafaa Heyet-i Osmaniyyesi mümessilleri Trakya'nın hukuk-ı milliye ve islamiyyesini müdafaa etmek üzere Paris Sulh Konferansı'na müteveccihen yola çıkmışlardır. Hakk-ı kavim ve kadimi her surette sabit olan Trakya Müslümanlarının hukukunu müdafaa hususunda siyasi mümessillerimizin muvafakatine dua eyler, Cenab-ı muvaffıkın'ı umur'dan (işleri başarıya ulaştıran Allah'tan) tevfikat ı sübhaniyye temenni ederiz.. Mevla selamet versin.

1918-1334
Mahalli İdare: Edirne Darülfünun Caddesi
42 nolu idarehane
Nüshası: 40 para

No 15 Birinci sene
Sahibi imtiyaz ve mesul müdürü: Mehmet Şeref
Telgraf adresi: Edirne-Trakya
Abone seneliği: 50 kuruş
Abone altı aylık: 30 kuruş

TRAKYA-PAŞAELİ

Trakya Müdafaa Heyetinin Naşiri Efkârı

Trakya-Paşaeli Müdafaa Heyet i Osmaniyyesi Edirne Merkez İdaresinin Trakyalılara Beyannamesi

Ebed-şan tarihler yaratmış cihangir ve cihandar şu muazzam saltanat-ı seniyyenin Avrupa'da açtığı bu kadar... içinde ecdadının yadigâr-ı celadeti olarak elimizde miras-ı hazim kalan yalnız Edirne vilayeti iken bu mübarek toprakların da kötü idarenin kurban-ı gadri olarak Bulgar boyunduruğuna geçmesi kâfi gelmiyormuş gibi şu son zamanda pay-ı taht-ı saltanat-ı seniyyenin kararına kadar birçok enzar-ı melunenin (alçakça bakış) dikildiğini görmekle müteellimiz. Bu çeşman-ı hasırda (hasret eden gözlere) perdedar olmak emel-i halisiyle velayet-i vicdan-ı içtimaiyyesinin yükselen avaze-i davetine bir icabet-i hamiyet gösteren hamiyetkâr halkımız memleketin hakk-ı kadim tarihiyle üzerinde asar-ı saniyenin havatır-ı seminesini (geçip giden asırların kıymetli hatıraları) tespit edip göstererek yirminci asrın hakime-i mukadderatı geçinen akvam-ı fazılaya karşı Türklerin gadre uğrayan haklarını savunmak üzere Trakya Paşaeli Müdafaa Heyet-i Osmaniyyesi teşekkül etmiş, ümmetin seçkinlerinden oluşmuş bir hayat-i hamiyet bu vatan hizmetinin ifasını bizim omuzlarımıza yüklemişti.

Ümmetin temiz vicdanından kopan sessiz bir sada bize vatan tehlikede emrini tebliğ ettiği günden beri Heyet çizdiği hudut-ı müdafaayı bir sadakat-ı Faruk-ı pesend ile takip etmek azmini gösterdiği için tahdis-i nimet (nimeti anma ve teşekkür etme) kabilinden olarak nefsine dağıl Trakyalıların nam-ı hamiyetine bir hisse-i fahr (iftihar payı) ve şükran tefrik eyleyebilmiştir.

Trakya Paşaeli Müdafaa Heyet-i Osmaniyyesi'nin makası-i vataniyyesi nizamnamesinin mevaddi sarihinden (açık maddelerinden) müstefad buyurulacağı vech üzere Trakya birliğini meydana getirmekten ibarettir.

Edirne vilayetinin bütün hamiyetkâr ve faziletperver halkının vicdanına müracaatla arz ediyoruz ki Cemiyet bütün ihtirasat-ı hususiyye ve amal-i sefilenin (alçak emellerin) pek fevkinde, bir emn-i iclal himmeti her türlü şüpheli tefrika-i perveraneden pak ve münezzehtir.

Meşrutiyet depremiyle sarsılan bir ve birleştirici fikirlerin maalesef her zaman her yerde görünen parçalayıcı izleri şu mağdur diyarın ahlaklı ve müstesna halkına da tesir ettiği dakika zaten ateşin bir çemberle dört yanı kuşatılmış Edirne vilayeti için bir esaret i zelilane muhakkaktır.

Biz Trakyalılar bugün yalnız dahili bir mesele-i büyük milliyenin şevk ve hararetle müdafaasından başka ne ile meşgul olur isek yıkıcı helak tehdidi ile karşılaşacağımıza emin olmalıyız. Ve nihayet dünyayı tutuşturan şu cidal-i mehibin (dehşet verici mücadelenin) tevgyan ve turgam durduktan sonra memleketimizde teşekküle başlayan siyasi fırkaların kaffesi hiç şüphe yok ki büyük bir hamiyetle mecruh ve nalan (yaralı ve inleyen) vatanımızı kurtarmak için ortaya çıktıkları cihetle hepsinin mesai-yi meşkûresi bizim için sezayı takdir ve istihzan (güzel) olmakla beraber bütün Edirne vilayeti tabiatıyla fırka his ve hırslarının tevlit edebileceği (meydana getirebileceği) ihtilafı fikri ve nazara da tahammül eylemeyecek kadar mühim ve nazik tarihi dakikalar geçirmekte olduğundan artık şu vilayet halkı için yegane çare i selamet habl-i metin-i vıfak ve uhuvvete (kardeşliğe) tutunarak memleketin müdafaasında her fırkanın fevkinde bir heyet-i vahdet arz etmesi lüzumunu inkâr edecek bir Edirne vilayeti evladının mevcudiyetini tasavvur etmeye bile bizim için imkân yoktur.

Levazım-ı meşrutadan olan fırkaların tesisiyle ihtilaf ı içtihadın bahis-i fevz ve felah olacağını hiç şüphe yok ise de belvay-ı umumiyenin hayatı mahveden hücumları karşısında bir ve nâ kabili iftirak bulunmak lüzumunu hissedenler tahrikat ve teşvikat-ı siyasiyyeye umumi belanın memleketin semay-ı siyasetinden defolduktan sonraya bırakmaları pek tabiidir. Bunun için Trakya Paşaeli Müdafaa Heyeti Osmaniyyesi merkez idaresinde bulunduğumuz cihetle işte umum Trakyalıları bu katıksız vatanperveraneye davet ile beraber efkâr-ı umumiyyede uyanması tahayyül edilen ufacık bir şüphenin mesaiy i mebrureyi vataniyyeyi duçar-ı inhilal edeceği varid olduğu cihetle gerek evvelce intisap etmiş olduğumuz ve gerek intisap etmediğimiz halde halk arasında öyle zannedildiğimiz memlekette mevcut ve bütün cemiyet ve fırkalardan şayet şayet ismimiz defterlerde yazılı ise hepsinden istifa ederek yalnız ve yalnız Trakya Paşaeli Cemiyeti'nin programına sadık kalmak şartıyla çalışacağımızı arz ve ilan ve halkımızın hamiyet mürüvvetlerinden de her türlü hırs ve tul-ı emelleri susturarak bu vatani hizmetle bizi gayemize vasıl oluncaya kadar takip buyurmalarını rica eyleriz.

Müftüzade Cemal	Maksudbeyzade Derviş	Avukat Şeref	Edirne Belediye Reisi Şevket
Edirne Müftüsü Mestan	Komanlızade Ömer	Ali Rıza Efendizade Ali Seyfi	Nazmi Beyzade İsmail

1918-1334
Mahalli İdare: Edirne Darülfünun Caddesi
42 nolu idarehane
Nüshası: 40 para

No 19 Birinci sene
Sahibi imtiyaz ve mesul müdürü: Mehmet Şeref
Telgraf adresi: Edirne-Trakya
Abone seneliği: 50 kuruş
Abone altı aylık: 30 kuruş

TRAKYA-PAŞAELİ

Trakya Müdafaa Heyetinin Naşiri Efkârı

Trakya-Paşaeli Heyeti Huzur u Şahanede

İstanbul'da bulunan Trakya Paşaeli Heyeti Reisi Mestan Efendi ile Belediye Reisi Şevket Bey geçen gün huzur-u şevket-ı mevfur Hazreti Şehriyariye kabul buyrularak mutanın mübin (apaçık itaat olunan) Şevketmeabımız efendimiz hazretleri Trakya Paşaeli Heyetini iltifatı şahaneleriyle kamiyab buyurmuşlar ve heyetin mesaiy-i mebrure-i vataniyede devam etmeleri temenniyatın izhar eylemişlerdir.

Trakya Paşaeli Heyeti ve Trakyanın Taht-ı muallay-ı saltanata sadık ve merbut (bağlı) halkı şu cihan kıymet teşvikat ve ittifat-ı şahaneye karşı en sıcak ve samimi teşekküratını arz ile...

MALTA HATIRATI

MALTA'DA TÜRKLER

Edirne Mebusu: Mehmet Şeref Aykut

"Malta Adası'nda siyasi sürgün günlerimizi bizden sonra politikaya gireceklerin yakından bilmesini isterim. Bizler; altı yüz senenin hesabını veriyor gibi idik. İçimizde sarsılanlar, ruhen yıkılanlar olmadı değil... Fakat ceberut, zalim ve kindar bir hâkim kuvvet önünde erimedik ve İkinci İnönü Zaferi'nden sonra yurda döndüğümüzde yaşamak için istiklalden başka gerçek yol olmadığını bir daha anladık!

Gerçek bir istiklal!..

Birinci Büyük Millet Meclisi, sadece ülkemizin değil, dünya parlamento tarihinin kaydetmediği hakikati omuzları üzerinde taşıdı. Tarih kadar eski, şerefli, yüce bir milletin haysiyet ve hürriyeti uğruna akla gelecek her varlığı seve seve selsebil etmenin feragat ve faziletini... Bir gün gelip gerçek kıymet ölçüleriyle mukayesesi yapıldığında bu vasfı, hafızalarda erişilmez örnek olarak kalacaktır..."

Mehmet Şeref Aykut
Malta, 6 Haziran 1920
Pulverista Hapishanesi

Önsöz

(1)* Pek çok edibimiz, bize pek yabancı kalan, yalnızca isimleri Türk olan, birer Batı hayatını özenle tanımlamışlardır. Bunun için Meşrutiyet'ten sonraki hayatımızı bir yazan çıksa, bizden sonra gelecek kuşaklara değerli bir hâtıra bırakmış olur. İşte ben burada; Malta'da, Pulverista esirler karargâhında yaşayanları gördüğüm ve anladığım gibi kaydettim. Burada herkese ayrılan paydan hiç kimsenin öfkelenmeye hakkı yoktur. Çünkü gördüğümü ve aralarında geçen olayları ya birlikte ya da ayrı ayrı anlatırlarken işittiğim gibi yazmaktan ve dürüst bir aktarıcı olmaktan başka bir şey yapmadım.

Meşrutiyet'ten sonra Dünya Savaşı'na ait hatıraları ve izlenimleri, ülkede iki padişahla iki siyasi parti ve üyelerinin benim bildiğim ve işittiğim davranışlarını gösterdim. Günümüzdeki belgeleri düzenleyip inceleyecek olan geleceğin tarihçisi, sanırım bu kitabı da kaynak olarak kullanacaktır. Kitabımı okuyanların bir aktarıcı, bir iletici olarak ifadelerimdeki sadakate bir şey diyeceklerini sanmıyorum. Olaylarda hata varsa, ya bana öyle anlatılmasından ya da hafızamın zayıflığından kaynaklanmaktadır.

Malta, 6 Haziran 1920
Pulverista Hapishanesi
Edirne Mebusu Mehmet Şeref Aykut

( ) Parantez içindeki rakamlar Mehmet Şeref Aykut'un elyazmalarında bulunan sayfalara denk gelmektedir.

MALTA HATIRATI

(2) Abdülhamit'in ülkede yaşattığı baykuş devrinde bütün Türk çocuklarının bir amacı vardı. Herkes bir düşünceye, bir gayeye kalbini bağlamıştı: Meşrutiyet!

Abdülhamit şahane vehimlerini yaşatmak için ülkede geniş ölçüde keyfi ve baskıcı bir idare sürdükten sonra İspanya Kralı Filip'in, Roma Papazı'nın yaptıklarını yapmak sûretiyle majesteleri halkı için bir "hayat hakkı" düşünemiyordu.

Padişahların zaten hiçbirisi tenezzül edip halkını; vatandaşını insan yerine koymayı düşünmemişlerdir. Abdülhamit de, IV. Murat ve I. Selim gibi istemediğinin hemen başını koparmak üzere celladını her an yanında bulundurmayı istese de, bir yandan halkın pek uyanık olması, diğer yandan yabancıların gözünün sürekli ülkenin üzerinde bulunması, memleketin bu biçimde idare edilmesine imkân vermiyordu. O ancak halkını vilayetlerin bir köşesinden diğerine sürmek, idraki zorlamak, herkesi kendine duacı yapmak, babayı oğla, karıyı kocaya jurnal ettirmek gibi ahlak sınırlarını zorlayan işlere ağırlık vermişti.

Ülkenin idaresi Saray'a nakledilmiş, Bakanlıklar gölge gibi kalmıştı. Vilayetler Saray'dan idare edilmekle birlikte her vilayete birbirinin davranışlarını ve sözlerini derhal Saray'a haber veren valiler, kumandanlar, hâkimler, kadılar tayin etmişti. Hiyerarşi bir düzen içersinde ve muntazam çalışan bu teşkilat sayesinde her şeyi öğrenirdi. Kelimenin hem örfteki yâni Türkçe'deki anlamı, hem de ırkı yani etnik kökenindeki anlamı itibarıyla "Küçük Sait Paşa" denilen ve şu milletin Abdülhamit devrinde de, Meşrutiyet döneminde de başına bela kesilerek tarihin lanetine yani geçmişin alçak, dipsiz cehennemine karışan Sait Paşa'nın

şeytanca öğretileriyle Abdülhamit şu güzel ülkeyi baştan başa bir baykuş yuvasına çevirmiştir.

Devletin bütün gelirleri sadece Padişahın eline (hazinesine) ulaşırdı. Maaşlar oradan çıkan irade ile verilir ve bu padişah efendimizin yüce bir ihsânı olarak ilan olunurdu. Devlet memurları sanki milletin değil, Abdülhamit'in hizmetkârları idi. Çünkü bir millet değil bir Abdülhamit vardı, o ise vehimleriyle ülkeyi idare ederdi. Paralar casuslar için saçıp savrulurdu. Maliye bakanlığı denilen hilkat garibesi kuruluş, Abdülhamit'e para toplayıp göndermekten başka bir işle uğraşmadığı gibi, diğer bakanlıklar da sadece padişaha para yetiştirmek için memurlar denilen eşkıya güruhunu üretip büyütüyorlardı.

Birinci Meclis-i Mebusan'ın (Millet Vekilleri Meclisi) kapatılması ve Rus mağlubiyetinden sonra her sene baskı artarak ve sonunda herkesin bildiği biçimde Abdülhamit zulüm ağlarını vatanın her köşesine, her bucağına sermişti. Padişahın çevresi -hâşâ- Allah'ın bile yarattığına pişman olacağı, kâinatın ne kadar ahlaksız, faziletsiz, cahil, zalim adamları varsa onlarla dolu idi. Namus lüzumsuz bir laf; hamiyet (yüce değerlere bağlılık), din ve salabet (kötülükler karşısında dirençli olmak) budalalık... Vatan, hürriyet, istiklal ve şahsi haklar ise küfür sayılıyordu.

İşte bu ağır baskı sonucunda ülkede fikri dayanışmaya ve ortak şeyler hissetmeye imkân kalmamıştı. Terbiye düşüncesinden mahrum bir nesil yetişti. Yalnız, tek başına, çekingen, bencilce bir hayat peşinde inleyen, çaresiz ve korkak bir nesil...

(3) Bu kuşak ülke işlerinden anlamadığı gibi, memleketin mutluluk ve felaketi ile ilgili olarak cereyan eden olayları duyamazdı. Herkes kendine bir zarar dokunur korkusu ile kıvrana kıvrana zavallı, tevekkül içinde ve sessiz kaldı. İşte Meşrutiyet'e bu karakterde, bu ahlakta ve bu kısır bilgi birikimindeki insanlarla giriyorduk.

Abdülhamit'in bu pek çok şeyden mahrum diyarda affedilmeyen birinci ve en birinci hatâsı ülkede gayret sahibi ve düşünen bir nesil yetiştirmemesidir.

Mektepleri baskı altına alması, Milli Eğitim Bakanlığı'nı bir türbeye çevirmesi ve sonunda Avrupa yolunu kapayarak Türk gençliğini çağdaş düşünce eğitim ve öğretiminden mahrum bırakması... İlim ve tekniğin bu ülkede hiç hiç yerleşmemesine ve tam aksine "kulluk gereği", "sadakat icabı" adı verilen bilgisizliği yayması yüzünden biz yıkıldık, ezildik ve mahvolduk.

Meşrutiyet'e girerken şaşalayışımızın biricik sebebi, Abdülhamit döneminde gönül ehli (adamı) kadar düşünce ehli yetişmemiş olmasıdır. Türk'ün özel zekâsını Abdülhamit, müthiş bir kıskaç altına alarak ilim, sanat ve tekniğin yayılmaması ne kadar mümkünse o kadar çalıştı ve her gün gazetelerde görülen bu kadar okul ve daha bilmem ne kadar ilim öğretilecek bina yapıldığı konusundaki parlak ve dualı ilanlar hep yalan, hep yalan, hep yalandı... Ve onlar yalnız hırsız valilerin, kaymakamların ve diğer yetkililerin çalmak için uydurdukları araçlardı. Bu devirde düşünen bir nesil yetiştirilmediği için iş bölümü yapılamadı ve biz Meşrutiyet'te şaşaladık. Çünkü hükümeti meydana getiren ihtilalciler, inkılapçı olmayı başaramadılar. Çünkü onlar o dönemin sıkıntı ve usanç veren ortamında feyizden mahrum kalmış gönül ehlindendiler. Halbuki Meşrutiyet idaresinde bir hükümeti gönül ehli kadar düşünce adamları da kemale; ileriye ve olgunluğa doğru götürebilirler. İşte ilk Meşrutiyet günlerinin bilinen taşkınlıkları ile derhal Doğu dünyasına özel bir anlayışla "kutsallık" ilave ettiğimiz "İttihat ve Terakki Cemiyeti", Rumeli'deki bilinen başkaldırı ile "Kânun-u Esasi"yi (Anayasayı) ilan ettirmişti. 31 Mart irticai faciasıyla (gerici trajedi) Abdülhamit'in; en büyük baskı adamının eseri olarak ilk kanlı olay meydana geldi.

Bunu kanla boğduktan sonra Meclis-i Mebusan iş başına geçiyor ve İttihat ve Terakki mensupları İstanbul'a taşınmak suretiyle Genel Merkezlerini başkente kuruyorlardı. Padişahlık makamına da Beşinci Sultan Mehmet merhum gelmişti.

Meclis-i Mebusan üyesi bazı Rum ve Arnavutlarla birkaç Arap ve Türk Millet Vekili müstesna olmak üzere diğerlerinin tamamı ordu subaylarının ellerinde Revolver (Makineli Tüfek) olarak se-

çim zamanlarında seçim sandıklarını kırarak, seçilenleri korkutarak, adayları ölümle tehdit ederek, tamamı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin istediği ve kayırdığı kişilerden tayin buyrulmuştu.

Şimdi iş başına geçerek devleti idare edecek olanlar Milli Meclis ile onun güvenini kazanmış olan bir kabine (Bakanlar Kurulu) idi. Bu kabinelerin başkanlığı görevinde nöbetleşe olarak Hüseyin Hilmi, Küçük Sait, Hakkı paşalar bulundu. Kâmil Paşa'yı devirmek için *Tanin* yazarı Hüseyin Cahit Bey, Meclis'e bir gensoru önergesi vermişti. Bunun üzerine bir süre için güven kazanan Kâmil Paşa biraz sonra devrildi. Hüseyin Hilmi Paşa körü körüne Selanik Cemiyeti'ne boyun eğmek şartıyla iktidara getirilmiş olduğu halde irtica olayı İttihatçıların gözünü açmıştı. Beyazıt Meydanı'nda gereğinden fazla adam astıktan ve ülkede -Abdülhamit'e rahmet okutacak kadar-şiddetli bir baskı rejimi uyguladıktan sonra şimdi artık işleri diledikleri gibi gelişigüzel idare etmeye başladılar. İstanbul için bir ayrı "olağanüstü hal" idaresi kurmakla beraber başına da meşhur avcı taburları (4) kumandanlığıyla İstanbul'a gelerek emrindeki taburların irticâ olayını düzenlediğini bile anlayamayacak kadar sersemlik göstermiş olan ve Dünya Savaşı kargaşasında devlet, millet ve vatanı soyarlarken bu yağmada Adana'da oturan Selanikli Remzi Beyi koymuşlardı.

Olağanüstü hal, İttihat ve Terakki'nin elinde istenildiği vakit kullanılacak bir tehdit kuvveti idi. Ona göre düzenlenmiş kararnâmesi de vardı ki işine gelmeyeni lütfedip asmazsa bölge dışına çıkarırdı. Bu bölge Bursa olabildiği gibi, Sinop, Bodrum, Bitlis de olabilirdi. İkinci Abdülhamit lüzumsuz sürerdi. İttihat ve Terakki olağanüstü hâl bölgesinin dışına lüzumsuz çıkarıyordu.

Genel Merkez, Selaniklilerle Selanik'te aynı çeşmeden su içmiş, ya aşırı gayretle-bir zamanlar Saray'a bağlılık gösterenler gibi bir İttihatçıya bağlılık göstermiş-hür mühtedilerden (İslam dinini kabul edip doğru yola erenlerden veya bir başka ifade ile Yahudi dönmelerden) oluşuyordu. Her vilayete de yetkili ve sorumlu katip adıyla birer şahıs musallat etmişlerdi. Bir altı yüz

yıllık şöyle böyle kurulmuş Osmanlı Hükümeti vardı. Bir de "İttihat ve Terakki" murahhaslar; yetkili temsilciler hükümeti vardı ve bir murahhas bir valiyi uşak, memurları vekilharç (kâhya, hizmetli) ve milleti de hayvan sürüsü olarak gören bir düşünceye sahipti.

Vali, mutasarrıf, kaymakam, jandarma, polis, belediye ve nihayet kuvvet ve para getirecek her memuriyetin memuru kesinlikle ve kesinlikle İttihada yemin etmiş olacaktı. İttihat ve Terakki garip bir düşünceyle ülkede "tek konuşan " kalmak hevesine düştü. Bu belki pek doğru bir hareket olurdu. Ancak şu bilinen "iyi niyet"e anlayış ve ilim; muhtaç olanlara kol kanat germe, saygın duruş; aşk ve vatan sevgisi gerçek arkadaş olsa idi; evet o zaman belki doğru bir hareket olurdu... İki düşünce egemendi: İrtica olayı nedeniyle ülkeye henüz Meşrutiyet tam olarak yerleşmediğinden dolayı yavaş yavaş gerçekten hür, haklarına sahip bir halk yetişinceye kadar ülkeyi adil ve kararlı bir idare biçimiyle yönetmeyi savunanlar olduğu gibi Milli Şûra Hükümeti kurarak ülkeyi idare etmenin daha uygun olacağı görüşünü taşıyanlar da vardı. Birinciler "Sultana bağlı bir danışma hükümeti", İkinciler "Milli bir danışma hükümeti " taraftarı oldular. Yalnız bir noktada sekiyor, sendeliyorlardı. Halka bir türlü yakıştıramadıkları Meşrutiyet'e, asıl kendilerinin kâbiliyetlerinin olmadığını göremiyorlardı. Halkta olmayanı kendilerinde var sanmaları belki kendilerine güvenleri olduğuna delâlet eder. Ancak bu "kendine güven", bir "ihtilalci" kendine güveni olarak bütünüyle mevcut ise de, bir inkılapçı için hiç de böyle değildi.

Ülkede "güçler dengesi" esasına sadık kalmadılar. Bu öyle kötü bir durum idi ki bu yüzden İttihat ve Terakki ülkeyi görüp anlayan bir gözle hiçbir zaman inceleyemedi. Bunu da her işinde ve her şeyde gösterdi. Sultan, milli şûra ve hükümetten ibaret olan Meşrutiyet idaresinde İttihat ve Terakki Merkez Heyeti'ni oluşturan şahıslardan her biri, bütün bu üç toplumsal gücün yalnız kendilerine ait olduğuna inanıyor ve bu inançla her düşündüklerini ülkenin, vatanın saadet ve selameti için sanıyorlardı.

Yüz binlerce örnekten biri:

Mesela: Doktor Nâzım Bey, Rumeli'ye Boşnak göçmenlerini naklederek kısa zamanda onları Türkleştirip böylece diğer unsurlara karşı Müslüman ahaliyi çoğaltmayı kafasına koymuştu. Bu düşüncesi Cemiyetin Genel Merkezi'nce bütünüyle onaylanmış ve uygulanması hükümete emrolunmuştur. Bunun için birkaç milyon lira tahsisat vermekle Boşnaklar sevke başlanmıştır. Bosna-Hersek'ten Edirne İstasyonu'na gelen insanlar dil bilmez, yer bilmez, çıplak ve zavallı durumdadırlar. Hepsi yeniden yapılan ve on binden elli bin liraya kadar satın alınan çiftliklere dağıtılmıştı. Bunlar Seymenli, Edirne, Dimetoka, Pınarhisar, (5) Kırkkilise, Babaeski, Düğüncülü, Dereköy taraflarına yerleştirilmişti. Yapılan evleri ısınmak için yaktılar, verilen öküzleri yemek için kestiler, dağıtılan tohumluğu sattılar ve hiçbiri kurtulamamak şartıyla hepsi öldüler. Geldiklerinin daha üçüncü ayında en az günde üç yüzü Edirne'nin Avusturya-Macaristan Konsolosluğu önünde zavallı bir biçimde dizilerek merhamet dilenen gözlerini kapıya dikmiş oldukları halde hep bir ağızdan adeta uluyarak ülkelerine geri gönderilmelerini istiyorlardı ve doğal olarak da ölüyorlardı.

İşte milyon lira ve yüz binlerce zavallı insanın masum kanı Doktor Nazım Bey denilen Genel Merkez üyesinin boynunda kaldı ve bir gün kimse bu işi sormadığı gibi İttihat ve Terakki Cemiyeti bu mesele hakkında Doktor Nazım Bey'e bir laf bile söylemedi.

Daha da şaşılacak olanı ülkeyi Meşrutiyet'le idare eden bir hükümetin bütçesi Doktor Nazım Bey'in uygulaması imkânsız serserice düşünceleri için harcanırken milyonların hesabını soran bile bulunmadı. Çünkü Cemiyet "mukaddes" (kutsal), doğal olarak mensupları da mukaddes idi. Genel Merkez ve İttihat ve Terakki olması nedeniyle vatanını herkesten çok seven bir kimsenin görüş ve düşüncesinin arzu edilen şeye uygun düşmemesi nasıl mümkün olurdu? Hatta sonuç yanlış ve vatanın çöküp perişan olmasını gerektirse bile, mademki Genel Merkez ve İttihat ve Terakki adına düşünmüştür ülkeyi sevmiş demektir. Ülkeyi

sevmek demek İttihat ve Terakki'ye mensup olmak demektir. İttihat ve Terakki'ye mensup olan bir adam ise her şeyden, her sorumluluktan uzak demektir. Bu hususta kimin söz hakkı vardır? Vatanın mutluluk ve esenliği için yirmi milyon insandan sadece bir avuç adamın Bey'in ve dehasından doğan ne ise değerli olan da odur! Bunun dışında hiç kimse aslında vatanın esenliği için düşünme hak ve yetkisine sahip değildir. Şayet bir kimse bir fikir ve bir görüş ileri sürecek olsa ona derhal muhalif ,yani asi, aykırı damgası yapıştırılır ve lanetlenerek hemen kulüplere bildirilir. Valilere, mutasarrıflara, kaymakamlara, temsilcilere sorumlu kâtiplere gizlilik mührüyle ulaştırılır. Semt komisyonlarına tebliğ edilir, artık o adam tıpkı ortaçağlarda Papanın aforozuna uğramış bir lanetli gibi ortada kalırdı. Çünkü Osmanlı ülkesinde İttihat ve Terakki demek her şey demekti.

Vatanla ilgili hayırlı ve faydalı şeyler düşünmek, önce İttihat ve Terakki Genel Merkezi'ne tabi olmak, sonra da onların görüş ve düşüncelerini "Allah tarafından indirilmiş vahiy gibi" kabul etmekle mümkündür. Cemiyet iki zıt kutup arasında idi. Bunların hükümetin işlerine karışmaması ihtimali yoktu. Ortada bir Meclis-i Mebusan ve bir de Bakanlar Kurulu olmakla birlikte, bunların hepsi, ilgilenenleri uzun uzun meşgul eden Arapça hikâyelerdeki gramer örnekleri gibi çoktu. Kabine, Genel Merkez üyelerinden, ihtilalci İttihatçılardan ve daha sonra bunlara katılan hürriyetçilerin mühtedilerinden (doğru yolu bulanlarından) Sadık Bey gibi kalanlardan oluşan ve Meclis-i Mebusan'da; parti içinde vicdani düşünce ve kanaatini hiçbir işte bir gün bile ilan edecek kadar medeni cesaret ve vatanseverlere yakışır bir hamiyet gösterememiş ve tayinle gelmiş üyelerden ibaretti.

Devletin iç ve dış siyasetini güya kabine idare ederken bunun asıl içyüzünü Genel Merkez'in o da ukkal (akıllılar) ve lübbü'l-elbab (özlerin özü) sırrına ulaşan bir sersemin üç yüz yirmi beş yılında bana yazdığı tehdit mektubunda dediği yöntemle (ricâlü'l-gayb: görünmeyen adamlar) idare ediyordu.

Meclis ve kabinedeki üyeler iki kısımdır: Tıpkı dürzülerin akıllıları ve cahilleri gibi bir kısmı işin özüne, sırrına vâkıf olan asıl müdürler.... Ötekiler de yalnız çıkar şan ve şöhretten haz alarak sürüklenenlerdir. "Talat Paşa, Cemal Paşa, Enver Paşa, Dr. Nâzım Bey, Baha Şakir Bey, Mithat Şükrü Bey, Rahmi Bey" özlerin özü, yani akıllılardır. Her şeyden anladığı varsayılan, her şeyi düşünen, bilen, yapan ve yaptıran, kıran ve kırdıran, özetle Osmanlı ihtilalini meydana getirmek gibi yüce ve parlak bir vatani hareketi yerine getirerek sonsuza kadar sürecek bir şan sahibi oldukları halde bir Genel Merkez kurup işlerin idaresine musallat olarak ülkeyi sonradan bu hale getiren (6) bu yüce şahsiyetlerdir. Bunların arasında kararlaştırılan bir meseleden diğerlerinin haberi olmaz. Sonra bu iş olduğu vakit herkes bunu kabine yapmış addeder ve tabii Genel Merkez hükümetin işlerine karışmamış gibi kabul edilir. Genel Merkez'in içinde İttihat ve Terakki ile bağlantısı olan başka üyeler de vardır, ancak bunlar daima sürüklenen kısma girer.

Bu kanaatin yönlendirmesiyle ülkede meşru muhalefete katlanamayan ve izin vermeyen İttihat ve Terakki, meşrû olmayan alçakça bir muhalefeti kendi bağrında doğurduğunun farkına varamadı. O kendini daima pek dolu, pek muhtevalı; pek içerikli kabul ediyordu. Hüseyin Cahit Bey, cemiyetin akıllılarının ellerine aldığı ateşli bir alet idi. Gizliliklere vâkıf olmadığı halde sürüklenenlerden olan bu adam *Tanin* gazetesiyle her yöne saldırıyor, ahlak dersi veriyor ve nihayet bütün siyasi ve iç işlerimizin öğütçüsü, düzenleyicisi sıfatıyla Genel Merkez'in asıl üyelerinin ona telkin ettiği takip edilecek yolu gösteriyordu. Lakin hiç kimse diyemez ki Hüseyin Cahit Bey bu vatanın çocuğu değildir, bu ülkeyi sevmiyor ve bazılarının dediği gibi Rus, Alman ve bilmem hangi yabancı devletin hesabına çalışıyor. Hayır, Hüseyin Câhit Bey uygun rüzgârın nereden estiğini anlamış ince bir kimsedir. Ancak düşüncesini ve vicdanını teslim ettiği İttihat ve Terakki ileri gelenlerinin yönlendirmesine uyarak kalemini satmış... bu ülkede meşru bir muhalefete henüz yer olmadığına inanmıştı.

Sonra bu çürük kanaat kendisinin feci bir biçimde düşüşüne sebep olurken, Türk gençliğinin haklı olarak hakâret ve nefretini kendi üzerine çekip gitti. Temiz, aydınlık ve şanlı adı kirlendi, mahvoldu ve tarihin amansız talihsizliğine uğradı.

İttihat ve Terakki Genel Merkez Teşkilatı baştan beri kabul ettiği esastan bir türlü ayrılamadı. Bu ayrılamayışıyla ülkede hiçbir zaman gerçek Meşrutiyet kurmayı başaramadı. İttihat ve Terakki'nin asıl üyeleri ülkede yalnız bir şeyi görüyordu: vatanı kurtarmak!

Bunun için de bir sistem kabul etmişti: BEN..... VATAN ve BEN kelimelerini (Vatan benimdir) şeklinde birleştirerek onu bir prensip olarak benimsiyor ve ben kurtaracağım diyordu. Kader bu işi onun tekeline vermişti. Bu, bu cemiyete mensup olanların hakkı idi. Bu cemiyete mensup biri, bir başkasında bu duygu ve düşüncenin varlığını anlasa bile ona inanması imkânsızdır. Zira onun beklediği sadece sadakattir, yani bağlılıktır. Abdülhamit'in uğur sayarak resmen ilan edip istediği "kulluk ve bağlılık gerekleri" gibi.

Türk toplumunda iş bölümü bütünüyle yerleşmiş değildir. Türk'ün dilinde yalnız bir "garibanlık" vardır. Bu garibanlık her şeye karşısından ve zorla düşündüğünü aşılama yöntemini yerleştirdiği için, İttihat ve Terakki de hükümetçilik yaparken ülkede aynı yöntemi kuruyor ve uyguluyordu. Bir an geldi ki siyasi işlerin ortasında bunalarak artık ne sağlam ve güvenilir bir idare ne de dürüst ve güçlü bir siyaset yapabildi. Doğal olarak tekelcilik cemiyeti "bugün" (günü kurtarmak) siyasetine götürüyordu. İçte ve dışta yalnız bugünü kurtarmak ve yaşatmak için yarım ve geçici tedbirler almaya o kadar çok mecbur kalındı ki, meşhur alçak Edirne Valisi Hacı İzzet Paşa'nın (aldattım tersi aldandım) sözü gibi "atlatmak" siyasetinden aldatmak ve nihayet bir "yem borusu" çaldırmaktan başka bir şey yapamaz oldular.

Nereye gidiyorlardı? Hiçbirisi farkında değildi. Bu durum içte hoşnutsuzluk meydana getirdi, istemeyerek çevrede kötü titreşimler meydana geliyordu.

(7) Genel Merkez üyelerinin başında bir ikinci püsküllü bela daha vardı. Bir zamanlar Meşrutiyet için az çok çalışmış olan ve şimdi istifa etmiş bulunan subaylar! Ordu subaylarından Meşrutiyet için çalışıp az da olsa yararlılık göstermiş olanları müfettiş, temsilci ve bilmem daha başka başka isimlerle Genel Merkez etrafında toplamakla birlikte vilayetlere de musallat edilmişti. Her temsilci, belediyenin, valinin, hükümetin kontrolörü idi. (Nigehbân-ı Meşrutiyet-Meşrutiyetin Bekçisi) gibi parlak bir unvan vermişlerdi. Bunlar ise hemen hemen istisnasız olarak iyi, gerçekten ülkeye bağlı adamlar olmakla birlikte, Meşrutiyet'le yönetilen bir ülkede kanunun geçerli olacağını idrak edemezlerdi. Bunlar halkı ve hükümeti erginlik çağına ulaşmamış bir çocuk, kendilerini vasi (onların bütün işlerini görmede yetkili) sayıyorlardı. Çünkü Abdülhamit döneminde yetişen bu kişiler kanun ile uyum sağlayamamış, fakat kendilerinin düşündükleri her şeyin ülkenin esenliği için olduğuna inanmışlardı. Cemiyetin ileri gelenleri bunları atamamakla birlikte Meşrutiyet'ten sonra onları durumdan da haberdar etmezlerdi. Berikiler de teşkilat ağının ortasında bilmedikleri halde onun hizmetkârı idiler ve bunlar birer şahsa da şahsen bağlı idiler. Talat'ınkiler, Enver'inkiler, Nazım'ınkiler gibi bölüm bölüm adamlar idi. Her biri Genel Merkez'e bağlı olmakla beraber birer şahsın da şiddetli taraftarı idiler. Ortada hiçbir zaman takip edilmemiş ve yazıldığı günden beri ne Genel Merkez, ne İttihat ve Terakki üyelerinden hiçbirisi tarafından bir defa olsun okunmamış bir de program vardı. İşte bu şahıslar musallat oldukları yerde cemiyetin temsilcisi olarak etki alanını genişletmeye üye, sayısını çoğaltmaya çalışıyorlardı. Fakat ne yazık ki her yerde tuttukları yolun gereği ve sonucu olarak, bilmeyerek ve belki de bir kader çizgisi gereği ayrılık ve azgınlığın meydana getiricisi oldular. Tekelcilik ülkede uğursuzca yol almıştı ki artık Milli Meclis üyeleri Genel Merkez'in tam anlamıyla etkisi altında kalmış, tayinle göreve getirilen memurlardan daha aşağı bir dereceye düşmüştü. Memur için hiç olmazsa oran, kıdem, hizmet açılarından bir dereceye kadar düşünce ve

davranış özgürlüğü olabilir, söz de kalmış bile olsa uygulaması gereken bir kanundan bahsedilebilirdi. Bu durumda hükümetin yaptıklarını millet adına kontrol edecek olan millet vekilleri bu vazifenin eri (göreve layık) olmadığı gibi Padişah da mevcut durum gereği bunların nüfuzlarına esir ve her yaptıklarından geniş ölçüde haz almaya mecburdu. Şu halde ülke Meşrutiyet sâyesinde Abdülhamit'in istibdadından şahısların zorbalığına giriyordu. Şimdi Dr. Nazım, Baha Şakir, Mithat Şükrü ve Rahmi gibilerden başka şu ülke çocuklarının hiçbirinde, anlayış, üstün özellik, muhtaç olana kol kanat germe, erdem, vatan sevgisi, görev aşkı, düşünce duruluğu, görüşünde isabet etme becerisi kabul etme ihtimali yoktu ve hiç kimse hiçbir gün ve hiçbir örnekle ispat edemez ki Genel Merkez'deki Tekel Şirketi üyelerinden başka, bu vatanın çocuklarının arasında; vatanın şeref ve yükselmesine hizmet edebilecek bir şahsın var olduğuna bu kimseler inanmış olsunlar. Evet! Meşrutiyet idaresinin etkisiyle sivrilenler arasında aslında üç sima (şahsiyet) vardır ki araştırmaya değer. Bunların genel davranış ve hareketlerini, ruhi dakikalardaki tavırlarını, Dünya Savaşı'ndaki durumlarını bu eserde sırası geldikçe inceleyip anlatacağız. Ancak burada şimdi tarihe karışmış olan ve belki benim şu satırları yazdığım sırada yine ülkeye gelerek yeni bir tahakküm (baskı) devri daha açmayı düşünen bu kişiler hakkında benim on sene içinde gördüğüm davranışlarla birlikte birer tasvirlerini yazıyorum.

Talat Paşa

Edirne sorgu hâkimi Ahmet Efendi'nin oğlu olan Talat Paşa, Selanik'te İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni kurup ihtilali bütün varlığıyla yaşayan, yaşatan hareketli ve çok etkili bir üyedir.

Talat Paşa kuvvetli karakteri olan bir devrimcidir. Bizim ihtilalcilerle Rus, Leh, Bulgar, Sırp, Yunan ihtilalcileri arasında pek çok fark vardır. Bizde ihtilalciler zamanın yönlendirmesi ile tesadüfen ortaya çıkmış, olayların kendilerini sürüklediği adamlardır. Oysa ötekilerde ilme, irfana, olayları hakkıyla kavramaya dayalı bir devrimcilik anlayışıyla birlikte "gaye" bütünüyle belirlidir. Bizimkiler belki daha "mefkûreci", daha idealist, daha ulvi dakikalar yaşayarak, içindekileri yansıtmakta onları gölgede bırakacak kadar muhteşem ve yüksektir.

(8) Bugün bir Âtıf, Çanakkaleli Mülazım (teğmen) Âtıf, Türk tarihinde adı altın harflerle şeref kütüğüne yazılacak yüce ve gerçek bir kahramandır. Halbuki Enver Paşa hiçbir zaman kahraman değildir. İşte bizim ihtilalcilerimizde olmayan da bu vukuftu. Yâni olayları hakkıyla kavrama yeteneğinin olmayışı idi. Bu gayeyi, özellikle ne yapılacağını bilmemekti. İdealist oldukları kadar düşünce adamı da olan diğer milletlerin ihtilalcileri, bu noktada bizden çok ileridedirler. Talat bir idealist idi. Ancak bu idealist adam ihtilalci olarak, gözünü budaktan sakınmaksızın vatanı için koşarken onu kucakladıktan sonra ne yapacağını bütünüyle bilemezdi.

Dünyanın bütün patlayıcı maddeleri göğsünde infilak etse bir kılı kıpırdamayacak kadar cesur, ruh yapısı sağlam ve atılgan olan Talat Paşa'ya devrim tarihimizin ayırdığı sayfalar ne olursa olsun hükümet idaresinde o kadar karışık o kadar küçüktür.

İhtilal için ne kadar özellik ve meziyet varsa Talat Paşa'da hepsi fazlasıyla vardı. Ancak hükümeti idare edebilmek için bir Peter, bir Kavur, bir Bismark olmak... işte bu pek başka bir mesele! Abdülhamit idrak; kavrama noktasına basarak otuz sene tam otuz sene bir ülkede, vatanı... Bir gün onu kurtararak layık olduğu yere çıkarabilecek asil zekâ sahiplerine bir nefes alma imkânı vermedi ki, bizde de Batı'daki ihtilallerden sonra olduğu gibi işbaşına gelebilecek kimseler yetişebilsin.

Talat yaradılış olarak zeki, göğüs damarları kuvvetli, midesi sağlam ve kafası sağlam... Fakat bütün bu sağlam organları geliştirip tam bir olgunluğa ulaştırmak için gereken eğitim ve öğretim araçlarından yoksun kalması yüzünden sınırlı, dar görüşlü, gerekli refleksleri göstermekten aciz! Problemleri çözen adam olmak için önce onun yolunu bilmek gerekirken, üzülerek ifade etmek isterim ki bu ondan mahrum idi. Çevresine son derece saygı ve güven verecek kadar ruh güzelliğine sahip olan Talat Paşa ihtilal karmaşasında kelimenin tam anlamıyla fedâkâr bir kahraman gibi çalışarak zorbalığı bir tepmede devirdi ve bütün ihtilalin her şeyi idi. Enver'i de, Niyazi'si de, Sadık'ı da, büyük küçük mülki askeri devrim adamlarının hepsi Talat'ın en sağlam kaleler gibi kuvvetli ruh yapısı karşısında dinlemeye, boyun eğmeye mecbur kalmışlardı.

Ancak hükümet işine girince apıştı ve her fiilinde bir şaşkınlık baş gösterdi. Talat ihtilalden bugün nasıl parlak bir alınla sıyrılıp çıktıysa şu on senelik hükümet işlerinden, Dünya Savaşı işlerinden pek ve pek çok sorumlu olarak küçüldü. Fakat bu küçüklük onun devletin genel işleri ile ilgili görüş ve uygulamalarına aittir. Halkın geçimi ve ticaretle ilgili işlerin hiçbirinin pis ve murdar çirkefleri Talat'ın eteğine bulaşamadığı halde bütün sorumluluklar sırtında kalmıştır. Ancak hükümet işleri açısından sorumluluğunun sınırı yoktur.

Enver Paşa

Talat'ın yanında yetişen bu küçük yüzbaşı zavallı, saf bir adamdır. Buna kudret veren, Talat'ın o sağlam ve harikalar meydana getiren karakteridir. Enver daima yükselmek, hep yükselmek ihtiyacını taşımıştır. Onun için vatan aşkı bir ihtiyaç değil yükselmek gerekliydi. O vatanını her şeyin üstünde seviyor, onun düşüşünü gördüğü günden beri kurtulması için ne lazımsa bütün imanıyla onu yerine getirmeye hazırlanıyor görünüyordu. Talat'ın ilk ihtilalde aşıladığı yüksek gayeyi dindara ne bir itaatle gerçekleştirmeye çalışan Enver Paşa'nın ruhunda başka şeyler vardı. Ve Enver Paşa için en şom ağızlı dedikoducular bile onun şahsiyetini yaralayacak bir şüphe isnadına imkân bulamıyorlardı. Enver, Âtıf'tan sonra gelir ve herhalde (9) "ruh zenginliğinde" de Âtıf, Enver'den çok yüksektir. Fakat zaman Âtıf'ı, bütünüyle sessiz bırakmış ve maalesef Enver'i; İhtilalin başına bir şeref hâlesi (ışık veya çiçek halkası) gibi koyduğu Enver'i küçültmüştür.

Dünya Savaşı'ndan önce Enver daima temiz görünürdü. Bilmem ne oldu da bütün bu kötülüklerin pis çukuruna düştü. Şu milletin kaderini berbat eden bir ailenin orasına inerek bütün şeref ve şanını geçmişin ona pek parlak bir biçimde ve hak etmiş olarak verdiği "Türk Milleti Kurtarıcılığını" "Padişah ve Sultan Hizmetkârlığına" dönüştürerek mahvoldu, düştü ve söndü.

Enver Paşa, Enver Bey'i yuttu.

Enver Paşa bütün dedikodulara rağmen kirlenmeyerek namusunu üç-beş paranın gülümseyen parıltısına kaptırmayarak yaşayacaktı. Fakat Dünya Savaşı'nın delice işleri... Sarıkamış'ta çocukça hevesini tatmin etme uğruna dökülen yüz elli bin zavallı Türk'ün masum kanları ve milyonlar, milyonlarca; şanı meydanlara düşen zavallı ırkımın zavallı çocukları ve şu Türk vatanı Enver Paşa'nın ülke işlerine karışan resmi namusu ve memuriyetinden daima ve daima hesap isterler...

Cemal Paşa

Fıtrat bazen huysuz, akrep gibi kuyruğu eğri, yamuk yaratıklar da var der. Yaradılış sırrını insan oğlunun aczi çözememiştir. Akrebi, yılanı, tahta kurusunu fıtrat (Fâtır-Yaratıcı) niçin yaratmış? İşte Cemal Paşa'nın da yaradılış sırrı böyledir. Kelimenin tam anlamıyla küçük ve alçak bir mahluku, çok zalim ve kindar ki belki, belki şu ülkede pek çok iyi iş yapılabilecekken... Belki, belki koca Arabistan, Osmanlı Camiası'ndan ayrılmayacak iken Padişah veya Osmanlı Devleti adına okunan hutbenin dışında bütün saltanat geleneğini, herhalde İstanbul'daki Beşinci Sultan Mehmet'in yaptığından daha çok Şam'da, Kudüs'te, Halep'te yaparak koca bir Suriye'yi, ateş ve kan kusan acımasız hırsına kurban eden bu yaratık İttihat ve Terakki'nin gayri meşru çocuğudur.

Eczacı Necip'in bu kıymetsiz ve değersiz oğlu, vaktiyle Mithat Paşa'nın katili Çerkez Bekir'in hısımlığında ikbal (büyüklük, mutluluk, şans) aramış... Nasıl olmuşsa Selanik'e gidince İttihat ve Terakki'nin arasına katılmış eğri büğrü, yamuk yaradılışlı bir varlıktır ki her tavrından, her vasfından, her lafından ve her fiil ve davranışından küçüklük akar. Büyük olmak için yalnız rütbe, nişan yetmez. Nihayet temiz bir kan, farklı; üstün özelliğini ruhi anlarda gösterir.

Cemal Paşa için söylenecek bir tek kelime vardır: Zavallı millet, bu alçak yaratılmış zalimin uğursuz nefsi uğruna bir cihan kaybetti!

Cavit Bey

Selanik dönmelerine mensup olan Cavit Bey, Meşrutiyeti'n gerçek ve büyük bir direğidir. Selanik yaranı arasında, Cavit Bey'in olgunluk düzeyine ulaşmış bir adam yoktur.

Cavit Bey hakkında ne söylenmiş, ne yazılmış, ne denilmiş ise kesinlikle doğru değildir. Ben Cavit Bey'i bir defa Paris'te 329 yılında gördüm. Ne önce ne de bu saate kadar kendisiyle görüşmedim. Ancak ihtilalciler arasında hakkıyla yükselerek, inkılapçılar sırasına geçebilen sâdece Cavit Bey'dir. O Maliye Bakanlığı'nda ne yapmışsa ve ne yaptıysa devletin itibarını yüceltmeye yönelik üstün bir hamiyet ve seçkin bir hizmettir.

(10) Elinden milyonlar geçen Cavit Bey'in beyaz ve hamiyetli eli, bütün bunlardan, hattâ Avrupa Maliyesi resmi adamlarından daha pak, daha temiz ve daha yüksek çıkmıştır. Onun Maliye'de kurduklarını, gelir ve gider idarelerini, düşündüğünü ve kısmen uygulamaya çalıştığı reformları bozmamış, yıkmamış, kokutmamış olsalardı... Osmanlı Devleti gerçekten iftihar edilecek bir maliye teşkilatına kavuşmuş gitmişti. Cavit Bey hiçbir gün hiçbir işte verdiği sözden dönmemiş, Meşrutiyet kurallarına aykırı bir iş yapmamıştır. Feshedilmiş Meclis-i Mebusan'ın Denk Bütçe Komisyonu üyelerini buna şahit tutuyorum.

Cavit Bey hangi mali bir iş için söz vermişse onu yapmış ve kanuna aykırı gördüğü bir işi ona kimse yaptıramamıştır. Lakin heyhat zavallı Cavit Bey, yüksek irfan ve maliyeci kimliğiyle ne onu anlayabilen bir çevre, ne onu kucaklayarak dostluk gösterecek arkadaşlara sahip olamamak bedbahtlığıyla ağlayıp inlemektedir. Bunların dışındaki ihtilalcilerin değer ve özellikleri ise bundan sonra birer birer olaylar anlatılırken görülecektir.

İttihat ve Terakki [62]

İşte bu kişiler yönetimi ellerine alıp her şeyden haz alan, yani yapılan her işten mutlu olduğunu söylemekten başka çaresi olmayan bir zavallı padişahı kullanarak, daha dün Abdülhamit'in ateşler çıkaran kamçısı önünde ezilmiş iken bugün de bu değersiz kimselerin baskısı altında iki büklüm kalan milleti şimdi istedikleri gibi evirip çevireceklerdi.

Tanin yazarı ile bu gazeteden başka bütün gazeteler, bütün yazarlar aykırı, şüpheli, hamiyetsiz, nankör, mürteci (gerici), casus ve çok hırslı gibi vasıflarla nitelendiriliyor... Görüş beyan etmek adeta küfürden sayılıyordu.

Bir valinin, bir bakanın yaptığı hatayı eleştirmek müthiş bir cüret, hatta bazen bir cinayettir. İçte sadece bir irtica (gericilik) konusu modası bulmakla pek meşgul olan İttihat ve Terakki, başka türlü düşüneni ebedi hain ve sonsuza dek lanetli tanımıştır. Onun gayesi vatanı kurtarmaktır. Bu kurtuluş ise ancak bu şahısların görüş ve düşünceleri ile mümkündür. İşte bu kanaatle yürüyerek dışarıya bakmadılar; içeriyi de yıktılar.

Çevremiz ateşten bir çemberle kuşatılıyordu. Biraz siyasi uyanıklık, biraz eğlenerek ve biraz özveri ile Trablusgarp Savaşı'ndan korunma imkânı vardı. İrtibatı demir bir bayrağın dikilmesinden ibaret kalmış topraklarda Balkan Savaşı çıkmaz veya başka türlü olurdu. Almanya'nın iki çürük teknesini alacak yerde "Averof" alınmamakla Balkan Savaşı'nı kaybettik. Sersem, ahmak, alçak ve maskara bir Dışişleri Bakanı, düşman hizmetkârlığını Türk kanına tercih etmiş bir haysiyetsiz herif, "Balkanlara imanım kadar güvenim vardır," dediği gün Venize-

62 Hatıratın bölümlere ayrılması Mehmet Şeref Bey'e aittir.

los Balkan İttifakı yapmıştı. Bu imansız Bakan, Meclis-i Mebusan da bu sözü söylerken o kalbini, ruhunu ve imanını bağladığı kâfir ülkesini düşünmekte idi.

Almanya'dan alınan gemiler hakkında verilen rapor, İttihat ve Terakki Genel Merkezi'ni ziyâret etti, orada ne olduysa oldu ve bu iki çürük tekne bize kaldı.

Tanin, farklı düşünenlere, yani muhaliflere geniş ölçüde sövüyordu. Lütfü Fikri Bey gibi ahmak ve beyinsiz bir inatçı, hırslı adamın bile, manalı bir gülümseme ile karşılık vermeye bile değmez, ipi sapı yok, anlamsız, tatsız ve tuzsuz laflarına dahi katlanamıyorlardı. Halbuki Meclis-i Mebusan da kendi gölgelerinden yavaş yavaş ortaya çıkan bir muhâlefet karşısında nihayet (11) Genel Merkez ayrıştı ve şimdi *Tanin* gazetesi "Tefessüh Etmiş (kokuşmuş) Meclis" baş manşetiyle, daha dün bir ihtişam, yücelik ve bir milliyet Kabe'si olarak açıldığını hatta biraz da Doğu'ya özel bir anlayışla kutsallık ekleyerek alkışladığı Meclis'in bugün aynı üyelerden ibâret olduğunu adeta unutarak bozulup kokuştuğunu haykırıyordu. Çünkü Cemal, Enver, Nazım, Baha Şakir ve Rahmi, Meclis'i daha itaatkâr taraftarlardan tayin etmeye karar vermişler ve ellerinde, istedikleri gibi evirip çevirdikleri saflığı aptallığa varan, neredeyse beyni sulanmış, başkasına yazdırdıkları bir gazete imzasını, oturup aşk mektubu yazar gibi taklit etmeye uğraşacak kadar oyuncak olmuş... Otuz senenin hisleri törpüleyen baskısı ve alkolün etkisiyle dünyadan ve her şeyden habersiz bir padişah vardı.

İşte Anayasa'nın yedinci maddesini de bu şekilde değiştirerek padişahın yetkisini genişletiyorlardı ve padişahın yuları ise Genel Merkez'in elinde idi. Halbuki bu yedinci madde sonra Sultan Altıncı Mehmet Vahdettin gibi bir padişahın eline geçince neler olmadı! Bir gün İttihat ve Terakki hükümetten çekildi. Ancak ülkeye gereğinden çok kargaşa, karışıklık salmışlardı. Balkan İttifakı yapılmıştı. Dindaş Arnavutlar isyan etmişlerdi. Muhtar Paşa, Kâmil Paşa gibi her ikisi de yarım mıskal (yaklaşık 4 gram tutarında bir tartı birimi) değeri olmayan iki bunağın hükümet

ettiği dönemlerde, İttihat ve Terakki kulüplerinin özendirmesiyle Darülfünûn (Üniversite) gençleri sokağa dökülerek "savaş isteriz, savaş" sesleriyle dolaştılar. Kâmil Paşa sersemi, derhal istifa ederek bu savaş isteyen İttihat ve Terakki'ye yani Genel Merkez'e makamını terk etmeyi düşünemedi .

Cereyana kapıldı. Uğursuz savaş ilan edildi ve Muhtar, Kâmil ve sersem Nazım paşalar hiçbir zaman ve tarih huzurunda savaşın sorumlusu değildirler. Balkan Savaşı'na bir hükümet darbesiyle karışan İttihat ve Terakki, barış anlaşmasına imza koyarak Alasonya'dan Mustafa Paşa Köprüsü'ne kadar güzel Rumeli'yi terk ederek çekiliyordu.

Trakya'da Süleyman Askeri adında bir delinin başlattığı isyan ile zavallı Dağlılarımız rahatsız ve perişan olduktan sonra İttihat ve Terakki'nin emriyle (Osmanlı Padişahlığı Esenliğine) Bulgaristan boyunduruğuna girdiler ki bu insanlara yapılan zulüm ve işkencelerin detayına girmeye güç yetmez. Kırcaali'den İskeçe'ye kadar gitmeli, o civarda yaşayan halkın Süleyman Askeri delisinin meydana getirdiği durum üzerine sonradan gelen Bulgarların zulüm ve işkencesi altında ne kadar kurban verdiğini kendilerinden dinlemelidir.

Batı Trakya'da faaliyet gösteren Çerkez Raşit, Eşref ve kardeşleri orada hayvan, deri, tütün, para, eşya, aba, kilim ne bulduklarsa hepsini taşıdılar ve Edirne'de bunlar İttihat ve Terakki ad ve hesabına dağıtıldı. Ve emin olunmalıdır ki bu malların hemen yüzde sekseni orada Osmanlı adına ayaklandırılıp daha sonra Bulgar zulmüne kahpece terk edilen Türklerindi.

O zaman geri alınan Edirne vilayetini ihya etmek gibi samimi bir niyetle başına birçok genç toplayıp gelen Edirne Valisi Hacı Adil Beyefendi bu malların ne olduğunu en iyi bilen bir zattır.

Bu devlet ne idi? Osmanlı Devleti! İslam Hilafeti! İşte Genel Merkez bu iki esas üzerine yoğunlaşacaktı. Osmanlı Devleti'ni diriltecek, İslam Hilafeti'ni yükseltecekti. Osmanlı Devleti'nin dirilmesi, onu oluşturan ve artık birer birer çözülmeye başlayan unsurları (toplulukları) layık ve müstahak oldukları akıbete terk

edip Türk'ü kurtararak gerçekleşecekti. İslam Hilafetini de daha başka yoldan Avrupa'yı kuşkulandırmamak şartıyla bir "Hilafet Teşkilatı" sayesinde canlandıracaktı. Genel Merkez uyguladığı siyasetin ne kadar çürük olduğunu anlayamadı.

(12) Halbuki *Tanin* yazarı Arap'a, Rum'a, Ermeni'ye, Kürde saldırarak hepsinin ayrılık arayan siyasetlerini eleştiriyordu. Hakikaten hiç şüphe yok ki bu unsurlar artık Osmanlı kalmak istemiyorlardı. Ancak daha sakin, daha rahat bir biçimde düşünerek Türk'ün ağır gelen idaresini çekemeyen bu topluluklarla anlaşarak devlet dahilinde herkesin birbirinin milli hukukuna saygı gösterdiği bir idare tarzı kurmak mümkündü. Ancak taşkınlıkla saldırmak, kasap oğulluğunu kimseye vermemek, yani haşin ve sözüm ona dürüst siyasetle bu unsurlar birer birer çözülmeye başladı. Artık Osmanlı Padişahlığı'nın çöküşü kesindi. Rumlar, Bulgarlar, Arnavutlar birer birer ideallerine doğru koşarken bunların içinde Arnavutlar, Türk düşmanlığının dozunu gereğinden fazla artırıyorlardı. İttihat ve Terakki hâlâ birçok Arnavut'u en seçkin ve en önemli işlerde; valiliklerde, ordu kumandanlıklarında; ayan üyeliğinde, hâkimlikte, kullanarak onların nankörlüklerine ne güzel karşılık veriyordu.

İttihat ve Terakki, Türk unsuruna (halkına) önem vermekte olduğunu gösteriyordu. Milliyet asrında, İttihat ve Terakki millete doğru dönmüş gibiydi. Aynı zamanda İslamcılık yapıyordu. Bununla da İslam birliği gayesine koşuyor görünüyordu. Her ikisiyle birlikte bir de çağdaşlaşmak yolunu tutmak gereğini duyuyordu.

İttihat ve Terakki'de bu, üzerinde durulmuş üstün bir prensip değildi. Belki İttihat ve Terakki Genel Merkezi'ni fırıldak çevirmekte başarılı kılmak için halkı aldatmaya yönelik bir araçtı. Yoksa ötede geniş çapta milleti soymak için teşkilat hazırlanıyordu. Bunları bir siyaset metodu olarak benimseyip takip etmek İttihat ve Terakki'nin pek istediği bir şey idi. Ancak o, bunların hiçbirini ne anlamış, ne de anlamak istemişti. Ancak Türkçülükle Türk gençliğini, İslamcılıkla geçmişini seven, geleneklerine bağlı

muhafazakârları, çağdaşlaşmakla da alafranga meşrepli, dinsiz, imansız ve Garp hayranlarını aldatacaktı. Yoksa hepsi yalan, hepsi riyâ, hepsi şu milleti soymak ve fazlaca çıkar sağlamak için birer araçtan başka bir şey değildi.

Çünkü: Bunlardan birine sadık kalarak iyi ve kötü yönlerini incelemek şart idi. "Tanzimatçılığa" hücum ederken bunun şu ülkede neler yaptığını araştırarak artık yaşama ihtimali olup olmadığını anlamak lazımdı. "Ağyârını mâni, efrâdını câmi" (ilgisiz olan her şey dışarıda, ilgili olan her şey içeride) olmak üzere bir işin bütün iyi ve kötü; her yanını incelemek hatıra bile gelmiyordu. İçeriği değil, sadece lafzı kastedilen Türkçü, ne olduğunu ve ne olacağını bilmeyen İslamcı, bir tersane veya fabrikayı görmemiş Garpçı! Oysa Genel Merkez üyelerinin içinde her üç yolun da ne olduğunu bilen yoktu. Sadece bir akım meydana getirmek, halkın gözünü boyamak hevesiyle uyandırılan bu inançların çevresinde Türkleri, Müslümanları toplayacaklarına inanıyorlardı.

Bu toplanış sadık (bu toplayış samimi) değildi. Hedef böylece yine alışıldığı üzere hâkim ve efendi kalmaktı. Şimdi "Turan" yolunu keşfettiler, adlarını değiştirenler çoğalıyordu. Gerçek şu ki "Osmanlı" ismiyle oluşan millet teorisine, yani Tanzimat düşüncelerine veda etmek lazımdı. Bu gerçekten gerekli idi. Bu yalan ve aldatıcı görünüşe kapılarak milliyet asrında milletin istediğine aldırmamak kötü şeydi. Hiç şüphe yoktu ki önce milliyet, sonra millet doğarak bir halk yaratılacaktı. Ancak bunda sadık kalmak; içten olmak şarttı.

İşte önce Arnavut, sonra İslam... İlk adımda Arap, ondan sonra İslam... Nihayet önce Çerkez, onun arkasından İslam olduğunu açıktan söyleyen Müslüman topluluklara karşı biz önce Osmanlı, sonra, İslam; başka bir şey değiliz demek gülünç bir şeydi ve hiçbir zaman bu Osmanlı adı onları tutamadı, tatmin edemedi. Çünkü öyle bir millet yoktu. Bu yapılmış ve olmuş (yani zorlama) bir millet teorisi idi ki uygulama alanında yer bulamadı. 1255 (1839) yılından sonra yaratılarak bir hayli işlendiği halde

zaman ve güç yitirmekten başka bir işe yaramadı. Bundan dolayı Genel Merkez, Türkçülüğe sarılırken Osmanlı camiasındaki her milletin milliyetine bağlı kalarak ne yaptığını göremiyordu. Osmanlı bünyesindeki diğer milletlere (13) Rumculuk, Ermenicilik, Arnavutluk, Araplık, Çerkezlik yaptırmamak şartıyla Türkçülük yapacaklardı....

Sonra...

Bu milliyetçilik de geniş ölçüde olacaktı: Daima siyasi Türkçülük!

Halbuki millet yatağında çalışarak halka inmek lüzumunu idrâk edemediler ve daima siyasetten uzak kalmak şartıyla halka doğru inmek ve halkın ortasında yaşayan canlı kurumları araştırarak milli kültürü bulmak gerekirdi. İlkel bir hızla Asya steplerine atılırken Rusya içindeki ırkdaşlara, Tibet, Çin, Sibirya'ya kadar uzanmak istediler. Halbuki "Türk" milleti; Kayı Türk'ü bütün zekâ ve ruhunu bir merkezde toplamıştı ve buradan ancak dil, edebiyat ve sanayi doğarak oralara gidebilirdi. Kültürel Türklüğü bırakarak siyasi Türklüğe sarılan Genel Merkez amaç ve niyetinde yalancı idi. Şimdi bu ülkede doğal olarak Rum'u, Ermeni'yi bir tarafa bırakınız... Arnavut'a, Arap'a, hatta şu ülkede sıcak bir kabul kucağı bulmuş Çerkez'e kadar hepsinde bir ayrılık arzusu, bir gelecek sevdası vardı. Sırp'ı, Bulgar'ı, Rum'u tutmak mümkün olmadığı gibi ötekilerini de durdurmanın yolu kalmıyordu.

İçimizde akıllı, üstün bir gayretle çalışarak, milliyetini dirilterek milletini yaşatmakla meşgul bir "milli kudret " vardı. Öteden beri hükümet, bütün bu milli kudreti küçük görüp hafife alarak nasıl boşa vakit geçirmiş idiyse, İttihat ve Terakki de aynı hastalıklı anlayışın mirasçısı olarak bereketli ve verimli bir biçimde ortamızdan fışkıran bu yeni hayata kayıtsız, bu milli gücü yabancı görerek daima yabancı kaldı.

Bir gün gözümüzü açınca da iş işten geçmiş bulundu.

Milliyet ülküsü saldırgandır. Rumluk ise kültürel bir millet haline gelerek ülküsüne koşuyordu. Ermenilik de öyle idi. Artık

dil ve edebiyatını, kültürünü bulmuş bir millet şimdi saldıracak, yıkacak ve her engeli devirecekti. Öyle de oldu. Ancak İttihat ve Terakki hiçbir gün tenezzül ederek bu milletin gittiği yolu göremedi. Balkan Savaşı'ndan sonra da ne yapacağını bilemedi. Halkın duygularını gıcıklayacak birçok türkü uydurttu, çocukların diline verdi. Sokaklarda bağırttı. Kışlalarda çağırttı ve bununla inançlı Rum, Bulgar, Sırp ve Ermeni milletlerine karşı Türklerin kalbine bir intikam duygusu koymak istedi; ülküsü, ideali bu oldu. Ancak bu en son gelecek olan şeyi, şimdi zorla ve hepsinden önce getirmek demekti. Çünkü milliyete saldırı kuvveti ancak tamamıyla kültürel hale geldikten, yani her fert şuurlu bir biçimde milliyetine vâkıf olduktan... Fikri milliyet ruhi anda (alanda) kendini gösterdikten sonra var olurdu. Bu da ancak milli edebiyat, milli dil, milli sanat, milli iktisat, milli ticaret, milli kültür ve hatta biraz da -benim görüş ve inancıma göre- milli ilim uyandıktan ve bütünüyle milli bir cemiyete yakışır bir biçimde iş bölümü yapıldıktan sonra karşı ülküye saldırı gücü gelirdi. Yâni bu zorla doğum biçiminde olmazdı. Fiili dölleme yapılmadan doğum meydana gelirse bu bir ucubedir, yani şaşılacak bir yaratıktır. Bizde bunların hiçbiri yokken en son olarak ortaya çıkması gereken saldırganlık gücü en önce yaratılmak istendi? Bunun içindir ki hiçbiri olmadı. Genel Merkez siyaset yapmak amacıyla bu işe sarılmıştı. Şimdi safkanlık içinde birinden ötekine saldırarak ne yaptığını bilmiyordu. Halbuki her millete, milli özerkliğinden milli hukukundan bahsederek, Türk'e de bunu vermekle güzel bir siyaset kurabilirdi. Bir kimse çıkıp da Rum denilen şu aramızda mahkûm ve küçük gördüğümüz milleti araştırıp incelemiş midir? İstanbul'da küçük bir araştırma sonucunda ortaya çıktı ki bir millet olmak için ne olmak lazımsa Rumlukta bu vardı. Milli okullar, milli kütüphâneler, milli tiyatrolar, milli (14) kulüpler, milli sanayi, milli ticaret, milli banka, milli iktisat, milli din, milli dil, milli edebiyat, milli basın-yayın ve milli teşkilat (örgüt)!

Bunun karşısında Türk'ün nesi vardı: Hükümet!

Demek isterim ki elinde sopadan başka bir şeyi olmayan düşük, ezik ve varlığından, milliyetinden hâlâ habersiz, gafil ve hâlâ yirminci asırda onuncu asrın yaptırımlarına, hurafelerine taparcasına bağlanmış bir halk!

İşte bu halka "milliyet ülküsü" aşılanacaktı. Bu henüz matematikteki dört işlemi öğrenmeden, kendisine tamamlayıcı mahiyette dersler verilen bir öğrenci gibi olmuştu. Bundan dolayıdır ki küçücük bir fiske ile yıkıldı gitti.

Tarihi, cihan tarihi ile başlamış kahraman ve asil bir millet. Türk! Zeki, cevval, çok sabırlı, ağırbaşlı, izzet-i nefis sahibi, bütünüyle kabiliyetli olmak gibi üstün vasıflarla süslenmiş ve bezenmiş.

İşte bu Türk'e kendi varlığını anlatarak onu gerçek bir uygarlık etkeni, sebebi kılmak için ülkü sahibi olmasını sağlama gereği gün gibi aşikâr. Ancak bunu çirkin siyasi emellerle karıştırarak uzak pek uzak yerlere döndürmek veya yöneltmek... Henüz Türk'ün gerçek vatanı ortasında kendisiyle şiddetle mücadeleye hazırlanan ırklar varken, sanki ülkede her iş olmuş bitmiş de şimdi sıra Turan fethine gelmiş gibi onu sınırının (gücünün) dışına sevk etmek... İşte Genel Merkez'in marifeti!

İslamcılığa gelince; bu da ikinci bir çıkmaz oldu. Büyük emanet; Hilafet! Bir zamanlar Türk sultanının, Tevhit ehlinin; Müslümanların kıblesi olduğuna inanılırdı. Genel Merkez bundan da bir güç elde etmek üzere kötü bir biçimde faydalanma yolunu tuttu. Öyle ki hiçbir prensip kabul etmeyerek nasıl Türk unsuruna gaye ve gücünün üstünde hayali bir yol vermek istediyse, İslamlığı da kendi ilginç yöntemine o biçimde zavallı bir araç yapma isteğine kapıldı. Hindistan, Mısır Müslümanlarıyla İngiltere'ye... Fas, Cezayir ile Fransa'ya kafa tutmak, Rusya'yı da Kafkas, Buhara, Türkistan'la korkutmak istedi.

İslam dünyası için araştırma ve inceleme ürünü bir eserimiz bile yoktu. Kur'anı Kerim elde ve Hilafetin mihrabı bizde idi. Diyorlardı ki, bu kuvvet yeterlidir.

Şu halde önce mezheplerin saldığı ayrılıkçılığı, softa hukukçuların durduran ve yürütmeyen değişmez kurallarını; doğma-

larını yıkmak lazımdı. Öncelikle İslam aleminin düşkünlüğü nereden ileri gelmiştir? Bunu anlamak için pek çok araştırma yapmak gerekirdi. Bunlar İslam dinini de siyasete alet etmek çıkmazına saparak dışarıdaki Müslümanlara da, içerideki Müslüman halka da vermedik zarar bırakmadılar.

Sonunda bir gün ülkeyi artık bütümseyerek (?) Balkan Savaşı'nın uğursuz etkisi hâlâ ortada ve haksız yere ölen Türk yavrularının cesetleri henüz toprak altında çürümemişken Genel Savaş (Birinci Dünya Savaşı) patladı. Derhal ortaya Rusya lafı çıktı ve şu tarihi düşmanla karşı karşıya gelmek hevesiyle her yer titredi. Oysa Rusya kadar belki ondan daha çok bize Avusturya da düşmandı. Hele Meşrutiyet'ten sonra bizi mahvetmek için Avusturyalı uzun diplomat kadar Rus çarlık siyaseti çalışmamıştı. Burada Dünya Savaşı'na niçin girdiğimizi tartışacak değilim. Benim şahsi görüşüm savaşa girmemekti. Fakat bir kere girildi ve savaşa girdikten sonra milletin bütün bireyleri savaşı kucaklayarak İttihat ve Terakki'nin ardında kâinatta kuvvet ve kudret adına nesi varsa onunla koştu.

(15) Savaşa, Hükümet ve Millet Meclisi karar vererek girdikten sonra artık niçin savaşa girdik, savaş yapmamalıydık gibi boş laf olmaz. Çünkü kabul edilen savaşın gerektirdiği ne ise onu yapmak gerekirdi. İttihat ve Terakki Genel Merkezi, savaşa karar vererek ilan ettikten sonra herkesten önce o savaşı kendisi idare etmek durumundaydı.

Burada savaşı Genel Merkez ilan ve kabul etmediği gibi görüntüyü kurtarmak için yalancı, boş sözlerle özür beyanlarına gerek yoktur. Kabine demek Genel Merkez demekti ve bundan dolayıdır ki hükümet denilince Genel Merkez, Genel Merkez denilince de hükümet anlaşılıyor. Bu tam bir mutabakat; uyuşma ve örtüşmedir. Kabine İttihat ve Terakki, Meclis İttihat ve Terakki, ordu kumandanları İttihat ve Terakki, valiler İttihat ve Terakki idi. İşte şimdi niçin savaşa girdik sorusunun cevabını değil, fakat savaşta ne yaptık? Onu özetle göstereceğiz.

Enver Paşa Savunma Bakanı'ydı. Yedi günde silah altına gelmeyen idam, kaçan idam, muhalefet eden idam, eleştiren idam

olunurdu. Özetle ülkenin her şehrinde, her köyünde, birer idam levhası asılıydı. Buna da diyeceğim yoktur. Savaşı kabul edip sorumluluğunu yüklenen ve onu idareye karar veren hükümet doğal olarak kuvvetini, kudretini, her işini ölçmüş biçmiş olması gerekirdi ve millet de bunu böyle bilirdi.

Başkumandan vekili ve ihtisas görmüş kurmay subayları, yani Genelkurmay, sevk ve idare edeceği savaşın sonunu zaferle getirmek için her işi yapacaktı. Yalnız milletten ne istediyse millet de onu vermekle görevliydi. İşte mahrumiyetler ve acılarla geçen beş sene içinde ordunun, İttihat ve Terakki Genel Merkezi'nin yani hükümetin bütün istediğini ve hatta istemeyi unuttuğunu bile hiç, hiç istisna kabul etmemek şartıyla millet verdi. Mal, can ve hatta biraz da...

Şimdi İttihat ve Terakki Hükümeti harpte ne yaptı? İşte burası hüzünlüdür, acıdır, elem vericidir...

Savaşın sevk ve idaresi ile ilgili olarak... Komutanlarımızın değer ve askeri becerilerine dair bir kelime söyleme yetkisini taşımıyorum. Yüksek Komuta Konseyi'nin davranış ve uygulamalarını eleştirip yorumlamak bir "yetki" meselesidir ki doğal olarak –asker olmadığım için– o bende yoktur. Ancak savaş meydanlarında, siperlerde, milletin çocuklarını, yedek subayları nasıl mahvettiklerini söylemek borçtur. Elinde revolveri (makineli tüfeği) yedek subayları öldüren... emrindeki askerlerin ırzına tasallut eden ve özellikle geniş, geniş, geniş ölçüde zavallı ordunun erzakını çalarak ateş hattında "Mehmet'i" açlıktan öldürenleri söylemek de cinayettir! İlk önce bir "Tekâlif-i Harbiye" (savaş nedeniyle alınan acil, sıra dışı vergi) kararnamesi çıktı. Bununla eşya alınacaktı. Bir gün Ali Paşa Çarşısı'nın (Edirne) içinde bir komisyon gördüm. Kaymakoğlu, Atay, Azizoğlu gibi manifatura ve tuhafiyeci dükkânlarının önünde durmuşlar, durmadan top top kumaşlar indirilerek ortaya yığılıyor, yazılıyor ve kapıda bekleyen kamyonlara yükletiliyordu.

Sordum:

Tekâlif-i Harbiye usulü ile hastahanelere eşya alıyoruz, dediler.

Aslında patiskalar, basmalar alınıyordu ve bunlar çok lazımdı. Ancak bu topların arasında lüks eşya gördüm. İpekli gelinlik kumaşlar, garbdöşenler, muslinler ve hiç unutmam, yaklaşık elli kutu kadar ipek mendil ve kadın çorabı ile, sayılamaz derecede çok zarif kadın ayakkabısı dikkatimi çekti. Yine sordum, bir genç yüzbaşı efendi dürüst(!) ve haşin bir çehre ile yüzüme dik dik bakarak, "Askeri sırlar o kadar araştırılmaz," dedi ve ardına döndü!

İaşe

(16) Tabii bir kamçı yememek için savuştum. Ayşekadın Karakolu'nun önünde telefonla Edirne Valisi Hacı Adil Bey'i buldum ve durumu anlatıp bu ipekli süslü eşyaya niçin el konulduğunu –görevim olmadığı halde–adı geçenden haddimi aşarak sormak cüretini gösterdim. Aynen: "Tekâlif-i Harbiye (acil savaş vergisi) işini Merkez Kaza Kaymakamı'na havale ettim, o karışır," dedi ve haşin bir biçimde telefonu kapadı.

Landoncu Hüsnü'nün dört erkek, üç kız çocuk sahibi olduğunu biliyordum. O günlerde yanıma geldi, ağlayarak derdini anlattı:

"Karaağaç'tan müşteri getiriyordum, yarı yolda bir subay, dört askerle birlikte zorla arabayı durdurdular, içinde hanımlar vardı. Dinlemediler, beygirleri söküp aldılar. Aman beyim kızlarım aç kaldı." Komisyona koştum.

"Evet, biz emrettik aldılar," cevabını verdiler; açıkladım:

"Bu bir çift hayvan ayniyle bir çiftçinin bir çift öküzüdür. Vali Bey, ülkenin ileri gelenlerinin alınacak hayvanları var, bu bir çift işe yaramaz, lagar araba beygiri bir aileyi geçindiriyor," Kimse dinlemedi ve zavallının yavruları aç kalarak süründüler ve öldüler. Bir gün bizim evin kapısına bir Yahudi üsteğmen 16 askerle gelmiş, evde yoktum. Yahudi subay efendi, "Bu evde piyano varmış, onu almaya geldik." demiş.

"Evin sahibi yoktur, gelsin," demişler. Yahudi subay efendi kızmış... Bu gece büyük Almanya İmparatoru'nun özel bir gününe rast gelmektedir. Eğlence tertip edilmiştir. "Tekâlif-i Harbiye usulü ile bu evden piyanoyu alacağım," demiş ve muhtarı aratmış. O sırada ben geldim: Bu garip iddiayı işitince kumandana

gittim... Laf anlamaz bir Alman... Burnu gökte bir herif! Tercümanla bana dedi ki :

"Biz sizin ülkenizi savunuyoruz. Ne olmuş bir piyano çok mu?"

Cevap verdim:

"Kim kimin ülkesini savunuyor bilmem. Sizi pek uslu, rahat duran ve hiç saldırıya uğramayan ülkemi savunmak için ben çağırmadım. Piyano isterseniz valiye başvurunuz, onlar size bulur." Kapıdan çıktım, herif kızdı.

Savaş bütün şiddetiyle devam ederken açlık, yolsuzluk ortaya çıkmaya başlamıştı. Savaş meydanlarında, siperlerde...Şimdi vatanın şeref ve namusunu savunmakla meşgul subayların İstanbul'da kalmış aileleri vardı. Yedikule yolunda bazen, eğer çalışıyorsa tramvayda, tramvay çalışmazsa yaya olarak sürü sürü kadınlar gördüm. Oğlu savaşta bir teyzem vardı. Bir gün konuşa konuşa ona yoldaşlık ettim.

Gördüğüm manzarayı aynen naklediyorum:

Arkasında, geçmiş ve bir daha geri gelme ihtimali kalmamış bir mutluluğun işareti olan güzel biçilmiş... yahut iyice eskimiş birer çarşaf... Bazısı domino şeklinde bir yatak bağına bürünmüş, boncuklu ve bir Türk hanımının seccadesinde görünen beyaz ve temiz bir başörtüsü, şeffaf ve ipekli bir peçe ile sarılmış... Özetle her renkten her çeşit elbise ile birçok genç ve yaşlı hanım Yedikule Mezbahası'na doğru akın akın gidiyordu. Mezbahanın önünde boynunu bükerek biriken bu çeşitli rütbedeki subaylara mensup kadınlar şimdi birbirleriyle pek tanıdık çıkarlar ve ortak bir hüsran, bir çöküş derdinin elem ve acı ile doldurduğu kalpleri oracıkta birbirlerini etkileyerek sohbet ederlerken birisi,(17) henüz dört aydan beri beyinden haber alamadığını, büyük çocuğunun hastalandığını, dört defadır bir askeri doktor istediği halde gelmediğini ve doktora verecek kadar parası olmadığını anlatırken öteden bir başkası ilaçsızlıktan, gıdasızlıktan ikinci yavrusunu gömeli henüz üç gün olduğunu söyler...

Yana yakıla,"Ah yavrum bir sütlaç istemişti, gelinlik entarimi bit pazarına götürdüm. Kör olası herifler yok pahasına elimden aldılar!" feryadıyla bir acı hikâyeyi aktardığı sırada bir binbaşının annesi olan yaşlı bir hanım yaşının verdiği tecrübeyle,"Ah iki gözüm evlatlarım. Doksan üç savaşında merhum bizi yine böyle bırakmıştı. Fakat hiçbir şeye muhtaç değildik. Şimdi oğlum Çanakkale'de yaralanmıştı. Bana göstermeden yarası kapanınca Kafkas'a gönderdiler. İstanbul'dan geçerken bir gün görmek istedim."

O sırada bir gürültü peyda oldu. Hepsi ayakları üstüne kalkarak mezbahanın parmaklıklı kapısının yanındaki deliğe doğru bir kadın deryası gibi dalgalanma başladı. Fakat bir ses, kapıdan çıkan Alman İmparatoru'na benzemek için bıyıklarını kılıç gibi dikmiş, iyi beslendiğinden vücudu dinç bir subay, alay dolu bakışla çevreyi süzüp iğrenç bir küfür savurarak buraya köpekler gibi toplanan bu aç kadınların derhal defedilmesini maiyetine emrederken bu hakareti işitip etkilenen bir kadın,"Bizim erkeğimiz askerdir. Bu istihkakımızdır (bizim için ayrılmış olan hakkımızdır), sadaka istemiyoruz kardeşim, demeye kalmaz derhal vapur düdüğü kalınlığında bir sesle,"Bugün et yoktur, haydi dağılın, yoksa..." dedi.

Fakat içeride pusulaları (fişleri) inceleyip et dağıtımı ile görevli efendinin sesi, şimdi İstanbul'un dört köşesinden kimisi yavrusunu uykuda bırakarak belki bir dilim kuru ekmeği mendiline sarıp yola çıkan bu zavallı kadınlara karşı alay edercesine yükselir:

"Müsteşar paşaya kıvırcık... tam."

"Paşanın yalısına üç kilo ...tam."

"Levazımat birinci şubeye... sekiz kilo."

"Ordu dâiresi ... beye...on bir kilo."

Şimdi dağıtım bakanın, müsteşarın, Genelkurmayın levazımın ve bilmem daha kimlerin evlerine devam ederken dışarıdan bir kadın parmaklığa yaklaşarak orada elindeki uzun doksan dokuzluk tespihini iki eliyle arkasında çevirerek karşısında esrarengiz bir fısıltı ile görüştüğü bir Yahudi'nin sözlerini yutar gibi

dinlediği halde zavallı kadın boynunu büküp yaşlı gözlerini pek yalvaran bir biçimde subaya dikerek,

"Beyefendi yaralı gelmiş bir hasta subay oğlum var. Evde yatıyor. Doktorlar et suyu tavsiye ettiler. Bana... Gerisini tamamlamaya vakit bulamayan kadın dehşetli bir tokat gibi suratına fırlatılan,"Hey... şimdi önemli işim var. Bıktım sizden de yaralı çocuklarınızdan da. Ben yaralanın demedim ya, vaktim yok. Haydi git şuradan!"azarını işitir ve subay efendi, "Bana bak! Öğleden sonra yazıhaneye geleceğim hesabı hazırla!" der.

Dışarıdan yükselen beddualar, kendinden geçmişler, ağlayışlar feryatlar arasında kadınlar Yedikule yoluna düzülürken arkadan müthiş bir boru, bu kalın ses, şimdi ümitsiz sürüyü yararak geçen otomobilden çıkar ve içinde yan gelmiş Harbiye Müsteşarı paşa hazretleri Makriköyü'ndeki (Bakırköy) mutlu yuvalarından gelmekte olup şehirdeki Harbiye Dâiresi'ni onurlandıracaklar.

Mahallenin ekmek dağıtım yeri vardır. Burada görevlendirilen şahsın önüne kararmış tekneler içinde süprüntü ile karışık mısır unu ve süpürge tohumu ile yapılmış (18) güya ekmekler gelmiştir. Memurun arkasında ise bir yerde halis buğdaydan francala dolu iki çuval durur. Bu güya hastalara dağıtmak için mahalleye verilmiştir. Aksaray'dan Salkımsühür'den Cerrahpaşa ve Davut Paşa İskelesi'nde bir mahalleye böyle bir nimet tesadüf etmez. Çünkü oraları çoğunlukla düşük tabaka yeridir.

Birbirini ite kaka vesika denilen zavallı kâğıt parçasında yazılı bu hayat payını almaya koşanlar arasından birçoğu yalvara yakara bir francala isterken, iaşe işinde görevli Kemal Bey'in veyahut meşhur yaranı Kör Ali, Topal Nazif, Pat Burun Hafız, Dişi Kırık Mustafa, Yangeldi Ali, Tepegöz Mehmet, Çaycı Acem, Ördek Rıfat gibi tulumbacı koğuşlarında yetişmiş beyinsiz, perhizsiz, idraksiz ve izansızlardan birine mensup olduğu ve mutlaka Fâtih ve diğer bir kulübede yazılı bulunduğu cihetle mahalle iaşe dağıtım memurluğuna, bölge müfettişliğine tayin buyurulan memur efendi haşin ve alçaltıcı bir ifade ile hepsini kovar ve akşam ezanından sonra memur efendinin iş ortağı olan mahalle

bekçisi veya tulumbacısı (itfaiyecisi) bir sargı içinde belirli evlere francalayı dağıtır... Aybaşı hesabı kesilir.

Bir gün kapı çalınır:

"İki numaralı sarı vesikaya mahsus olan erzak (sarı belgeye özel gıdalar) dağıtılacaktır!"

Herkesi bir heyecan alır. Daha sabahtan hücum eden halk kasabanın önünde tevekkül ve sabır içinde beklerken sanki şu karşısında ellerinde torbaları bekleyen halkın üzerindeki etkisinin verdiği hükmetme zevkiyle dilini uzatarak gelen iaşe memuru hiç kimseye selam vermeden,"Sübhanallah! Bu mahallenin ne arsız insanları var. Aceleniz nedir?"haykırışıyla barakanın içine girer ve yardımcı olarak yanına aldığı yadigârlar (bir kimse veya bir nesneyi hatırlatan kişiler) tartısı kaybolmuş terazilere sarılarak nüfus başına dağıtımı emredilen ellişer dirhem şekeri dağıtmaya başlar. Bir ses:

"Efendi benim şekerimi kâğıda koymayınız. Alınız mendilimi!"

"Olmaz, olmaz kim uğraşacak?"

"Lâkin efendi elli dirhem kâğıtsız tartınız."

Dinleyen bile olmaz. Bir kâğıt şekeri zorla eline alan zavallı ihtiyar kadın oracıkta çömelerek hem şekeri mendiline boşaltır, hem kâğıdı eliyle tartarak, "Alimallah tam altı kat bakınız, bakınız: Dibinde ince ince kırılmış birçok kâğıt parçası var. Durunuz bakkala tattıracağım. Bakkaldan çıkarken,"

"Efendi, bu kâğıt tam on iki dirhem geldi. A... Günah değil mi bize!" diye feryat eder.

Ancak bu can koparan feryadı kimse işitmez.

İttihat ve Terakki'nin Fatih Kulübü denilen Şehzadebaşı'ndaki muhteşem konağa lütfen uğrayınız.

Her odasında ateşli bir gayretle defterler dolduran, yazan, uğraşan, aşırı çaba gösteren ve bağlılığını belirtmek için çalışan bir halk görürsünüz. Yukarı katta vaktiyle Uzunköprü'de ilkokul öğretmeni iken temsilci üyeliğe yükseltilmiş olan bir efendinin dönemin padişahından daha mağrur bir eda ile kurulduğu ma-

sanın başında emirler verirken... ayakta iki elini ardına bağlamış bunun daha kodamanı İttihat ve Terakki Kutsal Cemiyeti'nin temsilcisi bir beyefendi de herkese "nimet ve gıda" dağıtma kudretini elinde bulundurmuş olmaktan dolayı şeytana açılan bir kapı gibi kimseye selam vermeyecek kadar gururla ve büyüklenerek dolaşırken görürsünüz. Yanlarına iki büklüm giren çıkanlar buradan belge (vesika) almak için "Cemiyete mensup" işaretiyle aldıkları kâğıdı Dilsizzâde Hanı'na götürürler ve böyle bir belgeniz var ise bol bol erzak alabilirsiniz.

Ötede bir millet, şimdi vatan ve devletin namusu ve istikbâli adına kan döken ve çalışan bir millet, cemiyete mensup olmadığı için... Kemal Bey'in bağlıları arasında bulunmadığı için ezilir, mahvolur.

Sonra?

(19) Yalnız İttihat kulüplerine mensup olanlar ülke sever milletin diğer fertleri ise daima hain!

Allahım acı bu zihniyete! Hiç inkâr edilecek bir yeri yoktur.

Türkiye'de bütün kötülük ve pislikle iç içe olanların üstünde kâhir çoğunluk olarak halk vardır ki bu ülkenin namuslu vicdanlı çocuklarıdır ve hiç şüphe yoktur ki işte bunların yüzü suyu hürmetine bu ülke bu kadar durmuş ve bundan sonra da yine ila maşallah (Allah'ın dilediği zamana kadar) duracaktır.

Bizim Edirne Mebusu Mehmet Faik Bey vardır. Faik Bey, rahmetli Badi'nin (Ahmet Badi Efendi 1839-1910) şerefli ve kıymetli çocuğu Edirne'nin temiz toprağında yetişen baştanbaşa cömertlik ve milli onur ve haysiyet sahibi hemşerilerimizin iftihar ettiği bir baş tacıdır. Faik bir varlıktır ki onun alçakgönüllü ve sakin simasına baktıkça insan bir şey anlamaz. Fakat sokuldukça o ruhtaki ihtişam ve yüceliğin karşısında derin saygılarla eğilir.

Faik'in hayatının tarihi bu kitabın şahıslar bölümünde gelecektir. İşte Faik, Edirne Milletvekili iken Kemal Bey'in genel kurmay başkanı "Kör Ali" denilen ve ömrümde tanımaya lüzum görmediğim halde zulüm haberlerini savaş yılları İstanbul'unun

mazlum ufuklarında milyonlarca şikâyet eden ağızdan lanetle karışık olarak işittiğim bu şahıs Faik'e haber göndermiştir:

"Size de haftada altı kıyye (eskiden dört yüz dirhem olan ağırlık ölçüsü =1282gr. Yenisi ise okka, kilo, yani 1000 gr.) et ayırdık, aldırınız." Ancak Faik aç kalan bütün milletin sefaletini kucaklamış, Kör Ali ve yardakçılarına cinayeti bırakmıştır.

Bu zâlimlerin sayılamayacak kadar daha ne çok kötülükleri var!

Buna rağmen bunlar hâlâ bugün yine son söz sahibi olmak isteğiyle ortada gezmek, yüksek tonda konuşmak, atıp tutmak istiyorlar. Onlar lanetli tarihe gömülen uğursuz kişilerle beraber Türk Milleti'nin temiz ve beyaz varlığından koparılıp geçmişin cehennem çukuruna atılmış alçak insanlardır.

Kemal Bey ve yardakçılarının halkı bir temiz soymak için uydurdukları alçakça yollardan birisi de tam sırasını buldukları savaş zamanında icat ve halka bela ettikleri şirket kooperatifi adı altındaki rezil kurumlardır.

Açlıktan, yoksulluktan ve soyulmaktan ölen halktan çalınan bütün gıda maddeleri... Rumeli ve Anadolu halkına dağıtılmak üzere zorla alınan eşya bu şirketlere veriliyordu. İşte bunlara francalalar da verilmeye başladı. "Fırın" meselesi de ayrı rezil bir konudur ki Kemal Bey ve yardakçılarının suratlarında bir kara leke gibi durur.

Şehzadebaşı'nda Letafet Apartmanı'nın altındaki kooperatif mağazasına ramazan günlerinde beş araba yüklü francala gelirdi. Bunu pasaja yıkarlardı. Bunların tanesinden "on para "gibi küçültücü bir miktar verildiği rivayet olunursa da oraya bir ekmek almak için üşüşen on bin kişi birbirini çiğneyerek, iterek iki tanesini bir mecidiyeye (yirmi kuruşluk gümüş para) alırsa mal bulmuş mağribi gibi sevinir ki bu tanesi "on para" kâr altı kuruşa kadar çıkar.

Ramazan-ı Şerif'in sonunda Şehzadebaşı Kooperatif şirketi müdürünün gayret ve ticari düşüncesi sayesinde şirketin kârının üç yüz elli arttığını duyarsınız... Hemen aklınıza bir francala almak için hücum eden zavallı halkın orada karşılaştığı hakaret, zorluk ve soygunculuk gelir.

Edirnekapı, Sultanahmet, Eyüp mezarcılarını dolaşınız. O zaman duyacaksınız ki bu ay bir aylıktan on yaşına kadar ne kadar çok küçük çocuk cenazesi bu kara toprağa verilmiştir. Bunlar arkasına ısıtacak bir gömlek, karnını doyuracak bir sıcak çorba, annesine süt getirecek bir gıda bulamadığı için kırılmış dökülmüştür. Bunlar... birbiri ardına dizilerek çeşitli yelerdeki çukurlara atılırken ötede haksız kazancı önleme yüksek komisyonu üyeleri şimdi kilosu (20) üç "kuron" a kâğıt para (nerde on kuruşa)...

Bayramzade'nin ve bilmem hangi İttihat ve Terakki hizmetkârının, Saçlı Kemal'in, Topal İsmail'e birkaç Rum ve Yahudi tüccarın önüne ismini koymuş birkaç kişinin aldığını iki yüz elli vagon şekerin İstanbul'da stok edilerek durduğunu haber alınca derhal haksız kazancı önlemek için okkasında ancak yüz seksen kuruş gibi "küçük!" bir meblağ karşılığında yoksul halka satılmasını ve fazla satılırsa ceza verileceğini emrettiğini duyarsınız. Gündüzün son ışığı Sultanahmet mağazalarını yaldızlayarak ortalık kararırken İstanbul'un karanlıklar içine gömülmüş mahallelerinde kirli ve yeşil küflü kafesler arkasında artık satacak hiçbir şeyi kalmamış, eski satılmaya bile layık olmayan yorganına bürünerek birbirine sokulmuş öbür dünyayı hatırlatan bir heyula gibi yaratıklar: Allahım karnımız aç feryadıyla inlediği sırada haksız kazancı önleme komisyonu seçkin üyeleri saygın ve anlayışlı bakanlar İttihat ve Terakki Genel Merkez üyeleri, iaşe teşkilatının önde gelenleri, bilmem "Şark", "İstanbul Küçük" ve daha ne isimlerle adlandırılan kulüplerin yüzlercesini alınız... oyun salonunda henüz yenilmiş nefis yemeğin hazmettirici buğuları altında saf ve kaliteli kahvelerini uzun yudumlarla içerken ötede hazırlanan oyun masasının başına geçmek üzere bu gece şanslarının çok iyi olacağını konu ettiklerini duyarsınız.

"İaşe", İttihat ve Terakki Genel Merkezi sözde karışmamak üzere başka bir idare, iaşe işiyle meşgul bir komite biçiminde çalışırdı. Bunun başında İttihat ve Terakki İstanbul temsilcisi Kemal Bey bulunurdu. Türk ticaretini diriltme ve Türk tüccarı yetiştirmek istenmekteydi. Bunun için Kemal Bey'in yeterliliği

teslim edilmişti. Resmen İttihat Genel Merkezi hiçbir işe karışmıyordu. Ancak iaşede, gıda ambarlarında, sevkıyatta, mahalle dağıtım yerlerinde, fırınlarda, kasaplarda, mezbahalarda, vilayet, sancak, kaza merkezlerinde, zahire (hububat), eşya, gıda maddeleri alınan her yerde ve her işte sadece İttihat ve Terakki'nin Kemal Bey partisine mensup olan kimseler vardı.

"Milli" meselesi öyle bir biçim aldı ki şimdi İttihat ve Terakki Genel Merkezi'nde "Türk" meselesi her işe tercih edilerek yürür gibi görünür ve bu perdenin altında Türk dünyasını yaratmak için her şey Rum'dan, Ermeni'den alınarak Türk'e verilecekti.

Ancak burada Türk kesinlikle İttihat ve Terakki idi. Bilinen şahıslar ve onların koruması altında olanlardan ibaret bir azınlığın eline düşen millet geniş ölçüde soyuluyordu. Küçük bir örnek ile aynen Balıkpazarı'nda ünlü havyarcının nesi var nesi yoksa Tekâlif-i Harbiye usulü ile alınıyordu. Dükkânın önü bir mahşer kesilmiş, herif yalvarıyor, ağlıyor, tepiniyordu... Halbuki iki subay efendi durmadan taşıtıyorlardı.. İffet ve doğruluğu bilinen birisi bu faciayı görünce hısımlık ve hemşeriliğini de kullanarak sadrazama başvurur. Sadrazam telefonla havyar Tekalif-i Harbiye'den olmadığı halde bunu anlayamadığını levazım başkanından sorar ve derhal herifin mallarının geri verilmesiyle işin bitirilmesini emreder. Ancak bundan üç gün sonra çarşıda iki bin kuruşa kadar çıkan havyarın kıyyesinin (yeni kıyye:kilo) ambardan yetmiş kuruşa satıldığını arkadan haber almıştır.

Saltanat merkezinde hiçbir şeyden haberi olmayan, doğru ve eğri kendisine ne söylenirse "mahzuz (mutlu) oldum" demekten başka bir kelimecik konuşamayan bir padişah ile, padişahlardan daha padişah kesilmiş tek başına konuşma yetkisine sahip bir Genel Merkez karşı karşıya gelince hükümdarlık otoritesi ve hükümet bütünüyle beriye geçmiştir.

Ticaret adı altında vagonlar satılarak İzmir'den, Ankara'dan, Avrupa'dan art arda eşya, hep İttihat ve Terakki'nin lütfuna sığınan nankörler tarafından içeri sevk edilir ve her biri yüzde bin altı yüz üzerinden satılarak yiyecekler halkın altından kalkamayacağı derecede yükselirken, beride taşra halkını burnunun

üstüne sürtüp ektiği hububatı elinden alarak öldürdükleri halde, İstanbul halkını ekmek dağıtımı ile tüccar yapma kudretini gösteremeyen iaşe idaresi, görünüşü kurtarmak için ötede yirmi beş Arnavut'u, seksen Rum'u bin beş yüz Yahudi'yi milyoner yapmakla meşgul oluyordu. Ve Türk tüccarı yetiştirmekte olduklarını iddia ederken büyük hilekâr tüccarların arkasında beş, on Rum, Ermeni, Yahudi bulunduğunu ve yalnız Türk'ün ismini satın alarak ona yüzde beş anafor (21) denilen hava parası kaptırdıktan sonra asıl kaymağını bu ikinci plandaki Türk olmayan şahısların (Eşraf!) yediğini kimse düşünemezdi.

Soruyorum Kemal Bey'e ve yandaşlarına bütün Türk ruh ve imanıyla ve İttihat ve Terakki Genel Merkezi'yle devletin bakanlarına haksız kazancı önleme komisyonu "yüce!" üyelerine şu acı gerçeği soruyorum:

Adana'da bütün pamuk eken ve çalışan Türk, satan ve işleten Türk iken Dördüncü Ordu Pâdişahı; padişahlar pâdişahı Cemal Paşa Hazretleri yalnız yalnız yalnız Bursalı'ndan (?).. başka kimseye pamuk işi yaptırmadığını bildikleri halde neden sustular ve... tamamen orada mahvolan, ölen ve sönen üç yüz bin Türk'ün masum kanından toplanmış yüz on (?) milyon lira ile şimdi Mütareke'den sonra "Perapalas" Oteli'ni satın alarak Yunan konsolosluğuna hediye çekmiştir... Bu para Adana Türk'ünden ordunun ve İttihat ve Terakki'nin zoru ile alınarak Bursalıya (?) verilmiş ve işte Bursalı (?) Mütareke'den sonra savaşta gördüğü sonsuz lütuflara güzel bir teşekkür ile karşılık vermiştir. Buna ne diyeceksiniz?!

Üç bin kuruş maaşı olan bir İstanbul mektupçusu (vilayetlerde yazı işlerinden sorumlu en büyük memur) bir Kayseri Oğlu incelikle bütün Genel Merkez'in ve anlayışlı yüce bakanların ince damarlarını yakalamıştı. Pek becerikli bir dalkavukluk çizgisiyle memurluk görevini sürdürerek gecede beş bin kuruş harcadığını ve gözleri önünde deste deste para sarf ettiğini gören devletin bakanları bu harcamaların kaynağını bir dakika bile düşünememiştir. Antalya'ya mutasarrıf (kaymakam) olan bu uğursuz şahıs... İstanbul'un pek parlak muhitinden ayrılarak Antalya gibi bir Anadolu parçasında geçinmeyi efendilerine karşı yerine ge-

tirdiği her türlü hizmete karşılık nankörlük sayarak, orada halkı rahatsız etmeye başlamış ve resmen hükümetin otomobilini satacak kadar cüret göstermiş ve bunu İçişleri Bakanlığı kendi resmi yazışmalar dergisinde alenen ve resmen bildirmiş iken Topal İsmail Hakkı Paşa bakanların bu nankörlüğüne katlanamayarak adı geçen şahsa sermaye vermiş ve kendisini yağ alım satım işiyle görevlendirmiştir. Yağlar levazımın parası ile alınmış, devletin treni ile ücretsiz olarak İstanbul'a gönderilmişti. Ancak bu hizmetkârı lütuflandırmak için alınan yağlar on üçer kuruştan ve daha sonra parası verilmek şartıyla kendisine Topal Paşa Hazretleri tarafından ihsan buyrulmuştu ki İstanbul'un eski mektupçusu yağları iki yüz ellişer kuruştan satmak şartıyla pek az kâr buyurmuşlardı... Para levazımın, nakleden levazım, yağlar levazımın ve satan ise başkası idi! Şeker belgelerini sahtekârlık yaparak ve gümrük parasını bile vermeden el çabukluğu ile aşıran bu zat sonra ne yaptı biliyor musunuz? Mütareke'den sonra: Bir Kadıköy iskelesine dizilmiş süslü bir sürü otomobille vapurdan çıkan İngiliz, Ermeni birçok kişiyi adı geçen şahsın kâşanelerine götürüyordu ve kapıdan ta salona kadar bu kişilerin şerefine yere halılar döşenmişti.

Allahım acı bize!

Sabahleyin herkes açlıktan ne yapacağını şaşırıyordu. Ailenin yaşlı erkekten başka oğlu, damadı hepsi askere gitmişti. Ortada "Tavan" taburuna mensup olan belirli vergi ile sorumlu şahıslar ile, askere gitmeye engel hastalıklarını her ay müfettişe görünerek ispatlayanlar, bir de belge arayan subay ve kanunlara "Talat vesikası" adı verilen evraktan bol miktarda gösterenlerin dışında sokaklarda görülen sakat erkekler, iş göremez durumda ihtiyarlar, kadınlar ve çocuklar vardı! Herkes sabah olur olmaz yalın ayak, eski takunya, çorapsız bir yırtık pabuç ve en kibarı parçalanmış bir sandal ayakkabı ile dışarı çıkarak şaşkınlıklar içinde bir parça et, sebze peşindeydi; nereden nasıl bulacaktı? Şimdi artık karı koca evin içinde babadan dededen kalma ne varsa birer birer bit pazarında bedestende satmak suretiyle tüketmiş oldu

ğunu görerek, hanımın annesinden kalmış çuhayla kaplı değerli bir samur kürkü gözleri yaş dolu eşinin önüne getirmiş ve eşi de kırk seneden beri namusuyla çalışıp kazandığıyla geçindirdiği şu ailenin iki erkek çocuğunu Kafkasya'ya, İran'a ve bir damadını Mısır (22) fethine göndererek hayat veya ölümlerinden haber alamadığını düşünürken bir de sata sata artık hayat arkadaşına büyükannesinden kalmış kürke sıra geldiğini görerek içi sızlaya sızlaya bohçayı koltuklayıp bedestene giderken...

Babaları sınıra gönderilmiş Koca Mustafa Paşa Mahallesi'nin bir köşeciğine sığınarak üç yavrusu ile genç bir kadın, mahrum ve zavallı bir hayat içine her gün biraz daha şiddetle inerek, her gün yavrularının midesini dölduracak Ömer Abid Hanı'nın altında Yunanlı Kuzmatu, Yuda Eskenazi ve bilmem daha hangi..., Yunan Aleko, Ermenak,..., Yalta adına hareket eden bir hangi Malik, Mehmet, Rafet, Fethi, Mustafa, Zeki, Hüseyin, Kadri özetle Saçlı Kemal Bey'in karanlık ordusuna mensup iaşenin yardım ve himayesi olarak Kâğıthane'den geceleri getirdikleri toprak ile karışmış vesika ekmeğini almak için gereken altmış parayı temin etmek üzere koşarken aczinden şaşkın ve çaresiz bir iş bulamadığını görerek şimdi evde annelerinin birer dilim ekmek getirmesini bekleyen yavrucaklar karınlarının açlığından sızlandığı sırada işte bu kadına, bu anneye ötede rast gelen herhangi bir şerefsiz erkek alçakça teklifte bulunurken... Siz bunları, bu korkunç destanları her gün duyar, görürsünüz.

Ötede Kafkas cephesinde vatanın namusunu kurtarmak için çarpışan bu vatan çocuklarının İstanbul'daki çocuklarını doyurmak için karısı fahişe olmuştur... Şimdi siz bu fuhşu takdir mi yoksa lanetlemek mi gerektiğini düşünürken... O gün Büyük Ada'nın dil kısmında seksen kişilik bir ziyafet sofrasında İstanbul'da bin beş yüz kadın ve çocuğu doyuracak bir israf ile mezeler ve yemekler saçılmış... Genel Merkez'in anlayışlı üyelerinden Dr. Nazım Bey'in kardeşi İstanbul Defterdarı herhalde Çakırcalı'nın, Deveci Ali'nin kendisinden çok daha namuslu ol-

duğuna şüphe olmayan Fazıl Beyefendi güzel bir musikinin coşturucu nameleri arasında içiyor içiyor içiyor...

Sonra...

Kafkas'ta, Suriye'de, İran'da, Çanakkale'de, devlet, din, vatan, millet, namus uğruna aşk ile can veren bu ülke çocuklarının arkada kalmış yavruları, ailesi de işte bu defterdarın zevkinin artırılması adına sürünüyor, dileniyor, orospu oluyor ve her gün Edirnekapı, Eyüp, Sultanahmet mezarlıklarına bir kefen bile bulamayan binlerce kadın, yaşlı ve çocuk atılıyor... Meçhul ufuklara açılan ıslak gözler ağlarken Dr. Nazım'ın arsız kardeşi kanun namına ve defterdarlık aşkına soyuyor, çalıyor, hırsızlık ediyor... Sonra bunu da işte Ada'nın mehtaplı bir gecesinde, çam ağaçlarının gümüşlü gölgesinde kahkahalarla sızıncaya, patlayıncaya kadar avuçlarla israf ederek yiyordu. İttihat ve Terakki teşkilatı ortasında Saçlı Kemal Bey işte bu şekilde Türk tüccarlarını ihya ediyordu!

O gün Sarıkamış hezimetinin (kesin yenilgisinin) yetkili askerlerinden işittiğime göre delicesine bir hareket sonucunda yüz bin seçkin Türk yavrusunun kanı pahasına tarihimize geçen bu müthiş yenilginin haberi ağızdan ağıza yayılarak bütün simalarda kaygı okunuyordu ve o gün Ada'ya dolan sonradan görme, savaş zengini kulübün terasında Turan fethinden, Mısır Ordusu'nun başarısından dem vuruluyordu. Ötede anlayışlı yüce bakanlar Abdülhamit devrinin de, İttihat ve Terakki döneminin de, Hürriyet ve İtilafın sefalet zamanının da sevgili asisi olan Hamidiye adâletinin Meşrutiyet adaletine vermeye mecbur olduğu en müthiş hesapların biricik sorumlusu bulunan... Ülkeyi soyup soğana çevirdikten sonra... Mahkemelerde kadıları, başkanları, icra memurlarını dolaba koyarak (kandırarak) bin haksızı haklı yaptıktan ve sonunda geniş imtiyazlar koparark dolaplar sahtekârlıklar sayesinde milyonları cebine indirdikten sonra İslam diniyle, Türk vatanıyla zaten olmayan ilgisini keserek İsviçre'ye yan gelip şimdi (hay sersem Türkler) seslenişiyle bizimle alay eden Molla Bey'in Ada'daki vergiden muaf köşkünün bahçesinde daldıkları sohbet esnasında havanın çok ağır olduğu konu edilirken birden

hareket eden istimbot (?) Beyoğlu'ndaki Tokatlıyan Efendi'nin dondurmasından mükemmel takımlarıyla; garsonuyla beraber zorla getirilerek yazın Ada'ya (23) özel şu yıldızlı gökyüzü altında Marmara'ya bakan bahçede şu "sürprizi" çok güzel bulup alkışladıkları sırada... ta ötede, şu anda Ada'nın karşısında şimdi bir dirhem gaz bulamayarak karanlıklar içine dalmış İstanbul mahallelerinde bu gece yemek bulamayarak aç yatmış binlerce yavrucakların başı ucunda diz çökmüş, savaşta ateş içinde can verip alan kocasını göz önüne getirerek evlendikleri günden sonra aşk ve hürmetle birbirini severek geçirdikleri o mutlu zamanı anarak, şimdi şurada aç yatan yavrularının gözlerinde henüz kurumamış yaşlarla, bükük kalmış dudaklarındaki ümitsizlik ve yalvarma işaretini gören bu taze ve namuslu anneler, artık ertesi gün bir dilim ekmek için feryat edecek olan çocuklarının durumuna katlanamayarak öteden herhangi bir harp zengini alçak ve namussuz bir hırsızın teklif ettiği zina teklifini mi, yoksa... ah yoksa şu aşkının meyvesi olan bu yavrularla birlikte kesin olan ölüme mi koşmak gerektiğini düşündüğü vakit ta uzaklarda Havran çöllerinde Bey'in kavuran cehennemi ateş altında, ölüm kusan düşman mermileri altında çarpışan zavallı masum ve mert kocasının şerefini, namusunu da düşünerek ağlarken sabahleyin erkenden... Önceleri mahallede kocasının tanıdığı olan ve şimdi nasılsa Saçlı Kemal Bey ordusuna katılarak bir mıntıka müfettişliği gibi ayda dört–beş bin lira kadar "küçük!" kâr bırakan bir memurluk verilerek kayırılmış bir efendinin; bir koca ahbabının yanına yüzü kızararak, yalvararak sokulup da derdini söylemek istediği halde, onun da şimdi kanla, irinle bulaşmış bu kirli yüzlük, ellilik, binlik kâğıtlardan şişmiş cebindeki mali güce güvenerek kendisine; bu güzel ve namuslu kadına kötü gözle baktığını görünce yine ümitsiz, inleyen, ezik ve aç çocuklarının yanına döndüğünü her gün yüzlerce örnekleriyle duyar ve görürsünüz.... Birisi biraz söylenmek isterse, gözden ağıza yayılan bu korkunç destanın duyulmasını boğarak engellemek isteyen İttihat ve Terakki'nin acımasız cellatları; gelmiş geçmiş ünlü katillerden Tulumbacı Bedri

Beyefendi! Azmi ve bilmem hangi polis veya zâbıta memuru sizi küçücük bir bahane ile tehdit eder... susarsınız... Çünkü bu zalim kul sizi eğmezse de kırar dağıtır ve... hiç acı duymadan perişan eder.

İstanbul! Altı asrın padişahlarına zevk yeri olmuş bu şehrin mutsuz halkı dâimâ Türkler... Onun gerçek sahibi olan Türklerdir. Ötede İttihat ve Terakki Genel Merkezi iyilik yapmak, Türk tüccarı yetiştirmek için büyük bir iyi niyetle başladığı işi yüzüne gözüne bulaştırarak Rumeli'de, Anadolu'da ne kadar halk varsa hepsini topu yirmi Arnavut, İki yüz elli dönme ve beş on vatansız Yahudi'nin ad ve hesabına fakat herhalde... Balta'yı milyoner etmek şartıyla soydururken, bilmeyerek, istemeyerek ve artık bir daha önüne geçemeyerek bütünüyle zavallı bir hâle sokarken acaba ordu ve dışarısı ne hâldeydi?

Ordu!...

Gereksiz bir savaşa girdikten sonra artık onu muzaffer olarak bir gayeye ulaştırma lüzumunu hakkıyla takdir eden millet evladını, malını, canını ve hatta her şeyini vermişti. Bunları hizmete sunan ve kullananlar ne yapıyorlardı? Ordu ateş hattında çarpışarak namus kurtarmaya çalışırken sözde arkada bunlara gıda (erzak) göndermek için kurulan bir şebeke vardı.

İşte bu ordu, şanlı bir tarihin şanlı evladı, düşmanın ateş, çelik, demir ve ölüm kusan saldırılarının önünde eğilmeyen, kırılmayan bu vatan çocuklarını idare etme kudret ve cesaretini kendinde bularak savaşa gönderenlerin "güvenilir ellerinde!" açlıktan yokluktan eridi, söndü ve vatanla birlikte çöktü.

Irak Cephesi'nde savaşarak hasta, yaralı ve zayıf olanları hava değişikliği için göndermek gerekliydi. Bunları bir yere kadar getiriyorlardı. Arada sekiz on saatlik kara yolu vardı. Ötesi Bağdat Demiryolu üzerindeki trenle Anadolu'ya gelinecekti. Bu binlerce Türk çocuğu orada kalıyordu. Otomobil, kamyon, araba gibi araçlar Almanların elindeydi. Bu melun... bir kere başımızı belaya soktuktan sonra kendi işleri ile meşgul olup bizim ordumuzun sevk araçlarını kendi ad ve hesaplarına işletiyorlardı.

Demiryolunun üzerine başını koyarak henüz kapanan yarasının acısıyla yürüyemeyen, söz söyleyemeyen bu Türk çocuğu her gün yarını beklerken artık sabreder (24) fakat bir ay, iki ay bu yarın gelmezdi. Sırasıyla dizilmiş çadırlıktan çıkmış kalbur gibi çergeler (delik deşik çadırlar?) altında günde arasından beş-onu eksilen bu yavrucuklar bekler ve bu gelmeyen yarını gözlerdi. Halbuki oradan her gün gözleri önünde Topal İsmail'in yardakçılarına mensup tüccarın... Ziya'nın, Cemal Paşa'nın, Yedinci Tevfik'in ve nihayet... Yuda'nın, Avram'ın ticaret malları, ipekleri, limon ve portakalları, pamukları ve her şeyi kamyonlarla taşınırdı. Zavallı Türk çocukları bunları gözleri önünde görürler ve orada onların gönderilmesine memur olan subay bu sürü sürü yardakçının gerekli hizmetinde bulunarak göze girmeye çalışırken beride sözümona güvenilir ellerine bırakılmış ve beklemekte olan bu vatan çocuklarını dâimâ yalan söyleyerek aldatır dururdu.

Ah!... Bundan iki sene önce Anadolu'nun güzel bir köyünde hayata neşe ile gülerek çıkan bu gürbüz, dinç delikanlı şimdi sararmış, çökük gözlerinin her saat sönen nuruyla etrafında bir kara çizgi gibi kalan varlıkların ortasında kendi varlığından habersiz kalan ve yalnız bir sinek vızıltısı gibi inleyen sesiyle...

Yarın mı, peki efendim derken olduğu yerden kımıldayamaz. Çok sabırlı, tevekkül içinde ve hâlâ ebediyen durmak üzere olan kalbi devlet ve vatan aşkı ile dolu... Yine hiçbir şikâyette bulunmadan oracıkta söner, ölür ve meçhul bir çukura atılarak sonsuza dek unutulur... Zavallı Mehmet'im ismi bile köyüne, nişanlısına, anasına erişemez. O köyde, bu iki sene evvel namus, din ve devleti savunmak için giden bu sevimli biricik evladın her gün dönüşünü yaşlı gözler bekler, bekler, bekler...

Sonra...

İstanbul'da Savunma Bakanlığı'nın her daire müdürüne, her yüzbaşısına kadar hepsinin altında birer otomobil var! Ben binde birini biliyorum. Fakat bilebildiğim kadarını sayayım: Harbiye müsteşarı, müsteşar yardımcıları, yâverleri, müsteşar yâverleri, levazım, ordu, harbiye, istihbarat, topçu, sıhhiye, divan-ı harp müdürleri, yâverleri... şubeler müdürü, yüzbaşı, mülazım çavuş

beyler... daha sonra mahdum (oğul) beyler ve kerime (kız) hanımlar... Hanımefendiler ve nihayet İstanbul valisi. Şehremini (belediye başkanı), polisi, jandarma müdürleri, şube müdürleri, mektupçu, defterdar, maarif müdürü, maliye, maarif, ticaret, nazır, müsteşar ve sair esi, iaşeciler, levazımcılar ve bunların İstanbul'da evleri... daha daha hanımlarının, çocuklarının altında binlerce otomobil İstanbul içinde çiğnemeden insan bırakmayacak bir hızla dolaşırken ta ötede işte Mehmetçikler, vatan için yaralanmışlar hâlâ bekliyorlar...

Beride bir ziyaret tantana... yüksek bir gurur ve büyüklenme içinde küstah sürücülerin kıyamet koparan klaksonları ile İstanbul sokaklarında dolaştığını, yavrularına ekmek almak için açlıktan güçsüz ve dalgın giden bir anneye çarparak parçaladığını görürsünüz. Kanlar içinde can veren bu annenin şimdi Adana'nın ötesinde yaralı zayıf yavrusu ülkesine gelmek için binecek bir taşıma aracı beklerken beride lüks bir otomobilde Tokatlıyan'a yemek yemeye giden bu dâire müdürünün, ya Beyoğlu'nda mağazalara bir süslü dantele... bir takım lavanta, pudra ve bin türlü cici bici şeyler satın almak için koşan herhangi bir müsteşar, ya levazımcı... İaşecinin hanımlarının otomobilleri altında parçalandığına yüreğiniz parçalanarak bakar lanet ederken, otomobilin içindekiler, şu parçalanan Türk anasına acımaktan çok yollarına engel olduğu için küfüler ve sitemler savurduğunu işitirsiniz.

Sonra...

Bu vücutlarda bir kalp olduğunu düşündüğünüz sırada hemen oraya koşan bir polis veya zabıta, kanun görevlisi derhal otomobilin içinde gördüğü bu süslü bey ve hanımlara karşı, (25) "Zararı yok, yolunuza devâm ediniz efendim! Bir kaza... Önüne ardına baksaydı... Ne yapalım, sersemliğinin cezası," diyerek orada kanlar içinde can çekişen bir Türk anasına son hizmetini yerine getireceğine zengin süslü bey ve hanımlara yağ çektiğine şahit olursunuz.

Kafkas sınırında kış gelmiştir, ulaşım imkânları kesilmiş alaylar, deli bir kumandanın keyif ve isteğiyle vakitsiz, ölçüsüz, ke-

şifsiz, lüzumsuz bir emri üzerine giriştiği bir savaştan hezimete uğramış perişan bir biçimde ricat ederek (geri çekilerek) karlarla örtülü tepeler arasına sığınmış kalmıştı. Kumandanlar, subaylar her çareye başvurarak konaklama yerlerinden yardım istiyordu. Artık son katırı son beygiri yiyerek kemirecek ne kök ne ağaç kalmadığı halde, arkada bu ordunun nam hesabına gıda temin edip göndermekle görevli olan levazım başkanından son nokta deniz kenarındaki konaklama yeri komutanına kadar bu levazımcı, noktacı, menzilci (konaklama yeri sorumlusu) ve özetle milletten zorla alınan bu erzakı orduya vermeye mecbur ve görevli olan bu kişiler ne yapıyordu? Deniz sahilinde bir kasabada ambarlar doludur, stoklar yeterlidir. İşte oradan kar tepeleri altında ağaç kemiren bu askere gıda maddeleri gönderilecektir. Harıl harıl yanan bir sobanın ısıttığı bir odada mükellef sofra kurulmuştur. Levazımcı, menzilci, noktacı (pek o kadar memuriyet rütbelerini iyi bilemiyorum) beyler, Tekâlif-i Harbiye ile zorla alınıp da evlere dağılan şampanya, şarap, rakılarla kafaları kızışıp ısınmış, sonra şuraya buraya serilmiş siyah havyarından balık yumurtasına kadar israf içinde yüzerler. O sırada İstanbul'dan Erzurum-Kafkas cephesinden iki telgraf gelmiştir: Sedidü'l-mal (?) ve derhal gıda maddesi gönderilmesini emretmektedir. Bu emirler dışarıda iltimas ve yanaşma yoluyla yanlarına yerleştirilmiş ikinci üçüncü derecedeki memurlara bildirilirken şimdi şu ılık hücrenin ortasında nefis yemekleri yeme zevkini bırakıp da ötede; sınırda otlayacak bir ot, kemirecek bir ağaç bulamayan askerin yanmış, sakinleri kılıçtan geçmiş, boş kalmış bir köyde buldukları üç köpekle dört kedinin kemiklerini dehşet verici bir diş hücumu ile nasıl sıyırdıklarını düşünmeye tenezzül etmek, bu görevi bu namus borcunu hatıra getirmek pek gereksiz ve fazla şeydir. Çünkü şimdiye kadar aptal gibi iki bin kuruşa hizmet etmiş bir biraderin görevinden çekilerek Ömer Akit Hanı'nda açtığı yazıhanede ticaret denilen haydutluğa başladığı için, daha dün hareket eden vapurla kendisine orduya dağıtılmak üzere gönderilmiş iken gâye ve kaynağını değiştirip geri gönderdiği elli çuval pirinç,

yüz teneke gaz, iki yüz çuval fındık ve daha bilmem ne kadar şu, askeri ambar adına konukluğa gelmiş olan eşyanın ulaşmasıyla piyasanın acaba ne kadar yüksek olduğunu, sermayesi olmadığı halde bir tacirin bir eşyadan ne kazanacağını düşündüğü sırada böyle münâsebetsizce levazım başkanının sanki bu dalavereleri bilmezmiş gibi emir vermesi, bilmem Kafkas sınırında sersem birkaç ordu askerinin aç kalmış bulunması onun huzur ve rahatını kaçıran lüzumsuz ve anlamsız işlerdendir.

Zavallı millet!

Mısır fethedilecek! Eczacı Necip'in değersiz oğlu Cemal Paşa ferik (birinci ferik: Korgeneral, İkinci ferik: Tümgeneral) olmuştu. Mısır'ın fethi ile de bu görevlendirilmişti. Arabistan'ı ıslah ve Mısır'ı fethetmek için Şam'da, Halep'te, Kudüs'te, Lübnan'da hükümet kurduğu zaman bu kahramanın sınırsız özelliklerini yazarlarımız abartarak anlatıyordu.

Birçok zavallı Arap'ın, Lübnanlıların elinden zorla alınan ipekler herkese peşkeş çekiliyordu. Cemal Paşa İstanbul'da oturan Osmanlı Padişahı'ndan daha padişah işleri idare ederken Beyrut, Suriye, Halep, Adana valilerini, kaymakamları önünden geçirerek tantanalı cuma selamlıkları yapıyor, kesintisiz Mısır fetih oluyordu. Suriye'nin, Beyrut'un başkaldıran ileri gelenleri Cemal Paşa'nın emriyle asılırken Osmanlı Ordusu Arap taburlarından oluşan kuvvetle Mısır'a yürüyecekti.

(26) Hicaz Arapları İngilizlerle birleşerek Osmanlı hâkimiyetinin artık Arabistan üzerinden kaldırılıp Arap milletinin bağımsızlığı adına hareket ettikleri sırada bunlara karşı gönderilen Cemal Paşa ordusunda dün geçmiş bir öfkenin tatmini için gereksiz yere idam ettiği eşraf ve ayanın milliyetine mensup Araplar da vardı. Kırk sekiz saat içinde yirmi beş kilometrelik bir asfalt yolunu tamamlayamadığı için idam ettiği kaymakam ve başmühendis idam olunmak üzere çağrılan yere gitmiş, tarihte böyle bir deli bulunmadığı için üzülerek emirlerini yerine getirmeye gücü yetmediği için İstanbul'a kaçtığını fakat İstanbul'a ulaştıktan sonra cevap verirken, o aralıksız Arapları Türkleştirmek ve Yavuz'un

saltanat döneminden beri meydana gelmemiş bir toplumsal harikayı, herhalde Yavuz'dan daha Yavuzluk iddiasıyla ortaya çıkan Cemal Paşa meydana getirmek kudretini kendinde buluyor ve İstanbul'dan en seçkin bayan öğretmenleri getirterek okullar açıyordu... Parlak ziyafetlerde bu bayan öğretmenlerle milli sohbetlere girişiyordu. Valilere ikişer bin, hem de altın akçe dağıtıyor ve kendisine sığınanlara, iltica edenlere avuç avuç bahşiş veriyordu. Şu cömertlik, şu Karun gibi bağışları duyan İstanbul'un dalkavukları, eski tanıdıkları en azından bir defa Cemal Paşa padişahlığını ziyarete koşuyorlardı. Her dönen ekol ve gücüne göre bahşiş veya bağış alıyor, nişanlar alıyor, portakal limon naklederek yerine şeker ve gaz götürmek üzere vagonlar alıyordu!!!

Rumeli'nin Anadolu'nun en güzel çocukları Arabistan'ın beyin kavuran bu çöllerinde en kötü şartlar altında yok olup giderken... İngilizlerin elinden Mısır'ı almak üzere hareket buyuran Cemal Paşa İngilizleri baştan başa Suriye'ye getirip soktuktan sonra büyük bir ihtişam ve gurur içinde zafer alayı ile İstanbul'a giriyordu. Haydarpaşa İstasyon'unda İslam'ın Kâbe'sini, Mescidi-i Aksâ'sını, Osmanlı Devleti'nin çok değerli vilayetlerini İngilizlere teslim eden ve kum çöllerine hiç faydası olmaksızın zavallı yarım milyon Türk çocuğunu gömen Bahriye Nazırı (denizlerden sorumlu bakan) Cemal Paşa Hazretleri'ni Sadrazam Paşa, Başkumandan Vekili Paşa, Padişah adına oraya gelmiş bulunan bilmem hangi başyâver, baş mabeyinci ve birçok Cemal Paşa beslemesi savaş zengini karşılayarak "zaferle!" dönüşünü kutluyorlardı!!!

Ertesi gün Tokatlıyan'da bu Yavuz Selim'den daha büyük kumandan olan zata sürekli ziyafetler çekiliyor... İstanbul'un edipleri, hâkimleri, şairleri, düşünürleri o güzel Suriye'yi yarım milyon Türk çocuğunun kanıyla suladıktan sonra teslim eden Cemal Paşa'ya karşı hararetli nutuklar, kasideler övgüler diziyorlardı.

Şimdi Arabistan'ın düşüşü onuruna bu vatan parçasının çöküşü şerefine davetten davete koşan Cemal Paşa, Yavuz gibi yal-

nız karada değil, Turgut gibi denizde de müstesna bir kaptan olduğunu ispat için Tersane sarayına taşınmıştı. Paşanın dâiresi Saray-ı Hümayun kadar harcama yapıyordu... İstanbul sokaklarının her köşesinde değnek bacaklı, çukura batmış gözlerinde hayat ışığı sönmek üzere bulunan binlerce yavrucak... Babalarını Cemal Paşa'nın cinneti Cennet'e göndermiş biçareler paçavralara sarılarak bir ölü eli gibi uzanan kamış kadar çıplak ve ince eliyle bir yudum ekmek dilenen sinek vızıltısından güç işitilen sesi karşısında herkes şaşırmış ve şu anda en azından yüz tanesi Edirnekapı'da mezar yerine bir çukura atılmak üzere olduğunu görürken, Cemal Paşa'nın kümeslerinde daha semiz hindi, tavuk, kaz, ördek yetişmesi için hayvanlara verilmek üzere çuvallarla pirinç geliyor ve kümeslere dökülüyordu.

Arabistan, Osmanlı idaresine pek ağır yük olduğu için Cemal Paşa bunu usta bir bıçakla kesip attıktan sonra Batum fetih olunmuştu. Paşa hazretleri bu gibi fetih olunan yelere seyahat edip ziyaret tenezzülünde bulunuyorlardı. Derhal hazırlanan muazzam ve mükemmel bir biçimde süslenmiş bir vapurla en az İkinci Abdülhamit kadar beraberindeki hizmetkârlarıyla, dalkavukları ve samimi dostlarıyla birlikte yeni tebaayı (halkı; vatandaşları) lütuflandıracaklardı.

(27) Cemal Paşa dönerken vapurun ambarları İstanbul'da elli dirhemi binlerce genç kadının fuhşa düşüş sebebi olmuş, yüz binlerce zavallı ailenin ev eşyasını sattırmış olan gaz tenekeleri ile dolu bulunuyordu.

Vatan her taraftan düşman hücumuna uğramıştı. Artık Arabistan'dan, Kafkas'tan ümit kesilmiş, şimdi İngilizler Araplarla birleşerek Irak ve Suriye'den... Ruslar Erzurum'u, Trabzon'u alarak Sivas'a doğru yürürken hâlâ genel karargâh istihbarat dâiresi halka zafer müjdesi veriyor, hemen her hafta yalancı bir zaferin kutlaması için polisler, jandarmalar, komutanlar, zorla sokaklara, dükkânlara bayraklar astırıyorlardı.

Erzurum düşmüştü; Anadolu'nun Rus seferinde kadınlarıyla, kızlarıyla vatanı savunan kahramanlar diyarını Rus-Ermeni

orduları çiğnemişti. O gün Erzurum'un bahtı kara halkı, Ermenilerin baltaları altında ezilirken... Şerefli kadınları ırz ve namuslarını yırtmaktansa can vermeyi tercih ederken, Almanlar da Bükreş'e girmişti ve İstanbul'da Erzurum'un düşüşü şerefine Bükreş'in istila felaketine sokaklar donatılmış, bayraklar asılmış ve polisler Bedri'nin, Azmi'nin bu amansız yardımcıları her tarafa koşarak derhal şehri bir Türk şehrinin felaketi adına donattırmışlardı.

Artık ordu aç kalmıştı. Siperde bir avuç bulgur değil biraz kurtlu bakla, arpa bulmak bir başarı idi. Ada'da İttihat ve Terakki beslemeleri, binlerce sonradan görme ne idüğü belirsiz köleleri, neşe ve coşku içinde, bolluğa gömülmüş, zevkten kendinden geçmiş bir biçimde yaşıyordu. Halkın, ordunun hakkı olan erzak (gıda maddeleri) şurada birkaç kişi tarafından saçıp savrulurken düşman da ülkeye saldırıp duruyordu. Makriköyü'nde (Bakırköy) halk aç kalmıştı. O gün ekmek şu yere vurunca üç gün sıçrayacak kadar taş kesilmiş, rengi bozuk, kaç çeşit toprak maddesi ve süprüntüden yapıldığını, yapan iaşecinin bile unuttuğu vesika ekmeği gelmemişti. Halk ağlıyor, tepiniyor, bağırıyordu. Öteden bir araba görünür... İçinde henüz dumanı tüten kar gibi francalalar, buram buram misk gibi kokarak bu aç halkın boş midelerini kıtam (?) ettirerek (guruldatarak) konağın aşçı kapısından içeri girerken harem kapısından süslü ve kokulu otomobiline atı üzerinde gelerek çıkan Harbiye Müsteşarı Paşa Hazretleri, şuraya yığılmış zavallı ve aç halkın ortasında onlara hakaret dolu, tenezzül etmeyen ve aşağılayıcı bir bakışla bakarak, tam anlamıyla gurur ve kibir içinde Savunma Bakanlığı'nı şereflendiriyorlardı!

İstanbul, hele Türk halkı açlıktan kırılıyordu. Ancak akşam ezanından sonra Beyoğlu'na çıkınız. Fuhuş yatağına çarşaf yerine yüzerlik banknot döşeyerek yatan güzide orospuya, sigarasını beşlik banknot tutuşturarak yakan savaş zenginlerine rastlardınız. Dün üç yüz kuruşlu stajyer bir teğmen, bir gümrük memuru iken bu gün iaşeye, topal levazımcıya çatarak şimdi Erenköy'de süslü bir köşk, Ada'da müstesna bir yazlık, Boğaziçi'nde mükem-

mel bir yalı ve nihayet Şişli'de büyük bir konağın dördünü birden kira ile tutarak mevsim mevsim safa süren, her birinde mezesini ayrı ayrı yaşatan... Arabada, otomobilde oturuşunda bile sonradan görme olduğunu derhal anladığınız adamların bütün bu saçıp savurması Kafkasya'nın buzlu dağları, kanı donduran kar tepeleri altında, bir sıcak su bile bulamayarak deste deste ölen... Arabistan'ın cehennemi havası elindeki tüfeğin demirini dahi eriten bir ateş kesilerek susuzluktan, açlıktan küme küme kırılan Rumeli-Anadolu yavrularının çalınan nafakası, ekmeği pahasına yapılıyordu. O zaman Bakanlar Kurulu, Fındıklı'nın süslü sarayında kendilerinden her şey gizlenen Milletvekillerine zaferden dem vuruyordu. Akşam evine dönünce ılık bir salonun süslü ve beyaz sofrasında neşe ve zevk içinde karınlarını doyuruyorlardı.

Hele eleştiri bir küfürdü... Hattâ ufak bir işarete bile cesaret eden derhal hangi yaşta olursa olsun ilk ateş hattına gönderilmek şartıyla ve cepheye gönderilme emriyle karşı karşıya kalırdı.

Cemal Paşa, sokağa çıkarken iki sıralı halkın köpekler gibi dört ayaküstü yere kapanarak bir zamanlar Çin imparatorları gezerken Çinlilerin yaptığı gibi neden yapmadığına adeta hiddet (28) ediyor, öfkeleniyordu... Bu köpekler, bu sürüler Cemal Paşa Hazretleri'nin istek ve arzularını tamamlamak için yaratıldıklarını neden anlamıyorlardı? Bu millet bu halk ve nihayet bu sürü neden anlamıyordu ki İttihat ve Terakki bu ülkeye hürriyet, Meşrutiyet getirmiş, baykuş devrine son vermişti. Öyleyse şan onun, şeref onun, hayat onun, vatan onun, devlet onun, millet onun ve her şey onundu. Huzurunda bir halk, bir köle sürüsü vardı. Kimin ne hakkı ve haddi vardı ki tenkit içeren bir ses yükseltebilsin.

Rumeli'de, Anadolu'da artık nüfus kalmamıştı. Son Arabistan seferine Yıldırım Ordusu mu ne karın ağrısıdır bir ad takarak Başkumandan vekilinin sevk eylediği Ahret'e giden son kafileden sonra şimdi köyleri göz önüne getirelim: Ben gezdim ve gördüm... Tabii saygıdeğer okuyucularım da görmüştür. Çevresinde artık ağaç bile kalmamış hayata veda ederken hayata ait nesi varsa hepsi birden kurumaya başlamış... Bir çamurlu yoldan

köyün kenarına yaklaşırsınız, köyün kenarında hayvan leşlerinden burnunuzu düşürecek bir koku, bir iğrenç manzara ile içeri girersiniz. Kerpiçten ya da çitten örülü duvarın boyuna kadar yol baştan başa insan, hayvan pisliği ve çamurların karışması ile, diz kapağına kadar çıkan bir bataklık haline gelmiştir. Ötesinde biraz daha çukur yerlerinde birikmiş yeşil, mor kokuşmuş sular üzerinde binlerce haşere yüzer. Duvara yapışık güya kapı işini gören iki çürük tahtanın altından sürekli pislik akar. Yalnız her iki güya duvar kenarına ikişer üçer adım ara ile birer büyücek taş konulmuştur ki bunların üzerinden atlayarak yürüyebilirsiniz ve cambaz gibi yürümek gerekir; küçük bir dengesizlik o pisliğe düşmenize neden olur.

Köy içinde hiçbir erkek bulamazsınız... Yalnız elliyi güç geçen ve bazen seksen yaşlarında hayatın bütün acılarını çektiği her halinden belli olan tek tük adam da şu bütün erkekleri sınırlara koşturulmuş köyün ıssız çevresinde, sürülerle genç ve yaşlı kadının arasında şaşkın, keder içinde cami duvarının kenarına çömelmiş sigarasını çekerken, hattâ sizin oradan geçtiğinizden habersiz, dalgın ve anlamsız gözleri ile çevreye bakarken uyuklar durur.

Bir gün Lüleburgaz kaymakamı Sabri Bey'in yanındaydım. Hemen üç yüz haneye yakın Musabeyli Köyü muhtarlarını hükümet istemişti. İçeri üç yaşlı kadın girdi. Kaymakam,"Ne istiyorsunuz?" diye sordu.

"Bizim köyün muhtarlarını istemişsiniz ya!"

"Eh nerede muhtarlar?"

"İşte geldik!"

"Ben muhtarları istedim. Mühürleri değil."

"A Efendi, bizim köyde erkek var mı ki! Beş bunak ihtiyar kaldı... Onları köyün ortasına oturturuz. Köyü beklerler. Biz tarlaya gideriz. İşte muhtar biziz."

Bu bir ibret levhası idi.

Sonra...

Bir yıllık zorlu yorgunlukların ürünü olan harmana getirebildiği hububatın öşrü; onda biri, bir misli iki misli iaşesi elin-

den alınırken kadınlar, kadınlar ve yalnız kadınlar bir taraftan sınırda kim bilir hangi bilinmeyen hendeğin dibinde kemiklerini gizleyen koca veya genç çocuğunun hasretiyle tutuşurken, burada tam bir sene geceli gündüzlü ve artık Tekâlif-i Harbiye'ye alınan hayvanlarından da yoksun olduğu halde, bir tek eşeğiyle ve çapasıyla ekip yetiştirdiği şu buğdayı veya arpayı da elinden alarak hiç olmazsa ta uzaklarda din, devlet ve namus uğruna çarpışanların midesine gidebileceğini düşünerek bundan manevi bir teselli bulmak isterken bu alınan onda birin, iaşe ürünlerinin İstanbul'da iaşeye mensup yüce kişilerin neşe ve zevki adına israf edildiğinden habersiz zavallı Türk kadınları yaşlı gözleriyle hâlâ tevekkül içinde, hâlâ sabırlı, yine çalışır, çalışır, çalışır ve nihayet!... Kışın şiddetli günlerinde yakacak bir damla gazı olmadığı için karanlıkta oturur, ocakta çıtırdayan mısır koçanından ibaret bir ateşin ışığı altında bir çift çorabı, iki dizlik örmeye uğraşır... Bunu ve tavuklarından topladığı yumurtayı şehre götürmek üzere ertesi gün yola çıkarken bunlara ya jandarma erleri (Tekâlif-i Harbiye) (29) adına el koyar ya yolları tutmuş asker kaçakları soyar. Eğer kasabaya inmek nasip olursa biriken para bu kez vergi adı ile zorla alınır.

Sonra siz Mısır fatihinin süslü otomobillerde gezdiğini ve saray önlerinde hindilere pirinç verdiğini bilirsiniz ki bu zavallı köylü kadınlarının; kocasını, babasını, evladını askere göndermiş olan bu Türk kadınlarının verdiği vergi ile, zahire (hububat) ile devlet savaşıyor, Millet Meclisi kontrol ediyor, ancak ötede Batum'a seyahat buyuran Cemal Paşa'nın yalnız bu şahane gezilerinde yemek masrafı olarak Tokatlıyan'dan getirtilen özel aşçı topluluğuna yirmi bin lira verdiğini de işitirsiniz!... İşte devletin ileri gelenleri! Gaipten haber veren bu "mübarek!?" kişiler, savaşı bu şartlar altında kabul etmişlerdi...

Ermenilerin Hıyaneti

Çanakkale'de sayısı bilinmeyen Türk çocuklarının şehitlik mezarını kazarak defedilen düşman, Arabistan'dan, Kafkas'tan amansızca saldırırken bu keyif ve istek için sadece Almanların uğursuz elinde bir oyuncak gibi kalmak üzere yapılan savaşta bizim güya genel karargâhımız Romanya'ya, Galiçya'ya, Makedonya'ya, İran'a Türk alayları gönderiyordu... Düşman vatana girmişti . Vatan evladı vatanın dışında Almanların, Bulgarların, Avusturyalıların başarısı için savaşıyordu. Vatan yıkılıyordu. Orduyu beslemek için ülke halkı soyuluyordu ve ordu ise açlıktan kırılıyordu.

Bir nokta yüzbaşısı tanıyorum; bunlardan benim gördüğüm yüzü aşkındır. Her akşam mutlaka sofrasında, kasabada toplanan yedi sekiz Yahudi kontratçı, tüccar, dalkavuk Yahudi kızlarıyla, karılarıyla bulunur, kasaba halkı açlıktan kırılırken onlara şampanyalar açar ve ziyafetler çeker, kafalar kızışınca kumar masası kurulur ve bu yüzbaşı efendi bu Yahudi sürüsüne para verir. Bu adamın maaşı en fazla iki bin kuruş kadardır. Mütareke zamanında bir lastikli arabaya böbürlenerek kibir içinde kurulmuş bir yüzbaşı gördüm. Birine sordum, Bahtiyar Hanı'nda Yunanlılarla ortak bir ticarethane açıp seksen bin lira sermaye koyduğunu söylediler. Buna bilmem Başkumandan Vekili Paşa Hazretleri ne buyururlar?

Düşman bütün gücüyle yüklenerek dehşet verici, dayanılmaz bir baskı ile ordumuzu yerinden oynatmak üzere idi. O gece ateş cehennemi bir şiddet kazanmıştı. Gökyüzünden çelik, demir yağıyor... Semadan her yıldız bir yıldırım gibi yere iniyordu. Sabaha yakın ateş güç yetirilemez bir biçimde artmıştı ki harekâtı idare eden kumandan, grup kumandanını telefonla arıyor, telg-

rafla soruyor, özetle Bağdat'taki komutan Halil Paşa aranıyordu. Mecburen bir kurmay binbaşıyı Bağdat'a gönderdiler. Genel karargâh yapılan konakta ne Halil Paşa, ne savaştan sorumlu diğer kurmay başkanı ve yâverleri vardı. Telefon başındaki erler şaşkındılar ve Paşa'yı bulamıyorlardı.

Paşa ise belediye başkanı ve ayrıca beş kişi ile birlikte her akşam bir yerde düzenledikleri zevk ve safa âlemlerinden birindeydi. Binbaşı nihayet bir polisin yol göstermesiyle Halil Paşa'nın zevk yuvasını buldu. Subay şafak sökerken buraya girince karşısına bir salon çıkmıştı: Geniş bir masanın üzerinde bütün gece devam etmiş bir içki ve eğlence meclisinin artıkları dağılmış, dökülmüş rakı kadehleri, devrilmiş sürahiler, bin türlü meze tabakları sürünüyor. Şurada şampanya şişeleri kırılarak beyaz örtünün üzerinde bir gölcük yaparak yayılmış... Sandalyeler, koltuklar devrilmiş ve yanında iki firkete (toka) düşmüş... Beride al bir kurdelanın ucu bir meze tabağının altına sıkışmış açık pencereden gelen rüzgârın etkisiyle uçuyor... Yanda yüzüstü bir kanepede sızmış iki subay... ortada yere uzanarak kalmış bir-iki sivil efendi ve nihayet ta şu ileride şimdi cehennemler kusan ateşin altında çırpınan ve kumandasız kalmış ordunun ne yapacağını bu ordunun kumandanına sormaya gelmiş olan kurmay subay şu rezil manzara karşısında üzgün ve kıpırdamadan dururken yandaki (30) odadan perişan kıyafetle çıkan mahmur ve sarhoş gözlerini ovuşturan genel karargâha mensup yüksek rütbeli bir subay soruyor: "Vay azizim sen misin? Paşa bütün gece uyumadı. Henüz yattı, şimdi bilmem uyandırmak uygun mu? Hele ne lazımsa bana söyleyiniz. Kalkınca ben arz ederim."Ancak şurada zevk ve safa ile bir sürü orospu arasında geçmiş bir gecenin enkazının ortasına yuvarlanmış Paşa'nın kırmızı çuha üzerine sırma işlenmiş kalpağı, bu Paşa'ya şimdi hiçbir şey söylenemeyeceğini anlatmak için konmuş bir ilan hizmeti görüyor ve Paşa da zaten içeride yatağa atılmış bir fahişenin keskin ter kokusuna karışmış pudralı kolları arasında horluyordu.

Subay yaşla dolu gözlerini eliyle örterek bu kara bahtsız sefahat yuvasından uzaklaşarak kendisini boğan bu havanın ağırlığı altında nefesinin kesilmesini önlemek için dışarıya atılmak ve bir eliyle boğazını ovarak kaçmak istiyordu. Parlak ve hareketli bir Bağdat güneşi Dicle'nin bulanık sularını yaldızlayarak yükselirken derinden derine müthiş uğultularla gelen top sesleri subayın kulağına güzel Irak'ın ölümünün ağıtı gibi geliyordu. Ordu perişan durumda kaçarken Ordu Kumandanı Halil Paşa'nın ilk emri meşhur fahişe "Film"in selametle Musul'a ulaştırılmasından ibaret olmuştur. Ötede beylerin, subayların, memurların haremleri, uygar İngiliz Ordusu'na destek vermiş intikam arayan vahşi Bedevilerin saldırılarına terk ediliyordu. Fakat kumandan paşanın seçkin metresi "Film"in "namusu!" kurtarılmıştı!

Erzurum düşüyordu. Anadolu'nun bu kahraman şehri... Doksan Üç Rus seferinden bilindiği gibi en az erkekleri kadar vatansever kadınları, kızları ve kahraman erkekleri ve dünyalarından daha değerli yiğit Erzurum düşmana terk ediliyorken var olan bütün nakliye araçları ile kadın ve çocukları Ermeni katliamının kanlı uygulamasına terk etmeyerek götürmek en doğal bir davranış olduğu hâlde otomobiller, kamyonlar adı geçen kişinin pek meşru bir yoldan topladığı ve bugün İstanbul'daki devlethanelerini baştan başa süsleyen kilimler, Acem halıları, İran seccadeleri ve benzeri kıymetli eşyayı her şeyden; kadınların, çocukların ırz ve hayatından önce taşımak için emir almışlardı. Başkumandan vekili de bu büyük hizmeti derhal ödüllendiriyordu. Erzurum'u; o güzel vilayetin kahraman çocuklarını Ermeni çetelerinin kanlı bıçaklarına terk eden kumandan paşayı şanlı Birinci Mecidiye Nişanı'yla onurlandırıp savaş madalyasının altınlı parçası ile yüceltiyordu.

Ermeni tebaası hıyanet etmişti. Ordunun erzak kafilelerini vuruyordu. Rus Ordusu'nda bizim ailelerimiz de silah be dest ihanet-i hareket ediyorlardı. Artık bu hain halk için yapılacak bir iş kalmıştı: Zarar vermelerine engel olmak.

Bunun için askeri hükümet bunların savaş alanlarından tamamıyla naklini istedi. Buraya kadar söylenecek hiçbir söz yoktur.

Hatta savaşta hıyanette bulunanlarını divan-ı harbe vererek hak ettikleri cezaya çarptırılmaları gerekirdi. Bunların hepsi güveni kesinlikle kötüye kullanmıştı, istisnasız Ermenilerin kadın, çocuk hepsi, hepsi Türk milletine düşman ve vatana düşmanı sokmak için aşırı istekli ve bunun için ellerinden geleni yapmakta ve yapmaya da hazırlanmakta idi. Bunların hepsi kanun önünde zanlı idi. Valiler, mutasarrıflar, kaymakamlar ve İttihat ve Terakki müfettişleri ve bir sürü askeri ve mülki memur ile halktan İttihat ve Terakki'ye mensup olan ve sonra bunlara katılan çeteci unvanlı serseriler ne yaptılar?

Ermenileri kadınları ve çocuklarıyla yerlerinden oynattılar. Bir kargaşadır başladı. Detaya girmeye hiç gerek görmüyorum. Ermeni mallarını hak etmeyenlere dağıttılar. Tasfiye komisyonları adıyla kurulan heyetler işe girişti. Her yerde ve dâimâ alçak ve yoksul kalmaya mahkûm her ülkenin en aciz, çekilmez, hırsız ve uğursuzları Ermeni malıyla tıklım tıklım şiştiler... Valiler, mutasarrıflar, kaymakamlar, hele (31) hele jandarmalar, defterdarlar, muhasebeciler, mal memurları, hatta müftüler, hatta kadılar bile Ermeni malından yalandılar, yağlandılar. "Lakin iş Allah taksimi idi!" Kimine çok kimine az düştü!

Gönül isterdi ki, savaşta galip veya mağlup sona erdiği zaman bütün dünyaya karşı biz en yüksek ve en gür sesimizle şöyle bağırmalıydık:

"Biz haklıyız!!!"

Her vilayet merkezinde, sancakta, kazada, köyde, sorumlu hükümet memurları tarafından mühürlenmiş, jandarmasıyla korunmuş evler, mağazalar, dükkânlar, bankalar, kasalar, depolar ve özetle kanunen cezâ gören Ermenilere ait ne varsa hepsi olduğu gibi duruyor. Kapıları açınca İngiliz'e, Fransız'a, İtalyan'a, hele Amerikalıya haykırılacaktır:

"İsyan etmiş bir halk, orduya hıyanet eden bir ahali, orduya davet edilmiş eline namusuna güvenilerek verilen silahla vatanına; kendi ordusuna kurşun sıkmış bir asker, ülkenin kanunları gereği kurşuna dizildi. Bir tek ferdi bile kalmadı. Şu gördüğünüz

beş yüz bin mezar işte bu hainlerin Allah'larından af dilemek üzere yattıkları yerdir."

Bunlar kadar hıyanete katılan kadın ve çocukları da işte şu garnizonlarda bugüne kadar bakıldı, zararları sınırlandırıldı.

Fakat işte malları mülkleri, bir iğneye kadar her şeyleri burada... Buyurunuz. Kapıları açınız, buradan çıkarılırken nasıl bırakmışlarsa öylece kalmıştır. İçinde zamanla bozulan varsa onu kendi uğursuz ve günahkârlıklarına borçludurlar! Galip ve zaferle savaştan çıkmış olsaydık biraz daha kıskanarak ve saygıyla bakacaktılar... Yenilmiş olarak çıkınca da Loyd Corc Avam kamarasında "Katliamcı Türklerle ilişkiye girişmek, bu kanlı elleri tutmak" şeklindeki alçaltıcı cümlesini ve Lord Sesil de Birleşmiş Milletler de "Bu katiller" biçimindeki hak edilmemiş sözünü savuramayacaktı. Bunun aksine ülkelerinin kanunu gereğince haklı davranmış namuslu insanlar diyecek ve bu temiz hareketimiz karşısında saygıyla eğilecekti!

Bir gün ayan üyelerinden eski Adalet Bakanı İbrahim Sahip Bey'in yanına oğlu Kenan Bey gelir:

"Kenan, şu bizim köyde dolaşan delikanlı kim?"

"Şirket vapurlarından Eyüp Kaptanın yetiştirmesiydi. İhtiyat subayı oldu. Şimdi iki otomobili, Ada'da köşkü, kotrası var."

İbrahim Sahip kendine has bir tevekkül tarzı ile:

"Allah Allah, bu nasıl iş?"

"Nasıl olacak? İaşe işine memurdur. Savunma Bakanlığı'nda meşhur Muhittin Bey'in harem tarafından akrabası imiş."

İbrahim Sahip Bey bu maskaralığı Enver Paşa'ya Allah rızası için anlatmıştır. Biraz arası geçince bir gün ....Bey babasına :

"Maşallah bizim iaşeci yedeksubay Eyüp Kaptan'ın yetiştirmesine büyük bir iyilik yaptınız?"

"Ne oldu! Ben onu Enver Paşa'ya söylemiştim, hattâ adını cüzdanına kaydetmişti. Ne olacak şimdi bedava askerlikten kurtuldu, levazıma kontratçı oldu... Artık ibret alınız. "(32) İbrahim Sahip Bey'le meşhur Peyker (Pınar) mağazası gerçek sahibinin dostluğu vardı. Savaş zamanında Peyker ülkeyi terk ederken İbrahim Sahip Bey'e gelmiş:

"Beyefendi, bizim mağazalarda bırakılan adamlar eğer problemle karşılaşırlarsa size başvuracaklardır. "

"Pekâlâ!"

Bir gün mağazaların direktörü İbrahim Bey'e başvurur:

"Efendim, şu mağazaların hepsini sizin üzerinize devredelim. Bizi polisler çok sıkıştırıyor. Mesela senelerden beri mağazalarda müstahdem olanları birer bahane ile kovmamızı istiyorlar."

"Ben öyle işe karışmam, ancak böyle şey olmaz. Ben gerekeni söylerim," demiş ve gerçekten polisi ilgilendirmeyen mağaza işine karışmamalarını ilgililere rica yollu söylemiş. Aradan biraz geçince müdür yine gelmiş:

"Aman efendim bizim mağazaları bütün mühürlediler." İbrahim Bey kulüpte haksız kazancı engelleme sultanı Hüseyin Cahit Bey'e durumu arz etmiş:

"Haberim yok ama bir kere inceleyeyim," buyurmuşlar. İki gün sonra Hüseyin Cahit Bey:

"Evet, mağazalarda bulunan kumaşları esir İngilizlere elbise yaptırmak üzere İspanya Başkonsolosluğu'na teslim etmiş. Halbuki bizim ihtiyacımız var. Biz İspanya Konsolosluğu aracılığıyla buradaki İngilizler için gereken kumaşın İngiltere'den gönderilmesini istedik. Şimdi bu kumaşları teslim etmek doğru olmadığı için mağazaları kapatılmıştır."

İbrahim Sahip Bey de pek uygun olan bu hareket üzerine böyle uygunsuz davranmamalarını ve hemen kumaşları İspanya Başkonsolosluğundan geri almaları konusunda kendilerini uyarmıştır. Nihayet iki gün sonra Peyker mağazalarının bütün malları ve eşyası ile Refik Hıfzı Bey'in malı olduğu anlaşılır. Çünkü Genel Merkez'in umumi kâtibi Mithat Şükrü Bey'in akrabasından olan Refik Hıfzı Bey'e mağazalar Haksız Kazancı Önleme Kurumu'nun emriyle devir olunmuştur. Acaba İspanya Konsolosluğu'na giden çuhalar (yün kumaş) ne oldu? Ya Peyker'in mallarını Refik Hıfzı Bey nasıl aldı? Yoksa arada bir akrabalık mı vardı? Orasını tabii o zamanlar Beşinci Sultan Mehmet Han rahmetliden daha büyük padişah olan Mithat Şükrü Bey'in korku veren heybetli görünüşüne sormalıdır!

Savaş zenginleri, oh bu alçak ve namussuz gürahuna daima şüphe uyandıran yerlerde; Beyoğlu'nda, Ada'da rastlarsınız.

Tokatlıyan'da köpeğine biftek yedirirken... Potinlerine düğme yerine pek adice pırlantalar dizdirirken... kahvede çalışan bir garsona ne kadar zengin olduğunu anlatmak için on kuruş kahve parası ve beş yüzlük bir banknot bahşiş verirken... Akşam bir hangi genelev patroniçesine öfkeyle mahallede ne kadar genelev sermayesi varsa hepsinin gece ücretlerini vererek o geceye mahsus genelevleri kendi nam ve hesabına kapatırken... Ada ve Beyoğlu'ndaki bilmem hangi kumar oynanan kulüplerde on beş bin liraya bir kâğıt çekerken... İstanbul'dan Viyana'ya yolculukta zeytinyağlı dolmadan fıstıklı baklavaya kadar yaptırarak aşçısını da beraber götürürken şehir kıvranıyor, ordu bozuluyor, halk ve asker bir dilim ekmeği bir sıcak sade suya çorbayı bulamıyor ve ötede de savaş meydanlarından en gürbüz, genç Türk nesli açlığın ezici darbesi altında lüzumsuz yere ölüyor... beride de şehirler, kasabalar, köy mezarlıklarını, kara bir çöküşün kahrından kurtulamayan kadınlar, sütsüzlükten yavrularını besleyemeyen genç anneler ve yüz binlerce çocuk; çocuklar, çocuklar, çocuklar dolduruyordu.

Sonra... Sonra...

İzmir Valisi Rahmi Bey, İstanbul'da Beyoğlu'nda o sırada sonradan görmeleri çıldırtan Avusturya Operet kumpanyasındaki, Meyloviç ismindeki kadını İzmir'e aldırarak her gün (33) uçak saldırıları altında tehdit edilen halka biraz da seyirle vakit geçirtmek istiyordu. Kumpanyaya özel memur; davetçi gönderiyorsa da amaç sadece birkaç zevk gecesi yaşamaktan ibâretti.

Derhal polis müdürlüğüne bağlı siyasi polis müdürlüğü, genel karargâha, kumpanyanın karanlık davranışını, aralarında casus olma ihtimali bulunduğunu resmen bildiriyor, resmen hareketlerinin engellenip tevkif edilmesini Savunma Bakanlığı'na yazıyordu.

O sırada Enver Paşa dışarıda ve Cemal Paşa Savunma Bakanı Vekili idi! Cemal Paşa sanki resmen engel olma isteğinden ha-

berdar değilmiş gibi kâğıtları sakladıktan sonra Meyloviç'i kumpanyasıyla birlikte Rahmi Bey'e göndermiştir.

Üç gün sonra Sarayburnu'nu dönen bir savaş gemisi Bahriye Nazırı Cemal Paşa Hazretleri'ni (dolaşıp teftiş yapmak için) Bandırma'ya götürüyor ve orada hazırlanan özel bir tren bu zatı terbiyeli ve saygın maiyetiyle birlikte alarak ve vagonlar buzlu kasalar içinde içecek ve yiyecek dolu olduğu halde İzmir'e ulaştırıyordu.

Orada ise Meyloviç'in dahil olduğu bir aşk meclisinde Rahmi Beyefendi ile birlikte vilayetin, askerin durumu dolaşılıp teftiş edildi.

İstanbul ve bütün padişahlığı "iaşe" teşkilatı patlayacaktı. Ordu sınırlarda, halk kasaba ve köylerde kırılırken bu zalim teşkilat ne yapıyordu? Rumeli-Anadolu üreticilerinin bütünü kadındı. O sevimli ve cesur Türk kadını ... Sen hayatın hiçbir lütfünü, hiçbir okşama ve iltifâtını görmeyerek beyin kavuran güneş altında bir sene yüzüstü uğraşarak, şimdi sınır boyundaki kocanı, evladını, kardeşini beslemeye çalışırken beride iaşe örgütü, sana, hatta sabanına koştuğun hayvan kadar bile hak vermeyerek ne yapıyordu biliyor musun?

Dinle! Ve ey geleceğin anneleri ibret alınız!

Bütün öşürler (tarlalardaki üretimden alınan onda bir vergi) orduya verilmişti. Başka bir misli iki misli adı altında kanunla belirlenmiş bedel karşılığında halktan iaşe alınmak üzere bir kararname yapılmıştı. İşte alçaklık ve edepsizlik buradan başlamıştır.

Bu misiller (yani birkaç misli alınan vergiler) bedelsiz (karşılıksız, ücretsiz) olarak alındıktan ve paraları valiler, kaymakamlar, iaşeciler tarafından bol bol çalındıktan sonra çiftçinin elinde ne tohumluk ne de yemeklik bir şey kalmıyordu. Bunun üzerine misiller istenmeye başlandı. Halk olmayan bu misilleri ne ile ödeyecek idi? Yoktan ne çıkıyordu? Fakat iaşeciler ellerindeki tahrip araçları ile dikilmiş Türk kadınlarından bunu istiyorlardı. Var olmayanı vermeye doğal olarak güç yetmiyordu. İşte o zaman

dayak altında öldürülüyor, zavallı savaş cephesinde vatan ve namus için can veren Mehmet'in karısı, bu yakıcı saldırı altında eziliyor ve bunların evleri, diğerlerine etkili bir ibret olmak üzere dördüncü ordu kumandanı Cemal Paşa'nın sayesinde bahriye muhasebecisi Tevfik ve İzmit Milletvekili Ziya Beylerin emriyle yakılıyordu. Ayıntab'ın (Gaziantep) fıstık ihraç etmesi yasaklanmıştı. Çünkü iaşe idaresi fıstık, pekmez alacaktı. Fıstık yığılmış, pekmez birikmişti. Bir gün Halep'in ünlü orospularından Afife Hanım elinde ordu kumandanlığından yazılmış ve İaşeden vize olunmuş bir emir ile Ayıntab'a geliyor fıstık ve pekmez ihraç etmeye izinli bu orospu; zavallı Türk analarının bunları üretmek için döktüğü alın terini hiçe sayarak sevk ettiriyordu. Halbuki bunlar ordunun namuslu evladını beslemek için ihracı yasaklanmış ve ordu adına iaşeden alınmıştır...

(34) Lübnan'da, Suriye'de çok ipek yığılmıştı. Çıkaracak yer, yani çıkış noktası olmadığı için ipekler evlerde kalmıştı. İpekten dinamit yapıldığı için ordu namına bunlar alınacaktı ve hırsız levazımcı Topal para verilmeyecekmiş gibi fiyat bildirmişti. Ondan sonra Dördüncü Ordu işe başladı! Başta bir subay yanında otuz silahlı adamla Lübnan'da, Suriye'de her ipek yetişen köyde birer asi haydut müfrezesi (küçük asker topluluğu) dolaşmaya başladı. Artık ipek bulunduğu sanılan evler birer birer basılıyor, denk denk ipekler toplanıyordu. Ve eli böğründe gözü yaşlı kalan fertlerine yokluk ve lanetten başka bir şey kalmıyordu. Bu ipek işini Bahriye Muhasebecisi Tevfik ve İzmit Mebusu Ziya adında iki yaratık idare ediyordu. Beyrut Valisi Azmi ile Arabistan'da Firavunca tapınak kurmuş olan Eczacı Necip'in değersiz oğlu Cemal Paşa!!!

İpeğini vermemek için kaçıran köylünün evi derhal yakılıyordu. Bu günahı bütün Osmanlıların genel vekâletini üstüne almış Osmanlı Millet Meclisi üyelerinden birisi işliyordu. Şimdi ordu adına Topal İsmail, kanlı, alçakça zorlayıcı araçlarla ve haince yollarla halkı geniş ölçüde soyarken, ötede iaşe teşkilatı da bu perişan yıkıntıların ortasından kendi kanlı payını istiyordu. To-

pal İsmail'in kan emicileri kalkarken Saçlı Kemal Bey'in seçkin adamları ülkeye çöküyordu. Kasabanın veya köyün öteki kapısından yaşamak için muhtaç olduğu nesi varsa hepsini Topal'ın silahlı .....(menzil, nokta, alışverişçi ve bilmem neci erleriyle) adamları götürürken, berisinden Kemal Bey'in hilekâr ve vatansever görevlileri kalanı kazımak için giriyorlardı. Her vilayetin başına çöken iaşe memurları, alışveriş sorumluları denilen alçak ve amacına ulaşamamış bu yaratıklar, bir ciğere üşüşen mikroplar gibi ortaya yayılarak ve hükümetin uygulama aracı olarak şimdi zavallı köylünün iliğini emiyorlardı.

Konya'da, Bursa'da, Ankara'da, Eskişehir'de, Trabzon'da, Samsun'da Edirne'de ve her yerde ayağı çizmeli, eli kamçılı arkada uşağın elinde banknotlar dolu çantasıyla iaşeciler, alışveriş sorumluları dolaşırken halk canlı veba görmüş gibi kaçıyor fakat aralıksız soyuluyor, dövülüyor, eziliyordu. Valiler, mutasarrıflar, kaymakamlar da bu iaşecilerin en aciz bir aletiydi. Çünkü çünkü küçücük bir emrine uymayan herhangi bir memur "Hıyanet-i Vataniye"(vatana hıyanet) Kanunu'na "aykırı" davranış suçuyla damgalanıyor derhal defteri dürülüyordu.

Zira İttihat ve Terakki, iaşe teşkilatı ile Kemal Bey sayesinde Türk tüccarı yetiştiriyordu. Halbuki yetişen (paraca) dolan Yuda, Agop, Petro ile Atina bankasının kasaları idi.

Artık halk, ordu bıkmıştı. Anadolu'dan, Rumeli'den işleyen trenler bir "inhisar şirketi" (tekelci) adına halkı soyarak üçte ikisinin karşılığı verilmeyerek, kahrederek ve zorla alınmış buğdaydan, yeşil sebze ve kuru meyveye kadar şu kara toprağın, nasırlanmış köylü kadın elleriyle yetiştirdiği nesi varsa hepsini aralıksız taşıyor, taşıyor ve İstanbul'da çeşitli hanlarda kurulmuş tüccar adlı soyguncu, hırsız, külhanbeyi; vicdan denilince midesinde iştah (yeme isteği), namus denilince kasasında para arayan bir sürünün mağazalarına, depolarına dolduruyordu. Oh bu ülke! Kemal Bey de; tavuk kadar kafasında serçe kadar beyni olmayan şu hilkat garibesinde (hayret verici yaratıkta) şu muazzam milletin hayat damarlarını düzenleyecek bir kudretin var olduğunu düşü-

nen gafil, gurur sarhoşu, ikbal sarhoşu, hükmetme sarhoşu olan hükümet adamları ve arkadaki (ricâlü'l-gayb) meçhul veya gizli adamlar (ortakları) haydutlukla alabildiğine güzel Türk vatanını yıkmak ne kadar mümkünse o kadar çalışıyorlardı.

İttihat ve Terakki, iki amansız cellat, yalnız kanla, irinle ırz ve namus yutmakla yaşayabilen iki hâin simâ, iki akrep, iki yamuk varlık yaratmıştı: Cemal Paşa ve Vehip Paşa!

Bu her iki Türk düşmanı paşanın servet kazanması adına üç kıtada bin şehri harap, yirmi milyon namuslu halkı yerlerde süründüren İttihat ve Terakki, bu facialar destanını bütün detaylarıyla biliyorken susuyordu... Artık nasıl olur da Venizelos'un oğlu alçaltıcı bir eda ile elini Büyük Orhan'ın türbesinde kavuğunun üstüne koyarak orada bir Fatih gibi resmini çektirmez!

(35) Sorumlu kimdir?

Oh sıkılmadan, utanmadan şimdi Malta'da; Pulverista İngiliz hapishanesine bizden önce "Ricâlü'l-Gayb"e mensup olanlar, bu gerçekleri birer mutfak paçavrası gibi sırası gelince utanmayan suratlarına fırlattığım vakit bana ne dediler biliyor musunuz?

"Evet, bunlar hep oldu. Ancak millet neredeydi? Yaptırmamalıydı!"

Millet mi neredeydi? Orada efendiler, gönderdiğiniz ve göndermekte olduğunuz yerde: Cehennemde!

Millet, millet! Milletin hangi birey ve kişisi kaldı ki siz onu "vatan görevi" adı altında davullarla fakat yedi günde emre uymaz ise ipe çekmek şartıyla silah altına davet ettiniz de gitmedi!

Yalnız...Yalnız Fatih Fırkası...(tümeni) Edirne Ordusu'na tabi Fatih Fırkası, Çanakkale Savaşı başladığı zaman tam on beş bin genç bütün varlığıyla ateşe koşmuştu. Elindeki süngüsüyle bu dünyaları gümbürtü içinde bırakan, tutuşmuş yanardağlar gibi gürüldeyen savaşı idare etmiştir. Biliyor musunuz efendiler bu tümenden kaç yavru döndü? Gidiniz Fatih Fırkası'na mensup olan evlerin şimdi çökük, harap ve ışıksız kalmış loş odalarında ağlayan ihtiyar annelere sorunuz! Yalnız, yalnız bu fırkadan yüz on dört kişi kurtulabilmiştir...

Siz ey İttihat ve Terakki ve iaşe efendileri o zaman neredeydiniz? Yalnız Edirne vilayetinden altı asırdan beri vatansever göğsü üstünde taşıyan ve şerrinizle şimdi? Yunan ayağı altında çiğnenen Edirne'den, bugün Anafartalar'ın, Arıburnu'nun yamacının altında tam altmış bin genç ve onların kemikleri yatıyor. Bu kadar kurban veren zavallı Edirne kurtuldu mu?

O köpürerek dökülen kanları efendiler siz niçin döktünüz? O gün Genel Merkez'in Umumi Kâtibi Peyker mağazasını akrabasına almak için uğraşmaktan vazgeçmiyor, Romanya'ya, Almanya'ya, Avusturya'ya yolculuklar... Buzlu şampanyalar ortasında ticâri, siyasi, mâli, iktisadi yolculuklar yapmayı asla unutmuyordu değil mi? Asker aç, ordu perişan, subaylar şaşkın ve tabiat, Erzurum tarafından hayatı felce uğratırcasına saldırarak, sıfırın altında yirmi derece soğukta çıplak titreyen ve ölen bu insanlar sizin Iaşe teşkilâtınızdan, Topal İsmail'inizden imdat bekliyordu. Siz de Iaşe teşkilâtınız da arkada kalan, kalabilen halktan işte bu ordu nam ve hesabına ne varsa alıyordunuz?

Kemal Bey'in loş karanlık kurmayları Dişi Kırık Mustafa, Kör Ali, Pot Burun Hâfız, Yan Geldi Hüseyin, Çeşme Meydanlı Hasan, Acemoğlu, Çaycı Hacı, Gümrükçü Nuri, Bodur Fethi, Paytak Cemal ve daha ömrümde bilmeye ve tanımaya lüzum görmediğim bir sürü şu İstanbul tulumba koğuşlarında yetişmiş kişiler vilayet-i şahanenin, yani İstanbul'un her tarafına yayılarak iaşe namına ne varsa hepsini alıyorlar... Buğday, arpa, odun, kömür, mercimek, bakla, soğan, lahana, patates, fındık, fıstık, zeytin, sabun, yün, koyun, domuz, kuzu, öküz, yeşil domates, şarap, rakı, üzüm, incir, balık ve daha şu ülkede yerden, denizden, hayvandan, insandan ne yetişirse hepsini hepsini ücret ödemeksizin, bazen yüzde ikisini vererek alıyorlardı.... Bunlar İstanbul'da milli kantariye, milli ekmekçi, milli iktisat, milli bakkal, milli kooperatif, milli Saçlı Kemal kurumu? Ömer Âbid, Dilsizzade... ve bilmem daha binlerce hanlardan hep ya Kemal Bey'e, ya Topal İsmail'e mensup bir hangi Mehmet ya da Ahmet'in ismi ardına gizlenmiş Ermeni, Yahudi, Rum, Arnavut tüccarının nam ve hesabına İstanbul'a dökülüyor,

oradan halka, aç ve perişan bırakılan muhtaç halka şu daha dün elinden parası verilmeksizin alınan malı, yine o halka fakat Mehmet, Ahmet, Murat, Fethi, Cemal, Kemal, Kadri adının altında bir çıfıt (Yahudi, hilekâr, münafık), bir Rum, bir Arnavut adına yüzde üç yüz, beş yüz, bin beş yüze kadar varan kârla satıyor ve pek çoğu da ihraç ediliyordu. İşte efendiler bunları yapıyordunuz! Ve sınırlarda çarpışan askerler de durmadan ölüyordu. Siz öldürüyordunuz... Çünkü onun rızkını... ona gönderilmek üzere anasının, karısının, sizin güvenilir ellerinize bıraktığı (36) rızkını çalıyordunuz... Daha, daha bu asker, artık canından bezmiş bu askerin biraz gücü kuvveti yeteni kaçıyordu ve emin olunuz yalnız açlıktan ölmemek, karnını doyurmak için kaçıyordu. Fizyolojik ihtiyaç karşısında insan iradesi mahkûm ve işitmez olur.

Bir gün, işte Tahsin Bey şahittir.... Bir gün Vehip Paşanız ile Erzurum'dan bilmem nereye giderken yolda on beş kaçak askere rastlar ki bunlar orada... yakın köylerde terk edilmiş, soyulmuş ve kızdırılmış anacıklarının yanına kadar giderek biraz karınlarını doyurmak ve çamaşır almak istiyorlardı. Derhal otomobiller, maiyet erkânı durur. Vehip katili katran karası gözleriyle, iğrenç bir Türk düşmanlığı akan gözleriyle bunları süzerek, elindeki gümüşlü kamçıyı, Tahsin Bey'in kamçısını, yâverlerin kamçılarını, otomobilde ne bulduysa bu zavallı Türklerin başında, gözünde paralar ve şu sûrette bu Türklerden tam bir Yunanlı intikamı alır. Sonra... Hemen maiyetindeki (emrindeki) karargâh kumandanını çağırtarak derhal bunların, bu (alçak Türklerin) kurşuna dizilmesini emreder. Tahsin Bey, bu emrin bir gözdağı verme amacı ile savrulmuş olduğunu, çünkü gereğinden fazla zavallı, zaten aç ve çaresizler; kan içinde kaldıklarını görerek bu düşünceye kapılır. Bütün ciddiyet ve içtenliği ile üzüntü içinde sorar:

"Zannederim bu emri ciddi vermediniz değil mi?"

"Evet pek ciddi."

"Tahsin Bey yalvarır, yakarır fakat heyhat...! (yazık ki ne yazık) Daha birinci konaklama yerinde telefonla gelen bir haber on beş zavallı Türk'ün acımasızca idam edildiklerini bildiriyordu!"

İşte İttihat ve Terakki'nin sevgili gözdesi Vehip Paşa! Ya siz o zaman nerede idiniz. Kabahat milletin değil mi? Çünkü şimdi geniş bir mide ile daima tok ve altın dolmuş midenizle diyorsunuz ki millet bunları yaptırmamalıydı... Haya ile hayatın biraz ilgisi varsa yerin dibine geçmeniz gerekirken suçu yine bu zavallı milletin sırtına yüklüyorsunuz değil mi?!

İşte sizin Vehip'iniz, Türk ülkesinde, Türk ekmeğiyle, Türk okulunda okumuş iken Trabzon'u, Samsun'u ve dünyayı soyarak Trabzon metropolitini –kan kardeşi olması nedeniyle– kucaklayarak milyonlar, milyonlar, çalmıştır. Ve Edirne Mebusu Faik Bey, Çürüksulu Mehmet Paşa, İbrahim Sahip Bey de dahil olduğu halde bu haydut kumandanınızı muhâkeme altına almak (mahkemeye vermek için) Iaşe meclisinde bağırdığı zaman neden buna katlanamadınız... neden engel oldunuz... neden mahkemeye vermediniz...

Çünkü... çünkü...

Millet Meclisi'nde Ayıntap Millet Vekili, Kilisli Hacı Mustafa Efendi o gün bütün bu yıkılan evleri, dövülen ve öldürülen köylüleri, yakılan... İzmit Mebusu Ziya Paşa'nın adamı Bahriye muhasebecisi Tevfik'in emriyle fiilen ateşle tutuşturularak yakılan bu evleri, soyulan halkı birer birer kirli bir mutfak paçavrası gibi İttihat ve Terakki Hükümeti'nin yüzüne... Cemal Paşa'nın utanmak bilmez alçak suratına atarken... artık mezarının kenarına yaklaştırılmış şanlı bir milletin bütün acı ve hüzün dolu duygularına sade ve ağırbaşlı konuşmasıyla tercüman olurken bütün meclis susmuş, bakanlar susmuş, savaş zenginleri susmuş, haksız kazancı önleme işinden sorumlu beyler susmuş.... Sanki oraya şimdi işte Meşrutiyet denilen ve layık olmayanların elinde bir kara bela haline getirilen on senelik bir süreden beri ilk defa olmak üzere bir Kilisli Türk, en gür, en imanlı sesiyle bunları anlatırken sanki oraya... vatanın dört tarafından artık köpürerek kanları akan şehitlerin, açlıktan, iaşecilerin, levazımcıların zulmünden aç ölmüş yetimlerin, dulların ruhları bu kürsünün üzerinde birikmiş dinliyordu. O zaman meclisteki yardak (yamak,

kötü işlerde yardımcı) İttihat ve Terakki bağlıları; mebusları neden ses çıkaramadı... Neden bakanlar kuyruğu kapana kısılmış bilinen hayvan gibi sinmiştiler? Hacı Mustafa Efendi'yi, bu Kilis Türk'ünü Hak, yani Gerçek, yani Allah konuşturmuştu. Neden bir sözünü bir kelimesini orada hazır bulunan bakanlar ve İttihat ve Terakkiciler yalanlayamadı... Ancak Millet Meclisi Başkanı, Hacı Adil Bey, sonra ... yalnız ve ilk defa olarak Millet Meclisi zabtını; tutanağını değiştirerek bu milletin ağlayan sesinden dökülen çığlıkları tutanaklardan (37) çıkarttı. Türk Tarihi bir Kilisli Hacı Mustafa Efendi'yi temiz ve namuslu insanlara özel şerefli sayfasına geçirirken, Hacı Adil Bey'e de hak ettiği çirkin vasıfları bol bol vermekte kusur etmedi.

İşte siz o zaman neredeydiniz efendiler? Kabahat hep milletin, şu elinden canını; can kudretini alarak üzerine çullandığınız milletin değil mi?

Artık yüz binlerce firâri her tarafa dağlara ormanlara kaçmıştı. Bunları yakaladılar. Ancak hepsini idam etmeye cesaret edemeyen kanlı el başka bir işe sarılıyordu. Ne taş devrinde, ne tunç devrinde ne Hotontolarda ne de Afrika yamyamlarında bulunmayan bir sapık anlayışla o zaman hapishanelere girip idam hükümlülerinin onda birini ayırarak derhal çeşitli kasabalarda idam edilmelerini Savunma Bakanınız resmen emretmişti. Siz o zaman yine ferah ferah tatlısıyla tuzlusuyla akşam elektrik ışıkları altında çocuğunuz ve çocuğunuzla karnınızı doyurmuyor muydunuz? Türk'ün zavallı Türk'ün daima pak temiz tarihine bu kanlı eseri de yazdırma felaketini millet hazırlamadı... Siz yaptınız. Sırasıyla, binde birini şuraya nakledebildiğim asker alımı işlerinizi de anlatacağım.

Bir defa, önemsiz şöyle birkaç Türk'ün mâsum kanını akıtmış bir hikâye: Diyarbakır Vali Vekili Bolulu Bedri Bey olayın şahididir. Silvan'da bir asker alımı binbaşısı bu kanlı emri alır alma orada tutuklu yirmi kadar kaçağı karşısına dizmiş...Baston bir, iki... on.... (sen çık)... bir, iki... on ... (sen çık) diyerek ayırdıktan

sonra eliyle revolverini çekip bu iki zavallıyı oracıkta beyinlerine ateş ederek öldürmüştür ve sonra tir tir titreyerek kalanlarına hitaben:

"İşte sizi affettim. Bir daha kaçarsanız şu geberenler gibi sizi de öldürürüm. Haydi defolun..."

Gariptir ki "Haydi defolun," dediği askeri, orduya göndermek yerine başıboş bıraktığının farkına bile varmamıştır.

Ey Genel Merkez'in yüce üyeleri, siz o vakit neredeydiniz? Suç yine hep milletin değil mi?... Bunu da millet mi yaptı? Biraz haya, biraz utanma ve Allah için artık ey baykuşlar susunuz!!!

Millet Meclisi, savaş yıllarındaki milletvekillerine yöneltilen soruya cevap vermesi gerekli midir? Aslında milletvekilliği her sorumluluktan beridir (uzak, temiz, kusursuz). Çünkü kanun mebusun şahsını yüksek ve sorumluluktan beri saymıştır. Ancak onun da hesap vereceği bir topluluk vardır: müvekkili olan millet!

İşte savaş yıllarında Meclis ne yapmıştır? Tarihi ilgilendiren bu konunun ameliyat masasına yatırılması için şurada; Malta'da; bu cehennemi taşlık ortasında sâye-i şâhânede (Padişah sayesinde) İngilizlerin bizi hapsettiği bela misafirhanesinde gerekli araçlara sahip değilim. Aslında bütün yazdıklarımın belgeleri güzel Edirne'dedir. Ben zâten on seneden beri şu ülkede ne geçerse, ne duyarsam bir büyük deftere kaydedip toplamayı âdet edinmiştim. Serde biraz tarih merakı olması nedeniyle bunu yapıyorum. Ancak burada zayıf hafızamdan başka yardımcım yoktur. Bunun için Meclis'in mevcut tutanakları, İttihat ve Terakki Fırkası mensuplarının zabıtları (tutanakları)? Hükümet'le Millet Meclisi'nin ilişkisi araştırılmadıkça tarihi bir şey yazılmış olmaz. Ancak ben burada milletvekilleri ile hükümet arasındaki olaylardan hafızama iyice yerleşmiş olanlardan bazısını anlatmakla yetineceğim.

Balkan Savaşı'ndan sonra İttihat ve Terakki bir seçim yaptırmıştı. Bu seçimde Millet Meclisi'ne giren üyeler istisnasız İttihatçıydı. Ancak belirli ölçüde şuna dikkat edildi: Daima hükümete, Genel Merkez'in davranışlarına engel olmayacak, düşünmekten

çok susacak, görüş bildirmekten çok itaat edecek ve nihâyet el kaldıracak kişiler (38) seçildi. Ben başka yerleri karıştırmayacağım. Örnek olarak bizim Edirne Vilayeti milletvekillerini ele alacağım!

Bizim mebuslarımız:

Talat Paşa, Faik Bey, Hacı İbrahim Bey Edirne'den; Dramalı Rıza Bey, Hacı Fehmi Efendi Kırk Kilise'den; Harun Efendi..... Efendi Tekfur Dağı'ndan seçilmişti. Bu seçim işi için de Dr. Bahaettin Şakir Bey Edirne'ye gelmişti. Edirne merkez kurulu bilindiği üzere: Ziraat müdürü, telgraf müdürü, muhacir (göçmen) müdürü, atanmış belediye reisi (çünkü seçilmiş başkan değildi), mal müdürü, vakıflar müdürü, özetle hep hükümetin müdürlerinden oluşuyordu. Bir de bu acayip İttihat ve Terakki müfettişi vardı. Halktan hiç kimse ne olduğunu bilmeden seçim yapıldı. Ve millet henüz Balkan Savaşı'ndan yeni döndüğü için yurtları yanmış sefil ve perişandı. Bir gün şu mebusların seçildiğini, Edirne Vilayeti'ni tapulu çiftliği gibi kullanmaya çoktan başlamış olan vali Hacı Adil Bey ilan edivermişti.

Mebuslarımızın şahsiyetleri:

Talat Paşa; tabii ihtilalciler arasında bulunan bu zat hakkında yukarıda düşündüğümü söylemiştim. Diğerlerinin şahsı ve şahsiyetleri hakkında biraz açıklama yapacağım ki diğer yerlerin mebusları için de bu, karşılaştırma yoluyla bir fikir verebilir. Bizim Edirne Vilayeti'nin biricik biricik mebusu vardır:

Faik Bey; Bazı şahsiyetler vardır ki yanına sokulmadıkça, özel hayatlarına nüfûz edilmedikçe anlaşılmaz. Faik bu seçkinlerdendir. Pek değerli bir Edirne çocuğu olan ve bize güzel Edirne'ye dair pek faydalı tarihi belgeler toplamış Badi merhumun oğludur.

Faik Bey sonuca ulaşmak için sebepleri kendisi hazırlayan, başkalarının lütuf ve yardımına ihtiyaç duymaksızın yükselen, unutulup yok olmayacak bir varlıktır ki güzel Edirne, babası kadar oğlu ile de gerçekten iftihar eder. İrfan (asil bilgelik) sermayesi kadar iffet; namus servetine de sahip olan Faik Bey için söylenecek bir söz varsa o da, asrın toplumda meydana getirdiği

eğilip bükülmelerle, ahlak anlayışlarına karşı ilk asrın faziletleriyle dolu taassubunu korumada sebat etmek yüzünden daima şanssız kalmış ve buğz (asla hak etmediği bir nefret) görmüştür.

Osmanlı Padişahlığı'nda ülkeye faydalı olabilecek zevat arasında Fâik iftihar edilebilecek biricik varlıktır. Zaten bunların sayıları, şu zavallı ülkede "aşere-i mübeşşere" (Hazret-i Muhammed'in Cennet'le müjdelenen on arkadaşı) kadar olsa gerektir.

Karşıdan saf, alçakgönüllü, sakin görünen Faik Bey, ateşin ruhlu, zeki ve dinamik bir adamdır.... Bunun için dış görünüşe önem verenler Faik'te bir şey yok, boş bir adam sanırlar. Halbuki yaklaştıkça bunun bir irfan hazinesi olduğu anlaşılır. Fâik Bey çok çalışkan çok düzenli adamdır ve bütün bunların üstünde Faik Bey Türk yurdunun yüzü suları hürmetine durduğu milletin manevi büyüklerindendir.

Branşı içine giren botanik bilimine hakkıyla vâkıf ve uzman... Hiç olmazsa otuz senedir müstesna bir aşk ile uğraşmış ve bir aşığı olduğu için bizde Ziraat Bakanlığı denilen yağcılık ve yaltaklanmalar yüzünden sakinleriyle birlikte yıkılmakta olan ve bizim kurtulmasını umduğumuz bu ülkenin o dairesinin sınırları içine Faik'in üstünde bir bitki bilimci, bir botanikçi giremediğini söylersem yeterli olur sanırım...

Faik Bey vicdanının, namusunun gerektirdiği biçimde ve yerde itaat etmiş, gücünün yettiğince bunu yapmış... Ancak nüfuzundan; manevi gücünün etkisinden hayır yolunda arzu ettiği kadar faydalanamamış ve faydalandıramamıştır.

(39) Meclis-i Mebusan'da herkes alçalırken o yükseliyordu ve bütün Meclis'in İttihat ve Terakki Partisi'nden şu Dünya Savaşı içinde ticaret adı verilen hiçbir çeşit pisliğe bulaşmadığı resmen belirlenmiş ve tamamı on yedi olan mebusların arasında başta bulunan Faik Bey'dir. Faik Bey ömrü boyunca haram denilen şeye yaklaşmamış, dindeki "iyilikleri emredip uygulama, kötülükleri yasaklayıp uzak durma" prensip veya hükmünün bütün bu ülkede biricik örneği ve "bakıyyetü's-sâlihîn" denilen iyi insanlardan kalan ancak Faik Bey'dir.

Fazilet, Brütüs'ün feryadı gibi boş şeydir. İşte Faik de pek fazilet sahibi; erdemli olduğu için ümmetin aç kalan zavallılarındandır.

Faik Bey birçok yıl önceki sadrazam Ferit Paşa'nın resmi ve özel işlerinin düzenleyicisi, müdürü, bilinen tabiriyle sır kâtibi idi. Valiler, kaymakamlar tayin etme gücü olan Faik yine öyle basit, erdemli, sakin yaşamış ve bir gün bir kimse bu namuslu adam hakkında kötü bir söz söylemeye cesaret edememiştir. Çünkü güneşin ışıklarından daha parlak ve temiz bir vicdana sahip olan Faik için söylenecek bir söz yoktur. Dünya Savaşı senelerinde ise Faik kara ve elem verici bir ihtiyaç altında kıvranarak yaşamış ve Edirne Mebusu tenezzül etmez kuralını, masum; günaha yaklaşmayan bir taassup ile sonuna kadar korumuştur. Kuru fasulye ile vesika ekmeğini pek güç bularak... karnını doyurmayı ancak başarabilen Faik, ötede emrine boyun eğen ve melek kamçıları önünde taşlanmış şeytan gibi kaçan Topal İsmail'i Iaşe Meclisi'nde "Paşa sen hırsızsın, şu orduyu, şu milleti soyuyorsun" hitabı ile suya batmış lahit hâline getirdiği vakit Çürüksulu Mahmut Paşa, İbrahim Sahip Bey ve diğerlerinden oluşan meclis soruyor, Topal kıvranıyor ve Edirne Mebusu Faik Bey bütün ihtişam dolu ahlakıyla namus semasına doğru yükseliyordu. İşte Ferit Paşa'nın sadrazamlığından pak, nezih ve namuslu çıkan Faik on senelik Meşrutiyet'te de her milletvekilinden daha çok güç ve nüfuza sahip iken, bütün bunları yalnız vatanı ve Edirne'nin faydası için kullanmaktan başka bir şey yapmamış ve fakat çok çile çekmiş, çok aç kalmış ve bugün de cüzdanında yüz kuruş olmamakla gerçekten iftihar edebilecek seçkin tarihi şahsiyetlerdendir.

Edirne'nin belki Meclis'in biricik mebusu Faik Bey'dir.

Hacı Fehmi Efendi; Cenabı Hak rahmet eylesin.

Rıza Bey; Edirne vilayetiyle hiç ilgisi olmayan ve İttihat ve Terakki Genel Merkezi'nin zoruyla ve hatta bir grup asker gelip sancak halkının haberi olmaksızın bize mebus tayin edilen, Dünya Savaşı kargaşası içinde hoşça vakit geçiren bir zattır.

Allah günahlarını affeylesin.

Süleyman Bey; Mevla rahmet eyleye.

Harun Efendi; yurtsever ve değerli bir Müslüman'dır.

Hacı İbrahim Bey; okuduğunu anlamaz, fakat yazamaz bir zattır. Babasından kalanı eğlence ve zevk âlemlerinde tükettikten sonra, kayınpederinden kalanı harcamak için de hayli gayret sarf etmiş olup doğup büyüdüğü bu Edirne şehrini ve çevresini dahi tanımayan bir zavallıdır. Niçin mebus oldu? Bunu kendisine anlattıralım. İttihat ve Terakki 328'de düştüğü vakit kahvede lafı olmuş, belindeki. revolveri göstererek "Şurada altı kurşun var. Birisi de buna olmak şartıyla yeter," demiş. İşte mebus olduğunun sırrı budur. Fakat Hacı Bey'i vuran kıran çeteci falan sanmayınız. Hayır o zavallı uzun boyu ile, düşünmeyen yumruk kadar kafasıyla hiç, hiç, hiçbir şeydir. Allah'ın kullarını çoğaltmak için yarattığı ve İmam Ali'nin sınıflandırdığı tabakaların "hemec şaşkın " bölümüne aittir.

Beşinci Mehmet Hazretleri resmen Meclis-i Mebusan'ı açtığı zaman Bakanlar Kurulu'nun başkanlığında Prens Mehmet Sait Paşa Hazretleri bulunuyordu. Ondan sonra da Talat Paşa Sadrazam olmuştu.

Şimdi (artık) Genel Merkez'in arkasında hiçbir yük yok; Rumeli'yi sırtından atmış, Arnavutluk'u oluşturmuştu. O şimdi başka bir faaliyet alanı arıyordu. Hürriyet ve İtilaf adlı alçak aletin de İttihatçılara rahmet okutacak haydutluğa yol arayan rezillerini de İttihatçılar birer birer (40) defetmişlerdi. Bugün elde kalan Basra'dan Dimetoka'ya kadar yine yeterli, geniş ülkede sonsöz bakanlarıyla, milletvekilleriyle, nüfuz sahibi Genel Merkez üyelerinindi.

Devleti savaşa, milleti mezara, vatanı yıkılmaya sevk ettikleri zaman Milli Meclis'i de ele avuca almak amaçları idi ve Meclis bütünüyle ellerine girdi. Partiye mensup olmayanlarla parti'den 17 mebus müstesna olmak şartıyla!

Meclis-i Mebusan zaten pek gereksiz bir şey hükmünde kalmıştı. Hüseyin Cahit Bey'in uyumdan uzak, uzlaşma tanımaz

saldırıları ile değiştirilen yedinci madde, Meclis'ten hâkimiyet nüfûzunu alarak onu her dakika Kudret-i Şahane altında maskara bir varlık, fazladan bir altıncı parmak haline getirdikten sonra milletvekilleri, çeşitli ülkelerden İstanbul'a turistik geziye gelmiş, görünüşü kurtarmak için süslü bir binada bir misafirhanede toplanmış hoşça vakit geçirmeye çalışan kimseler gibi idiler. Çünkü hangi gün bakanların canı sıkılırsa Meclis'i kovmak, kapamak ellerindeydi. Çünkü Padişah'tan başka her şey olan Sultan Beşinci Mehmet merhum "Haz duydum, dönüşünüzle tekrar şeref veriniz," demeye her an hazırdı.

Savaşın ilanından Meclis üyelerinin haberi bile yoktur. Balkan hükümetlerini aleyhimize kışkırtarak bizi mahvetmek isteyen Avusturya gerçek tokadı üzerimize saldırttığı Sırplardan yiyordu ve bizim içi herhalde Rusya'dan daha çok tarihi düşman olan Avusturya safına girmekten ise Rusya'nın yanında sıralanmak... tarafsız kalmak daha az zararlı... daha az çok kârlı iken, nasılsa Napoléon olmayı kafasında kurmuş bir delinin Almanlığa olan meyli; tutkusu, cazibeye kapılışı uğruna kuşkusuzca savaşa giriyorduk ve Meclis savaştan haberdar bile olmayarak dağılıyordu. Savaşın ikinci yılı Meclis-i Mebusan toplandığı zaman İttihat ve Terakki gemi azıya almış, devletin bakanları sorumluluktan uzak, tam bağımsızlıkla saltanat sürmeye başlamışlardı. Zavallı Beşinci Mehmet ikide birde "Hırka-i Saadete" yüz sürerek yalnız dua ediyordu.

Bütçe taşmıştı. Zaten bütçe demek artık Harbiye bütçesi demekti ve bu ise her türlü teftiş ve araştırmanın dışında kalıyordu. Çünkü Millet Meclisi, hiç hakkı yok iken denetleme, kontrol etme görevini yerine getirememek üzere bir kanun maddesiyle yetki ve görevini terk edip bağışlamıştı. "Harbiye bütçesi harp esnasında ber-fasl (ayrılabilir) addolunur." biçimindeki kanun metni Meclisi bağlamıştı. Bütçede bir bölümü başka bir bölüme taşıma biçiminde bir uygulamaya izin bulunmadığı gibi, Mâliye denge usulü kanununa (denk bütçe) tabi olan harcamalar şu "ber-fasl addolunur" ibaresiyle Savunma Bakanı'nın eline geç-

mişti..... Harput Mebusu Sait Efendi vagon isterken vagon yerine savunma bütçesinden bin lira vermişti...

Bu gaf bir gerçektir.

Mütareke'den sonra, o meclisin kapatılmasından önce başkanlık odasında oturan bu mebus ile birlikte birkaç şahıs da hazır olduğu halde ortaya çıkarılan "Harbiye tahsisat-ı mestûre (Gizli Ödenekler) listesi" gazetelerin diline düşmüştü. İstanbul Milletvekili Selahattin Bey bilinen latifeciliğiyle odaya girerek "Harbiye tahsîsât-ı mestûre işi meydana çıktı. Bu iş ...bk oldu!" demiş ve Harput Milletvekili Sait Efendi'ye bakarak:

"Hoca galiba sen de bundan yedin"

"Ben öyle şey yapmam aman efendim!" diyerek şaşıran softacıkla bir hayli alay etmiştir.

Bütün Meclis-i Mebusan içinde yalnız vatanı ile olan ilişkisini bir dengeye oturtma idrâkini göstermiş ve gerçekten, feshedilmiş meclislerimiz arasında göğsümüzü kabartacak biçimde bütün İttihat ve Terakki'nin, bakanların, memurların ortaya çıkardıkları engeller ve problemlere göğüs gererek çalışmıştır.

Bu encümende (komisyon) Kadri Paşa merhuma layık olan Ayıntap Milletvekili Ali Cenani ve Edirne Milletvekili Faik beyler gibi birkaç vatansever ve vakıf şahsiyetler vardı. İşte nazırların (bakanlar veya vekiller) bildiği ve hiç istemediği de bu Mâliye encümenidir. Onların reddettikleri bu encümenin tutanakları; alınan vergilerin dayanağını oluşturan bu tutanaklar araştırılınca bu (41) komisyonun vatan için olan değeri anlaşılır. Meclis-i Mebusan kör ve işlemez bir balta gibi kalmıştı: Çünkü bakanlar işlerine gelen bir konuda kanun teklif ederlerdi. Bu kanun kabul edilirse ne âlâ, edilmezse yine hiç zararı yoktu. Çünkü ertesi gün geçici kararname adıyla çıkar ve Milli Meclisi'nin yaptığı kanunlardan daha kuvvetle uygulanırdı.

Meşrutiyet'in kara sayfasına geçen birçok isim gibi, bu geçici kanun hükmündeki kararnameler de aynen o şahsa ulaşacak ve sonsuza kadar küfredilecektir.

Bir gün yardakçı İttihatçılardan biri şikâyet üslubuyla, bakanlardan birine basının biraz fazla eleştiride bulunduğunu söyle-

mişti... İşaret edilen Bakan derhal: "Mâliye ile Babıâli arasında yapacağım iki buçuk satırlık bir kanun maddesi onları yola getirir," demişti.

Adını ve sayısını unutup şaşırdığınız bu kararnamelerle alabildiğine ülkeyi yıkarken bir de Meclis-i Mebusan vardı. Fakat ne gariptir ki Meclis toplantı hâlinde iken bile Bakanlar kararnâme hazırlar, iş görürlerdi .

Meclis-i Mebusan'ın kontrol etme üstünlüğünü mahveden işte bu kararnamelerdir. Meclis'te iki yüz maddelik bir orman kanunu teklif edilmişti. Üç yıl Meclis'te uyuyan bu kanunun bir kararname şeklinde üç maddesi Meclis'e gelir, Mâli Denge Komisyonu'na havale edilir. Bu maddelerin ruhu (özeti) "hükümet ormanları istediğinde açık artırma olmaksızın ihale edebilecektir." O sırada Ali Cenani Bey yolda bulunurlar. Kanunu nasılsa Meclis'e kabul ettirirler ki tutanağı yazan Hamit Bey de bir zühul (dalgınlık) eseri olarak boş bulunur. Kısacası Mâli Denge Komisyonu da Meclis de, işi derin bir biçimde araştırmaz ve kararname ortadan fırlar. Bir yıl sonra iş alevlenir. Çünkü Kastamonu ormanları bir Macar şirketiyle ortak olarak İttihat ve Terakki'nin yetkili üyesi ve İaşe ağası Saçlı Kemal Bey'in özel teşkilatına bağlı esnaf şirketine havale edilmişti. Halbuki şahısların sokak tasarruf iye hakları mevcut, köylünün mülkü olma hakkı da sabit iken Mustafa Şeref Beyefendi işe gereken önemi vererek derhal bu marifeti (kötü işi) el çabukluğu ile yapar ve doğal olarak İttihat ve Terakki Genel Merkezi'nin gözüne girer ve seçkinler sırasına geçer.

Ancak ertesi yıl sokak tasarruf iye hesabı kıyameti koparır. Meclis'e takrir verilir açıklama başlayacaktır. Her mebûs o yıl tetiktedir. Bu kıyâmetler kopması muhtemel açıklama sonucunda Mustafa Şeref Bey'in bakanlıktan düşeceği kesindir. Daha açıklama yapılmadan önce her milletvekili aleyhte oy vermeye hazırlanmış ve partinin mebusları da köpürmüştü. Açıklama günü partiye dahil olmayan küçük azınlık ile Mâli Denge Komisyonu'ndan başka bütün mebusları "kâfi kâfi" sesleriyle işi

uygun görmesinler mi? Hamit Bey; tutanak yazarı araştırmaya girişir, sonunda işi anlar: Ticaret ve Ziraat Bakanı mahut Mustafa Şeref Bey, birer birer mebus efendileri çağırır ve her birine durumuna göre birer, ikişer, dörder vagon ihracat belgesi dağıtarak ihsanda bulunur ve işte bunun için bir gün önce küpe binen, vatanın harabe olmasından, tasarruf hakkının kutsallığından bahsedenler, bir gün sonra "Kâfi" demişlerdir..

Mebusların çoğu ne idüğü belirsizlerden idi. Mesela sırnaşık, bulaşık, gözleri hırstan dönmüş ..... Mebusu'nun adı birden yayıldı. Hâlâ yüzünü görsem tanımadığım bir zat, bu kişi birden zengin oluyor... Artık Viyana-Almanya arasında mekik dokuyor. Bu kimdir? Abdülhamit devrinde merhum Ferit Paşa sadrazam olduğunda şifre kaleminde..... Bey adında birisiyle şifreleri çalarak bir yabancı devlet hesabına sattığından dolayı Babıâli'den kovulmuş ve daha sonra İttihat'ın ileri gelenlerine intisap ederek mebus olmuş, hiç boş durmamış..... doldurmuştur ki zavallı Türk illeri, güzel "Gavur Dağ" çiğnenirken... Orasının kahraman halkı Ermenilerin, Fransızların zulmüne karşı (42) koyarken Mütareke'den sonra derhal Avusturya veya Almanya'ya kaçmıştır. Orada tabii şimdi bizim eşekliğimize gülerek eğlenmektedir.

Milletvekilleri arasında, hatta gariptir, İttihat ve Terakki Genel Merkezi bir gün elinde bir silah bulundurmak isteğiyle araştırma yapmıştır. Bu kirli işlere İttihat ve Terakki Partisi'nden sadece 17 mebus karışmamıştır.

Meşrutiyet'le ülke sarsılırken onu sağlam elleriyle tutarak namusuyla çalışmak üzere vaatlerde bulunan bu mebuslardı ki devletin bakanlarının, iaşe ve levazımcıların esiri olarak vatan ve milletin kahrolup gitmesine seyirci kalmışlardır.

Zaten bu dönemin tarihi yazılırken saf ve temiz Türk milletinin bütün lanet ve hakâreti, işte onun vekâletini aldığı halde hıyanet eden bu milletvekillerine isabet edecektir!!!

Mütareke'den Malta'ya Gelinceye Kadar

İngiliz Donanması'nın *Agamemnon* [63] zırhlısında Mütareke (ateşkes) şartları görüşülüyordu...

Bir gün İstanbul'da Sadrazam İzzet Paşa'ya üç resmi yazı (tezkere) gelmişti. Orada Mâliye Bakanı Cavit Bey de vardı. Bunlardan birisi Talat Paşa'nın olup üzüntülü bir dille yazılmış ve İzzet Paşa'yı güç duruma düşürdüğünden dolayı özür içerikli idi. Diğer ikisi edepsizce idi; birisi artık böyle bir ülkede hizmet imkânı kalmadığından başka bir İslam ülkesine giderek hizmet edeceğini bildiriyordu ki bu tezkere de Enver Paşa'nındı. Ve üçüncüsünü namus sahibi bir kalem yazıp söylemektense utancından yerin dibine geçer: Çünkü bu mahut Cemal Paşa'nındı!

İzzet Paşa o toplantıda bulunan ve bir gazetenin yazar kadrosundan olan bir zâta,"Bunlardan Talat Paşa'nınkini lütfen yayınlamayınız. Çünkü beni de üzmüştür. Ancak şunu; Enver Paşa'nın bu edepsizce yazılmış olan tezkeresini neşrediniz," demişti.

Gerçek şu ki İttihat ve Terakki kongre toplamış, Genel Merkez'de Baha Şakir, Dr. Nâzım kasaları, evrakı toplayıp savuşmuş. Bedri ve Azmi de aynı yolu tutmuş. Kısacası kaçan kaçana!

Sebep?

Bir devlet savaşı kabul etmiştir; Mütareke, yani Ateşkes ilan edilince o savaşı idare eden adamlar acaba böyle neden kaçıyorlardı? İşte ben bunu hâlâ ve halâ bir türlü anlayamadım. Belki pek sersem bir adamım. Meclis-i Mebusan Başkanı Koca Halil Bey'in dediği gibi: "Tali-i harp aleyhimize döndü, yani savaş

63 *Agamemnon* zırhlısı Çanakkale Savaşları'nda ağır şekilde yaralanmış, güçlükle Mondros Limanı'na çekilmiş ve orada demirlemişti. Tamiri uzun sürmüş ve Mütareke bu zırhlıda imzalanmıştır.

aleyhimize gelişti." Ancak dün, vatanını seven, benimseyen ve ülkesi için, bağımsızlığı için milyonlarca Türk'ün kanını döken bunlar neden kaçıyorlardı? Bir türlü anlayamadım... Ateşkesi imzalarlardı, bundan sonra da Meşrutiyet'le idare edilen bir ülke olduğumuz için Barış Anlaşması'nı yapmak üzere başka şahıslara makamlarını bırakırlardı. Sonra; Millet Meclisi'nin isteği üzerine, milletin huzurunda ülkenin kanununa hesap verirlerdi. Benim anladığım budur. Ancak kaçmayı asla anlayamıyorum.

Bu firar konusunda bana pek çok söz söylendi...

1-Halk hakaret edecekti.

2-Hürriyet ve İtilafçılar sürgünden gelecekti.

3-Rumlar, Ermeniler, Yahudiler hücûm edecekti.

4-Fransızlar, İngilizler büyük bir öfke ile kötülük yapacaklardı.

Bu ve buna benzer cevaplar aldım ve cevap verdim:

1- Halk hakaret etmezdi. Çünkü hakaret görmeyi hak eden zaten (43) hor ve hakir görülmüştür. Bu kişiler koca bir devletin Bakanlarıydı. Nasıl olur da halk hakaret eder. Demek oluyor ki, aşağılanmayı hak edecek davranışlarda bulunmuşlar. O halde neden kaçıyorlar?

2- Bu ülkeyi altüst etmek için ortaya çıkarılmış ve Yunan taparlıkla iş görmeye çalışmış olan Hürriyet ve İtilaf mensuplarını ve yardımcılarını demek ki İttihat ve Terakki keyfi ve zevki uğruna sürmüş. Şu halde ülkenin kanununa uyarak sürülmemiş olan bu küçük topluluktakiler, şimdi ülkeye düşmanla beraber girip intikâm alacak idi iseler niçin daha o zaman Bedri'nin, Azmi'nin keyfi ve zevki uğruna bunları kanunsuz olarak süreceklerine, çirkin ve haince davranışlarından dolayı cezalandırılmak üzere kanuna teslim etmediler? O zaman ülkeye gelemezlerdi. Ve mademki şahsi zevkleri uğruna sürülmüşlerdi, şimdi onlar gelince bunların kaçmaktan çok yerlerinde daha sağlam durmaları gerekirdi.

3- Rumlar, Ermeniler, Yahudiler saldıracaklardı... Bu hiçbir zaman gerçekleşmeyecekti. Sanki bu şahıslar gitti de ülkede onlarla zulümde işbirliği yapan Hürriyet ve İtilaf bireylerinin dışındaki Türkler bunların haksız saldırılarından kurtuldu mu?

Biz çaresizler hiç olmazsa İttihat ve Terakki'nin kahreden idaresi altında aciz kaldığımız zaman Rumlar, Ermeniler, Yahudiler, Kemal Bey'in Topal İsmail'in teşkilâtı sayesinde para kazanıyorlardı ve zulmü şimdi bizimle birlikte onlar da çekmeliydiler...

4- Fransızların, İngilizlerin fenalık yapacağına gelince, işte İttihat ve Terakki'nin ruhu... İdarecileri burada olsalardı bu kötülüğe engel olacaklardı. Bunlar ülkeyi yüzüstü bırakmakla en büyük kötülüğü yaptılar.

On iki madde üzerine yapılan Mütareke ile Alman ve Bulgarları yenen İtilaf Devletleri'ne karşı sulh ve barışı, başkaları adına silah bırakıyorduk. Yalnız Osmanlı Padişahlığı'na, Arapların hıyanet ve ihânetine rağmen milletin fedakârlığı sayesinde bir karış toprağa düşman girememişken ne yazık ki idarecilerin açgözlülüğü Arabistan'ın istilasına neden olmuştu.

Mütareke de iki önemli madde vardı: İtilaf Devletleri askeri harekât esnâsında "re'sü'l-hareket" (problem oluşturacak bir hareket noktası) olabilecek yerleri "yalnız askeri açıdan" işgal edip yararlanabileceklerdi. Kendilerini tehlikeye düşürecek bir durum ortaya çıkarsa asker çıkaracaklardı ve bir de demiryolu hatlarını teslim alacaklardı. Ancak Ateşkes zamanında Osmanlı silahları altında bulunan yerlere giremeyeceklerdi.

Ateşkes'i imzalayan İzzet Paşa kabinesiydi ve Milli Meclis toplantı halindeydi. Mütareke imzalanınca bir kızılca kıyamettir koptu. Bir kere Ermeniler, Rumlar, Yahudiler, kısacası Türk'ün ezeli düşmanları bu ülkeyi ne kadar sarsmak mümkünse o kadar sarstılar.

Mütareke ile oluşan durumu kavrayamayacak kadar zaaf gösteren İzzet Paşa, Ahmet Rıza Bey'in duruma aldanan safdilliği sonucu istifa etmeyip de iktidarda kalmış olsaydı hiç şüphesiz şahit olduğumuz korkunç ve acıklı olaylar olmayacaktı. Ancak İzzet Paşa'nın istifasını ve o günkü durumu düşününce yine karşımıza barışmaz bir mesele biçiminde şu zavallı ülkeyi yıkıp bitiren hanedan işi çıkar. Şimdi Rumlar, fethedilmiş bir ülkeye giren ortaçağ orduları şeklinde İstanbul'da, Edirne'de ve her yerde nite-

lendirilemez bir çılgınlıkla saldırıyorlar... Sokakta rastladıkları bir İngiliz'i zafer alayı şeklinde havaya kaldırarak, sokaklarda deliler gibi bağıra bağıra dolaştırıyorlardı. Beyoğlu'nda, Galata'da ve her tarafta "Yaşasın Yunanistan", "Kahrolsun Türkiye" sesleri sokakları dolduruyor... Genelev kadınları bile sarhoş palikaryaların büyük gürültüyle kâinatın başını ağrıttıkları laternalar (kolu çevrilerek bazı havalar çalan müzik sandığı veya eskimiş otomobil) arkasında Türkleri aşağılayan haykırışlarla gösterişler yapıyorlardı. (44) Rasgele Tatavla'dan (?) geçen bir Müslüman'ın serpuşu (başlık) derhal bin parça edilerek iğrenç aşağılayıcı küfürlerle eziliyor, "zito Venizelos" sesleri arasında havaya atılıyor, artık Yunan Ordusu sanki Osmanlı Padişahlığı'nı savaşarak fethetmiş ve daha dün zavallı, alçak ve değersiz İttihat ve Terakki ileri gelenleriyle iaşe mensuplarından birinin aşağılık ismine sığınarak geniş ölçüde Türkleri soyan Rumlar bugün birden zorla ve isyan ederek fetholunmuş bir ülke veya zorla alınmış bir kalede bile yapılamaz hareketlerle herkesi incitiyorlardı. Her şey mubahtı. Türk'ün kanı heder (değersiz), malı helaldi. Ne gariptir ki her dükkan Yunan, Ermeni bayraklarıyla donatılırken bir de Yahudi bayrağı asılmıştı. Bu Yahudi bayrağını ise, Selanik Milletvekili ve İttihat ve Terakki ileri gelenlerinin maskara haline gelmelerine sebep olan ve İttihatçıların ileri gelenlerini MASON yapan ünlü Karasu'ya mensup Çıfıt Yahudi gençleri asmışlardı. İşte bütün bu maskaralıklar ortasında Yuda'nın bayrağı eksikti. O da alçaklıkları tamamlamak üzere Karasu Efendi'nin akrabası tarafından asıldı. Türkler de İttihat ve Terakki'nin himayesinde yine onların sağladığı servetle beslenip büyütülmüş olduğu halde ve ilk defa olmak üzere FATİH diyarında bir Çıfıt-Yahudi bayrağı gördüler.

Şimdi İstanbul'da türeyen Yunanlılar burada fethedilmiş bir ülkenin mazlum halkına karşı kılıç çekmiş kahramanlar gibi yapmadıkları alçaklığı bırakmazken, Rumeli'de de, Anadolu'da da aynı kötülükler sürüyordu. Artık talan edilecek Müslüman malları ve mülklerini ellerine geçirmek üzere her Rum, Ermeni,

Yahudi hazırlanıyordu. Yolda resmi elbisesi ile yürüyen bir Türk subayını aşağılamak için çareler arıyorlardı.

İzzet Paşa bir taraftan bu gürültülerin, rezilliklerin artmasına neden olan İngiliz ve Fransızları sokmamaya ciddi bir biçimde çalışmak isterken, Padişah'ın Ahmet Rıza Bey'den ilham alarak pek şık olmayan bir tasarrufu üzerine kabineden çekilerek Tevfik Paşa Sadrazamlığa geldi.

Tevfik Paşa'nın uzun yıllar süren memurluk hayatına bakarak kendisinden bir iş bekleniyordu. Başarılı bir vezir olarak görünürdü. Abdülhamit'in yıllarca Dışişleri Bakanlığı'nı yaptıktan sonra 31 Mart Olayı'nda Sadaret'e gelmiş, Balkan Savaşı'nda Londra Büyükelçiliği'nde bulunduğu gibi şimdiye kadar pek çok önemli makamlara getirilmiş olmakla birlikte şu zatın bütün memurluğu iki kelime ile özetlenebilir: Güzel bir tebliğ (taşıma ulaştırma) memuru.

İşte Tevfik Paşa bundan ibaret ve hiçbir şahsiyete sahip olmayan bir adamdır.

Tevfik Paşa Abdülhamit devrinde elçiliklere tebliğ edilmesi gereken şeyleri bağlılık içinde yerine getirir. Avrupa'da meydana gelen siyasi olayların hiçbirinden, hatta bize ait olanlardan bile haberdâr olmayarak senelerce Abdülhamit'in Dışişleri Bakanlığı'nı yaptıktan sonra Balkan Savaşı'nda da...resmi günlerde ortalıkta gözükmekten başka bir şey yapmamış, hatta 329 yılında Londra'ya gittiğim zaman, büyükelçilikte adı geçen zâtı, Edirne'nin Bulgaristan'a terk edilmesiyle ortaya çıkacak durumu anlatmak ve Edirne halkının bu konudaki görüş ve düşüncelerini açıklamak üzere bir defacık olsun İngiliz Dışişleri Bakanlığı'na götürmek nasip olmamıştı. Hatta Edirne meselesiyle ilgilenecek kadar bir küçük dirayet bile gösterememişti. Bereket versin o sırada Londra'da bulunan (45) eski Sadrazam merhum Hakkı Paşa imdadımıza yetişti ve Hintli Abdülhamit, Muhammed Ali ve Ağa Han ve onun dostları olan hanlardan pek değerli yardımlar gördük.

Tevfik Paşa'ya şimdi bir mesele açıklayınız, derhal kabul eder ve bütünüyle öyle düşündüğünü söyler. Eğer siz oradan ayrılmadan bu düşünceyi derhal uygulatmak isterseniz başarırsınız. Beş dakika sonra yanına giren diğer birinin o düşünceye aykırı görüşüne karşı "Gerçekten ben de böyle düşünüyorum," karşılığı da kesinlikle hazırdır. Ömrü boyunca hiçbir sabit fikre sahip olmaksızın bu devletin büyük işlerine karışıp gitmiş gayet namuslu, afif, temiz bir zattır.

Tevfik Paşa'nın Sadrazamlığı ile yabancı istilası başladı ve Ferit Paşa'nın sadaretinde ise tamamlandı.

Tevfik Paşa zamanında İtilaf Devletleri ülkeye girdiler. İstanbul, Edirne, Anadolu ve her yöne doğru askeri istila başladı. Halbuki Mütareke, yani Ateşkes demek iki tarafın Barış Anlaşması'na kadar hasmane davranmayı terk etmesi ve kararlaştırdıkları şartları barışa kadar korumaları demekti. İtilaf Devletleri'nin hangi durumda asker çıkarabileceği Ateşkes yapılan imzalı belgede "kaydedilmiş olarak" vardı: Ya tehlikeye düşmüş olacaklar ya da hareket üssü; hareket noktası için gerekli olacaktı. Tevfik Paşa'nın sadrazamlığında istila başlarken İtilaf askerine karşı bir şey yapılmış değildi. Ülkenin hiçbir yerinde de tehlikeye düşmüş bulunmuyorlardı. Edirne'ye, Konya'ya, Antalya'ya asker çıkarmaya da hiç sebep yoktu. Ancak bir gün Doğu Orduları Kumandanı Fransız General Franchet d'Esperey İstanbul'a muazzam bir zafer alayı düzeniyle giriyordu.

Bu, matem dolu bir gündü. Galata Rıhtımı'ndan Beyoğlu'na kadar bütün tramvay, araba hareketleri (?) durdurulmuştu. Yollara kumlar dökülmüş, sulanmıştı.

İki sıralı her çeşitten İngiliz, Maltız, Hintli, Gurka, Siyamlı, Hotontolu, Senegalli bakır renkli, zenci, sarı, beyaz, esmer, kısacası İtilaf Ordusu'nda Nuh'un teknesi kadar karışık bulunan çeşitli ırklardan asker dizilmişti. Bunlardan daha çok Rum, Ermeni, Yahudi, yani Osmanlı tebaası, ellerinde Osmanlı bayrağından başka her bayrak; Rum, Ermeni ve Yahudi bayrakları olduğu halde generali karşılıyorlardı. Böylece Rumlar, Ermeniler, Yahudiler, Türk'ten intikam alıyorlardı.

İşte Tevfik Paşa Hükümeti'nin bu marifetleri ortasında Osmanlı toprakları adım adım istila ediliyordu. Ateşkes hükümlerine göre hasım iki tarafın orduları bulundukları noktada bekleyerek tarafsız bölgelerin oluşması sağlanacaktı. Halbuki düşman ordusunun bulunmadığı bir nokta kalmamıştı.

Şimdi Ermeniler mağdur millet rolü oynayarak İstanbul'daki gazeteleriyle yağdırmadık küfür bırakmıyorlardı. Patriklerle, papazlar, hahamlar Osmanlı Padişahlığı aleyhine yeniden ittifaklar oluşturuyorlardı.

Almanya hakkıyla layık olduğu cezayı ve belayı bulmak üzere mağlup ve bizi de Enver Paşa Almanya İmparatoru'nun iltifat içeren iki kelimesi ile bir Alman kartal nişanına kapılarak bu belaya sürüklediği için her açıdan bizde korkunç durumda olduğumuz halde aramızda bir fark vardı. Dayak yiyen Almanya'nın mecali kalmamıştı. Biz ise silahımız olduğu halde Mütareke'yi; Ateşkes'i kabul etmiştik.

(46) Bu sıralarda idi. Bulgaristan Ordusu içeri kaçarken Sofya'da isyanlar çıkıyordu. Bulgarlar her zaman sersem ve şaşkın olduğu kadar dâimâ "Türk düşmanlığı" ile yetişmiş bir nesil olduğu için dün sınırda çarpışırken Makedonya'yı Sırp'tan, Dobruca'yı Romanya'dan Türk'ün sayesinde almışken bugün derhal alçak ve mağlup silahlarını, hatta perişan ordusu kaçarken olsun, Edirne'yi istila etmek düşüncesiyle utanmadan aleyhimize çevirme girişiminde bulunuyorlardı. İşte bundan dolayı Sofya'da Piskopos Harpulan ve Çarnapuştacı, Şankof gibi serseriler toplanarak Osmanlı toprakları şöyle böyle bölüşülürken Rumeli akşamından kalmış Edirne vilayetinin de Bulgaristan'a ait olduğunu bağırmaya başladılar. Şimdi Yunan emellerinin dikildiği yerlerde bir de Bulgar saldırısı ortaya çıkmıştı. İçeride Osmanlı Hükümeti ise acınacak bir duruma gelmişti. Bütün suç, yenilginin sebepleri yalnız İttihat ve Terakki ileri gelenleri ile hükümetine aitti. Ancak bu böyle olmakla birlikte şimdi artık, vatan konu olunca bunu karıştırmak cinayetti. Millet İttihat ve Terakki'den, hükümetten, İttihat'ın adamlarından hesap sorma hakkına, yetkisine her an sahipti. Ancak şimdi; şimdi bu kesinlikle caiz değildi.

Düşman dışarıdan içeriye doğru hücûm ederken.... Rum, Yahudi, Ermeni; Padişahlığın tebaası kükrerken, *Peyam*, *Alemdar*, *Sabah* gazeteleri küfür yağdırırken, artık bu korkunç ve alçakça manzaralar karşısında iğrenmemek imkânsızdı. Bizim Türk gazeteleri de bu ateşi artırmak için sürekli körüklüyorlardı

Vaziyet öylesine ilginçti ki İttihatçılar kovulmuş şeytan gibi taşladıkları Abdülhamit bağlılarının durumuna düşmüşlerdi.

İttihat ileri gelenlerinin büyük bölümü Avrupa'ya kaçmakla sorumluluğu üzerlerine almış bulunuyorlardı. Kafalarda akıl yürütme durmuş ve sönmüştü. Ülke felakete sürüklenmişti Savaş yıllarının sinirleri gerdiği, herkese az çok ümitsizlik geldiği sırada bütün bu felaketlerin sebepleri aranıyordu. Artık İttihat ve Terakki ülkede uğursuzluğun sebebi olarak algılanır olmuştu. Her ağızda, her bakışta İttihat ve Terakki karşıtlığı vardı. Oysa şu felaket karşısında Türklerin birleşerek yaralı vatanın kanayan vücudunu tedavi etmeleri gerektiği halde, kimsenin buna aldırdığı yoktu. İstanbul, bütün Anadolu ve Rumeli üzerinde daha şimdiden Yunan bayrağını çekerek Yunanistan gibi muameleye başlamışlardı. Patrikler, piskoposlar, papazlar, diyakozlar (Katoliklerde papaz yardımcısı), öğretmenler, doktorlar, gazete yazarları, eczacılar, tüccarlar, kısacası her Rum kadın ve erkek... Hatta genelev sermayelerine kadar hepsi hararetle Türk düşmanlığını, Türk zulmünü, Türk vahşetini ilan için gazeteler kurumlar, propaganda komisyonları oluşturarak duyulmadık, olmadık olaylar uydurarak ve binbir yalan söyleyerek dünyanın kafasını doldurmaya çalışıyorlardı. Hatta Beyoğlu'nda, Tatavla'da ne kadar orospu varsa hepsi işini gücünü bırakarak yükseğinden beş kuruşluğuna kadar hepsi generalinden deniz subayı ve deniz erine kadar İngiliz, Fransız, İtalyan askerlerini yakalayarak sürekli, sürekli olarak Türklerin, ah şu Türklerin savaş senelerinde kendilerine ne kötülükler yaptıklarını yalancı dilleriyle söylerken, hâlâ üzerinde giydiği fistanı, boynundaki elmaslı çarşafı herhangi bir savaş zengini Türk'ün aldığını unutuyordu.

Avrupa, Amerika ise baştan başa dünyayı dolduran bu gürültüler ortasında artık Doğu'nun son saatinin geldiğine inanıyordu.

Ermeniler birdenbire yaptıkları saldırı ile bütün Türklerin bütün mallarına el koymak için isyan ettiler. Şimdi Ermeniler Müslümanların mağazalarına saldırarak, vaktiyle kendi mağazasında yüz liralık mal var idiyse, bunun yüz lirasını hem nakit olarak, hem de ayrıca tamamı Müslüman'ın malı olan bin liralık eşyayı Müslüman'ın (47) mağazasından alıyorlardı. Ancak yine de mağdur olduğunu söylüyor, sövüyor ve elinden gelse biraz cüret gösterse yüzüne tükürüyordu.

Meclis-i Mebusan toplantı halindeydi. Divaniye Mebusu Fuat Bey'in bir önergesi üzerine bakanlar, Yüce Divana sevk edilmek üzere beşinci şube incelemeye memur edilmişti. Bir taraftan bu inceleme devam ederken, öteden Padişah ve kabine, Milli Meclise güvenmiyordu. Padişah güvenmiyordu, çünkü Meclis-i Mebusan'ı sabit hükümet zamanında İttihat ve Terakki tarafından atanan milletvekillerinden meydana gelmiş, ve kabinenin bütün uygulamalarına kulaklarını tıkamış bir Meclis olarak değerlendiriyordu. Kabineye güvenemiyordu çünkü savaş zamanı devam eden bir meclisle barış anlaşması yapabileceğine inanmıyordu. Meclis'in feshi; kapatılması emri vaki idi. Meclis'te o gün hâkim olan görüş: Tevfik Paşa eğer bu meclisle devam etmek niyetinde ise Kabine'deki bir iki bakanı değiştirerek başarılı olabileceğini, Meclis Başkanı Halil Bey Babıâli'ye giderek söylemişti. Oysa Meclis artık devam edemezdi. Meclis'i yalnız Padişah, Kabine değil şu dört senedir bir gün derdini düşünmedikleri millet de istemiyordu. Herkes pek güzel biliyordu ki şu savaş boyunca, yere vurulduğunda üç gün sıçrayan ve bilinen belge (mahut vesika) ile alınan ekmek denilen ve süprüntülerden oluşan maddeyi halka yutturan sahtekârlar Meclis'teydi. Haksız kazancı engelleme adına haksız kazanca yol vererek zincirleme yöntemiyle şimdiye kadar soyulmayanları bu vesile ile haklayanlar da oradaydı. Servet ve zenginlik içinde meclisteydiler. Ve Meclis'e girerken yüz liraya özlem duyanlar, bin lirayı bir gecede bir zevke, on bin lirayı bir kumar masasına yatırdıkları halde asla küçücük bir ıstırap bile duymayanlar işte bu Meclis'te idiler. Rusya bozulmuş bir

haldeydi. Brest Litowsk Antlaşması yapılıyordu. Ve bizim için artık savaşın gayesi kalmamıştı. Çünkü biz; Yüce Osmanlı Devleti mademki Rus istilasından korkarak Almanlar sırasına girmiştik, işte engel ortadan kalkmıştı. Artık bir anlaşma yapar ve dökülen kanların şeref ve şanını korurduk. Ancak böyle olmadı. Hâlâ Alman İmparatoru'nun; artık bacakları üstünde titreyerek güçlükle durmaya çalışan bu heybetli heykelin savurduğu iki nazik kelime ile, göğsümüze taktığı kara bakırdan bir kartal nişanının tutkunu olarak şimdi milleti mezbahaya sürüklüyorduk. İttihat ve Terakki Genel Merkezi'nde bir "Teşkilat-ı Mahsusa" (Özel Teşkilat: İstihbarat Teşkilatı) işi çıkmıştı. Bunu güya Genel Merkez yapmıyordu. Savunma Bakanlığı'na bağlıydı. Oysa başında bütünüyle Genel Merkez üyeleri vardı ve orada idiler. Toplayanlar bütünüyle İttihat ve Terakki idi. Bu bir facialar destanıdır ki Türk'ün pek şerefli milli tarihine bu leke İttihat ve Terakki tarafından yapıştırılmıştır.

Bu "Teşkilat-ı Mahsusa" bizde ne kadar hapishane varsa hepsinde mahkûm, katil, hırsız, uğursuz ve şu Osmanlı cemiyetinden onun kanunlarıyla zararları sınırlandırmak için tutuklanmış ve soyutlanmış olanları birden içine aldı. Adalet Bakanlığı resmen bu tür cinâyet davalarını talik edip geciktirerek "Teşkilat-ı Mahsusa"ya sevk edilmesini emretti. Bunlar hapishanelerden boşanarak koştular. Bunların arasında her toplumun iğrenç ve korkunç tabakasını oluşturanlar vardı.

Bir gün Osmanlı Meclis-i Mebusan'ına başkanlık kürsüsünden bir selam iletildi... Bir selam ki, bu Milli Meclis'in tutanaklarında bir lanet alameti gibi duracak ve onu değerlendirecek olan sonraki kuşaklar keder ve üzüntü ile karşılayacaklardır.

"Milli Meclis'teki arkadaşlara Ardahan'dan selam" ve bu selâm Meşrutiyet'in son zamanlarında polis iken Genel Merkez'in eli sopalı gayretkeşleri arasına girerek Dünya (48) Savaşı meclisinde Lazistan mebusluğuna halkın istememesine rağmen ve zorla tayin buyrulmuş olan Suri Beyefendi'den geliyordu. Şimdi Teşkilat-ı Mahsusa çeteleri Kars'a, Ardahan'a girmişlerdi.

Ancak Ardahan'a giren bu çeteler Ermeniler, Trabzon'dan Erzurum'a kadar bir tek Türk evi, Türk ihtiyarı, Türk kadını, Türk çocuğu bırakmadıkları vakit neredeydiler? Ve işte o zaman Karadeniz üzerinde hiç kimseye kol kuvveti ile .... iaşenin lütufkarlığının gölgesine sığınmak zorunda bırakılarak deniz üzerinde ne kadar laz büyük kayıkçı, sandalcı varsa hepsini tekeli altına alarak Romanya'dan, Batum'dan ve daha bilmem nereden kömür, gaz, fındık ve sâire getirterek meşru ticaret yapmaktı!

Öyle ki ömründe yüz lirayı bir yerde göremeyen bu kimseler şimdi bir fotoğraf makinesine yüz yirmi lira veriyor... İngilizlere on bin lira rüşvet vererek yakasını kurtarıyor ve sonra; boynunda Çerkez kılıcı bir kütüğe dayanmış, sanki Ardahan ve çevresini fethetmiş gibi resimler çektiriyor... Hiçbir biçimde kirlenmemesi gereken Meclis-i Mebusan'ın başkanının hitabıyla selam tebliğine cüret ediyordu. İşte bunun sonundadır ki Ruslar ve Ermeniler zavallı masum Türk köylerini ve kadınlarını yaktılar...

Bugün cehennem ateşi altında kavrulurken ülkem hakkında ve hayırdan başka bir şey düşünmediğim gibi savaş zamanı iki vesika ekmeği alabilmek için varımı yoğumu, karımın çocuklarımın sığınıp oturdukları eve varıncaya kadar satarak ancak onları yaşatabildiğim halde şimdi karşımda duranlar... Ah bu güzel Türk vatanını namus pahası karşılığı düşman ayağına terk edenler ne yapıyorlardı biliyor musunuz?

Malta'da iki yüz liraya bir hane döşüyor, teraslar tutuyor, her dışarı çıkışta ne kadar zengin olduklarını yoksul Maltızlara ispat için avuç avuç liralar serpiyorlar ve daha garibi; "Berzamiyorca"daki "Davalos" Oteli'nde kapattıkları orospulara "Osmanlı altınıyla" zincir yaparak ne kadar zengin olduklarını gösteriyorlardı. Ne Allah ne Peygamber ne ülkenin kanunu ne bir kimse savaş zamanı, savaştan sonra bana bir soru sorma hakkına sahip değildir:

1. Dünya Savaşı'na girmeye taraftar değildim. Çünkü bir işe karıştırılmayan İttihat ve Terakki Genel Merkezi'nin aforoz ettiği bir adamdım.

2. Herkes Ermeni, Rum malı, mağazası, karı ve kızı aşırarak soygunculuk ederken ben bir ilkokula sığınmıştım. Çünkü İttihatçılar beni harcamak için kurra senelerine dahil olmadığım ve malul (hasta, sakat) bir adam olduğum halde zorla askere göndermeye çalıştılar. Bir ilkokul öğretmeni olarak adımı unutturmaya çalıştım.

3. Herkes bol bol savaş zengini olmak için halkı soyarken ben ancak bir kuru fasulyeden başka boğazıma bir şey girmemiş ve Allah'ın Birliği'ne yemin ederim ki yakacak gaz bulamayarak karanlıklarda yatmışımdır.

Savaş bitince ülkemin zavallı topraklarının derdine ortak oldum. En gür sesimle Türk vatanını savunmak için İngiliz'e, Fransız'a, İtalyan'a da dert anlatmaya çalıştım. Beni de Malta'ya getirdiler. Şimdi karşımda oturanlardan her gün birkaçı İstanbul'daki (49) İngiliz memuruna "yirmi bin lira" rüşvet vererek kurtuluyor. Bende ise burada bir sıcak çorba pişirecek mali kudret yoktur. Allah hepsinin belasını versin!

Bunlar Pulverista'yı dolduran bu sorumlu adamlar Türk vatanını özel bir çiftlik, halkını bir hayvan sürüsü gibi kötü bir biçimde kullanırken hiç düşünmüyorlardı! Şimdi de orada ölen, soyulan halkın kanlı mirasıyla burada zevklerini tamamlamaya çalışıyorlardı. İşte bunlar hep bunlar idi ki bugün Osmanlı Devleti'ni bu zor duruma sokmuşlardı. Tevfik Paşa'nın tecrübesi ve şahsi gücüyle bu kadar işi çözeceğine kimse inanamazdı.

Bunun için Meclis-i Mebusan yapılan bu kadar kötülüğün sessiz ve sakin seyircisi, ortağı olduğu halde hâlâ yerinde durmak istiyordu.

Üyeleri dağılıp kaçan İttihat ve Terakki Genel Merkezi de yine Meclis-i Mebusan içindeydi. Bunların birçoğu, halkın haberi olmaksızın Karahisar'dan, Yozgat'tan ve bilmem nereden milletvekili olmuşlardı. Meclis şimdi ağzından sadece lanet çıkan geri kalan millet nazarında saygı ve itibara sahip değildi. Milli Meclis'te birkaç namuslu, fazilet sahibi üye vardı. Bunların bağrı yanık, vatan derdi ile inlerken seslerinin işitilmemesi, her birinin sesinin diğer seslerin arasında boğulması da başkaca bir mesele idi.

İşte bu Meclis bir gün Başkan Halil Bey'in "Savaşta şans aleyhimize döndü" tebliğiyle milli felaketi dile getirirken, geçen dört savaş senesinin omuzlarına yüklediği büyük sorumluluk yükünün ağırlığı altında hepsi ezik, çökük önlerine bakarken millet bu savaşı şu uğursuz sonuca getiren milletvekillerinden de manevi hesap istiyordu. O gün haksız kazancı engelleme başkanı da, haksız kazanç sağlayanlar grubu da Talat Paşa'yı devirerek ülkeyi daha bir güzelce soymak için yeni gruplar oluşturarak Cemal Paşa maskarasını sadrazamlığa getirmeye çalışanları da; hepsi hepsi önüne bakıyorlardı. Ne gariptir ki Talat Paşa, Prens Sait Halim Paşa kabineleri zamanında hiç ses çıkaramayan babayiğitler Mütareke sözüyle bir aslan kesilerek Meclis'te açıklama istekleri birbirini kovalıyordu. Ancak o zaman Faik gibi, Ali Cenani gibi daha birkaç ak pak, birkaç namuslu temiz alınlı insan; şu ülkenin dehşete düşüren yıkılışından meydana gelen, ölümler getiren ruhlar parçalayan gümbürtüsünden ürkerek dinleyen temiz vicdanlar susmuştu. Bunlar Meclis-i Mebûsan üyeleri susarken soruyor ve çalışıyordu. Şimdi onlar konuşmaya başlayınca haya ettikleri için bunlar susmuşlardı.

Sofya'dan fasulye, mısır vagonları, Almanya, Avusturya ve Romanya'dan eşya dolu trenler akarken susuyorlardı. Şimdi bunun arkası kesilince söylenmeye başladılar. Talat Paşa'dan isteyemedikleri açıklamaları, şimdi hiçbir şeyden haberi olmayan Tevfik Paşa'dan soruyorlardı. Heyhat artık iş işten geçmişti. İçişleri Bakanlığı'na gelen Padişahın Meclis'i feshettiğine dair iradesini eski Kırkkilise Milletvekili Selanikli Mustafa Arif Bey gürültüler arasında okuduğunda bütün Meclisin şu hararetli konuşmalarına bir tas soğuk su dökülmüştü.

Tevfik Paşa, Meclis'i sırtından attıktan sonra, daha serbest, daha kuvvetli kalmadı. Çünkü bizzat kendisi hür ve kudretli değildi. Ancak Meclis'i kendi eliyle kesip Padişah'a verdiği kılıçla kafasını koparmıştı. Zira İttihat ve Terakki Fırkası, Padişah'ın yetkisini artırmak için aracısız olarak "Fesih (meclisi kapatma) Hakkını" Padişah'a vermişlerdi ki işte Padişah da tıpkı kardeşi

Abdülhamit merhum gibi Meclis-i Mebusan'ı dağıtıyordu. Acaba buna İttihatçılar ne derler? Neydi o kıyametler? Hele *Tanin*'in kıskanç başyazarı herkese küfür yapıştırırcasına kesinlikle (50) bu Padişah'a özel haktan bahsederek dünyaları tutuşturan yazıları şimdi başına geçmişti. Ancak debdebeli sarayında artık şu aç ve zavallı milletten alacak bir şey kalmadığı için umurunda bile değildi.

Tevfik Paşa da Padişah'ın iradesine boyun eğdiği halde ne yapacağını bilmiyordu. O zamanında Abdülhamit'in terbiyesinin bereketi altında yetiştiği için, Padişahtan aldığı emrin "Hükümdarlar İlhama Mahzar Olurlar" saçmasına inanarak dediğini uygulamaya çalışan aciz bakanlardandı. O kadar ki Trakya Cemiyeti adına İstanbul'da toplanan kongrenin kararları gereğince kendisine bir komisyon başvurmuştu. Trakya bir taraftan Bulgaristan'ın uydurma iddialarına amaç edilmek istenilirken, öteden Yunanistan göz dikmiş....?... yalancı pehlivanın işbirlikçisi gibi bu payı kendisine ayırtmıştı. Tevfik Paşa bir süre bu şahısları dinledikten sonra aynen şöyle demiştir:

"Biz bir şey bilmiyoruz, hatta açık telgraflarımızı bile yirmi günde çekmiyorlar. Geçen Avrupa'ya giden Arnavut Komisyonu Başkanı (eski Bursa, Beyrut valisi) Halil Paşa'yı davet ettim, kendisine bazı evrak vererek Paris'e götürmesini rica ettim."

Bu sözleri söylerken titreyen başında uzun senelerin hiçbir kudret bırakmayarak gelip geçtiğini anlamış olan saf bir Trakya köylüsü bile:

"Hey yoldaşlar, bu zavallıdan bize hayır yok," demişti.

Tevfik Paşa da Padişah'ın pek işine gelmiyordu. Çünkü şimdi ortada ülkeyi kurtarmak değil, şayet kalırsa Türkiye'de zorba bir hükümdar olmak hevesi hâkimdi.

Tevfik Paşa'nın yerine derhal Ferit Paşa gelmişti. Padişah şimdi hanedana (damat olarak) nispeti olan bir zata mührü teslim etmekle ülkenin tek nüfûz sahibi olmuştu. Ferit Paşa kabineyi kurduğunda İstanbul'da genel durum ne merkezdeydi?

Milli felaketimizin tek sebebi İttihat ve Terakki sayılmıştı. Bir zamanlar Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın ileri gelenleri bir biçimde

kimi mahkûm olarak, kimi korkusundan, kimi kaçarak ve birçok mensubunu da sürerek ülkeden uzaklaşmıştı. Bunlar şimdi birer birer dönüyor ve harekete geçiyorlardı. Başta Miralay Sadık Bey, Hacı Sabri Efendi, Reşit Bey, Cemil Paşa, Gümülcineli İsmail Bey, Şaban Efendi, Zeynelabidin Efendi, Vasfı Hoca ve bilmem İttihatçılar kadar bunları da ne tanıdığım ne tanımaya gerek görmediğim adamlar ülkeye kin ve öfke ile geliyorlardı. Ali Kemal Bey alışıldığı üzere *Sabah*'ın başına geçmişti.

İttihat ve Terakki'nin ülkenin çöküşüne sebep oluşunu takdir edenler Hürriyet ve İtilaf'tan bir şey ümidi ile derhal her tarafta kulüpler açıldı. Gazeteler bilir bilmez durmadan sövüyorlardı. Bunlar birbirlerini aşağılayıp kötülerken ülkeyi adım adım düşman istila ediyordu. Ne Mütareke kalmış ne de hükümleri ortadaydı. Her İngiliz, Fransız, Yunan, İtalyan kayıtsızca özel veya devlet mülk ve arazisinde, şahıslar ve bireyler üzerinde tasarrufta bulunuyor, Hürriyet ve İtilafçılar da bunlara yardım ediyorlardı. En çok da İttihat ve Terakki yetkili temsilcisi Iaşeci Kemal Bey'in birer Türk adı altında koruduğu ve Topal İsmail'in meydana getirdiği Rumlar, Ermeniler ve hele Yahudiler Osmanlı Padişahlığı'nın çöküşünü hazırlıyorlardı. İnsanlar şaşırmıştı. İşleri idare eder pozisyonunda gözüken Hürriyet ve İtilafçılar düşmanla ilgilenmiyorlardı. Herkes şimdi İttihatçı taşlamakla, herkes birbirine suç yüklemekle meşgul olduğu gibi, derhal Rumlar, Ermeniler göç ettirme ve öldürme meselelerini ileri sürerek faillerinin şiddetle cezalandırılmasını ve gasp edilen mallarının iadesini isteyerek ayaklandılar.

(51) Savaşın getirdiği felaketler yüzünden ağlayan harabeye dönmüş olan vatanın kanayan yaraları unutuluyordu. Daha garibi Sibirya'da, Hindistan'da, Hindi-Çin'de, Afrika'da, Malta'da, Mısır'da, Adalar'da ve Dünyanın yaşanamaz yerlerinde bulunan vatan çocuklarını ülkeye getirmek için düşünen kimse yoktu. Mademki İttihat ve Terakki savaşmış, mademki bu esirler de savaşa girmiştir; sanki bu bahtsız kahramanlar milli felaketin sebebiymiş gibi, iniltiler içinde kahrolmuş, bin türlü rezil şartlar

altında yaşamaya mahkûm ediliyordu. Ancak içeride Rum'dan, Ermeni'den daha çok aşırı bir çaba ile Türkleri mahvetmek için yayınlanan gazeteler intikam intikam diye bağırıyorlardı. Kimden intikam alacaklardı? İttihat'ın ileri gelenleri kaçmış, Genel Merkez adını değiştirmiş, borsa, han, mağaza, gümrük, depo, deniz fırın fabrikaları dolduran İttihat ve Terakki iaşecisi ve müteahhidi olan kimseler derhal Hürriyet ve İtilafçı olmuş, kimisi "Sanki bana İttihatçılar ne iyilik yaptılar, Allah belalarını versin, ülkeyi hem soydular hem kaçtılar, şimdi biz günahsızlar cezâsını çekeceğiz!" sesleriyle derhal bir İngiliz, bir Fransız subayına çatarak (onunla buluşma imkânı oluşturarak) İttihat ve Terakki sayesinde kazandığı paralarla edindiği köşklerinde yabancı subaylara rakısıyla, şarabıyla, şampanyasıyla, çalgısıyla ve fahişeleriyle ziyafet çekecekti. Kulüpleri dolduran değerli kardeşler şimdi Hürriyet ve İtilaf kulüplerine yazılıyor, Kemal Bey'in Türk tüccarları! daha Mütareke'den önce iş bozulmaya yüz tutunca birer birer Viyana, İsviçre, Berlin yolunu tutmuş ve yahut her cebine Yunan, İtalyan, Arnavut pasaportu yerleştiren ben yabancıyım bana ne yapacaklar diyor. "Milli" unvanıyla her handa yerleşen itibar sahibi tüccarların arkasına gizlenen Yankov, Yuda, Agop uğratmış (onları uzaklaştırmış)... Semtlerde zamanında halkı soyan yüzüncü derece İttihatçılar ise artık vesika işi tükendiğinden derhal İttihatçılara en çok küfür yağdırmakla meşgul ve hükümet dairelerinde vekilinden kapıcıya kadar hepsi İttihatçı olan memurlar şimdi yine hepsi Hürriyet ve İtilafçı ve hatta "Zaten efendim bir 328 senesi (bir) sene vermiştik hiçbir fırka ile ilgimiz yoktur. Ben İttihatçı değildim. Gözü kör olası herifler, kalemde iki yüz kuruş zam istedim de vermediler, yaşasın Hürriyet ve İtilaf!" namelerine başlamışlardı. Kısacası bütün ülkede artık İttihatçı kimse kalmamıştı. Hep ya tarafsız ya da Hürriyet ve İtilafçı idiler. Hele İttihatçıların para kazandırdıkları şahıslar bütünüyle, bütünüyle "İngiliz Muhipleri Sevenleri"idi.

İntikam, intikam! Bu seslerden kulakların zarı patlıyordu. İntikam içgüdüsüyle alabildiğine söylenen gazeteden başka her

şeye benzeyen şeylerin açıklamalarında bugün Türk'ün başında parıldayan baltanın inmek üzere olduğunu gören yoktu. Bir kasıt veya kaza sonucu suya düşmüş ve boğulmak üzere olan bir çocuğa umursamaz bir vaiz efendinin öğüt vermeye kalkışması gibi herkes söyleniyordu. Ancak boğulmak üzere olanı kurtarmak akla bile gelmiyordu. Artık Divan-ı Harpler kurulmaya başlandı. Şimdi İttihatçı avlamaya yayıldılar. Hürriyet ve İtilaf büyük tantanalarla vatanı kurtarma görevinin kendi omuzlarına yüklendiğini ilan ederek iş başına geçmek üzereydi.

Padişah VI. Sultan Mehmet, İttihat ve Terakki'ye ilanı harp ettiğini resmen söylemişti. Bir Padişah ki Anayasa'da belirli haklara sahipti, kutsal ve gayr-i mesul olmasına karşın halkından bir siyasi partiye savaş açıyordu. Ülkede herkes ümidini kesmişti. Ümidi kesenler de ülkenin hayır ve şerrine karışmayarak her sürüye katılanlardı.

Rum tebaa açıkça Türklere ilan-ı harp etmişti. Patrikhane Yunan bayrağını çekerek bir Yunanistan kurmuştu. Önceleri gizlice, hor ve hakir hareket ederken şimdi yüzünden maskesini atmıştı. Ermeniler, Allah korusun, Ermeniler birer zebani gibi artık helal kılınmış bütün Türk malı ve kanını almak için ortaya atılmışlardı. Büyük Ermenistan'ı kurma hayali ile kendilerinden geçmiş ve kudurmuş bir biçimde saldırıyorlardı. Şimdi Türk, kovulmuş şeytan gibi (52) taşlanıyor, onun da hak sahibi olabileceği hayal bile edilmiyor. Hatta Allah'a bile Türk'ü yarattığı için isyân ediliyor, adeta hesap soruluyordu. Türk, Hilal'in savunucusu olduğu için Haç taraftarları bunu çekemiyordu.

Anadolu'da azıtmış olan Ermeniler, sürülen Ermeni aileleri ad ve hesabına kükreyen bu kılıç artıkları da şimdi Osmanlı ülkesinde yaşayan Türkleri boğazlamak, kadınların ırzını yırtmak, çocukları şişlemek için bir heves bir ihtiyaç duyuyorlardı ve bu taşkınlıkla saldırmadıkları kutsallık kalmıyordu.

Anadolu'da hıyanet ve ihanet eden (arkadan vuran ve hor gören) Ermeniler hürriyet şehitleri, vatan şehitleri ve din şehitleri sırasına geçiyor ve azizler (ermişler) derecesine yükseliyordu.

Londra'da, Paris'te, Amerika'da, ne kadar gazete varsa hepsi hepsi istisnasız Türk kasaplığı adına Rum, Ermeni para ve kadınlarının büyüleyici cazibesiyle satın alınarak Türklerin aleyhine akla hayale sığmaz olaylar uydurarak cehennemler öfkeler yağdırıyorlardı. Rumeli'de, Anadolu'da çeteler türemişti. Zaten her Rum köyü fesat ocağı idi. Savaştan köyüne henüz dönmüş zayıf, çaresiz, silahsız Mehmetçik'i yolda yakalayınca gözünü oyuyorlar, üreme organını çıkarıyorlar, alnında açtıkları bir deliğe raptederek yol üstünde bir ahlat ağacına asıyorlardı.

Kavaklı[64] müftüsü ailesiyle birlikte köye gelirken müftüyü Ergene boyunda buluyorlar, kadının karnını yararak diri diri kocasının başını içine sokuyorlar, böylece kazığa vurarak geçit boyuna dikiyorlardı.

Keşan yolu boyunda yemek yemeye oturmuş jandarmaları birden basarak hepsini kıskıvrak bağladıktan sonra kıymık kıymık kıyarak şose üstüne diziyorlardı. Binlerce olay birbirini takip ediyordu.

Şehirlerde her Ermeni bir mağazaya dalarak kendi malı olduğunu söylüyor ve hükümet adına hareket eden bir hangi efendi müdahale edemeyerek mağaza bütünüyle Ermeni'ye geçiyordu. Oysa mağaza sahibi Müslüman'ın, ne Ermeni malıyla ne de Ermeni'yle ilgisi vardı.

İtilaf Devletleri bunları tekrar tekrar görüyor ve onları mazur buluyordu. Yapılan kötülüklerden İstanbul'da veya dışarıda, İngiliz, Fransız, Amerikan, İtalyan temsilciliklerine şikâyet edildiği zaman söz ve anlam itibarıyla şöyle diyorlardı:

"Hakları var, senelerce baskı gören zavallılar şimdi biraz nefes alacaklar!..."

Oysa devlet savaş ilan etmişti . Bu savaş ilanı üzerine milletin davranışı meşru idi. Çünkü bir kere ilan edildikten sonra halkın savaşa koşmasından başka yol yoktu. Ancak savaş doğru muydu? Bu ikinci bir mesele, halkı ilgilendirmeyen, her devletle ilgisi olmayan bir iştir. Yanlış ve zararlı bir savaş ilan ediyorsunuz

64 Kırklareli ilçesi.

diye isyan etmek hakkı halka ait olamaz. Mademki bir hükümet vardır, emri geçerlidir. Mademki Padişah, Hükümet, Milli Meclis savaşı kabul etmiştir. Millet o savaşı sonuna kadar götürmeye mecburdur. Savaş ilan edilmişti. Türk'ün ezeli düşmanı Romanoflar Türkiye'ye yürüyordu.

Diyarbakır'dan, Bitlis, Van, Erzurum, Erzincan, Trabzon, Sivas, Ankara, Tekirdağ, İzmit, Adapazarı, İstanbul'a kadar her Ermeni bulunan mahalle, köy, manastır, kilise, kasaba, şehir, evde, yer üzerinde, yer altında, kırda, mağaralarda mükemmel toplar, mitralyözler, bombalar, (53) tüfekler, askeri elbiseler, cephaneler bulunmuştu.... Rus Ordusu'nda Ermeni Ordusu oluşmuş, papazlar resmen Ermeni sancağını kutsayarak Rus imparatoruna Ermeni kralı unvanı vermiş, içeride isyan edilerek gıda ve cephane kollarını örmüş, şehirleri, köyleri yakmışlardı.

Uzun ve sakin bir biçimde düşünmek gerekir. Varlığına saldıran bir düşman ad ve hesabına isyan çıkararak ordunun geri çekiliş yollarını kesen, şehirleri tıtuşturan bir topluluğa karşı hükümet şiddetle hareket ederek zararlarını giderse bu hükümet cinayet mi işler? Demek ki Ermeniler isyan edince Osmanlı Ordusu'nun derhal geri çekilerek,"Ermenilerin hakları vardır. Evet, Ruslar şeref versinler. Ermeni efendiler de ne kadar Müslüman varsa doğrasınlar!" demek mi lazımdı? Bu nasıl mantıktır?

Acaba Rusya'da Türkler isyan edince Romanoflar ne güzel yaptınız mı diyordu?

Antranik'in eliyle kestikleri, kuyulara doldurdukları, elli metre uzunluğunda, dört metre genişliğinde hendekler kazarak diri diri yan yana dizip üstünü toprakla örttürdükleri, duvar diplerine boylu boyuna bağlı yatırarak üzerlerine duvarı yıkarak ezdikleri Türk kadınları, ihtiyarları, çocukları ne oldu?

Trabzon'dan Erzurum'a kadar bir tek dikili ağaç, insan bırakmayan Ermeni mezalimi unutuldu değil mi?

Çünkü Ermenilerin öldürdükleri insanlar Türk'tü. İşte bundan dolayıdır ki Hıristiyan Müslüman'ı öldürebilirse de Müslü-

man yalnız ölmeye mahkûmdur. Hatta meşru savunma hakkına bile sahip değildir mi demek istiyorlar?

İttihat ve Terakki Hükümeti'nin iyilik sayfalarına; iyilik hanesine yazılacak olaylardan birisi de zamanında haberdar olarak Ermenilerin aç kurtların sürüye saldırdıkları gibi kan ve ateş hırsıyla atıldıkları mücadeleye ön vermeyerek onların zararlarını gidermesidir. Ancak bu konuda İttihat ve Terakki'nin kötülükleri hanesine kaydedilecek bir husus da vardır:

-İstanbul'dan Erzurum'a kadar bütün Ermeniler ağır suç işledikleri, vatanlarına, tabi oldukları idarecilerine ihanet ettikleri için bir divan-ı harbin huzuruna çıkarılıp, silah elde isyan edip karşı koyan haydutları yerinde tepelendikten sonra diğerleri hakkında bir hüküm alacak ve milyonlarca nüfûsa ulaşsa bile hepsini kanun ve usul çerçevesinde cezalandıracaktı. Kadın ve çocuklarını da zarar veremeyecekleri yerlere kuracağı karargâhlara naklederek hayat ve sağlıklarını koruyacaktı. Mağaza, dükkan ve evlerini bütünüyle mühürleyerek yukarıda da belirttiğim gibi ta savaşın sonuna kadar koruma altında bulunduracaktı.

Ermenilere yapılan muamele tamamıyla kendi davranışlarının gereği olmakla birlikte mallarına yapılan saldırıdan yağmadan Hükümet ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'yle memurlar sorumludur. Ancak Türk Milleti bundan münezzehtir; uzaktır ve yücedir.

Halbuki Ermeniler de her duygu sönmüştü. Türk sadece Türk onun düşmanıydı. Ve bunun için düşünmeksizin kabarmış, kükremiş kutsal değerlerimize kadar saldırıyorlardı.

Dışarıdan içeriden zavallı vatan bu saldırılarla karşı karşıya iken başta Osmanlı'ya tabi olanlar olduğu halde Ferit Paşa Hükümeti ne yapıyordu? İşte Türk tarihinde aydınlatılması gereken en önemli nokta burasıdır.

(54) Hürriyet ve İtilaf adıyla İttihat ve Terakki'nin tekelci kalmak isteyen sinesinden doğmuş şaşkınlık veren bir fırka; bir parti vardı. Bu milli beraberlikten, zorunlu olarak ve siyâset gereği doğmuş bir fırka değildi. Çünkü ülkenin bir ihtiyacına cevap

vermiyordu. İttihat ve Terakki, Meşrutiyet'e kadar idealist vatandaşların aşk ve istekle toplandıkları bir mabet idi. Bu tapınağın kutsal varlığı olan Meşrutiyet, hürriyet, adalet, eşitlik gibi esaslar çevresinde toplanan kimseler için gaye vardı. O gayenin elde edilmesinden sonra idealsiz kalan İttihat ve Terakki derhal tekelci ve başına buyruk kalarak oligarşiye, yani küçük bir grubun zorba, baskıcı idaresine dönüşmüş oldu. Şahsın yerine şahıslar, Saray yerine Genel Merkez geçti. Nüfuz ve makam yarışında İttihat ve Terakki çevresinde biriken sonradan cemiyetçi olmuş, vatansever kavramı ile ilgili imtiyaz beratını; ayrıcalıklı belgesini almış olanlar söz dinlemez, laf anlamaz oldular.

İdeali olmayan insanların elinde kalan Genel Merkez, bir şiddetli merkeziyetçiliği aşarak Tekel şirketi haline dönüşmüştü. Öyle ki, ne olursa olsun Türk vatanı adına söz söylemek, iş yapmak, mutluluk ve esenliğini düşünmek hak ve yetkisi, tekel biçiminde sadece Genel Merkez, yandaş ve yardakçılarına kalıyordu. Hiçbirisi belki böyle düşünmek istemediği halde burada toplumsal vicdanın hastalıklı biçimi tecelli ediyordu. Olumsuz biçimdeki davranışlarla şimdi cemiyete girenler, kolay yoldan yükselenler başkalarına söz hakkı vermiyorlardı. Çünkü kendilerinden olmayan bir başka Türk'ün, vatanı hakkında bir şey düşünebileceğini bunların havsalası alamazdı. Genel Merkez üyeleri bu idealsizlik içinde tekelci ve kıskanç kaldıkları içindir ki uzun vadeli arzular ve onların gerçekleşmesi için gösterilen çabalarla şan, şeref, servet ve söz sahibi olmak isteyen Sadık Bey ve yandaşları gibi kimseler ortaya çıktı.

İşte bunun içindir ki Hürriyet ve İtilaf, İttihat ve Terakki'nin gayri meşru çocuğudur. Sadık Bey, Hacı Sabri Efendi, Gümülcineli İsmail Bey gibi ateşli herifler İttihat ve Terakki'nin merkezinden biraz yüz bularak onlar da birer bakanlık makamına geçici olarak getirilmiş olsaydılar Hürriyet ve İtilaf'ın doğma ihtimali yoktu. Toplumun döl yatağına (cemiyetin ortasına) düşmeyecekti. Ancak İttihatçıların azgın tekelciliği Şehzadebaşı'nda Hürriyet ve İtilaf Genel Merkezi'ni doğurmuştu.

Abdülaziz, Mecdi Hoca ve Tahir Bey gibilerin bölücülüğünden ibret almayan İttihat ve Terakki bölücüleri dağıtabildiği bilinen oyunla bunları da perişan edeceğine inanmıştı. Hatta Edirne Valisi Adil Bey, Edirne İttihat ve Terakki Kulübü'nde "Sadık Bey kardeşimiz şöyle düşünürse de," gibi yüceltici bir ifade ile hep "kardeşimiz" "ihvanımız", "canımız" sözlerini savurmuştu. Gerçek şu ki; Hürriyet ve İtilaf'ı berbat etti. Ancak kendisini de ülkeyle birlikte yıktı gitti.

Hürriyet ve İtilaf'ın çevresinde ülkede söz sahibi olamayan eski İttihatçılar, bazı düzenlemeler nedeniyle açığa alınan büyük küçük memurlar, Abdülhamit'in bütün ispiyoncu hizmetkârları, kodamanları, ileri gelenleri, hükümet adamları, medrese ve tekkelerin çalışmadan yaşamak isteyen tembel mensupları, Türk milletine alttan alta düşmanlık besleyen Türk olmayan Müslümanlar, diğer unsurlar ve Osmanlı ülkesini batırmaya çalışan Müslüman olmayan halk toplanmıştı. Hürriyet ve İtilaf'ın ideali yoktu. Bu fırka, yazarlarının bile uygulama şöyle dursun, bir kere bile okumadığı bir programla ortaya çıktı. Tıpkı İttihat ve Terakki'nin okunmayan programı gibi bu da resmi bir şeydi, yani beyanname iliştirilmiş olarak İçişleri Bakanlığı arşivinde uyuyacaktı.

İttihat ve Terakki'nin tekelciliğinden usanmış ve ümitsizliğe düşmüş pek çok gerçek Meşrutiyet sever vefa ve haysiyet sahibi kimselerden oluşan vatan çocukları da Hürriyet ve İtilaf'a katılmıştı. Balkan Savaşı'nda İttihatçılar iki revolver bir gürültü ile Kâmil Paşa bunağını kaçırarak iktidar makamına geçince, İtilaf ve Hürriyet muhalefete geçmiş olacaktı. Onlar da (55) tıpkı İttihat ve Terakki'nin silahını kullanmak isteyerek Beyazıt Meydanı'nda birçoğu asıldıktan sonra ileri gelenleri de Avrupa'ya kaçtılar. Ve şimdi İttihatçılar meydanı boş bularak, başta her şeyden önce hiçbir şeyden habersiz bir Padişah, her şeye el kaldıran bir Meclis olduğu halde ülkeyi özel bir çiftlik gibi kötü yönetmeye başladılar. Karşılarında ağız açacak hiçbir kuvvet yoktu. Padişah yaşlı, çaresiz ve Allahlıktı. Meclis-i Mebusan azı konuşan, onlardan biraz fazlası dinleyen, çoğunluğu ise uyuyanlardan ibaret tuhaf bir kurumdu.

Genel Savaş (Birinci Dünya Savaşı) kargaşasında Hürriyet ve İtilaf'ın bu kaçak efendileri düşman safında bulundular. Fransa'dan, İngiltere'den ve hele Yunanistan'dan para alarak Osmanlı vatanı aleyhine çalıştılar. Şu basın yayının pisliğinden onları uzak tutmak için, onların İttihat ve Terakki'ye karşı oldukların söylemek yeterli olmaz. Nasıl ki İttihat ve Terakki'nin "hükümet darbesi" yapmak istiyorlardı lafı ile Hürriyet ve İtilaf'ın üyelerini mahkûm etmeleri doğru değil idiyse, berikilerin de düşman topraklarında bulunma zorunluluğunu kabul etmeleri nedeniyle vatanları savaş halindeyken onun aleyhinde bulunmaları doğru olmazdı. İttihat ve Terakki, sayıları sadece bir tekel şirketi üyelerinden ibaret kalanların ad ve hesabına ne biçim bir kara bela olmuş ise, İtilaf ve Hürriyet de bir püsküllü belâ olup çıkmıştır. Yalnız isimler ve şahıslar değişiyor, gidişatta bir değişiklik olmuyordu.

İşte Damat Ferit Paşa kabineyi kurunca Hürriyet ve İtilaf iktidara gelmişti. Oysa Ferit Paşa'nın kendinden başkasında hiçbir güç ve kuvvet göremeyecek kadar tımarhane kaçkını olması İtilafçıları ümitsizliğe düşürüyordu. Damat Ferit Paşa Osmanlı ülkesinde yalnız bir kudret tanıyor, bir hayra hizmet ediyordu: Padişah! Damat olması nedeniyle Saray'ın kokmuş, zorba ve çirkin teşrifatı; protokol kuralları arasında boğulmuş... Sahte ve zavallı davranış biçimlerini teşrifat olarak benimsemiş bir anlayış, başka türlü mertçe ve saygıya değer bir biçimde davranamaz.

Saray duvarının ötesinde hak sahibi bir âlem... Üsküdar'dan öte Türk varlığını yaşatan bir cihan bulunduğundan habersiz cariyelerin fıkır fıkır birbirinin saçını başını yolarak rükû edercesine sahte eğilmeler ortasında kendisini bir amir-i mutlak; emretme yetkisine sahip tek kişi sanarak, kocasının dahi huzuruna özel merasimle girmesini isteyen Sultan Hanım adındaki boş, kof, beyinsiz ve hastalıklı bir yaratığın esiri olmak için erkekçe meziyetlerini feda etmiş bir adamda izzet-i nefis, namus sevgisi, saygınlığını koruma, vatanseverlik, üstün değerlere bağlılık aramak budalalıktır.

İşte Damat Ferit Paşa bir hak tanıyordu. Herkes ve her şey Padişah için!

Bütün bir insanlık elmaslı yaşlarla (başlarla? taşlarla?) tasarrufa hücûm ederek dünyanın düzenini temelinden devirip yeni inançlar, yeni temeller üzerine cemiyet binasını kurarken Damat Ferit Paşa karşısında hak sahibi bir millet tanımayarak o yalnız falan padişahın soyundan gelenlerin hak sahibi olduğunu teslim ettiğini ve kendisinin de o hanedandan bir hanımın girip çıktıkça eteğini öpen bir adam olduğunu biliyordu. Bunun için de mülkün, vatanın, milletin ve şu koca ülkede canlı, cansız, yenir, yenmez, yerde, havada, katı ve sıvı ne varsa hepsinin, evet hepsinin her şeyin, hatta hayat, mal, yeryüzünün mülkiyeti ve kullanma yetkisinin hanedana ait olduğuna inanıyordu.

Hanedana mensup olmak her şey demekti. Hatta o hanedanın fertleri köy çobanından daha kara cahil ve onun kadar vatan ve milletle ilgilenmeseler bile bu böyledir. Damat Ferit Paşa katında bu cehlin bir hamiyetsizlik; değerlere değer verememe özelliği vardı. Çünkü hanedandan olmak âlim olmak ve her şey olmak demekti. Kendisi ise Edirne vilayetinin coğrafyasını bilmediği halde bilginlerden olduğunu sürekli böbürlenerek kibirli bir edâ ile ileri sürmesi gerçekten samimi kanaatinin sonucuydu. Çünkü (56) öyle biliyor, öyle inanıyordu. Evet, bir gün biz "Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" siyasi temsilcileri olarak yüce sadrazamlık makamlarına çıktık. Şu satırları yazdığım sırada vatanın dinlenemediği kucağından Rahman olan Allah'ın rahmetinde huzur bulmak üzere ebedi âleme göç eylediğini büyük bir üzüntü ile öğrendiğim Kadri Paşazade İsmail Cenabi Bey de yanında idi. Venizelos'un "Trakya Meselesi" adıyla uydurduğu yalanın çürüklüğünden bahsettik Adı geçen Paşa bize aynen şu cevabı verdi:

"Midye-Enez hattıyla yine Edirne şehri bizde kalmıyor mu?"

İşte Midye-Enez gibi Osmanlı başkenti ve hatta kendi çalınmış sarayı için olsun müthiş bir mesele olmuş, dağ köylü Ahmet Dayı'nın bile bildiği bir işi adı geçen paşa; koca sadrazam bilmiyordu. Çünkü o sadece Sultan Hanım sayesinde hanedana intisap etmişti ve yalnız onu biliyordu.

İnsanlık, hatta "Büyük İnkılâp" devrinin düşünce ve inançlarını terk ederek sosyalizmin bile en son prensiplerine uygulama imkânı verirken... artık geçmişe tapan, geleneğe bağlı, muhafazakâr görüşler ve inançlar şimdiki felsefenin önünde sabun köpüğü gibi uçup giderken Damat Ferit Paşa "hak" fikrinin kaynağı "hükümdar" ve hükümdar da kutsal olduğundan dolayı hukukun ona nispeti nedeniyle hak sahibi olan Padişah'ın her sözüne itaat edilmesi gerektiğini söyleyen bir sersem herifti.

Yirminci asırda bu kadar kara cahil bir kafa ile, Osmanlı ülkesi batmak ve bölüşülmek tehlikesi ile karşı karşıya iken o sadece "Padişah ve hanedan"ı kurtarmak gayretiyle sadrazamlığa getirilmişti. O şimdi sadece Saray'ı, hanım sultanları ve câriyeleri kurtaracak ve bunların ödeneklerini bozan Padişah'ın sorumluluğuna düşen pay çok büyüktür.

Bununla birlikte Damat Ferit Paşa bile bütün bu sınırlı ve kuş kadar beyniyle Hürriyet ve İtilaf'ın işi azıttığını görmemiş değildir.

Şu tutuklamalar meselesiyle kanunu ve her şeyi çiğneyerek işi berbat etti gitti.

Beş savaş senesinde şu vatana kötülük etmiş olanlardan ülkenin kanunu hesap soracaktı ve dünyada bundan daha meşru bir iş yoktu.

Bu görevi kabul etmiş olan, onun sorumluluğunu da yüklenmiş demekti. Öyle ise ülkenin kanununa hesap vermek zorundadır ve buna kimsenin karşı çıkma hakkı yoktur. İttihat ve Terakki Hükümeti de, yüce komuta heyeti de, Hükümet'in ileri gelenleri de, vilayetlerdeki göç kararnamesini kötüye kullanmış olanlar da, haksız kazanç sağlayanlar da, haksız kazancı engelleme adı altında milleti soyanlar, ticâret adıyla ülkede haydutluk yapanlar hesap vermeye borçlu idiler.

Ferit Paşa

(57) Bu hesap şahsa değildir. Ülkeye ve kanununa verilecektir. İşte bunda da Ferit Paşa sürçtü, sekti ve yuvarlandı. Çünkü İttihat ve Terakki'ye ait ne varsa hepsine saldırmak küçüklüğünü gösterdi.

Şöyle ki Saray ve şahıs baskısını yıkan, milletin haklarını tanıtan İttihat ve Terakki'den intikâm almak hissi, temiz ve yüce kanun duygusunu yendi.

Ferit Paşa, İttihat ileri gelenlerini ve yandaşlarını tutuklayıp cezalandırırken İttihat ve Terakki ad ve hesabına kötü davranmış olanları ülkenin kanununa teslim etmiyordu! Ülkedeki milli kuruluşları yıkıyordu. Bu kurumlar bütünüyle Türk'e aitti. İttihat ve Terakki'nin Türk tarihine altın harflerle yazılacak, teşekkür edilmesi gereken hizmetlerinden birisi de şu ülkenin gerçek çocukları arasında vatan ve milliyet aşkını uyandırmasıdır. Türk'te vatan, rahmetli Namık Kemal'in milli dehasından doğmuş ve İttihat ve Terakki tarafından büyütülerek kıvamına ulaştırılmıştır. Milletin göbeğinden kopan milli teşkilatı meydana getirmeye çok çalıştı. Eğer şahısları (bazı mensupları) tekelcilik yaparak "ayak takımı zihniyetine" düşmeseydi, ülkede uyanış büyüktü. Dolayısıyla Ferit Paşa İttihat ve Terakki'nin zararlı adamlarını kovalarken kişisel intikam peşine düşen İtilaf ve Hürriyet'in şeytanca aldatmalarına kapılınca bütün kuruluşları dağıttı. İttihat ve Terakki Genel Merkezi'ni perişan ederken onun oluşturduğu düşünceye dayalı eserlerini ve sanatını bütünüyle mahvetti.

İttihat ve Terakki Genel Merkezi'nde Mithat Şükrü Bey'in, ya da Talat Paşa'nın oturduğu yerlerin mefruşatı sırf bu şahsa dokunmuş olduğu suçu ile satılıyor, kütüphaneler, güzel sanat

eserleri dağıtılıyor, kırılıyor ve çalınıyordu. Vilayetlerde pek nefis eserlerle süslü güzel kurumlar vardı. Hepsi acımasız ve kin dolu bir saldırı ile yok edildi. Güzel kitaplar, eserler parçalandı. Özetle denilebilir ki bu delice davranışlarıyla İttihat ve Terakki'ye sonsuza dek kaybolan teşekkür ve sevgiyi iade ettiler. Mütareke'den sonra kanuna dayalı olarak oluşturulmuş bir mahkemeye bu işleri görme yetkisi bırakılmış olsaydı Ferit Paşa hükümeti kudretli bir hükümet halinde kalır, İttihat ve Terakkiciler de hem ülkenin kanunundan hem de milletten layık oldukları hükmü çoktan almış olurlardı.

Şahsi düşmanlıklarla hastalıklı hale gelmiş divan-ı harpler, milli intikam duygularıyla dolu Rum, Ermeni sorgu hakimlerinin geride kalanlarından oluşan soruşturma komisyonları işe başladı. Yüce Divan kurularak bakanları orada, yüksek komuta heyetini divan-ı harplerde, özet olarak emaneti kötü kullananlardan mevcut kanunlar dahilinde normal hâkim huzurunda cevap istemek gibi kestirme kanûni yolları bırakarak Nazım Paşa, Kürt Mustafa Paşa gibi bunak, sersem, ne yaptıklarını bilmeyecek derecede cahil ve kötü niyetli, aynı zamanda milliyet ayrımı yaparak güya Türk'ten intikâm almaya hırslı, hiçbir hukuk düşüncesine, milli, hatta dini duyguya, Allah korkusuna vâkıf olmayan zalimlerin başkanlığında, bu görenleri şaşkına döndüren divân-ı harplerde işler, hapishanelerde bir sürü masum Türk sürünüyor ve sorgu hâkimleri İttihatçı suçuyla pek çok çaresiz insanı hırpalıyordu. Amaç tamamıyla yitip gitmişti. Bu böyle sürüp giderken vilayetlere de Türkiye'nin yüzkarası ne kadar alçak ve Abdülhamit döneminin yetiştirdiği ne kadar ahlaksız varsa, vali ve mutasarrıf olarak halkın başına belâ ediliyordu. Göç ettirme adı ile garip bir suç isnat ederek onlar da dışarılarda rastladıklarını soyuyorlardı.

Bu sırada Ferit Paşa ise Babıâli'de sahte saygınlığı ile Padişah'ın mührüne sahip bir başvezir bir sadrazam; bir başbakan rolü oynuyordu. Şimdi her tarafta istila başlamıştı. Zaten İçişleri Bakanlığı'na gelen Cemal Bey adında herhalde şu sırada

Türk düşmanlığıyla kaynaşan unsurlardan daha çok Türk düşmanı olan bir kişi olanca gücüyle Osmanlı Padişahlığı'nı batırmak için savaşıyordu. Ötede ise zavallı vatan!...

(58) Çanakkale harikasını yaratmış, korkunç İngiliz heyulasına mertçe varlığını, kahramanlığını ve özellikle İngiliz gibi hile ile, rüşvetle, yalan dolanla dünyaya tahakküm ağlarını yaymayı başarmış kahpe bir millete yüce ahlakını tescil ettirmiş Türk'ün pek şerefli bir biçimde imzaladığı Mütareke hükümlerini işte yine Türk'ün ekmeğiyle büyümüş bir hanedan mensubu, gereksiz bir İngiliz korkusundan titreyen bir Damat Ferit Paşa, Padişah'ın kararsız ve yanlış davranışlarını düzeltmesi lazımken deliliği her şeyi görmeye engel oluyor ve bozuyordu.

Usulsüz, kanunsuz divan-ı harpler oluşturup işi içinden çıkılamaz hale getirmesi bizim bir iddiamız değildir. Bunu birçok uğursuz örnek arasından sadece bir örnekle açıklamak isterim:

Edirne'den sevk edilen, Edirne'yi Yunanistan'a terk için Venizelos'tan daha çok çalışmış ve sonra Ferit Paşa'nın (iç hizmete) ödül olarak belediye başkanı atadığı Salim Paşa'nın düşmanca yönlendirmesiyle İstanbul'a gönderilen şahıslar arasında Kara Ali Efendi adında namuslu bir hemşerimiz Bulgar Savaşında, Edirne kuşatmasında vatanını savunurken, sorgu hâkimleri "Babıâli Vakasında bulunma suçlamasıyla" itham edilen Kara Ali Efendi'den "hükümeti devirme" cürümünü soruyorlardı. Ve daha garibi bu şahsın ismindeki "kara" sıfatından anlam çıkararak bu vasıftan bir "suç" anlıyorlardı. Oysa birinci padişahımıza da "Kara Osman" deniliyordu ve bu unutulmuştu!

İşte Ferit Paşa'nın marifeti olan bu çıkmaz yolda kakılmış kalmış divan-ı harpler!

Sonra...

Bunlar, o kadar alçak ve anlamsız işlere alet oldular ki Anadolu'dan, Rumeli'den Hürriyet ve İtilaf ile bir biçimde ilgi kurmuş pek çok herif, Anadolu'dan İstanbul'a bir iş için gelenleri tehdit ile soymuşlar ve sorgu hâkimleri de iki üç gün tutuklamak suretiyle bu masumları haraca kesmişlerdir!

Damat Ferit Paşa İttihatçı adıyla içeride vatandaş tutuklattırırken İngilizler bilinen kahpe siyasetleriyle gurur ve kibir içinde, İstanbul civarını istila ediyorlar, Boğazları işgal ediyorlar ve herkesin evine rahatça ve teklifsizce yerleşiyorlardı.

Şimdi divan-ı harp adıyla şaşkınlık uyandıran bir şey, güya İttihatçıları yargılıyordu. Bu şaşkınlar sürüsü labirent gibi içinden çıkılmaz bir yola girmiş çabalıyor, çırpınıyor ancak hiçbir işi sonuca bağlayamıyordu.

Yalnız bir iki masumun kanına girmekten... Nazım Paşa ihtiyarlığında beyaz sakalını bir Türk'ün haksız yere girdiği kanıyla kızartmaktan başka bir şey yapmadı. Halbuki zavallı adalet sen ne kadar uzaktasın! İstanbul basını susuyordu. Başta Padişah ile hükümet ve nihayet Osmanlı Devleti'nin başını oluşturduğu ileri sürülen İstanbul bir gerçekliği veya gerçek bir kötülüğü görmüyordu. İstanbul, bulaşık çevresinin birbirini didikleyerek ara vermeksizin kara sevdalı gibi İttihatçı taşlamakla meşgul olduğu sırada İngilizler çevresini kuşatıyordu. Bir taraftan da İstanbul'da bir sürü serseri, burnunun ötesini göremeyen şerefsizler, şu milletin ekmeği ile beslenip yetişmiş iken hiç olmazsa Türk düşmanlığı yapmamaları, tarafsız ve sessiz kalmaları gerekirken "İngiliz Muhipleri" adı altında Türk düşmanlığı yapıyorlar, farkına bile varmıyorlardı. İlginçtir ki Türk adı taşıyan birkaç gazete Türk milletine mensup olduğu halde "İngiliz Muhipliği" ile ülkeyi kurtaracaklarına inanıyorlardı ve İngilizlerin dretnotları, tankları, özellikle paraları bunların gözünü yıldırmış veya büyüleyici cazibesine kapılmışlardı. Oysa bunlar kesinlikle İngiltere ve İngilizleri, hatta birçoğu dilini bildikleri halde tanımıyorlardı. Öyle ki Koca Osmanlı Türk'ünün İngiliz himayesine girmedikçe yaşayamayacağını haykırıyorlardı. Öyle ki Türk adı taşıyan bir gazete "Osmanlılar için sürekli ve sonsuza dek İngiltere, yine İngiltere, yine İngiltere'dir" demişti. Hele mahut (bilinen) Türkçe *İstanbul* adıyla yayımlanan Türk'ün yüzünü kızartan gazete sahibi başındaki kocaman sarığıyla her gerçeğe sürekli sırtını dönüyordu. Bir iki kendisini bilen gazete ise mandacı olmuştu; bazı değerleri

olan yazarlara sahip bir iki kendisini bilen gazete ise ortaya bir Amerika mandası düşüncesi atmış, onu savunup duruyordu.

(59) Sonunda Ferit Paşa'nın saltanat danışma komisyonu "şûra-yı saltanat" adıyla hâlâ niçin topladığını tarihin bilemeyeceği, delicesine bir girişimle sarayda toplantı yaptırdığı bu komisyon büyük veya küçük hiçbir halt edemeyerek (karar alamayarak) dağıldı. Ve orada sadece Hürriyet ve İtilaf adlı bilinen parti, yüzünden maskesini atarak "İngiliz Himâyesini " ilan ediyordu. Bütün İstanbul'da İtilaf devletlerinin kılıcı kaldırımlar üstünde ses verirken başşehir halkı da Padişah'tan mahalle bekçisine kadar İngilizlerden medet, yardım umuyordu ve herkes yaşamak için dayanacak bir yer arıyordu. Zavallı İstanbul!

Ancak ötede...Şu İstanbul'un biraz ötesine bakışını fırlatan kimse yoktu. Ötede bir millet vardı. Bu millet Türk milletiydi. Çanakkale'de elindeki süngüden başka savunma aracı bulunmayan vatan aşkı ile dolu bağrı ile başta İngiliz, Fransız, İtalyan, Amerikan olduğu halde tam yirmi sekiz devletin yüz yirmi çeşit milletten karıştırarak getirdiği ordularla denizleri dolduran donanmalarının yerden, deniz dibinden, deniz üstünden, havadan, yer altından çelik, ateş, tufan yağdırdıkları cehennemleri susturan bir millet vardı.

İşte İstanbul sokaklarını dolduran masum ve gafil bir halk ile ötedeki halkın arasında ne pahasına olursa olsun efendilik etmek isteyen kokmuş sürünün şu milletten haberi yoktu. Hak ve adalet yabancı adına söz söyleyen galiplere mağlup olmamış bir millet namına cevap vermek gerekirken onlar, Damat Ferit Paşa, Hürriyet ve İtilaf ve yandaşları şimdi İttihat ve Terakki'ye her kötülüğü yükleme imkânından yararlanarak Türk düşmanı İngiliz muhibbi (İngiliz severi) oluyorlardı.

Damat Ferit Paşa ile İtilaf yandaşları için İttihat ve Terakki bir kalkandı. Çünkü İttihatçıların kötülüklerini kullanarak bütün fenalıkları onlara yüklemek kadar kolay bir şey yoktu. Ve halkı ise İttihatçılıkla suçlamak yeterli oluyordu. Hiç kimse düşünmüyordu ki İttihat ve Terakki Hükümeti'nin kötü idaresinde birçok

çirkin şey, cinayet... pek çok kötülük ve hata olmakla birlikte o Mütareke ile bitmişti? Şu andaki olayları onun bir uzantısı olarak kabul etsek bile, şimdi olumsuz davranışlarla İttihat'ın kötülüklerini saymak yerine, olumlu davranışlarla hem ondan hesap sormak hem de şimdiki durumu düzeltmeye çalışmak lazımdı. Oysa Damat Ferit Paşa delisi, ölçülemez bir Türk düşmanlığı ve damarlarındaki kanın gereği olarak bir Türk düşmanlığı bir Ermeni severliği ile her kötülüğü İttihat ve Terakki'ye yükleyerek koca bir milleti sersem durumuna koyuyor, sanki galipler nazarında Türk milletini savaşa sürükleyenlerin İttihatçılar olduğunu bağırırken milletimizi; koca bir tarih meydana getiren milletimizi hayvan derecesine indirdiğinin farkına bile varamıyordu.

İttihat ve Terakki ileri gelenlerinin ve hükümet üyelerinin pek çok kötülüğü olmakla birlikte yalnız ve yalnız ulvi, muhteşem ve kutsal bir yüce manzarası vardır ki hiçbir zaman hiçbir yerde İttihat ve Terakki yabancı kuvvet veya şahıslar önünde eğilmiş değildir.

İttihatçılar baştan başa hırsızı, haydudu da dahil olduğu halde böyle bir maskaralığı düşünmemiştir. Şu kubbe-i sema altında hiçbir kimse ispat edemez ki bir İttihat ve Terakki mensubu Türk vatanını satmak için bir iş yapmış olsun. Hayır! İttihat ve Terakki bütün kötülükleri ve çirkinlikleri ile Türk milletinin haini değildi.

Bu sadakat; bu bağlılık ona; İttihat ve Terakki idealine ait iken ölçülemeyen dehşet verici kötülüklerden ise ancak şahıslar sorumludur.

Halbuki Ferit Paşa, Padişah'a tamamen sadık olmasının yanında Türk düşmanı, yabancı âşığı idi. Ferit Paşa hiçbir zaman padişahlığı düşmana satmayı bir dakika için bile düşünmedi. Ancak Türk milletini İngiliz himayesine vererek onu esir etmek, bir de Padişah'ı, sarayını, tahsisatını kurtarmak gibi bir amaç taşıyordu.

Ferit Paşa için bir vatan, bir Türk milleti yoktur. Onun için akşam eteğini öperek huzuruna girdiği ve artık Türk milleti ve

milliyeti ile ilgisi kalmamış bir kadının bir et parçası aracılığıyla mensubiyet oluşturduğu bir hanedan vardır ki bunların hepsi istisnâsız Türklükten çıkma... Türk'le ve Türklükle ilgisi kalmamış nesil olarak bozuk hastalıklı ve delidir.

Ne pahasına olursa olsun hanedandan sayılan bu bozuk şahısları kurtarmak onun gayesidir ve gayesine sadık, bu konuda gerçekten delice bir azim ve gayrete sahiptir.

(60) Ferit Paşa bütün o yüce ilim ve irfanına rağmen okuduğunu anlar, anladığını yazabilir takımından değildir.

Damarında Türk kanı olmadığı için her vesile ile Türk düşmanlığını açıklıyor ve bu devleti batıranların başta gelenlerinden –mezarı ısırganlık olsun– mahut Kıbrıslı Kâmil Paşa'nın yönlendirmesiyle bir sultan hanıma evlilik yolu ile mensup olunca bu bozuk sütlü adam kudurmuştur. Hanedan gayretiyle ne yaptığını bilmez sahte bir aristokrat taklitçisi, yirminci asrın bütün medeni kurumları, asli düşünce ve inançlarından habersizdir.

Paris Barış Konferansı'na gittiği vakit dönüşlerinde ünlü Paskallardan sözüm ona Doktor Rıza Tevfik Bey gezdiği yerde Deli Sadrazam'ın taklitlerini yapıyordu. Sofraya herkesten sonra inermiş, sofradakileri on dakika bekletmenin kibarlık icabı olduğunu söylermiş.

Cevabı notanın kaleme alınmasını görüşenler arasında Vekiller Meclisi'nde Rızâ Tevfik Bey sormuş:

"Notaya cevabı kim kaleme alacak?"

Sadrazam Damat Ferit Paşa büyük bir böbürlenme ve kendini beğenen bir eda ile şahadet parmağını göğsüne getirerek:

"Abd-i âciz (bu aciz kul)! "

"Efendim kim okuyacak?"

"Abd-i âciz!"

Versay'da bizi rezil eden, bilinen o cevabi notayı bir tık nefes adam Fransızcısıyla kekeleyen nasipsiz Sadrazam, kendisinden başka kimsenin bir şey bileceğine ve Allah'ın kendisinden daha yüksek bir varlık yarattığına inananlardan değildir. O her şeydir, çünkü delidir.

Nasipsiz Sadrazam uzun boyu, yüzündeki buruşuklukları gidermek için her gün pomatlanan çukurları, iki yanında Avusturya'nın ünlü monarşi ve aristokrat diplomatlarına benzemek içi favori biçiminde salıverdiği iğrenç zülüfleri... uzun ve sivri tırnakları... kıllı kirpikleriyle, dolgun kıllı bıyıkları bütünüyle gösterir ki, bu kıllı ve hayvanlığa yakın Sadrazam, Altıncı Sultan Mehmet'e pek layıktır. Bu başvezirin kafasında bir ramazan davulu çıkaran bir beyin vardır, başka hiçbir şey yok. Ömründe bir meseleye aklını erdirmek nasip olmamıştır. Hangi işe pis burnunu sokmuşsa berbat etmiştir. İşte nasipsiz Sadrazam şimdi İngiliz muhipliği adına Türk milletini batırırken güya Padişahı kurtarıyordu.

Bir taraftan da Padişah'ı manen tehdit ediyordu: Çünkü Altıncı Sultan Mehmet Hazretleri Dünya Savaşı sırasında örtülü ödenekten altı yüz bin lira kadar para almıştır. Sonra Cemal Paşa aracılığı ile Halep'ten yağ getirterek lütfen ticaretle uğraşma tenezzülünde bulunmuşlardı ki işte bu hesapların istenmesi gibi bir tehdit aracı elinde olan Ferit Paşa, Altıncı Mehmet'i de oynatıyordu.

Şimdi Ferit Paşa'nın çevresinde Ali Kemal, Rızâ Tevfik gibi ülkede fesat kazanını kaynatmaya uygun yardakçılar vardı. Bu yoldaşlar ruhen Yeniçeri Ocağı'nın halka kalıntılarından idiler.

Bunlar şu zatı, Sokullu, Köprülüler, Reşit Paşa, İbrahim Paşa gibi büyük vezirler seviyesinde gösteriyorlar ve şu padişahlığı ancak kendisinin kurtarabileceğine dâir ona iman ve kanaat aşılıyorlardı. Ancak kurtarılacak olan Türk milleti ve vatanı değildi; yalnız Padişah ve Sarayı!

VI. Sultan Mehmet bir kere İttihat ve Terakki'ye savaş açtığını resmen ve büyük bir gaflet eseri olmak üzere söyledikten sonra ne pahasına olursa olsun onda ayak diremek isterdi. Her gece rüyasında İttihat ve Terakki kâbusu görüyordu. Bir zamanlar rahmetli Abdülhamit'in saltanatı döneminde görüp alıştığı tarzda köleler; hizmetkârlar ve hizmetkârların hizmetkârları sürüsü meydana getirmek biricik amacıydı.

Zaten verem, mecnun bir baştan başlayan ailenin fertlerinde bütün hastalıkların işaretleri görülüyordu. Hele kadın düşkünlüğü bir halde idi ki vatan harap olurken Türk saltanatının çöküş çanını çalmak isteyenler, tevhit (Tanrın'ın birliği ile ilgili) içeren ilahi seslerinin doldurduğu güzel Türk yurdunun ve saltanat haklarının birer birer nasıl çöktürüldüğünü uğursuz (61) ve hakaret içeren bir açıklama ile Paris'te Türk delegeleri adına giden Ferit Paşa ve beraberindekilere tebliğ ederken, Padişah sarayda bir Çerkez kızıyla zifafa giriyor ve bir sultanla bir şehzadenin düğününü yapıyordu. Matem tutacak yerde kadınlarla vakit geçiriyordu.

Dolayısıyla VI. Mehmet'e Damat Ferit Paşa'dan daha alık bir damat ve sadrazam olamazdı. Öküz Mehmet Paşa'nın bile mertçe bir Türk edası vardı!

Kendilerinde azim ve irade, güç ve kuvvet olmayan Padişah ile damadı millete güvenemiyor ve millet adına sevgili vatanın kaygısıyla çırpınan insanları, sarayları ve saraylıları için güneşin altında hayvan sürüleri gibi çalışarak bütün kazandıklarını onlara taşımaya mecbur esirler sürüsü olarak görüyorlardı. Millete bağlı olmayınca başka bir güç, başka bir kudret arıyorlardı ki millette uyanan yaşama gücünü söndürerek yine zorbaca, yine tek başına ve alışıldığı biçimde ihtişam içinde halkın haklarını baskı altına alarak laubali yaşasınlar... Bunun için de bir çare vardı. İşte elde savaşı kaybetmiş bir hükümete yüklenecek yüz bin kötülük! Bu savaş süresince millet taşa yaslanarak toprağı döşek edinmişti. Bunun için milletin çektiğini sanki Padişah'la Damat istememiş, sebep olmamış görünerek her kötülüğü İttihat ve Terakki'ye bağlamak... Sonra durumu ümitsiz göstererek bir himaye aramak! Bu himaye sadece Türk milletine haklarını vermemek içindi. Çünkü Padişah hükümdarlık şartlarından habersizdi ve Damat Ferit Paşa'ya îman etmişti. Bu hami de (koruması altına girilecek olan da) şöhreti dünyayı tutmuş olan İngiltere idi.

Hindistan, Mısır, Hicaz, Irak gibi bütün İslam âlemi üzerine tahakküm ağını ve zulmünü germiş olan İngiltere, "Halife'yi"

eline alacak olursa milyonlarca Müslüman tebaaya hükmetmesi dolayısıyla hem kazanacak, Padişah da Kral Corc'un himâyesine girerek sarayla tahsisatına –hatta hiçbir endişeye düşmeyerek– sahip olacaktı. Ötede Türk milleti esir, ağlıyor inliyordu. Bu, Padişah ile damadının umurunda bile değildi. Bunun için İstanbul'da milli duygudan, saygın, onurlu, ağırbaşlı olmak gibi hislerden habersiz İngiltere'nin siyah gölgesine ümit bağlamış bir sürü sersem "İngiliz Muhipleri Cemiyeti" adıyla bir maskaralık kurmuşlardı. Öncelikle bu cemiyetin ileri gelenlerinden pek çoğu geçmişe bağlı, muhafazakâr ve gerçekten namuslu ve vatansever adamlardı. Ancak kulakları İngiltere'nin ünlü propagandası ile yıllarca karşı karşıya kaldığından dolayı yalancı bir kanaatle bu işe girişmişlerdi. Ötekiler ise İngiltere'nin namussuz gazetelere deste deste savurduğu banknotların rengine aldanarak İstanbul'da yer yer İngiliz Muhipleri Cemiyetleri kurulmaya başlandı. Öyle ki herkes bu sevgi ocağına koşmaya çağrılıyor ve pek çoğu da vatanın kurtuluşunu bunda sanarak koşuyordu.

İngiltere Konsolosluğu herkesin başvuru yeri olmuştu. Para gişesinden akan banknotlar kirli vicdanları avlarken sarayın harem kapısından ünlü "Piç Moris'in" şeytan arkadaşı "Fred" adındaki papaz Padişah'ın huzuruna giriyordu. Bu papaz kısa boylu dünyayı aldatmaya hazır bir "Opç..." kadar düzenbaz ve iki yüzlü idi.

Yeryüzünün halifesi Orhan'ın halefi olmayı (yerini almayı) hak etmeyen halefi, tebaasını, saltanatını kanayan ve yırtılan parmaklarıyla tutmak isteyen Türkleri İngiltere'ye esir olarak vermek için ahlaksız bir İngiliz papazıyla alışverişe girişiyor, sarayın haremine arka kapıdan gizlice çağırıyordu!

İngiltere, Osmanlı Devleti'nin bağımsızlığına bütünüyle son vererek İslam âleminin bin iki yüz yıldan beri kahraman ve yılmaz savunucusu olarak kalmış Türk milletini de tıpkı Hintliler gibi yapmak istiyordu. Bu İngiltere siyasetinde sekmemiş, şiddetle sürdürülmüş, zaman zaman fırsat bulamadığı için değişmiş gibi gösterilmiş, aslında asla değişmemiş bir politika idi.

Ancak bunu İngiliz Muhipleri Cemiyeti nereden anlayacaktı? Ve İngiliz denilince Allah ve benden başka hiçbir mana anlamayan ve bütün insanların ancak İngilizlerin mutluluk ve zevklerini tamamlamak için yaratıldığına inanan bir millet olduğunu bu gafillere anlatma imkânı da yoktu.

Şimdi içeride Rum, Ermeni, Yahudi, Arap, Arnavut ve asıl Kürdistan'da ikamet etmeksizin İstanbul'da devlet memurluğu veya ayanlık yaparak dolaşan Kürt milletinin yüzkarası güya Kürtlerle, kadınlar aracılığıyla saray ve Padişah'a çatan Çerkezler arasında Türk düşmanlığını körükleyen (62) İngiliz için Türkleri ezmek gerekliydi. Ancak bunu öyle düzenbazca ve şeytanca yapıyordu ki kendisi hiçbir zaman yüce dini duyguları incitmediğini göstermek yoluyla bir emrivaki meydana gelmesini istiyor ve Hindistan, Mısır, Arabistan gibi yerlerde "Halifeliğin hukukunu" korumakta olduğunu söylüyordu! Bu ise ancak ve ancak Damat Ferit Paşa ile İstanbul'da beş on günahkârın meydana getireceği bir işti. Oysa İngiliz Muhipleri Cemiyetinin birçok namuslu gafil üyesi bunu çok kısa sürede anladıklarından bir gün Türk Milletinin yüzkarası mahut Sait Molla, Cemiyet merkezini basarak bu şahısları kovmuş ve kendisi gibi alçaklardan meydana gelen bir cemiyet oluşturmuştu!

Bu sırada İçişleri Bakanlığı'na Adil Bey adında Allah'ın bile yarattığına pişman olduğu sahtekâr, pis bir yaratık musallat olmuştu. Bir yaratık ki bakanlığı döneminde yalnız İngilizleri düşünmüş, İngiliz parasıyla zengin olmayı kurmuş, İngiliz Sen Corc'una tapınmıştı ve İngiliz bu pislik için bir mabuttu. İngilizlerin İstanbul'da hiç kimseyi dinlemeyerek bir sabah namazında şunun bunun ta yatak odalarına varıncaya kadar; yataklarında çıplak yatan günahsız sakinlerini, hatta başına bir örtü, arkasına bir palto almasına bile izin vermeyerek süngülerle sokaklara fırlattıklarını adı geçen bakan Adil Bey'e şikâyet edenlere ma'rifetü'n-nisâyı? (kadınların marifetini) pek güzel tanıyan Adil Bey:

"Gerçekten üzüntüyü gerektiren bir durumdur beyefendi hazretleri! Ancak ne yapalım ki bir zamanlar İttihatçılar da aynı

davranışlarda bulunmuşlardı. Hem uzun söze ne gerek var efendim. Talat Paşa denilen meşhur cellat dahi bu âciz kulun evini zorla alarak bizi uzun süre evsiz bırakmıştı. Sabır buyurunuz, çaresine bakmaya çalışırız efendim."

Oysa bu İçişleri Bakanı bir gün Talat Paşa'nın sadrâzamlığı döneminde defterhane emini mi, müsteşar mı bilmem ne karın ağrısı iken Talat hava değişimi amacıyla ailesi için bir köşk bulmaya çalıştığını sohbet esnasında söylemiş bulunur. Derhal rükû edercesine temenna ve selam ile eğilen Adil Beyefendi:

"Ne lüzum var efendimiz hazretleri! Bu kulunuzun fakirhânesi emrinize amadedir; kulunuzu ihya buyurmuş olursunuz."

Bunu bütün dünya bilirken şimdi bu şahıs İttihat ve Terakki aleyhtarlığı ile ayağa kalkmıştı. Eğer haya ile hayatın bağı olsa yerin dibine geçmesi gerekirdi.

İşte bu sırada idi ki ülkenin her tarafını istila eden düşman milli onuru yaralamakta, masum halk üzerinde baskı uygulamaktaydı. Toplumsal vicdan yavaş yavaş sıçrıyor, bir hareket noktası, sesine ses verecek bir çıkış noktası arıyordu.

Halife ve hükümete düşüncesini ve kalbini bağlamış bekleyen halkın, İstanbul'da Halîfe'nin İngiliz papazıyla vatanı İngiltere himayesine vermek için cereyan eden görüşmelerinden haberdar olması toplumsal vicdanı birden sıçrattı.

Tam o sırada idi ki Türk'ü can alacak damarından vurmak için İngiltere siyasi temsilcisi Amiral Galtrop (Arthur Calthorpe) İzmir'i Yunanlılara istila ettirdi. Bu İngiltere için Mary Stuart'tan, Birinci Şarl'dan, İskoçya ihtilalinden, Kromvel'in mezaliminden, mazlum İrlandalılara reva görülen bu kadar sapıkça davranışlardan daha çok namus ve şerefi ayaklar altına almış, bir benzerine rastlanması imkânsız tarihi bir faciadır.

İzmir! Bütün anlamıyla Türk'tü. Orada Yunan'a ait hiçbir yer yoktu. Ancak Yunan Ordusu İngiliz himayesinde İzmir'e çıktığı gün tarihin ve İngiltere'nin her zaman yüzünü kızartacak olaylar başladı. Yunan gibi mahiyeti bilinen bir milletten başka bir şey beklenemezdi.

Amiral Galtrop İngiltere devletinin namusu adına imza ettiği Mütareke hükümlerini ihlal ediyor ve henüz resmen sulh, yani anlaşma yapılmamışken İzmir'e Yunanlıları çıkarıyordu. Zaten namus duygusu ile İngilizlik bir araya gelemez; ikisi tamâmen zıt yaradılıştadır.

Sabahleyin orada vali bulunan – mezarı cehennem olsun–bilinen, kötü, dalkavuk ve Türk'ten başka her şey olan haydutlardan Kambur İzzet'e danışıklı dövüş güya ihbâr-ı marre etmiş ve derhal rıhtıma Yunan askeri çıkarılmıştı. Oysa Kambur İzzet İttihatçıları (63) mahvetmek amacıyla İzmir'de asayişin bozulduğunu ve İzmir'in işgal olunmasını istemek alçaklığında bulunmuştu.

Daha Kordon boyuna Yunan kaltabanları; namussuzları, pezevenkleri ayak atmadan önce bütün Rum mahallelerinde, kiliselerinde ünlü Drama Metropoliti Hıristostomos'un düzenlemesiyle hazırlanmış, Yunan askeri kıyafetine girmiş olan yerli Rumlar büyük bir gürültüyle ortaya atılarak şimdi İzmir'in bu koca Türk şehrinin sokakları yirminci asır medeni Avrupa'sının tarihini kızıl kana boyayacak olaylara sahne oluyordu.

Hükümet konağı ile yanındaki sultani mektebi (lise) çocukları, Kışla ve Gümrük'te birden baskına uğramış olan Türklerin etrafı süngülü, lambalı, tüfekli, rovelverli, Rumlarla çevrilerek zorla Kordon'a sürükleniyorlardı. Orada elleri havaya kaldırılıyor ve "Zito Venizelos!" diye zorla bağırtmak istiyorlardı. Yukarıdan aşağıya bir sel gibi akan silahlı Rum canilerinin arasına Yunan askeri de karışmış, şimdi her sokaktan ellerinde Yunan bayrağıyla fırlayan kudurmuş halk da tımarhanelere uğramış deliler gibi önüne gelen her Müslüman'a saldırıyor, fesleri yırtıyor, yaşasın Venizelos diye bağırmayanları süngülüyor, parçalıyor, şehit ettikleri Müslümanların cesetlerini parça parça yapıp dişleriyle ısırıyor ve sokaklara atıyorlardı.

İzmir'in tek yürüyüş ve halkın biricik gezinti yeri olan Kordon boyu Türk kanlarıyla sulanmış, sonsuza dek lanetlenmiş bir yer olmuştu.

Artık bundan sonra orada her gezintiye çıkanın karşısında beyni parçalanarak taşlar üzerine yayılmış zavallı Türk gençlerinin, vücudu kalbur gibi delik deşik edilmiş ihtiyarların mübarek naaşları tecessüm edecek; gözlerinin önüne gelecektir.

Amiral Galtrop hazretleri orada, bu korkunç ve kanlı manzara karşısında açık bir –sözüm ona– insan vicdanıyla şu vahşi manzarayı seyrediyor ve Yüce İngiltere devletinin silahsız, günahsız ve İngiltere'nin namuslarıyla imzaladıklarını sandıkları Mütareke'ye inanarak bekleyen halkın nasıl boğazlandığına şahit oluyordu.

Sonra....

İslam mahallelerinde ise katlanılamaz bir katliam başlamıştı. Şişkin ve kabarmış bir insan kasaplığıyla mahallelere yayılanlar şimdi sokakta hiçbir şeyden habersiz okuluna giden iki Türk çocuğuna süngüsünü saplıyor, bunu dükkânı önünde gören zavallı sarıklı ihtiyar bir Türk, "Ne yapıyorsunuz günahtır!" demeye kalmadan beyninin bütün kanlı pıhtılarla duvara çarparak oracıkta yere yuvarlandığını... şimdi şu şehit olduğu yerde al kanlar içinde henüz kıpırdayan organlarıyla çırpınarak canını Allah'a verdiği sırada Rumlar ellerindeki kasaturalarla bu muazzam ölünün üreme organını keserek ağzına sokuyorlardı.

Evinin içini süpürüp kapıdan süprüntüleri dışarı koymak üzere elinde süpürgesi ile bekleyen bir zavallı Türk besleme kızcağızın üzerine birden atılıyor, oracıkta parça parça edilen bu masum şehidin akan kanına basarak evin içine dağılıyorlar... Artık henüz yatağında dalgın ve mutlu uyuyan evin genç kızı, birden üzerine azgın nefesli bir sürü Rum'un çullandığını görüp de feryat ederek çırpına çırpına ırzı yırtılırken, ötede gözünün önünde annesinin ırzına geçildiğini görüyor, diğer tarafta zavallı babacığının da yüz parçaya ayrıldığına şahit olarak çıldırıyor.... Evin eşyası tarumar ediliyordu... Şimdi sokaklarda sıkışmış kalmış gafil, yani hiçbir şeyden habersiz ne kadar Müslüman varsa avlanıyor, her taraftan yüz binlerce mağdur ağızdan, kadın, çocuk ve ihtiyarlardan gelen inleme ve ağlamalar İzmir'in suskun çevresini inle-

terek gökyüzüne yükselirken, büyük İngiltere devletinin saygınlığı ve namusu adına Amiral Galtrop da, kararlaştırıldığı üzere Yunan Ordusu'nun bir hadise çıkmaksızın İzmir'i işgal ettiğini hiçbir vicdan azabı duymadan ve yüzü kızarmadan tâbi olduğu hükümete ve uygar dünyaya telsiz telgrafla haber veriyordu.

Markoni'nin dehasının eseri olan aletle (telgraf) bu yalancı ses dünyaya yayılırken İzmir'in İslam mahallelerinde binlerce masumun ırzı yırtılıyor, yavrucaklar parçalanıyor ve Yunan medeniyeti bir kere daha kanlı eserini gözler önüne seriyordu.

İşte bu güzel vatan, bu Türk vatanı şu suretle mahvolurken Padişah ve Damat Ferit Paşa bu kötülükleri açık bir mide ile hazmederek o gün yemekte İttihat ve Terakki ileri gelenlerini ve yardakçılarını nasıl mahvedeceklerine dair plan kuruyorlar, Meşrutiyet'e son vererek nihayet İstanbul İngiliz (64) himayesinde bulunmak üzere ötede... ellerinde kalabilmesi ihtimalini göz önünde bulundurdukları bir iki yakın vilayette zalim, tek başına ve zorbaca yaşayacaklarına dair oluşan kanaatle yiyorlar yiyorlar yiyorlardı.

Sonra...

İstanbul'da "İngiliz Muhipleri Cemiyeti" de İzmir'in şu korkunç düşüşüne... orada can veren ırkdaş ve dindaşlarının masum kanı adına İngilizlere kavuk sallamakla durumu mubah gösteriyorlardı!

Fakat!

Biraz ötede... Anadolu'nun bir köşeciğinde bir kaymakam Karahisar çocuğu, bir Kel Ali Bey, bir Kâzım Bey, bu Yunan istilasının, bu İngiliz kahpeliğinin havsalaya sığmayan namussuzluğuna karşı milli vicdanın kopardığı yüce ve yüksek sese uyarak bir avuç vatansever insanla bu Yunan akınını durduruyor, İzmir ilçelerine, Soma'ya, Aydın'a uzanan bu yakıcı zulme karşı koyuyorlardı.

Bu sırada Sadrazam, Yunanlıların diledikleri kadar yeri istila edebileceklerini, onlara karşı konulmamasını, direnenlerin hükümetçe cezalandırılacağını bildiriyordu. Savunma Bakanı ağlayarak, kesinlikle elde ne varsa onunla bu işe çocuk, kadın katili Yu-

nanlıların istilasına karşı durulmasını emrederken Sadrazam da aksine bunun İngilizlerle halledilebilecek, siyaset yoluyla çözülecek bir mesele olduğunu söylüyordu. Halbuki bir kaymakam Ali Bey, Kâzım Bey, Demirci Efe olmasaydı. Yunanlılar Akdeniz'den Karadeniz'e kadar bütün Anadolu'yu ele geçirip gitmişlerdi. Şimdi Yunan istilası Nazilli–Aydın taraflarına yayılırken oracıkta milletin vicdanından kopan ve ulvi gönülleri birleştiren bir direniş meydana geldi. Daha dün hükümetsizlikten çok hükümetin zulmüne dayanamayarak haydutluğa kalkışanlar, Yunanlıların bu alçakça ve kanlı saldırısını duyunca derhal Türk ruhuyla ortaya atıldı. Gökten inen bir yıldırım gibi Yunanlıların şiddetle hücûma geçtikleri yollarına dikilerek onları durdurdu.

Yunanlılar, İzmir'in kahpe ve hemşeri katili Rumlarıyla kuvvet bulmuş ölüm ve ateş saçan ordularıyla Aydın'ın bereketli ovalarına yayıldıkları zaman bu zulüm ordusunun geçtiği yerlere başını çevirip şöyle bir bakmak yeter.

Gecenin karanlıkları ortasında bütün gökyüzünü kırmızılık kaplamıştır. Bu yanan bakımlı Müslüman köylerinin kızıllıkları ortasında ırzı yırtıldıktan sonra şişlenmiş yavrulu anneler, taze gelinler, genç kızlar ve yerinden kalkamayan yatalak ihtiyarların mübarek naaşları üzerinde hüzün verici sesleriyle gece kuşları matem haykırıyordu. Bütün ahalisi boşalmış bir köyde terk edilmiş bir yatalak kadına, kırk Yunan askeri "Türk'ün karısına yaraşan budur!" sesleriyle ırzına geçtiklerini o köyü kurtaran Ayvalık Cephesi Kumandanı Kaymakam Ali Bey ağlayarak anlatmıştır. Bu sırada idi ki bütün Anadolu'da İzmir'in şu korkunç akıbeti matemli bir inilti ile yayılarak hüzün dolu bir yankı bulmuştu.

Türk tarihinin Rumeli-Anadolu serhatlarında; sınırlarında iki bahtsız şehri vardır. Bu iki şehrin bir ruhu, bir kalbi, bir kanı mevcuttur. Bu iki vücut sanki bir milletle yaşar. Her ikisinin talihi daha yaratılırken hadiseler üreten babaların kadehinden! (olaylar kadehinden!) zehirli bir içki içmiştir. Bunlar kayıtsız bir babanın, hayatları hüzün verici maceralarla geçmiş iki yiğit çocuğuna pek benzerler. Her ikisi de aynı kaderin etkisi altın-

da padişahların ve devletin en mutlu günlerinde terk edilmiş ve unutulmuş yaşarlar... Fakat Türk'ün en zor zamanlarında bütün vatanseverlik görevleri bu iki şehrin fedakâr çocuklarına yüklenir. EDİRNE ve ERZURUM!

İşte bu defa da öyle oldu. Yine aynı kara talih bu iki kahraman şehri kovaladı.

İzmir'i Yunan ele geçirirken Edirne sıçradı... Erzurum da Türk'ün toplumsal vicdanına başvurdu. Artık bu devletin ayakta kalma ümidi kalmamıştı. İstanbul hükümeti ise Damat Ferit Paşa gibi vicdan denilince midesinde iştah arayan bir beyinsiz lanetlinin elinde kalmıştı. O yalnız "Padişah'ın hakları" adıyla şu ülkeyi bir çiftlik, halkını tarlalarında çalışmaya mahkûm esir, hanedan fertlerini onun sahibi zannederek mademki Padişah ile hanedanın, saray ve tahsisatları verilecektir. Öyle ise milletin hakkını tanımaya lüzum yoktur. Bunun için İzmir'i Yunan'a, Edirne'yi Yunan'a, İstanbul ve çevresini İngiliz'e, Adana'yı Fransız'a peşkeş (65) çekerken O "Padişah'ın hukukunu" kurtaracağına inanıyor ve bunu büyük bir delice kanaatle savunuyordu.

İşte Erzurum'da bir Mustafa Kemal etrafında toplanan Kâzım Karabekir, Ali Fuat paşalar gibi ordu kumandanlarıyla Sivas, Ankara, Bitlis, Amasya, Erzincan, Trabzon, Samsun, Bursa, Eskişehir, kısacası bütün Rumeli ve Anadolu'nun fedakâr ve vicdanlı çocukları bu işe bir karar vermek istediler.

Erzurum Kongresi'nde, Mustafa Kemal'in uykusuz geçen gecelerde bu ateşli kalp, bu dürbün dimağ; uzağı gören beyin durmadan çalışıyor.... İstanbul'u, Türk'ü esir etmek için azmetmiş İngiliz'e yardım ederken Anadolu'da; bu kahramanlar yurdunda Mustafa Kemal Paşa derin bir vatan aşkı ve milli bir imanla uyumuyordu.

Halife ve Padişah'a oradan büyük bir iyi niyetle Mustafa Kemal Paşa'nın gönderdiği telgraflar milli amaçları bütünüyle açıkladığı halde Ferit Paşa ve yandaşları bu hareketi "İttihat ve Terakki" eseri gösteriyorlar ve yabancı kuvvetler aracılığıyla milli gücün yok edilmesine çalışıyorlardı.

Öyle ki ortada İngiliz-Fransız-İtalyan-Yunan devletlerinin, ülkenin köşe köşe her yerinde birçok özel emelleri bulunduğu halde Ferit Paşa ve yardakçıları yalnız Padişah ve sarayla hanedan fertlerini kurtarmak... bugün İngilizlerin himâyesinde Mısırlıların kurtulmak için özveriyle çalıştıkları durumu kabul etmek için her alçaklığa katlanmaya karar vermişlerdi. Şimdi İstanbul'un zavallı hükümeti ne yapıyordu? Alçalmış, hor ve hakir görülmüş bir biçimde İngilizlere kavuk sallamak! Padişah, Ferit Paşa, Papaz Fred gibi alçak ve sütü bozuk bir papazın önünde boyun eğerek koca bir milleti esir etmek için savaşıyorken, ötede millet son bir fedâkârlıkla Padişah'ın tahtını tutmaya çalışıyordu.

İstanbul'da Hürriyet ve İtilaf'ın ileri gelenleri ise şu milli uyanışı, İttihatçı işi sayarak yapmadık rezalet, etmedik iftira bırakmıyorlardı. İttihat ve Terakki'nin bütün kötülük ve cinayetlerine sınır olmasa bile hiçbir zaman bunların en alçak, en cani, en haydut sayılan ileri gelenleri ve memurları, hanedanın saray ve ödeneklerini kurtararak milleti köleliğe göndermeyi rüyalarına bile sokmamışlardır.

Sivas'ta toplanan kongre başkentteki hareketlerin sonucudur. Çünkü İstanbul artık hiçbir şey yapamayacak derecede karışmış, İtilaf ve Hürriyet ileri gelenleri hırs ve intikam arzusuyla vatanın çöküşünü hazırlamışlardır.

Her ne zaman bir görüş ileri sürülse derhal,"Evet, İttihat ve Terakki batırır, sonra ülkenin düşkün günlerinde işbaşına geçerseniz ona da tahammülü yoktur. Şimdi İtilaf'ı bırakınız!" sözleri başlar. "Eğer İttihatçılar tekrar iktidara gelirlerse yine sizi sürer, asar," cevabı ortaya atılır ve pek çok hakları da vardır. Ancak İttihat ve Terakki'nin bilinen idaresinin ve şahıslarının eline ülkeyi düşürmemek lüzumu ne kadar gerçek ise, diğer taraftan da İttihat ve Terakki'nin eline düşeceğine İngiliz Yunan eline düşsün demek o derece canice vatana yapılmış bir hıyanettir. Ve her halde İttihat ve Terakki İngiliz, dolayısıyla vatanı alçaltacak bir düşman değildir. Hiçbir zaman Hürriyet ve İtilaf'ın en büyük maceracısı kadar İttihat ve Terakki'nin en mütevazı seviyedeki bir ferdi ülkeyi düşmana teslim etmeyi düşünmemiştir.

Oysa İstanbul'da Ferit Paşa ile İtilafçılar, İttihat ve Terakki'nin düştüğü çukurdan daha beterine düşüyordu. Yunanlıların İzmir'e hücûmu ile istila başlamıştı Ayvalık çevresine asker çıkararak köyleri kan ve ateş tufanına boğuyorlardı. O zaman İçişleri Bakanı bulunan Ali Kemal Bey, Kaymakam Ali Bey'de saklı İçişleri Bakanlığı şifrelerinden anlaşıldığına göre, bu istilaya karşı gelinmemesini kesin olarak emrediyor, Türkleri Yunanlıların doğramasına izin veriyordu.

Ali Kemal Bey için tatmin edilecek bir hırs vardı. Vatan batacak, millet sönecek ve bu bahtsız vatanla bu kul milletin tarumar olmuş enkazının karşısına gelerek "Biz demedik mi, İttihat ve Terakki'nin marifetleri, bu hinoğlu hinler, bu bal kabakları, bu işleri yapacaklardı. Ah zavallı vatan sen kimlerin elinde can verdin," diyecekti veya diyeceklerdi!

(66) İşte şu az önce geçen iki uğursuz satırı yazmış veya söylemiş olmak için vatanın batmasını isteyen bu adamın artık vatanla ilgisi ne olabilir?

İstanbul'a gelince; buradan bir şey beklemek çok fazla olurdu. Şehrin Türk halkı üç kısımdır. Bunda Türk olmayan unsurlara bağlı olanlar müstesnadır: ya memur, ya bir biçimde Batılılaşmış irat (gelir) sahibi veya yabancı kuruluşlara mensup, yahut da küçük esnaf! En çok birinci tabakaya mensup olanlardır.

İstanbul halkının çoğunluğu hazineden geçinen yaşlı veya sakat insanlardı. Benliğine veda etmiş ve geçimini ancak bu artık dibi görünen hazineden beklerlerdi. Küçük esnaf da bu maaşın çıkmasına bağlıdır. Ortadaki bölümlerin vatanla milletle ilgisi yoktur. Onlar Şili'de, Boğaziçi'nde, Beyoğlu'nda Levanten (yarı Avrupalı) ailelere benzeyerek milli gelenek ve göreneklere veda etmiş fakat gâvur da olmayarak, Levanten de olmayarak bambaşka, berbat mı berbat bir şey olmuş kalmış bir güruhtur ki İstanbul halkının; vatansever ve erdemli halkının yüzünü kızartan... İşte yabancı işyerlerinde, rejide (tekel idaresinde), bankalarda, diğer kurumlarda, bir biçimde yanaşarak, kesinlikle TÜRK devlet ve vatanının ZARARINA KÂR EDEN bu kuruluşların hizmetkârı

olanlardır. Bunlar ancak adlarıyla Türk milliyetine mensup kalabilmişlerdir. Reji gibi, Osmanlı Bankası gibi kurumlar Türk vatanında Türk parasıyla yükselmiş, kazandıkları Türk'ün parasını Sırp'a, Yunan'a borç vererek Türk'ün bağrında patlayacak kurşunu teminde hiç ihmalkâr davranmamışlardır.

Bundan dolayıdır ki İstanbul halkından işte bu iki sınıfa mensup olanlardan toplumsal bir doğurganlık, bereketli bir iş, milli bir ayağa kalkış beklemek hatadır. Bunların kalpleri pek çok acıdığı, sızladığı halde zavallı bir tevekkül, düşkünce bir kanaatledir (Allah'tan bulsunlar şeklinde). Ve görünmeyen bir kudretten yardım isteyerek yine aybaşında aylığının verileceğini ümit ederdi. Bu muazzam şehri dolduran Türk halkının arasında başından beri olmayan dayanışma ve yardımlaşmadır.

Koca şehrin şaşkın ve gürültülü çevresinde iş bölümü Türk halkında yoktur. Bunun içindir ki meslek, sınıf, zümre dayanışmasıyla meydana gelen genel dayanışmaya da imkân bulunamaz. Diğer yandan Şark'a yani Doğu'ya veya Doğululara has tevekkül anlayışından beklenen olumsuz davranışlarını bazen çıkar sağlayacak bir iş gibi görmek. Sohbet esnasında atıp tutanların sözde kalan çıkışları yalnız o meclise özel olurdu. Aydınlar ise birbirlerini didiklemekle meşgul idiler.

Şeyhülislamlığa kadar çıkan Mustafa Sabri Efendi vatan –velev ki İttihatçıların cinâyetinin eseri olarak son dakikalarını yaşarken– Hürriyet ve İtilaf'ın rezilleri; ayaktakımları elinde kalan fırkanın gayretini, dini ve milli gayrete tercih etmekten çekinmeyerek senelerce gurbette sürünüşünün intikâmını İttihatçı şahıslardan almak isterken devlet ve vatanı yıkıyor, namuslu ve vatansever kimselere acımasızca saldırıyordu.

Velev ki haksız, velev ki gereksiz, velev ki İttihatçıların baskılarını sürdürmek için bile olsa devlet savaş ilan etmiş, millet kabul ederek yolsuzluklar içinde harikalar göstermişti. Dolayısıyla Yunan parasıyla Selanik'te gazete çıkararak uçaklarla Türk Ordusu'na beyanname attıranlar ve nihayet Fransız, İngiliz, Yunan paralarıyla yaşayanlar, şimdi Hürriyet ve İtilaf fırkasını iş ba-

şına geçirerek bu devleti idare etmek istemeleri, haya ile hayatın hiç bağlantısı olmadığına en büyük bir kanıt ve bundan dolayı da şu davranışlarını hiçbir biçimde meşru göstermeyecek bir pişkinliktir.

Beride yoksulluk içinde boğazı sıkılmış; hırıltılı sesler çıkaran halkı dinlemek olayları olduğu gibi değerlendirmek gerekiyordu. Anadolu'da çalışanlar ve amaçları meydanda iken Hürriyet ve İtilaf başta Sadık Bey, Mustafa Sabri Efendi, eski İçişleri Bakanı Adil Bey, eski ve meşhur Edirne Valisi ve Belediye Başkanı Sâlim Paşa ve buna benzer vatan ve milletin namusuyla ilgisi bulunmayan birçok kişi bu vatanseverlik yurdunu, bu ümitsizliğin verdiği cesaretle vatanlarını savunmak için ayağa kalkan vatandaşları dağıtmaya çalışıyorlardı.

Anadolu'daki milli hareket vatanın çökme tehlikesinden doğmuş ve milli varlıktan çıkarak Türk'ü hamiyet; vatanseverlik borcunu yerine getirmeye bir kere daha ve son defa olarak davet etmiş bir ümitsiz ses, yüce ve sonsuz bir özveri haykırışı idi. Bunu Hürriyet ve İtilaf, (67) Padişah ve Ferit Paşa İttihat ve Terakki eseri olmak üzere kabulde o kadar ısrar ettiler ki bu inadına küfürde ayak diremeye karşı ne yapıldı ve ne söylendiyse dinletmek mümkün olmuyordu. Anadolu, Mütareke hükümlerine uyulmasını ve ülkeyi yabancı istilası ile karşı karşıya bırakmayarak tam bir sadakat içinde Mütareke hükümlerine göre hareketle Osmanlı Padişahlığı'nın haklarını ve bağımsızlığını savunuyor, Mütarekenin imzalandığı esnada Osmanlı silahları altında bulunan yerlerin taşkın bir Türk düşmanlığıyla mahvedildiğini haykırıyordu. Ve nihayet Padişah ile vatanın İngiliz himayesine girmesini ve Türkiye'nin en güzel topraklarının Yunanistan'a bırakılmasını isteyen bu gafil topluluğa gerçeği anlatmaya ne kadar çalıştılarsa da başarılı olamadılar. Bir kere güneş inkâr edilmişti!

Merkezi hükümet, Anadolu'da vatanın derdi etrafında toplanmış vatanseverleri sürekli olarak azgın ve sapkın sayıyordu. İstanbul gazeteleriyse bir milleti adeta eşkıya, haydut derecesine düşürmüş sövüp sayıyordu. Ya Rab bu ne garip tecellidir!

Milli hareket gayet kesin ve belirli bir program ortaya atmıştı. Ona bütünüyle sadık kaldığına ilk gününden Malta'da şu satırları yazdığım ana kadar şahit oldum durdum. Milli hareketin programının dışında bir şey yaptığını, yahut feshedilmiş İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni diriltmek için gayret gösterdiğini kimse iddia edemez.

Bu program Mustafa Kemal ve çevresinde toplanmış şahısların eseri olmak üzere yapılmış olsa bile şu nokta gözden kaçıyordu ki Erzurum ve Sivas kongrelerinde Anadolu ve Rumeli'nin her yerinden bir zamanlar İttihatçı, İtilafçı, tarafsız, ahali fırkası mensubu, partici, hür, yani herhangi bir grupla bağlantısı olmayan, demokrat, özetle kurulmuş sonra kapanmış siyasi partilerden ne kadar şahıs varsa; hepsi hepsi bu kongrelerde toplanmıştı. Bunlar Mustafa Kemal'in topuyla, zoruyla oraya gelmemişlerdi. Aralarında Hürriyet ve İtilaf'ın taraftarları da vardı. Bu kimseler İttihat ve Terakki'nin yaptığından hesap sorulmaz bir biçimde yaşadığı beş savaş yılında felaketi kucaklayarak İttihat ve Terakki'ye boyun eğmemiş, acımasız ve kahredici valilerinin, soyguncu memurlarının zulmüne karşı koymuşlardı. Şu halde bunlar için İttihatçı demek hiç doğru değildi. Olsa olsa bunlar ya ülkenin düştüğü felaketi görerek bu milli direnişe katılmışlardı ya da iğfal edilmişlerdi, yani kandırılmışlardı. İkinci durumu kabûl etmek için ülkenin hâli acaba bunların kandırılmalarını kanıtlayacak vaziyette mi idi? İşte bunu araştırmak lazım. Milli Hareket'in davasını dinledikten sonra bu mümkün olabilir miydi? Milli Hareket dört kelimeyle davasını ortaya sürmüş, bütün dünyaya ilan etmişti. İzmir'in işgali, İzmir ve Trakya'nın Yunan tehlikesiyle karşı karşıya kalmış olması nedeniyle "Mütareke'den sonra fiilen Osmanlı Hükümeti elinde kalan yerlerin Türk halkının hâkimiyeti altında kalması, azınlıkların haklarının gözetilmesi, Boğazlar'ın gemilerin geçişine açık olması, idari şubelerde yabancı uzmanların bulundurulması, devlet ve saltanat haklarının saldırıdan korunmuş olması, Arap halkının kendi kaderini serbestçe tayin edebilmesi" esaslarını ortaya atmıştı. Dünyada bundan daha meşru bir dava da olamazdı.

İngiltere ise Almanya korkusuyla Fransa'ya kömür vermeme tehdidiyle İtalya'yı arkasından sürükleyerek kesinlikle Türkiye hâkimiyetine son vermek istiyordu. Bu İngiltere için artık bir hayat meselesi olmuştu. Bu durumda Osmanlı devleti için iki yol vardı:

1. Ya İngiltere himâyesine girerek Kral Corc'u halifelik ve saltanatın tabi olduğu bir makam olarak tanımak.

2. Ya da şanlı başlamış olan tarihi şanlı bir biçimde savunarak halifeliğin haklarını ve milletin geleceğini kurtarmak!

İstanbul'dakiler bunun birincisini istiyordu. Türk yurtlarıysa; Türk topraklarında yaşayanlar ise ikinci yolu; aşk ve emel yolunu; uzun yolu seçmişti.

Şimdi İttihatçılar savaştı ve kötü yaptı diyerek bugün ortaya çıkan bu gerçek karşısında geçmişe ait kötülükleri sayarak kesinlikle ülkeyi öldürmek isteyenlerle birlikte yürümek mi gerekiyordu? Bununla birlikte hükümetten beklenen bu değildi. Milli Hareket İşte bu ikinci yolu takip etmiş ve bütün çevredeki dedikodulardan soyutlanınca yalnız bundan ibâret kalmıştır.

(68) Padişah'la Ferit Paşa bir kere İttihatçılardan ürküyordu. Bu esastı. Fakat İttihatçılıkla Milli Hareket'i birbirine karıştırarak böylece güçlü bir tasfiye; eleyip temizleme yolu ile milleti bir bütün haline getirme fırsatı ve imkânı gelmişken onu bırakıp da şimdi herhalde Milli Hareket İttihatçı'dır vehmine saplanıp kalmak doğru değildi. Belki de bu inat İttihatçıları gerçekten bir yere toplayarak canlandırabilir, bir hareket meydana getirebilirdi. Padişah'ın belki de hakkı vardı. Yalnız onu; Padişah'ı haksız çıkaran şey, adaleti kötüye kullanmak için vekillere (bakanlara?) ön vermesi ve milli kudrete önem vermeyerek kanunu tanımamasıdır. Çünkü ülkede beş savaş senesi boyunca kayıtsız tavırlarıyla şu masum milleti mahvetmiş olanları, ülkenin gerçekten yetkili adaletine ve her sorumluyu ilgili hâkimine sevk ederek adaletten kendisine düşen payını vermek gerekirken İttihatçıların yaptıkları gibi işe intikâm karıştırarak yüzlerine gözlerine bulaştırmak doğru değildi. Yüce divan kurulmalıydı. Nizami mahkemelerde katliamları, soyguncuları, haksız kazanç sağlayanları, savaş zen-

ginlerini, üst komuta heyetini, savaş ve insanlık kurallarına aykırı davrananları yargılamalıydı. Galip sayılan İtilaf Devletleri bizden sormadan önce biz ilan etmeliydik ve Bulgarlar böyle yaptılar.

Ferit Paşa bu yolu izleyemedi. Şarklılıktan doğan anlayış, bu aciz olduğu kadar kendini beğenmiş olan sadrazamı daha çıkmaz intikam yollarına sevk etti.

Bunlar ne düşünüyordu?

Ülkede bir ümitsizlik vardı. Padişah da, Ferit Paşa da ümitsizdi. Ülke çöküşe gidiyordu. İşte her iki taraf bunda ittifak hâlindeydi. Millet bu tehlikeli çöküş karşısında vicdanına danışarak varlığını, tarihini, geçmişini ve buna dayalı olarak da geleceğini kurtarmak istiyordu. Bunun için de gücü ve dayanak noktasını sadece kendinde aramış, bulmuş ve bu yüce düşünceyle ileri atılmıştı. Padişah ile Ferit Paşa ve yandaşları milletten burada ayrılıyordu. Onlar milletin ruh ve asıl varlığından doğan kudrete dayanmayarak dışarıda bir dayanak, bir istinatgâh arıyorlardı. Onlar kendilerine güvenmedikleri gibi millete de güvenmiyorlardı. Bundan dolayıdır ki devleti kurtarmak için her halükârda İngiltere'nin himayesine muhtaç olduklarını düşünüyorlardı. İşte Padişah ile millet burada ayrılmıştı.

Ne olursa olsun Padişah amacı kavrayarak milletle birlikte yürümüş olsaydı bu korkunç olaylar, hiç şüphe yok ki meydana gelmeyecekti. Hangisi haklıydı? Hiç olmazsa ortada bir örnek var. Elimizde bilinen şeyler var. İşte bu örnek ve bilinenler ile... başarmak mümkündür. Bir kere İngiliz himayesi demek Hindistan, Mısır, Güney Afrika, Malta ve diğerleri gibi himaye adı altında esaret demekti ve bu kesindi...

Sonra...

Türk ve İslam dünyasının biricik dayanağı olarak kalmış olan Türkiye'yi eline alan İngiliz bu sayede dünyanın hâkimi olmuş demekti. İngiltere'nin siyaseti ise hiçbir zaman insanca ve adil değildir. Dışarıdan bakılınca mahkûm ülke ve milletlere bir yıldız verdiği görülür. Hindistan'a, Malta'ya gidiniz. Gerçekten uygarlık eser; iz ve işâretlerine rastlayabilirsiniz. Doktor, limanlar, demir yolları, trenler, heykeller, sokaklar, yüksek binalar, sokaklar, özet-

le medeniyet gereği yapılmış pek çok eser vardır. Ancak nüfûz ediniz; derinlemesine araştırınız: Sizi dehşete düşüren, tüylerinizi ürperten korkunç bir zulmün karşısında kaldığınızı hayretle ve derhal anlarsınız. Bütün bu yaldızların altında kanlar içinde inleyen mazlum ve zavallı milletler! İngiliz'in kan, kan ve sürekli kan akan parmaklarıyla boğazları sıkılmış zavallı insanlar!

İngilizler ancak Britanya adalarının, hatta Londra çevresinde yaratılmış olan İngilizler için hak tanır ve bunun dışında Allah'ın yarattığı insanlar ancak İngiliz'e hizmet etmek ve esir olmak için yaratılmışlardır inancındadırlar.

Bu düşüncede olup armasında "Allah ve Benim Halkım" yazan bir millet Padişah'la Ferit Paşa'nın ela gözleri için Türk'ü himaye etmezdi. İşte bunun içindir ki bu himaye kesin bir kölelikti. Ferit Paşa için Yunanlılar İzmir'i, Edirne'yi, Karahisar'ı, İtalyanlar Antalya'yı, Konya'yı, (69) Ankara'yı... Fransızlar Ayıntab'ı, Adana'yı... Ermeniler Erzurum'u, Sivas'ı, Trabzon'u, Diyarbakır'ı istila edebilirlerdi ve Ferit Paşa savaşın bütün günahını İttihat ve Terakki'ye yükleyerek İstanbul'u Marmara Havzası ve boğazlarla birlikte Bulgar ve Yunan dahil olmak üzere doğal olarak İngiliz'in söz sahibi olacağı bir komisyona vermekte, bütçe yapmamakta, Bursa ve Kastamonu'dan ibaret iki vilayet içinde himaye altında bir hükümetin devam etmesinde bir sakınca görmüyordu. Çünkü sırtlarından Meclis-i Mebûsan ve Meşrutiyet idaresi kalkacak, Padişah ve hanedanın tahsisatını; giderlerini İngiliz himayesinden alacaktı!

İşte Kuvayı Milliye, bütün bu haksızlıkları Padişah'a ve laf anlamak gibi bir özelliği olmayan Ferit Paşa'ya anlatmaya çalıştı. Milletin padişahlarından ayrı olmadığını söyledi. İstanbul'un karışık ve bulaşık çevresinden bunun görülemeyeceğini anlattı. Ancak o sırada Ferit Paşa kadar Dahiliye Nazırı (İçişleri Bakanı) Adil Bey de azmıştı. Bu alçak yaratık, Türk milletinin yüz karası olarak bütün Milli Hareket düşmanlarından daha çok ona saldırmaktan vahşi bir zevk duymuştur. Bu Adil Bey şimdi kara ve Türk düşmanı çok acımasız bir sürüyle ayanın başına bela olan,

bir zamanlar Talat Paşa'nın yağcılığını yapan... özetle İstanbul'un zevk ve eğlence çevrelerinin çok iyi tanıdığı bir mahluktur.

Bir taraftan Kuvayı Milliye'yi hava hücumlarıyla mahvetmek için emir verirken, öteden özveriden, vatanseverlikten dem vurarak Ferit Paşa'nın da ayağını kaydırıp unvanına bir "devletlû fehâmetlû paşa" eklemeye çalışıyordu. Birbirini çocukluklarında bulan bu iki yaratık birbirini atlatmak isteyerek kesinlikle Kuvayı Milliye'yi mahvedip başkalarına ibret olacak bir biçimde cezalandıracaklarını söylüyorlardı.

Bilmem Jandarma Komutanı adıyla hangi yırtık şalvardan çıktığı bilinmeyen Kemal Paşa isminde birisi, bir gün Dahiliye Nazırı Adil Bey'e Kuvayı Milliyeyi, şu Mustafa Kemal ve hempalarını bir tokatta dağıtacağını söylerken İstanbul'da zavallı bir İngiliz, bir Fransız'ın önünde boyun eğerek kavuk sallıyor Anadolu'da sanki Türk'ün şiddetle hakkından gelebileceğini ileri sürüyordu. O da dersini aldı. İstanbul'da, kaldırım üstünde, İngiliz polis ve jandarmasının himayesinde ileri geri konuşmak kolaydır!

Oysa artan tehlike karşısında Anadolu'da Kuvayı Milliye her gün nefes aldıkça büyüyordu!

Mustafa Kemal o yüksek vatanseverlik duygusuyla, iş başında gösterdiği anlayış ve zekâ ile ve özellikle en tehlikeli dakikalarda olayların bütün sebeplerini bularak derhal bulduğu isabetli çözümlerle kendini göstermiş olan bu yüce kalp bütün bu pisliklerden uzak... Jandarma Komutanı Kemal Paşanın hatta rüyasında bile göremeyeceği semalar kadar yüksek bir vatan aşkıyla sabahlıyor, çalışıyor, çalışıyordu... Kemal Paşa da Dahiliye Nazırı'na yağcılık yapmak için bir deneme yolculuğunda bulundu! Ancak İstanbul'da İngiliz himayesinde komutanlık yapmak dururken Anadolu'nun namus ve vatan aşkıyla titreyen Türk vicdanına kalbini bağlayacak bir vatanseverlik göstermektense İstanbul'da konağında yan gelip yatarak zaman geçirmek gibi bir seçim yapmaya yetişemedi.

Hürriyet ve İtilaf

Anadolu'ya giden İngiliz, Fransız, İtalyan subayları orada çalışan bu komisyonu görüyordu ve hepsi bunlardaki menfaat beklentisini küçük gören, mahrumiyetlere rağmen özveri içinde, muhteşem bir ruh yapısı ile çırpınan bu azim ve iradeyi anlıyorlar... Hükümetlerine de bildiriyorlardı.

Oysa merkezi hükümet bunları sapkın, asi ilan ediyor, halkı soyduklarını, bunları tutarak haydutluk yaptıklarını hiç yüzleri kızarmadan söylüyorlardı. Bütün bu yalanların üstünde yükselen bir hakikat güneşi vardı: Mustafa Kemal ve arkadaşları pak, onurlu, fedakâr Anadolu'dan hükümete bir tebliğde bulunuyordu: Ortada imzalanacak bir antlaşma vardı ve bunda arazi, yani bazı toprakların terki konu ediliyordu. Anayasa gereği toprak terki ile ilgili (70) meselelerde Milli Meclis'in kararı şarttı. Öyle ise Meclis-i Mebusan'ın toplantıya daveti gerekliydi. İşte burada Ferit Paşa gibi Dahiliye Nazırı Adil Bey de yüz bin entrika çeviriyordu. Öyle ki şeref ve namusunu gelir kaynağı yapmış adi bir kadın bile buna tenezzül etmezdi.

Ancak bir millet kükremişti. Milletin yükselen heybetli sesi karşısında Padişah apışıp kaldı. Ferit Paşa ve arkadaşları yuvarlandı. Padişah, Müşir (mareşal) Rıza Paşa'yı kabineyi kurmakla görevlendirdi. Müşir Rıza Paşa o sırada sadrazamlıkta yapılması gereken işleri idare edecek bir siyasi altyapıya, ince ve önünde saygı ile eğilecek ciddi görüşlere sahip bir kimse değildi. Ancak pırlanta gibi temiz ve namuslu bir hayat ve şeref sahibi idi. Bu şahıs hiç şüphe yoktur ki en kötü şartlar altında sadrazamlığa gelmişti. Padişah bunu hiç sevmiyor, saray hoşlanmıyor, Hürriyet ve İtilafçılar ise kuduruyordu.

Ali Rıza Paşa hiç olmazsa Milli Meclis'i davet etti, seçim başladı. Seçimler bütün dedikodulara rağmen İttihatçıların dönemlerine göre pek namuslu bir biçimde yapılmıştı. İtilaf ve Hürriyet, Mütareke'den beri Rumlarla, Ermenilerle birlikte çalıştıklarından dolayı halkın teveccühünü kaybetmişlerdi. Ermeni Patrikhanesi'yle Rum Patrikhanesi ve Hahamhane gibi Hürriyet ve İtilaf da güya bağlılarına seçimlere katılmamalarını emretmişlerdi. Ancak dışarıda İtilafçı yoktu. Vatanın tehlikeli çöküşü karşısında birleşmiş Türk milleti vardı. Şu millet işinde Rumlarla, Ermenilerle birlikte hareket ettiler. Bu da onların ebediyen ölümü oldu.

Seçimler yapıldı ve Meclis davet edildi.

Meclis'in açılış gününde Padişah geldi. Rıza Paşa, Padişah'a ait nutku okudu. Meclis'te yapılacak iş de yoktu. Burada ancak önemli bir hayati mesele vardı: Türkler nasıl bir anlaşmaya imza koyabilirler? Bunu daha şimdiden yayınlamak ve Avrupa'nın nazar-ı dikkatini çekmek gerekirdi.

Meclis-i Mebusan hakkında Padişah'ın bakış açısı anlaşılıyordu. Meclis kesinlikle gücü, kuvvetlerin dengelenmesinde aramaya karar vermiş ve bunun için Padişah, hükümet ve millet olmak üzere tam bir birlik içinde vatan savunması ve esenliği için büyük bir iyi niyet göstermişti.

Sivas Mebusu Kara Vasıf Bey'in teklifi o kadar saf ve o kadar samimiydi! Saray doğal olarak Meclis'i değil alışıldığı üzere adını bile duymak istemiyordu. Çünkü Meclis demek milletin vereceği parayı veren yer demekti. Bu ise ölçüsüz harcamaların önünde bir engeldi. Bundan dolayı Saray ve Damat paşalar dişlerini gıcırdatıyorlardı. Hürriyet ve İtilaf ise "Bu Meclis nasıl şeydir, içinde bir Rum, bir Ermeni yok," diyorlardı. Ancak Meclis –bazı ve pek az üyesi dışında– bütün anlamıyla vatanı savunma konusunda bir kitle halindeydi. Kuvayı Milliye'ye gelince; o kesinlikle programını, kongredeki kararını yayınlamış ve buna harfiyen sadık kalmıştı.

Milli Meclis kurulduktan sonra milletin istekleri Meclis'e ulaşmıştı. Kuvayı Milliye de aşağı yukarı meramını şu şekilde

açıklamıştı: "Ortada meşru bir hükümet vardır, Millet Meclisi Barış Antlaşması'nı inceleyip kabul ettikten sonra, hükümet tarafından imzalanıncaya kadar Kuvayı Milliye hiçbir şeye karışmaz. Şimdilik görevi Meclisin emrine uymaktan ibarettir."

Ortaya konan bu büyük iyi niyete rağmen Saray, Kuvayı Milliye'ye yan gözle bakıyordu. Ferit Paşa ve çevresindekiler, Hürriyet ve İtilâf her fırsatta ülkede bir kargaşa çıkarmak, Meclis'i dağıtmak ve sonunda İngiliz himayesini gerçekleştirmek ve Trakya ile İzmir vilayetini Yunanistan'a vermek konusunda ısrarlı idiler. Hatta Dahiliye Nazırı Adil Bey (71) "Edirne vilayetiyle Trakya'nın Yunanistan'a geçtiğini görerek şu Kuvâ-yı Milliye'ye karşı gülmek isterim demişti," Bir Padişah ki vatanı koruyan, kendi tahtını korumak için kanını döken milletin yüce isteğine rağmen onları tekmeleyerek Yunanistan'a teslim olmadıklarından dolayı bu Türk çocuklarını hain, adi, dik başlı ve isyankâr sayıyordu.

Bizim padişahlarımız arasında her çeşidi vardır: Acımasızı, eğlence düşkünü olanı, israf edeni, cimrisi, korkâğı, delisi, aptalı, özetle bir sürü bozuk düzen çaresizleri, maddeten ve manen düşkün olanları vardır. Ancak hiçbir padişah yoktur ki tahtını, kendisini, milletini, vatanını savunmaya çalışırken... kanını dökerken, vatanını satarak milletini düşmana teslim etsin. Hatta merhum İkinci Abdülhamit Han gibi bugün bütün milletin çektiği sıkıntıların tohumlarını saltanatı döneminde ekmek suçuyla tarih ve insanlık önünde mahkûm olan bir garip şahsiyet bile Mahzar Paşa'yı, Şevket Bey'i teslim etmemek, İngilizlere vermemek için devleti batırmayı, savaş ilanında bulunmayı göze alacak kadar bir büyüklük göstermişti.

Ancak işte milli bağımsızlıklarını savundukları için onları asi ilan eyleyen, bütün Osmanlı tarihinde Altıncı Sultan Vahdettin'den başkası olmamıştır.

Osmanlı ailesi arasında dindarı, kahramanı, cömert olanı vardır. Kötülüklerinin yanında iyilikleri ağır geleni de bazen bulunur. Her halde en deli bir Padişah olan Sultan İbrahim bile Venedik

teklifini reddedecek kadar izzet-i nefis sahibi olduğunu göstermiştir. Halbuki Altıncı Sultan Mehmet Vahdettin, Damat Ferit delisine inanarak, Yunanlıları vatana gönderip onlara karşı ırzlarını, yurtlarını savunan Türk çocuklarını sapkın ve asi ilan etmiştir.

Gerçek şu ki: Damat Ferit mazurdur, çünkü damarlarında Türk kanı yoktur.

Ancak Mehmet Vahdettin Orhan'ın, Yavuz'un, torunu! Şimdi İstanbul'da İngilizler adına çalışan bir komisyon vardı. Başta dünyanın Padişahı olduğu halde Damat Ferit Paşa ile ayana sokulan Mustafa Sabri! Ünlü... kadısı Vasfi Hoca, önceki Dahiliye Nazırı Adil Bey ve Hürriyet ve İtilafçılarla İngiliz parası ile çıkan gazeteler, bir de altı asır var olan, şehnamesini sırtında taşıyan şu milletin başına ne zaman bela kesilmişse dâimâ o kaynaktan ve onların yüzünden gelmiş olduğuna tarihin şahitlik ettiği softa fıkıhçılardan (cahil hukukçulardan) oluşan "Teâli-i İslâm" ve daha bilmem ne gibi isimlerle kurulan cemiyetler... Yani milletin sevgisine layık olmaktan uzak softa ruhlu başı sarıklılar ve sarıksızlar!

Bunlar Kuvayı Milliye'yi, İttihat ve Terakki'den ibaret ve Kuvayı Milliye adı altında hortlamış sayarak ne pahasına olursa olsun kesinlikle Halifeliği, Osmanlı Saltanatını İngiliz himayesine vermek ve İzmir'le Trakya'yı da Yunanistan'a terk etmeye çalışıyorlardı. Hele Trakya'nın Yunanistan'a bırakılması için eski Dahiliye Nazırı Adil Bey'le, Edirne'ye vali olarak musallat edilen ve daha sonra Hürriyet ve İtilaf Genel Merkezi'nde ikinci başkan ve Belediye Reisi olan Salim Paşa, Venizelos'un ajanları.... ve Edirne metropoliti ve dukası ile birlikte nasıl pazarlık ederek ve ne yolda bunu hazırladıkları meydandadır.[65] Meclis-i Mebusan bir Milli Ahit; yemin, anlaşma meydana getirerek Türklerin ne biçimde ve nasıl bir barışı kabul edeceklerini bildirmek zorunda kaldı. Milli Yemin'de gözetilen esaslı nokta, Yüce Saltanatın (Osmanlı Devletinin) tam bağımsızlığıyla ilgiliydi ve Meclis bütün varlığıyla Padişah'a sokulup hünkârı milletin ortasına alacak ve bütün saldırılara tekvücut olarak cevap verecekti.

65 *Trakya Milli Mücadele Tarihi* adıyla Mehmet Şeref Bey'in yazdığı eserde bu iki Osmanlı hükümet adamının Yunanistan'ın başarısı için neler yaptıkları konusunda tam anlamıyla açıklama yapılmıştır.

(72) Bu milli azim ve iradenin büyüklüğü ve yüceliği karşısında ise Altıncı Sultan Mehmet Vahdettin ve Ferit Paşa Papaz Fred'in vaatlerine kapılarak milletini hasım ilan ediyordu. Meclis güzel niyetlerini Padişaha riyasızca bildirmek ve o sırada çevrilen entrikalara Padişah'ın dikkatini çekmek için huzuruna giderek durumu bildirmesi hususunu başkanlık divanına havale etmişti. Padişah bizzat , "Bunları kim çıkarıyor? Ferit Paşa'nın sadrazamlığı hakkında bir gün olsun düşünmedim," buyurmuşlardı. Oysa heyet huzurdan çıkınca derhal Ferit Paşa'yı çağırtarak iki saat kadar görüşmüş ve Papaz Fred de telefonla çağrılmıştı.

Sultan Mehmet Vahdettin milleti aleyhine İngiliz'le birleşiyordu. Milli Meclis ise devleti şu savaşın uğursuz etkisinden az zararla nasıl kurtarabileceğini düşünerek çırpınıyor, Kuvayı Milliye de Milli Meclis'in nihai kararını bekliyordu.

Bir taraftan İzmir'den ileri doğru yayılan Yunanlılar, Manisa, Aydın gibi bayındır şehir ve çevrelerini harabelere çevirerek bu güzel ve bereketli Türk topraklarını masum ve günahsız Türk kadın ve çocuklarının kanı ile suluyor, Demirci Efe, bu mütevazı milli kahraman bir avuç hamiyet ve gayret sahibi insanla şu Yunan akınına karşı koyarken Altıncı Sultan Mehmet, Ferit Paşa ve Hürriyet ve İtilaf taraftarları Yunanlıları alkışlıyor, teşvik ediyor, ileri sürüyordu. Ferit Paşa ve Padişah İngilizlerle beraber Anadolu'da Türk'ü Türk'e kırdırmak için planlar yapıyorlar, bütün millet elinde silah karısının, kızının, yurdunun, dininin, milletinin ve nihayet Padişah'ının ırzını savunurken, onlar tarih yaratıldığı günden beri kahpe yaşamış ve kahpe yaşamakla iftihar eden İngilizlerle birleşerek Anadolu'daki milli harekete karşı bir ayaklanma hazırlıyorlardı. Türk milletinin dehasının hareket noktası olan Milli Meclis'in aldığı tavır üzerine Padişah çok kızdı. O İzmir'i Rumlar istila edip Türk kanı dökerken mabeyincisi (üst seviyedeki kişilerin sarayda padişahla görüştükleri yer olan mabeyin dairesinden sorumlu kişi) Refik Bey adında ne idüğü belirsiz biri aracılığıyla "hazîne-i hâssa ve emlâk-i şâhâne"yi (pa-

dişahların şahsî gelir ve giderleriyle mülklerini) kaydetmeye çalışıyordu. İşte Padişah İstanbul'un derhal İngilizler tarafından işgal edilerek bir an önce Milli Meclis'in mahvedilmesini ve Damat Ferit Paşa ile Ali Kemal ve yandaşlarının iktidara getirilmesini istiyordu. Yukarıda adı geçen mabeyinci Refik, ünlü Trabzon Valisi Kadri Beyzade Hüseyin Kâzım, Yahya Sezai ve bu tür kişiler mâbeyni Hümayun'un geceli gündüzlü müdavimi olmuşlardı.

Ve sanıyorlardı ki İngilizlerin beş on dretnotu, kruvazörü, torpidosu Haliç boyuna yayılarak otuz üçlük toplarını şehre çevirince...Türklerin derhal dizlerinin bağı çözülecek, Mustafa Kemal Paşa, Anadolu'dan hemen koşarak Sadrazam Ferit Paşa'nın önünde boyun eğecektir. Sersemler!

İstanbul'un işgali Türk milletinin büyüklüğüne, akıl ve zekâ ile birlikte yürüyen cesaretine olduğu kadar İngilizlerin düşük ahlaklı ve üstün vasıflardan uzak olduklarına da kesin bir delildir. Bu insanlık tarihine Türkler için temiz ve tam bir yiğitlik hatırası, İngilizler için ise alçak ve şerefsizce bırakılmış bir izdir.

O gün daha sabah namazında, şafak sökerken bir büyük dretnot köprünün Karaköy civarına gelerek toplarını Yeni Cami'ye doğru çevirmiş.... Milli Meclis önünden Beşiktaş, Padişah Sarayı, Fındıklı tarafını tehdit için bir ikisi sıralanmış... Kumkapı-Ayastefanos (Yeşilköy) açıklarına da birkaç tane yayılmıştı.

Gemilerden silahlı ve bombalı, makine tüfekli, mitralyözlü, toplu, özetle ileriden kakacak, yandan çekecek, önden ısıracak, arkadan tepecek ne kadar silahı buharı varsa baştan tırnağa kadar kuşanmış birçok İngiliz alayı karaya çıkarılmıştı.

Yeni Postahane, Savunma Bakanlığı gibi yerler derhal işgal edilmişti. Şehzadebaşında Letafet Apartmanı karşısındaki binada otuz kırk kadar musiki (mızıka) eri yatıyordu. Orasını hemen bir bölük İngiliz askeri sarmıştı. Yataklarında uyuyan bu zavallılar gürültüyü işitince birden uyanarak gözlerini ovuşturup yatağının üzerinde ne olduğunu anlamak üzere etrafa bakarken patlayan silahlarla zavallı Mehmetçiklerden dördü al kanlar içinde yere yuvarlanır ve İngiliz vahşileri uykuda uyuyan bu sakin mı-

zıka erlerinin masum kanlarını akıtarak işgal görevini (73) ancak uykuda bulunan beş on Türk askerini öldürüvermekle yerine getirdiklerini derhal telefonla Londra'ya bildirirler ve o anda Damat Ferit Paşa Müslümanların Halifesi, Osmanlıların Padişahına, "O'na hamd ü senâ olsun ki" İngilizlerin, beş on ayağı çarıklı Türk'ü Cehenneme göndererek İstanbul'u işgal ettiklerini ve artık Padişah hazretlerinin millet denilen şu terbiyesiz sürüden kurtulup İngiliz himayesinde mutlu kaldıklarını müjdeliyordu.

Şimdi her sokakta dört beş bölük İngiliz askeri biçim biçim kıyafetlerle önlerinde ellerinde uzun ve ucu püsküllü siyah değnek bulunan çıplak bacaklıları bulunduğu halde tımarhaneden boşanmış deliler gibi dolaşırken sanki bu askeri gösteri ile İstanbul'un Türk halkını korkuttuklarına inanıyorlardı.

Oysa dikkat edilince şu alayların bu şekilde delice yürüyüşlerini seyredenler içinde önem vererek bakan bir tek Türk çocuğu varsa da o da kesinlikle bu çılgınca gösteriye gülmek, İngiliz sersemliğiyle alay etmek için orada durmuştur. Sevinen ve selamlayanlara gelince; onlar Türk düşmanlığıyla sıçrayan, kaynaşan, Rum, Ermeni, Yahudi ve yarı kâfir olanlardan ibarettir.

İngilizler böyle bir gün bütün şehri dolaşarak güç ve büyüklük gösterisiyle sanki Türkleri korkuttular. Halbuki kahramanlar yetiştirmiş, İngiliz, Fransız krallarına boyun eğdirtmiş, Fransız kralını himaye etmiş bir milletin fertleri bu ahmakça gösterişe için için gülüyordu. Ve biliyordu ki tarihi, dünya tarihiyle başlamış bir Türk milleti vardır, var olacaktır ve sonsuza kadar yaşayacaktır.

Türk İstanbul'u, İngilizlerin dretnotları, zırhlı otomobilleri, tankları ve daha şu asırlarca insanlığın beyninin çalışmasıyla meydana gelen kültür ve yüceliklerin, medeniyet ve insanlığı mahvetmek için icat ettiği bu kadar harap ve yok edici araçlar korkutamıyor, eğemiyor ve yıkamıyordu.

Ötede İstanbul'daki Türk daha başka yoldan, içini kemiren bir kurtla sönüyor, yıkılıyordu. Koyu kara bir bağnazlığın cehennemi kucağına yaslanmış olan bu gürbüz, bütün organlarından hayat kudreti fışkıran bu canlı Türk eziliyor, dağılıyordu. Türk'ü

İstanbul'da mıhlamak, kıpırdatmamak, eğmek için şimdi Beyoğlu sokaklarından aşağı doğru düzenli adımlarla yürüyen bu parlak üniformalı, en son silahlarla kuşanmış ışıltılı İngiliz oğlanlarından oluşan alayların iki taraftan akıp gelen halk arasında hiç korkutamadığı Türk İstanbul'du.

Ancak ötede, Edirne kapısından Beyazıt önüne kadar birbiri üstüne yığılmış yeşil küf damlı evlerin... yangın yerlerine dağılmış bu terk edilmiş ve unutulmuş halkın başı ucunda öten iskelet elli korku veren bir heyula var idi ki benzeri Azrail'de görünen uzun tırpanlı kolları bu Türk halkının dertli başına dikilerek önüne katmış götürüyordu.

İngilizlerin otuz üçlük topunu, İngiliz oğlanlarının şu sürülerle delice yaptıkları sarhoş gösterileri dört paraya almayan bu Türk İstanbul, ancak kokmuş bir toplumsal teşkilatın kurtlanmış çukurları arasına düşerek bütün dayanışmasını, hürriyetini, varlığını kaybedecek, şimdi yaradılışındaki o büyük cevherin parlak değerinden habersiz kalmıştı. Paçavralar arasında boğulmuş kalmış olduğu halde ancak ve ancak kendisini sürükleyen, kaderi icabı o çukura götüren bu fıkıh anlayışıyla düştüğü büyük öldürücü dogmatik prensiplerden sıyrılıp yükselerek yeni açılmış yüce bir ufkun ihtişamlar içinde parlayan yeni semalarına doğru kanat açamadığı için korkuyordu.

O şimdi karşısında dolaşan bu maskara gösterişçilerin bir kılını titretemediğini anlıyordu. Ancak işte demir kafes içinde dişlerini gıcırdatarak dolaşan bir erkek aslan gibi bu Türk İstanbul, yalnız –bilmeyerek– bu kokmuş irtica kurdundan korkuyordu Acz içinde kıvranıyordu. Ve nihayet mavi gökyüzünde parıldayan bulanıksız güneşin nurları altında (74) uğuldayan İstanbul bu İngiliz kahpeliğinin hiçliği önünde dik, yüksek ve kafasına hâkim bir biçimde durarak şahadet parmağını şimdi beyninde motor gürültüsüyle kıpırdayan başına dayayıp bunun sebeplerini düşünüyordu.

Ancak bu sebep meydandaydı. Toplumsal tabakalarında hiç dayanışma kalmamış bir cemiyetin fert olarak pek temiz ve yüksek

olan bu halkı toplum olarak kokmuş, bunalmış, acz ve zavallılık içinde çürümüş derin ve kara bir toplumsal çöküşün içine yuvarlanarak hiçbir amaca düşüncesini bağlamadan ve değiştirmeden yüzüyor, koşuyor, niçin ve neden olduğunu bilmeksizin şuracıkta Fatih'in muhteşem türbesinin manevi huzurunda hâlâ varlığından, cevherinin kıymetinden habersiz, sessiz ve sakin... şimdi şu karşıdan onu korkutmak için geçen İngiliz alaylarına korkmadığını bütün duruşlarıyla anlatarak bakıyor. Fakat onu bir başka ve uğursuz kuvvet, bir başka lanetli kurt kımıldamayacak biçimde yemiş, korkutmuş ve emmişti. Ah işte bu kurt, asırlarca yiğit Türk'ün cesaretini kırmış, devirmiş ve nihayet işte böyle yerlere sermişti.

Bu bilgisizlik ve bağnazlığın koyu karanlıkları içinde yetişen çok zalim ve çok cahil Genel Kurmay'ı, zavallı ve işi bilinçsizce kadere bırakan, her varlığı kendisi gibi bekleten, söndüren dağınık bir kuruluştu. Müslümanlığın atılan, sıçrayan, nur isteyen üstün ve yüce ruhu yerine her şeyi bir görünmeyen güçten bekleyen ve durduran gericilik ruhu yerleşmiş. Bu asırlar boyunca aile ocaklarında sürekli olarak vehim ve hurâfelere bir kutsallık vererek her kuşakta daha koyu ve acı bir biçimde ruhlara hâkim olmuş bir kara lekedir ki şimdi İngiliz'in Fatih civarını dolduran gururlu, kendini beğenmiş silahlı çocuğundan ibâret alayının sanki: "Eğiliniz, sizi mahvederiz!" demek isteyen yürüyüşünü kayıtsız ve korkusuzca seyrederken o hasta ruhun etkisi altında uyuşuk kalıyordu. İslamiyet'in bütün yenilikleri kavrayan, hoşgörülü, dini sadece din adamına ait kılan anlayıştan, tembelliğe götüren tasavvuf düşüncesinden, işi oluruna bırakan dervişlikten, bağnazlık ve softalıktan, terbiye tanımayan yobazlıktan uzak ve yüce... daima canlı, dini göreve dini görevi; dünya ile ilgili işe dünya ile ilgili işi veren bir anlayışla bakmayı öğreten aydınlık yolundan uzaklaşarak her şeyi din anlayışıyla, kutsallık anlayışıyla, taassup anlayışıyla anlamaya çalışarak bu duruma gelen Türk şimdi İstanbul'da bu İngiliz işgali adı verilen maskaralığı kayıtsız, dehşet veren bir sabırla izliyor ancak asla korkmuyordu.

İngilizler ise daha o sabah yanlarına aldıkları Ermeni, Rum ve Hürriyet ve İtilaf ileri gelenlerinin belirledikleri –ah bilmem han-

gi ırktan oldukları meçhul, Türk mü? Asla!– bir sürü câsusla evleri basıyorlar, ülkenin en namuslu insanlarını tutukluyorlardı.

Yanlarına aldıkları bu casuslar ise Rumların, Ermenilerin bile selam vermeye tenezzül etmedikleri alçak kimselerdi. Öyle ki yüzlerine bakınca orada sürekli ihanet etmeye hazır iki hain gözün yapıştığı ve İngilizlere benzemek için cascavlak edilmiş bir iğrenç surat görünürdü.

İngilizler daha istilaya başlamadan önce İçişleri Bakanlığı'nda hırsızlık yapmış Hürriyet ve İtilaf Genel Merkezi'nden Mehmet Ali Bey, Türkiye'yi, İslam diyarını ele geçirmesi için Rusya imparatoruna jurnal (bilgi) sunmuş Sadık Bey, her doğruya ardını çeviren meşhur Sait Molla, Mustafa Sabri Hoca, ünlü Kartal Ferit pisliği, ayandan olmuş Vasfı Hoca, ünlü taklitçi Rıza Tevfik, Talat Paşa'nın bağlılarından eski İçişleri Bakanı Adil Bey, Edirne'yi Yunanistan'a vermek için Venizelos'tan çok çalışan Belediye Başkanı olmuş Salim Paşa [66] ve daha bunlar gibi İngiliz câsusluğunu namus, din ve millete tercih etmiş olanların düzenledikleri liste İngiliz memuruna verilmişti. İşte bu jurnaller; ihbarlar üzerine biz Malta'ya sürüldük. [67]

O sabah Türk milletinin akıl ve cesaretle iç içe meydana getirilmiş olan muhteşem tarihini Çanakkale'de yaşatmış ebedi kahramanlarımızdan Cevat Paşa'nın harim-i ismetine (Namus Ocağına) kadar Ermeni-İngilizler girerek adı geçen muhterem zatı kelepçelerle getirmişler, zavallı Doktor Esat Paşa'nın eşi ve çocuklarıyla bulunduğu odaya girerek revolverlerle çoluğunu çocuğunu tehdit ile kendisini... damadıyla çocuklarını yalınayak,

66 Vali Salim Paşa, Vali Cemal Bey İstanbul Hükümeti tarafından görevinden alındıktan sonra Hürriyet ve İtilafçı olarak bilinen Damat Ferit'in yakını olan Salim Paşa Edirne'ye vali-belediye başkanı olarak atandı. Edirne'ye gelir gelmez Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ile çatışmaya girdi. Amacı cemiyeti tasfiye etmekti. İngiliz ve Yunanlılarla işbirliği yapınca Trakya-Paşaeli'nin Edirne'de düzenlediği bir arbede sonunda Edirne'den kaçmak zorunda kaldı. Bak. Hasan Dilan, "Vali Salim Paşanın Edirne'den Kaçması Olayı ve Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti", 81. Yılında Lüleburgaz Kongresi Ulusal Sempozyumu, Lüleburgaz, 31 Mart 2001, ss. 111-120

67 Bilal Şimşir, *Malta Sürgünleri*, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1976, ss.. 50-53

başı kabak, don paça bin hakaret içinde vapuruna nakletmişler ve çaresiz Esat Paşa sırtında beyaz gecelik entarisi, ayakları çıplak olduğu halde ve kafasına bir de revolver demiri ile vurmuşlardı.

(7) Aynı günde Belediye Başkanı Salim Paşa, İçişleri Bakanı Mehmet Ali, Ali Kemal, Refi Cevat ve daha birçok Hürriyet ve İtilafçı kimse Ermeni-İngiliz-Rum polislerin yanına takılmış oldukları halde şehzade (prens), hoca, subay, memur, öğretmen, esnaf, tüccar özetle her sınıftan ya şahsi düşmanlığı olan ya da İttihatçı sandıkları birçok zavallı kimseyi bu polislere göstererek tutuklatıp hapsettiriyordu.

O sabah Isparta Milletvekili Cemal, ayandan Çürüksulu Mahmut paşalarla Erzurum Valisi, İzmir Milletvekili Tahsin Bey hapsedilmişlerdi. Aynı gün Meclis-i Mebusan basılmış, Kaptan Rauf Beyefendi, Vasıf beyler tutuklanmıştı. Ertesi gün Adliye, Milli Eğitim, Ticaret Bakanları Meclis-i Mebusan'daydılar. İstanbul'un gereksiz yere işgaliyle birlikte Meclis üyelerinin tutuklanması hakkında Düvel-i Mütelife (İtilaf Devletleri) temsilcilerine yazdıkları gerçekten yücelik ve öfke içeren notayı Kastamonu Mebusu Yusuf Kemal Bey'e verdiler. Adı geçen zat bu Fransızca yazılmış ve gayet ikna edici, keskin bir nutku içeren protestoyu etkili ve biraz titrek sesle okudu. Dinledik. Meclis, altı yedi kişi müstesna olmak üzere ve çok yüksek bir vatanseverliğin fedâkârlık gerektiren ağırlığı altında çok etkilendi. O sırada başkanvekilini dışarı çağırdılar ve biraz sonra içeri giren Hüseyin Kâzım Bey hiçbir üzüntü duymaksızın kayıtsız bir ifade ile (Edirne mebusu Şeref, Edirne Mebusu Faik, İstanbul mebusu Numan beylerin) İngiliz polisleri tarafından istenildiğini biraz sıkılmasa az kalsın gülerek söyleyecekti. Hüseyin Kâzım Bey içinde kıpırdayan bir sevinçle bunu tebliğ ettiği zaman arkadaşlar bir kere kükremişti, işte o zaman yine Meclis-i Mebusan'a sokulmuş altı yedi sima müstesna olmak şartıyla herkes orta yolu izleyen yatıştırıcı bir dil ile vatanseverlik görevini yerine getirmeye çağırarak gönül yakan dostluk kucaklaşmaları ortasında, ağlayan, sızlayan kalplerin üzerinde sıkılarak, kucaklanarak biz oradan İngilizlerin otomobiline bindirilip Tophane Rıhtımı'ndan *Hiksos* (*Hyskovs*) vapuruna getirildik.

Tutuklananların listesini gece Padişah'a Hüseyin Kâzım Bey götürüyordu. Meclis Başkanı Celalettin Arif Bey daha o sabah bürosunun basılarak eşyasının tarumar edildiğini haber alınca selamet yakasına aşırılmıştı. Ve başkanın kaçması çok iyi olmuştu. Meydanı boş bulan Hüseyin Kâzım Bey, bu kararsız ve asabî (öfkeli) adam hâlâ tebaasını, vatanını, milletini İngilizlere teslim etmekten zevk alan Altıncı Sultan Mehmet Vahdettin'de bir vatanseverlik duygusu vardır zannıyla Saray'a devam ediyor ve Meclis-i Mebusan başkanlığına Anadolu'dan gelen telgrafları gece Saray'a götürüyordu.

Çanakkale Milletvekili Yahya Sezai Bey de, Saray denilen o kokmuş yerin karakter ve ahlak öldüren, süründüren, alçaklık ve tembellik öğreten... riya, yalan, yağcılık aşılayan aşağılık çevresinde yetişmişti. Bu şahıs alçakgönüllü ve iltifatkar görünerek Saray'dan aldığı terbiye ile milletvekilleri arasına ayrılık sokarak yer kazanmaya çalışıyor,"Çiftçi Fırkası" adıyla bir perde arkasına gizlenerek Altıncı Sultan Mehmet ad ve hesâbına mebuslar içinde bir anlaşmazlığın uyanmasına çalışıyordu. Bizi tutukladıkları zaman gülüyor, seviniyor ve şu başarısından dolayı kendini bir İngiliz kadar kutluyordu.

Bütün milletin fertlerine en gür, en imanlı sesimle haykırırım ki hiçbir zaman Milli Meclis'te her ne biçimde olursa olsun memuriyette bulunmuş olanlardan... hele kara ve deniz ordu komutan ve subaylarından hiç kimseyi üye olarak seçmesinler; Meclis biraz bilgisiz kalsın. Bu konuda cahil kalsın. Kesinlikle daha yüksek, daha samimi bir biçimde kontrol görevini yerine getirmiş olacaktır.

Dikkat ettim; bir bayındırlık memuru peltek ve basık diliyle Meclis'te cırlak bir horoz gibi ötmek isterken şimdi terk ettiği maaşın karşılığını alamamaktan meydana gelen bir mahrumiyet ile "bakan" olmayı kuruyor ve bunu alenen söylüyordu. "Felâh-ı Vatan" (Vatanın Kurtuluşu) grubu adıyla bu şaşırtıcı karışım meydana geldiği zaman bayındırlıkçı bey orada komisyon idaresine girmiş olmakla birlikte sürekli olarak bu grubu basamak yapıp bakanlığa fırlamak istiyordu. Dikkat edilirse her şeyi eleştiren bu

hasta ve ihtiraslı ruhta öylesine günah dolu bir geçmiş vardı ki; bir zamanlar demiryolu şirketlerinin ülkeyi kemiren tarifeleri için vatansever bazı milletvekilleri bundan; şirketlerden (76) feryat ederek ülkenin ve halkın haklarını, milli ve mahalli hakları savunurken, şimdi milletvekili olan bayındırlıkçı bey demiryolu şirketlerinin ücretli ve en hararetli bir avukatı sıfatıyla hükümet adına fakat şirketlerin çıkarına cevap vermek istiyor, halkı unutuyor, avukatı olduğu şirketleri savunuyordu. O zaman büyük gürültülerle kürsüden indiriliyor, Meclis'ten kovuluyordu. Bayındırlıkçı efendi şimdi Mecliste Kuvayı Milliye'yi sanki bizzat kendisi meydana getirmiş kadar tek başına konuşuyor, Kara Vasıf Bey'e, Kaptan Rauf Beye kavuk sallamak için peyk gibi etraflarında dönmekte yaltaklanıp yağcılık yaparak sokuluyor, her işe burnunu sokuyor ve her şeye karışıyordu. Vatanseverlik, fedakarlık ve vatanın selameti adına her hareket yalnız kendisinde vardı ve kendisinden başka hiç kimsede hiçbir şey yok sanıyordu. Ancak Meclis'ten ümidi, bu tavırlarıyla saf insanları ikna edip Nafia Nezareti'ne (Bayındırlık Bakanlığı'na) atlamaktı. Meclis üyeleri böyle İngilizlerin süngüsü altında götürülürken susmuştu. Her dakika Mecliste, başkanlık odasında, İdari Komisyon'da, Başkanlık Divanı'nda, şubelerde, encümenlerde, koridorlarda sesi işitilen bayındırlıkçı mebusun şimdi hiç sesi duyulmuyordu. O yüksek özveriden, vatanseverlikten sesinden durulmayan bayındırlıkçıdan, şu bakan olmayı kuran beyden eser görülmedi. Ancak biz Malta'ya gittiğimiz zaman vatanı satmak, parçalamak üzere Paris Barış Konferansı'na giden bir sürü vatansız arasında Paris'te "İllüstrasyon" resmi gazetesinde resmini başı açık, ellerini arkasına bağlamış, ayakta... Sanki idam fermanı okunan vatanın yok oluş sehpası üzerine çıkarken nasıl can verdiğini görmekten meydana gelen bir haz ve neşe ile durduğunu gördük ve sanmayınız ki üzüldük. Biz bu gibi kimselerden zaten başka bir şey beklemiyorduk.

MALTA'DA TÜRKLER

Martın on altıncı günü saat dörtte; Milli Meclis'ten İngiliz polis ve adamları tarafından zorla alınarak "Hiksos" gemisine getirildik.[68] Orada Faik, Numan ve ben; bir zavallı askeri doktor bulduk. Maneviyatı bitmiş, şaşırmıştı. Gece yarısı birdenbire yakalanarak getirilen bu adam bir Ermeni karısıyla hizmetçisinin kavga etmesinden dolayı buraya gönderildiğini söylüyordu.

Orada yanımıza gelen Major Hay adında iri, suratsız bir İngiliz bizi geminin öte ucuna geçirmek üzere emir verdi. Öteye gittiğimiz vakit kuyu gibi bir çukurda hepsi bir masanın çevresinde dizilmiş felaket arkadaşlarımızı gördük: Mahmut Paşa, Cevat Paşa, Cemal Paşa, Esat Paşa, Kara Vasıf Bey, Rauf Bey, Tahsin Bey, hararetli, candan bir iman ile ağırbaşlılığın kucaklaştığı bir manzara! Çürüksulu Mahmut Paşa bir çift billur altında gülen gözleriyle, zinde vücuduyla bize tutuklanma biçimini anlatırken, rahat bir vicdan ile sürekli ülkenin hayır ve çıkarına yönelik şan

68 İlk tutuklamalar Sadrazam Tevfik Paşa Hükümeti zamanında gerçekleşmiş olup, sözde "Savaş Suçlusu" yakıştırmasıyla bu tutuklular ünlü Bekirağa Bölüğü'ne kapatılmıştır. İngilizler tarafından yakalanarak Bekirağa Bölüğü'ne kapatılan tutukluların tam sayısı bilinmemektedir. Bekirağa tutuklularının bir kısmı Malta'ya ilk sürülenler olacaktır. Bak. Bilal Şimşir, *a.g.e.*, ss. 43-46. İstanbul'daki İngiliz makamları ile İstanbul Hükümeti'nin birlikte hazırladıkları listelere göre 223 kişinin adı geçmektedir. Bu listenin içinde İngiliz Yüksek Komiser Vekili Amiral Webb tarafından hazırlanan ve yakalanması için İstanbul Hükümeti'ne verilen sözde Ermeni kırımından suçlu 61 kişilik liste de bulunmaktadır. Bu listenin dışında Amerika ve Fransa tarafından hazırlanan listeler de bulunmaktadır. Ama Malta Adası'na ilk sürülen Altıncı Ordu Komutanı Ali İhsan Sabis Paşa olacaktır. Bekirağa Bölüğü'nde İngilizler tarafından alınan eski İttihatçılar, ilk kafile olarak 28 Mayıs 1919'da Malta'ya sürüleceklerdir.

ve şerefle dolu, hayati önemde çalışmalarının verdiği iç huzuru ile gür, ahenkli sesiyle eline nasıl kelepçe vurulduğunu söyleyen Cevat Paşa'nın yanında Cemal Paşa sessiz ve sakin, çok düşünen az konuşan bir hamiyet örneği gibi duruyordu. Yatak odasından sürüklenerek revolverle başına vurularak, yalınayak başı kabak, don paça oğlu ve damadıyla getirilen göz hekimi Esat Paşa bunun ilmi olmadığını anlatırken Kara Vasıf tatlı ve her an gülen gözlerini açarak yanında sabır ve tevekkül içinde duran Rauf'a bakıyordu. Biz de bu felaket dostlarına üç kişi olarak katıldık.

Vapurumuz Dolmabahçe Sarayı'nın biraz ötesinde, tam deniz ortasındaydı. Bütün nakliyat, yani taşıma durdurulmuş, yalnız Rumeli'den Anadolu sahillerine doğru Türk'ü esir edip çaresizliğe düşürme hayaliyle koşan İngilizlerin uzun menzilli her çeşit topları altında denizi bir yılan gibi kıvranarak yarıp geçen irili ufaklı çatanalar, motor botlar beriden öteye koşuyor, her gidiş gelişinde insanlığa bir mazlum daha eklediğinden dolayı çıplak yüzlü, İstanbul'da doğmuş büyümüş bir İngiliz taslağı Levantenlere bir iki Rum, Ermeni casusu bunların ortasında iftihar ve gurur içinde görünüyordu. Biz yukarı çıkmıştık. O sırada vapurumuza bir istimbot yanaştı. Bir şapkalı Ermeni, bir fesli çıktı. Eyvah, bu fesli Türk bizim şahıslarımızı, gerçekten aranan adamlar olup olmadığımızı belirlemek için oraya getirilmiş... Hürriyet ve İtilaf Genel Merkezi'ne (77) mensup ve İçişleri Bakanı Mehmet Ali Bey'in kardeşi Kemal adında birisi olduğunu, komşusu bulunan Tahsin Bey söyledi.

O geceyi *Hiksos*'ta geçirdik. Ertesi gün İstanbul'da, İzmir'de Türk'ün saflığı ve izin vermesiyle zengin olan, dama çıkan, çılgın deli, fıkır fıkır kaynayan birisi, şebek yüzlü bir subay geldi. Türünün çocuklarına (yani insan oğluna) velinimeti olan Türklere zulmetme gücü eline geçtiği için kabına sığamıyordu, zıp zıp sıçrıyordu. Hatta bunun şu telaşlı ve dengesiz hali kaptanın bile nefretini çekti. Bizi alınca Kadıköy açıklarında demirlemiş "Benbow" adında bir dretnota götürdüler. On sekiz saat kuyu gibi bir çukurda, öyle ki sigara bile içmeyerek yola koyulduk. Ertesi günü akşamüstü açık denizlerdeydik. Müthiş bir fırtınayla kor-

kunç sallandık. Koca dretnot yumurta kabuğu gibi bir yandan öteye atılıyordu. Faik, ben, Kara Vasıf, Esat Paşa dehşetli tiryakilerdeniz. Kafamız şişti. Hele Kara Vasıf Bey o kadar dayanamaz bir hale geldi ki yüzümüz gözümüz bulandı. Esat Paşa bir çare bulmuş, nasılsa yukarı tuvalete çıkarak orada bir sigara tellendirmiş. Ancak lomboz kapağını açarak dumanı dışarı çıkartmak istemiş, dehşet verici sağanaklı bir dalga kapaktan içeri fırlayarak paşayı sırsıklam etmişti.

Dört gün sonra Malta Adası'na geldik. Rıhtımda bizi bir yük kamyonuna doldurarak birkaç caddeden geçtikten sonra "Pulverista" Hapishanesi'ne ulaştık. [69]

Malta; İstanbul'a 1000 mil uzaklıktadır. 23, 52, 50 ve 12, 11, 6 enlem ve boylam dairelerinde Cebeli Tarık'la, Süveyş ağzında bir adadır. Malta, Komino, Gozo adıyla üç parçadır. Malta 27 km uzunluğunda, 10 km genişliğinde 270 km kare bir yerdir. Sicilya'ya 96, Tunus'a 270 mil uzaklıktadır. Yer olarak Avrupa sayılır. Ancak iklim ve bitki örtüsü itibarıyla Afrika'dır. Üç yüz bin nüfusu vardır. Adada dere, nehir, çay yoktur. Baştan başa taşlıktır. Toprağı İtalya'dan vapurlarla taşıyarak ziraat yapılır bir hale getirmişlerdir. Yılda dört defa ürün verir. Adanın en büyük değeri konumundadır. Dünyanın hiçbir yerinde bulunmayan birçok limanı adanın ta içlerine kadar yılankavi bir biçimde girmiş ve hepsi bizim Haliç genişliğinde fakat çok uzundur. İngiliz savaş gemilerini bütünüyle içine alır. Tersaneler vardır. Akdeniz'de biricik asker sevk merkezidir. Ada baştan başa imar edilmiştir. Nefis bahçeler yetiştirilmiş olup geniş caddeleri iki taraflı lifli cüce ağaçlarla örtülüdür. Tramvayları, minyatür gibi küçük trenine varıncaya kadar vardır. Süslü mağazaları, içerileri gerçekten çok güzel bahçelerle bezenmiş evleri görülmeye değer. Dünyanın nüfus olarak en kalabalık yeridir. Halk bilgisiz,

69 Savaş tutsakları Malta Adası'nda Pulverista, San Salvador Kalesi ile Verdala ve New Verdala kamplarına konulmuştur. Alman ve Avusturyalı subay ve devlet adamları da Malta'ya getirilmiştir. Pulverista ve San Salvador gerçekte yüksek ve kalın duvarlarla çevrili kışlalardır. Bu iki kışla birbirinden uzak noktalarda bulunuyordu. Tutukluların birbirinden haber alması olanaksızdı.

bağnaz, aç, kanaatkar ve çalışkandır. Burada Hıristiyanlık acınacak duruma gelmiştir. Adanın her köşesinde duvarlarda, sokak aralarında, evlerin üstünde, Hıristiyan azizlerinin heykelleri vardır.[70] Önlerine birer kandil dikilmiştir. Geçerken sürekli haç çıkarırlar. Dört yüz büyük kilise, on bin papaz, on beş bin kilise adamı vardır. Maltızlar koyu kara bir bağnazlığın altında kıvranıyorlar. İngilizler bu bağnazlığı körükleyip özendirmektedirler. Çan sesi gece gündüz eksik değildir. İnsanın başı ağrıyıp durur.

İngilizleri kesinlikle sevmezler. Ancak İngiltere, hayatının özsuyunu emerek dilenci yaptığı bu ülkeyi görünen manzarasıyla bayındır bir yere çevirmiştir. Pulverista denilen yer, adanın doğusunda yüksek bir kaledir. Zaten ada "Sen Jan" şövalyeleri zamanında baştan başa surlar, burçlar ile çevrilidir.[71] Burada önce Ferit Paşa'nın sadrazamlığında İçişleri Bakanı Ali Kemal Bey tarafından milli namusumuzu ayaklar altına alarak düşmanca duygularla İngiliz zulmüne teslim ettiği tutuklular bulunur. [72]

---

70 Maltızların çoğunluğu Katolik'tir. Ada da konuşulan dil Arapça, İngilizce ve İtalyanca'dır.

71 Osmanlılar tarafından 1530 yılında Rodos'tan kovulan Saint-Jean Şövalyeleri Malta'ya sığınmışlar ve adaya yerleşmişlerdir. 19. yüzyıla kadar, yani İngiltere'nin adaya egemen olmasına kadar Malta'yı kontrol etmişlerdir. 1565 yılında Jean Parisot de La Valette, adını verdiği La Valetta şehrini imar etmiş ve Akdeniz'i egemenliği altına alan Osmanlı Donanması'na karşı şehri tahkim etmiştir. 1565 yılında Türklere karşı durabilmek için baştan başa surlar, burçlar inşa etmiştir. 1962 yılına kadar Malta, İngiltere'nin dominyonu olmuştur. La Valetta başkentidir.

72 İngilizler, Bekirağa Bölüğü'nden alıp Malta'ya sürgüne yolladığı Türklerin listesi 59 kişi olarak belirlenmiştir. Ama Mehmet Şeref'e göre bu liste daha kabarıktır. Çünkü İngilizler sürülenlerin tam listesini vermemişlerdi. Buna karşın 28 Mayıs gecesi İngilizler *Prencess Ena* gemisine 78 tutuklu bindirmişler, bunların içinde 11 kişi Kars Şûrası üyeleridir. Ancak Mehmet Şeref, sayısı on bir olan Kars Şûrası üyelerinden bahsetmemektedir. Aynı gemi 29 Mayıs günü Mondros Limanı'na uğramış, bu sayıdan 12 kişiyi Mondros Limanı'na indirmiştir. Bunlar dört ay Mondros'ta hapsedildikten sonra 21 Eylül'de Malta'ya sürüleceklerdir. 12 sürgünün hepsi İttihat ve Terakki'nin ileri gelenleridir: Abbas Halim Paşa, Sait Halim Paşa, Mithat Şükrü, Hacı Adil, Mahmut Kâmil Paşa, Ziya Gökalp, Halil Menteşe, Kara Kemal, Ali Münif, Ahmet Şükrü, Ahmet Ağaoğlu, Hüseyin Tosun beylerdir. İlk sürgüne yollananların çoğu İttihatçılardan oluşuyordu.

Bu şahıslar şunlardan ibârettir:

Hasan Fehmi Efendi, Sinop Milletvekili
İsmail Canpolat Bey, İçişleri Bakanı
Cevat Bey, Merkez Komutanı
Aziz Bey, Karslı
Musa Bey, Karslı
(78) İbrahim Bey, Karslı
Yusuf Bey, Karslı
Mehmet Bey, Karslı
Muhlis Bey, Karslı
Zekeriyya Zihni Bey, Edirne Valisi
Salah Cimcoz Bey, İstanbul Milletvekili
Süleyman Sudi Bey, Lazistan
İbrahim Sahip Bey, Adalet Bakanı
Ahmet Paşa, Enver Paşa'nın Babası
Abbas Halim Paşa, Bayındırlık Bakanı
Mithat Bey, Bolu Milletvekili, İttihat ve Terakki yetkili temsilcisi
Halil Bey, Meclisi Mebusan Başkanı
Ali Münif Bey, Bayındırlık Bakanı
Tosun Bey, Ajans (haber) Milli Müdürü
Rıza Bey, Bursa Milletvekili
Rahmi Bey, İzmir Valisi
Mithat Şükrü Bey, İttihat ve Terakki Merkez Genel Kâtibi (sekreteri)
Macit Bey, Divan-ı Muhasebat Mümeyyizi (Sayıştay Raportörü)
Ahmet Bey, Polis Müdürü ve Vali
Sabri Bey, Saruhan Milletvekili ve Kadıköy yetkili temsilcisi
Hayri Efendi, Şeyhülislam
Nesimi Bey, Dışişleri Bakanı
Rıza Bey, Genel Merkez üyesi
Sait Halim Paşa, eski Sadrazam
Hacı Adil Bey, Mebusların Başkanı
Kemal Bey, İstanbul İttihat ve Terakki yetkili temsilcisi ve İaşe (gıda) Bakanı

Şükrü Bey, Bayındırlık Bakanı
Fahrettin Paşa, Musul Kolordu Komutanı ve Medine Muhafızı[73]
Atıf Bey, Çanakkale Milletvekili
Ahmet Ağaefendi, Karahisar Milletvekili
Muammer Bey, Sivas Valisi
Ziya Gökalp Bey, Genel Merkez Üyesi
Memduh Bey, Vali
Gani Bey, İttihat ve Terakki yetkili temsilcisi
Doktor Faik Bey, Kaza Kaymakamı
Hoca Rifat Efendi, İzmitli
Fazıl Berfi Bey, Doktor ve Kastamonu Milletvekili
Mürsel Bey, Kafkas Komutanlarından
Mahmut Kâmil Paşa, Harbiye Müsteşarı
Süleyman Numan Paşa, Sahra Sağlık Başkanı
Hüseyin Cahit Bey, İstanbul Milletvekili
Hüseyin Kadri Bey, Balıkesir
Veli Necdet Bey, Göçmen İşleri memurlarından
Tevfik Hadi Bey, Polis Siyasi Bölüm Müdürü
Fethi Bey, Sofya Elçisi ve İstanbul Milletvekili
..... Bey, Van ve Adana Valisi
Hilmi Bey, Amasya Mutasarrıfı
Zülfü Bey, Diyarbakır Milletvekili[74]
Feyzi Bey, Diyarbakır Milletvekili
Şükrü Bey, Göçmen İşleri Müdürü
(79) Nevzat Bey, Musul Merkez Komutanı

---

73 Ocak 1919'da Medine kahramanı Fahrettin Paşa (Türkkan) teslim alınır ve Mısır'a sürülür. Yedi ay kadar Mısır'da tutsak kalan Fahrettin Paşa'ya, Medine kahramanına Mısırlılar sevgi gösterisinde bulununca İngilizler Paşa'yı beş kişilik grup halinde 5 Ağustos 1919'da Malta'ya ilk savaş tutsağı olarak getirdiler. İngilizlerin vermiş olduğu sürgün numaralarına veya künyelerine göre sıralanan listede tam 144 sürgün yer alıyordu. Sürgün numaraları 2667 Ali İhsan Paşa ile başlayarak 2820 Mehmet Rüştü Bey'e kadar devam etmektedir. Mehmet Şeref Aykut, sürgün koşulları nedeniyle bunların tümünü tespit edememiştir.

74 Diyarbakır milletvekilleri Feyzi ve Zülfi beyler, önce Ocak 1919'da Mısır'a, daha sonra Fahrettin Paşa grubuyla Malta'ya sürüldüler. Mısır'dan Malta'ya sürülen grubun toplam sayısı on birdir: Zülfi Bey, Feyzi Bey, Sarafoğlu Mişel, Tahir Bey, İzzet Basri, Mehmet Hilmi Bey, Abdullah Murgan, Mehmet Abed, Mustafa Sıtkı, Şevket Ziya ve Fahrettin Paşa'dır.

Bedri Bey, Diyarbakır Valisi
Mümtaz Bey, Miralay (Albay)
Ali İhsan Paşa, Ordu Komutanı
Sabit Bey, Vali
Ferit Bey, Adalar, Konya, İttihat ve Terakki yetkili temsilcisi ve Hamallar Kâhyası
Habip Bey, Bolu Milletvekili
Halil Bey, Askeri Doktor
Cemal Efendi, Bekirağa Muhafız Bölüğü Komutanı Yardımcısı
Mustafa Bey, Garnizoncu
Mazlum Bey
İzzet Efendi
Ârif Bey
Hâzım Bey
Celâl Bey.

Pulverista üç katlı, önü bizim medreseler gibi kemerli ve parmaklıklarla çevrilmiş bir kışladır. Apartmanlar ikişer üçer odadır. Arkası kale duvarıyla çevrilmiş, altları tıpkı bizim medreseler gibi kubbeli odalardan ibarettir. Ortasında cüce ağaçlar vardır. Tutuklular bahçenin bazı yerlerini bölerek çiçek ekmişlerdir.

Bizi de bunların arasına karıştırdılar, biz on bir kişi gelmiştik:[75]

75 Bu on bir kişilik liste Kemalistlerin listesi olarak geçer. 18 Mart günü Meclis'ten alınarak 22 Mart günü Malta'ya indirilen on bir kişidir. Kasım 1920 de İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiserliği tarafından hazırlanan sürgün listesinde bunlar F sınıfında bulunuyordu. A listesindekiler 58 kişi olup bunlar yargılanmak üzere Malta'da kalacaklardı. B listesinde 13 kişi vardı. Bunlar Sevr'den sonra serbest bırakılacaklardı. C listesinde 4 kişi bulunuyor ve bunlar serbest bırakılabilirdi. D listesinde 7 kişi olurken bunlar da serbest bırakılabilecekti. E listesinde 11 kişi bulunurken bunların askeri açıdan Türkiye'ye dönmeleri sakıncalıydı. F listesinde ise, 28 kişi yer alıyor, kesinlikle serbest bırakılmayacak olan askeri bakımdan sakıncalı olanlardı. Bunların adları şöyleydi: Ahmet Tevfik, Mithat, Cemal, Cevat, Mazlum, Süleyman Sudi beyler, Ubeydullah Efendi, Tahir, Arif beyler, Cemal Paşa, Cevat Paşa, Esat Paşa, Rauf Bey, Şevket Bey, Vasıf Bey, Mehmet Şeref, Faik Bey, Numan Usta, Kel Ali... gibi isimler bulunuyordu. Bilal Şimşir'e göre bu sonuncu listede dikkati çeken nokta; İstanbul'un işgali üzerine yakalanıp sürülenler Kemalistler olup, hepsinin Türkiye'ye dönmeleri İngilizlere göre askeri bakımdan sakıncalı görülüyordu. Bakınız Bilal Şimşir, *a.g.e.*, ss.. 340-341.

Çürüksulu Mahmut Paşa, ayandan eski Bayındırlık Bakanı

Cevat Paşa (Çobanlı), Savunma Bakanı, Genel Kurmay Başkanı

Cemal Paşa, (Mersinli), eski Harbiye Bakanı

Esat Paşa (Işık), Göz Doktoru, Hilali Ahmer Cemiyeti Başkanı

Rauf Bey (Orbay), Sivas Milletvekili, eski Bahriye Bakanı

Vâsıf Bey, (Kara Vasıf), Sivas Milletvekili

Tahsin Bey, İzmir Milletvekili, Erzurum ve Şam Valisi

Numan Usta, İstanbul Milletvekili, Türk Sosyalist Fırkası üyesi

Faik Bey (Kaltakkıran), Edirne Milletvekili, Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurucusu

Şevket Bey, Miralay (Galatalı), İstanbul Müstahkem Mevki Kumandanı

Ve ben; Mehmet Şeref, Edirne Milletvekili, Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurucusu.

Bizden sonra posta posta birçok kimse daha geldi;

Celal Nuri Bey, *İleri* Gazetesi Yazarı.

Velîd Ebüzziya Bey, *Tasvir-i Efkâr* Yazarı

Çerkez Ali Sait Paşa, sabık Aden harekâtı komutanı ve Mütareke'nin imzalanması curcunasında İstanbul'un işgalinde Merkez Komutanı,

Hüseyin Avni Bey, *Akagündüz* yazarlarından

Muammer Bey, Polis Siyasi Bölüm Müdürü

Mustafa Efendi, Trabzonlu açıkta

Mustafa Abdülhalik Bey, Halep Valisi

Reşat Bey, Mutasarrıflardan

Süleyman Nazif Bey, Vali

Eczacı Mehmet Efendi, tüccar

Ahmet Emin Bey, *Vakit* başyazarı

Hilmi Bey, Genel Kurmay Binbaşısı

Hacı Ahmet Efendi, Sivaslı tüccar

Mehmet Ali Bey, Trabzon Gümrük Müdürü

Cemal Oğuz Bey, İttihat ve Terakki yetkili temsilcilerinden

Refik Bey, polis müdürlerinden

(80) Andavallı Mehmet Ağa, Yozgatlı bir garip adam

Süleyman Faik Paşa, Süvari emekli albayı
Ali Cenani Bey, Antep Milletvekili

Bu şahsiyetleri İngiliz idaresinin Malta'ya göndermesi kadar İstanbul Hükümeti'ni alçaltıcı bir şey düşünülemez. Abdülhamit Han hasta, hurafeci, vehimli, benmerkezci ve aşırı baskıcı olmakla birlikte iki şahsı İngilizlerin inat ve ısrârına rağmen onlara teslim etmeye tenezzül etmemişti... Hatta Mahzar Bey için, Şevket Bey için bir hükümeti, bir devleti, bir saltanatı terk etmeyi tercih etti. Savaşı göze aldı ve yine İngilizlere bunları vermedi. Oysa kardeşi Altıncı Sultan Mehmet bu şahısları İngilizlere; bir Halife tebaasını, halkını İngilizlere peşkeş çekmişti. Bunlar suçlu muydu? Eğer böyle bir şeyin var olduğu ileri sürülüyorsa hiç kuşkusuz kendi ülkelerinde millete ve kanuna hesap verirlerdi.

Bütün Rumeli'yi... Basra'dan Niğde'ye kadar bütün Arabistan'ı, özet olarak koca bir vatanı düşmana teslim ile milyonlarca vatandaşı çiğneten bir idarenin başına geçmek cüretini kendinde bulanlar bu kişilerdi.

Şu halde bunlar Türk adaletine hesap vermeye zorlanır, ancak İngilizlere değil. İşte burası pek acıklı bir sayfadır. Bunlardan bir kısmı hakkında ülkede oluşan kanaati buraya aktarıyorum.

Bunlardan Dünya Savaşı esnasında ülkenin idaresine karışmış olanlardan her biri Türk kanununun huzurunda hesap verinceye kadar bu zannın altındadır. Beraet-i zimmet asıldır (aksi ispatlanıncaya kadar asıl olan suçsuzluktur) kuralına göre zanlıdırlar. Yazdığım satırlar ülkenin genel kanaatidir. Hiç kimse bunun uydurulduğunu ileri süremez. Adil ve tarafsız bir Türk mahkemesi tarafından haklarında bir hüküm verilinceye kadar zan altındadırlar.

Pulverista'da biri önce sevk edilmiş İttihat ve Terakki başkanlarıyla İttihat ve Terakki Cemiyeti etkili şahısları, Osmanlı Devleti'nin Dünya Savaşı'na katılmasını teşvik edenler vardı. Bir de bizim topluluğumuz bulunmaktaydı. [76]

İşte Ben; bunlardan bazıları hakkında görülen ve duyulan şeyleri; bu sürgün adası Malta'da yazdım...

76 Mehmet Şeref'in "Bizim Topluluğumuz" dediği grup: Faik Kaltakkıran, Mehmet Şeref ve Ali Cenani beylerden oluşuyordu.

HASAN FEHMİ EFENDİ

2688 [77]

Sinop Milletvekili'dir, bir zamanlar orada müftüymüş. Meşrutiyet'le birlikte kanun yapma işine girmiş. İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne katılarak İstanbul'a gelmiştir.

Bir gün vapurda Celal Nuri Bey'e rastlamış: (olay aynen Celâl Nuri Bey tarafından anlatılmıştır) Elinde büyükçe bir çanta olduğu halde Celâl Nûri Bey'e demiştir ki:

"Ben medresede fakir bir öğrenciydim, çamaşırımı kendim yıkar, yemeğimi kendim pişirirdim. Herhalde sürünmeye yakın bir hayat. Yalnız şu çantanın içinde sarı sarı iki bin altın var, bunları eve bıraktıktan sonra hac emiri olarak gidiyorum. Allah'ıma çok şükür!"

Hasan Fehmi Efendi milletvekilliği süresince İttihat ve Terakki'ye sadık kalmış, susmayı pek güzel öğrenmiştir. Savaş yıllarında Almanya'ya birkaç kez ticari seyahatte bulunmuş, Lüleburgaz mandıra peynirleri işine karışmıştır.

Sınırlı bir kanaate sahip olup doğal olarak geçmişin onda biriktirdiği düşüncelerle, çağdaş düşünceleri bağdaştırma güç ve imkânından uzak bulunmaktadır.

Mazlum olarak Malta'ya sevk edilmiştir. Malta'daki çalışkan kişiler arasındadır. Bütün işini kendisi görür. Kuran-ı Kerim'i Türkçe'ye çevirerek zamanını değerlendirmeye çalışmaktadır. Küçük bir ağacın dibinde (?) şeklinde ufacık bir bahçe yapmış, sabahleyin orada oturur, saat sekizde odasına çekilerek çalışır.

---

77 Hasan Fehmi Efendi'nin Malta'daki sicil numarası 2688'dir. İngiliz resmi kayıtlarında bu numara ile geçer.

İSMAİL CANPOLAT BEY

2692 [78]

Emniyet Genel Müdürü, İçişleri Müsteşarı, Belediye Başkanı, İstanbul Valisi, İçişleri Bakanı... Bütün bu işlerin hepsinde teşehhüt miktarı, yani çok az bulunmuştur.

Bütün ünü Balkan Savaşı esnasında bir kurşunla öbür dünyaya gönderdiği bir kanun adamı olayıyla başlar. Meşrutiyet'i kurmak için ortaya atılanlar arasında bulunmakla ülkenin nimetlerinden yararlananlar sırasına geçirilmek istenmiştir.

Pulverista'da gördüğüm koyu İttihat Cemiyeti mensupları adı geçen şahsın doğruluğundan bahsediyorlar. Hiç şüphesiz dürüst bir kimse olmalıdır. Ancak bu bir erdem değildir; görevdir. Herhalde bir kimseyi kesinlikle hırsızlık yapsın diye bakan veya memur olarak atamadıkları gibi, bir memurun da çalışmadığından dolayı erdemli olması gerekmez. İsmail Canpolat Bey bizim gibi her şeyi başka başka tecellilere; nimetlere ulaşmış ve binlerce çeşit emelin amaçgâhı olmuş bir ülkeyi kavrayarak idare edecek zekâya sahip olduğunu ileri sürsek bile bunun aslı nereden gelmiştir? Subay!

İşte o kadar ve işte bunun içindir ki İttihat ve Terakki kendisiyle birlikte yıktığı Türk vatanının savrulan enkazı karşısında dizilen tarihe hesap verecek sorumlu kişiler, bütünüyle işte Meşrutiyet'i kurmak için çalıştıklarından dolayı komiteye bağlı ve sadık kaldıklarını ileri sürerek ve onları şımartarak ülkede bunların yüzünden kanunu hâkim kılamayan şahıslardan biri

78 Malta'daki sicil numarasıdır.

de bu zattır. Güya ülke İsmail Canpolat Bey'in kısa sürelerle bulunduğu bakanlıklarda, memuriyetlerde hırsızlık yapmadığı için millet kendisine teşekkür borçlusu olarak kalmış! Ne garip bir anlayış!

Buradaki İttihatçılar adı geçen zatı hiç sevmezler. Aslında onlar tarafından sevilmemekle iftihar edebilir ve işte bu, dünyanın en büyük faziletidir. Saçlı Kemal ve Genel Kurmayı'nı oluşturanlarla İttihat ve Terakki'nin yetkili temsilcisi adıyla her vilayetin başına musallat kıldığı kânunsuz adamların... nazırı (bakanı) olmakla İsmail Bey gerçekten övünmelidir. Bununla birlikte o çok namuslu ve güzel ahlak sahibidir. Bulunduğu işlerde daima kötülüğe engel olmuş ve gücünün yetmediğini görünce istifa etmek büyüklüğünü göstermiştir ki bu da Doğu anlayışına göre bir onurdur.

İttihat ve Terakki Genel Merkezi ve ileri gelenleri ülkeyi yıktıktan, koktuktan ve korkup kaçtıktan sonra adı geçen şahıs "teceddüt " (yenilenme) adıyla ciddi anlamda reform yapmaya çalışmış ise de ne çare ki Teceddüt Fırkası'na İttihat'ın hâkim ve mahkûm görüşüyle illetli olanlar şiddetle saldırdıklarından dolayı istifa ederek çekilmiştir. Şimdi mazlum ve mağdur olarak bu kâfiristanda sürünmektedir.

AHMET CEVAT BEY

2700

Merkez kumandanıdır. İttihat ve Terakki Genel Merkezi'nden seçilen bir komisyon tarafından oluşturulup Savunma Bakanlığı Genel Karargâhı'nca idare edilen ve mahut (bilinen) "çete" işlerinde faâliyet göstermiştir. Ancak faaliyetleri eşya, şahıslar ve mühimmatın (askeri malzeme) sevk edilmesinden ibarettir. Savaş sürdüğü müddetçe İstanbul'da herkesi korkutan, ürküten, sindiren bir şöhreti vardır.

Kadınların çarşafına varıncaya kadar musallat olmuş ve bunları dürüst bir Müslüman düşüncesiyle iffet ve namusa aykırı bulduğu için yapmıştır. Yoksa ahlaka aykırı bir görüşü uygulamak gibi bir alçaklıktan pak, beri ve uzaktır. Hamiyet sahibi bir şahıstır. Burada resim yaparak, çıplak güneşte gezerek, saatlerce dolaşarak insanlardan uzak sessiz ve sakin bir biçimde yaşar.

İttihatçıların yaptıklarından büyük bir ihtimalle memnun değildir. Mertçe bir yapıya sahip Rumelili öz Türk çocuğudur. Yalnız zaman kendisini pislik içine atmış, boğazına kadar batarak kendini kurtaramamıştır.

Pek yazık olmuştur.

ZEKERİYYA ZİHNİ BEY

2718

Bu şahıs eski Darulmuallim (Öğretmen Okulu) mezunudur. Liselerde öğretmenlik, müdürlük yapmış, sonunda Milli Eğitim Müdürü olmuştur. Meşrutiyet'te Manastır'da bulunduğu için İttihat ve Terakki'ye katılmış, sonuna kadar sadık kalmıştır. Sinop mutasarrıflığında bulunmuş, Edirne'nin geri alınışıyla Tekfur Dağı'na (Tekirdağ) gelmiştir ki Hacı Adil Bey'in Meclis-i Mebusan başkanlığına İttihat ve Terakki Genel Merkezi tarafından atanması üzerine terfi ettirilerek Edirne valiliğine getirilmiştir.

Davranışlarında dürüst ve güvenilir bir kişidir. Zekeriyya Bey, Hacı Adil Bey'den daha yüksek bir idare adamıdır. Biraz düşünebilse ve çağın ihtiyaçlarını kavrayacak kadar felsefe ve bilgiye sahip olsa önemli bir unsur olurdu. Hiçbir zaman eteğini kirletmediği halde İttihat ve Terakki'nin pek ateşli bir bağlısıdır ve hakkı da vardır. Onların sayesinde vali olduğuna inanmıştır. Bunun için İttihatçıların azılılarına karşı itaatkâr, sessiz ve sakin kalmak küçüklüğünden ruhunu kurtaramamıştır. Olgun görünüşüyle biraz fazlaca gururu okşar. Burada biraz Çerkez akımına fazlaca kapılmıştır. Çünkü Malta'da Çerkezlik adeta bir "Akedemiya" siyasi bir komite... halinde sürüyor.

Bakalım gelecekte ne olacak?

SALÂH CİMCOZ BEY

2728

İstanbul Milletvekili tayin edilmiş, İttihat ve Terakki ileri gelenlerinin yakın dostu olmakla iftihar eder. Nüktedan, taklitçi, şuh ve güldüren cümleler bulmakla övünür. İstihza eden, alaycı ve nihayet İttihatçıların soğuk gölgesinde yüksek bir hararet bulmak istemiştir. Neden ve niçin İstanbul mebusu olduğunu İttihatçıların hoşça vakit geçirmelerinde aramalıdır.

Aristokrat bir aile çocuğu iken bir gün Arapça hikâye ile meşgul olan gramer örnekleri gibi birdenbire sosyalist olmuş, sosyalist kongresine gitmiştir. Niçin? Onu Genel Merkez bilir.

Kesinlikle vagon, bulgur ve şu milleti soyan "ticaret" adındaki pis, murdar işlere karışmaktan uzak, yüce, dürüst ve namuslu bir şahıstır.

İttihatçıların yakan, yıkan, öldüren ve vatanı kedi yavrusu gibi sürükleyen değer tanımayan, bilinçsiz ileri gelenlerine bağlılıkta ısrar etme küçüklüğünü kendine yakıştırmıştır. Bu onun ve ona ait bir günahtır. Hiçbirine muhtaç olmayacak kadar servete sahip iken savaş yıllarındaki zulüm ve kötülüklere ağzını kapamış, gözünü yummuş ve İttihat'ın ileri gelenlerinin Büyük Ada'da devam eden zevk ve eğlence gecelerinden mahrum kalmayacak kadar asil hayatına azıcık azarlanmayı gerektiren işler kondurmuştur.

Pulverista'da ara sıra gülüşleri, kahkahaları işitilir. Burada da alışıldığı üzere İttihatçıların büyüklerinin Meclis aralığında sürüp gider.

SÜLEYMAN SÛDİ BEY

2730

Polis mesleğinde iken Dünya Savaşı'ndan önce İttihatçıların vuran, deviren... Enver'in, Cemal'in, Nazım'ın, Baha Şakir'in, Azmi'nin çevresinde toplanan şu ülkede (komiteci) adını külhanbeyliği, tulumbacılıkla karıştırarak herkesi tavır ve davranışlarıyla kıran... hani şu bilinen...? meydanında Hurşid Reis, Arap Abdullah, Yağlıkçı Ziya, Dişi Kırık Mustafa, Pot Burun Hafız gibi kabadayı geçinenler arasında bunlar da şimdi İttihatçıların ases (casus) başlığını yapan gruba karışarak her işe burnunu sokmaya çalışır. Manasız, huysuz, karaktersiz, ne (83) yaptığını, ne söylediğini bilmez bir adamdır. Balkan Savaşı'ndan sonra Lazistan milletvekilliğine İttihat ve Terakki tarafından tayin buyrulduktan sonra işi azıtmış, sınırda Kafkasya fethine giden başı bozuklara karışarak oralarda bir hayli sürtmüş...

Pabucun pahalı olduğunu anlayınca hemen dönmüştür.

İstanbul'da alışıldığı üzere ticarete girmiştir. Bütün mavnacıları, motorcuları haraca kesmiş Karadeniz nakliyâtını eline geçirmiştir. Bu sayede para kazanmış, bütünüyle sonradan görme bir "tip" olarak kalmıştır. Ülkeye şerrinden başka hayrı dokunmamıştır. Mısır Fatihi meşhur cellat Cemal Paşa'ya yanaşmıştır. Müslüman tüccar yetiştirmek gayesiyle zavallı Türkleri mahv ve perişan eden, soyan, soğana çeviren, Rumeli ve Anadolu halkını elem verici ihtiyaçlar içinde kıvrandıran bilinen işlere sarılarak müthiş para kazanmıştır.

Bununla birlikte bilgisizlik ve inatçılığıyla hamiyet sahibi ve vatansever geçinir; herkese atılır, hâlâ herkesten yüksek söyle-

mek ister. Tavır ve hareketlerinde bir külhanbeylik vardır. Savaş senelerinde vicdanları kemiren bir kurt onu susturmaya yeter. Bir zamanlar bunun haddi aşan tecavüzlerine son vermek, Karadeniz'i şerrinden kurtarmak için harekete geçen İttihat ve Terakki'ye kızarak derhal partiden ayrılmış, Cemal Paşa'yı sadrazam yapmak üzere bir oluşum meydana getirmek isteyen Hüseyin Kadri-Fethi Bey grubuna girmiştir

O şimdi parasının ona her hakkı verdiği düşüncesindedir. Dün çıkarı olanların çıkarları biraz kesintiye uğrayınca derhal silkip atarak Meclis-i Mebusan'da muhalifler sırasına geçmek istemiştir.

Oysa Meclis zabıtlarında kara bir leke gibi duran "Ardahan'dan arkadaşlara selam" telgrafı bu Ardahan'a giden milletvekili için bir mahkûmiyet beratıdır. O şimdi parasının; pek meşru! kazanılmış muazzam servetinin ona her hakkı verdiği kanaatindedir. Mademki millette hayat, para, nefes alacak güç bırakmamak şartıyla kendisinde para vardır. Şu çırpınan milletle hiç ilgisi kalmadığı halde her gün İstanbul'a dönerek alışıldığı üzere herkese atıp tutmak ister. Hiçbir düşünce ve anlayışa sâhip değildir. İttihat ve Terakki'nin kara kötülüğünde Edirne kapısı ve Sultanahmet Mezarlığı'nı dolduran taze kızlar, masum çocukların yok olmuş hayatları pahasına zengin olmuş bir Genel Merkez evladından, İttihat ve Terakki'nin meşru olmayan hayret verici adamlarından biri olmanın dışında başka bir şey değildir.

Bir gün birdenbire İstanbul'a davet edildi. Bir ay sonra tekrar Malta'ya geldi. Ardından ailesi de yetişti. Herkes hapishanede iken o Malta'da bir otelin bir dairesini kiralamış oturuyordu. Nihayet bir gün İtalya'ya gitti. Kendisini pek sevmiş, İstanbul'da Malta'ya sürülen Türkleri yakalayıp göndermeye, tutuklayıp suçlu bulmaya memur edilmiş "Sipernit " adındaki İngiliz memuru, burada bu kadar masum ve çaresiz, parasız ve aç Türk dururken Sudi Bey'in ela gözü için bu işi yaptığına artık siz inanınız!

İBRAHİM SAHİP BEY

2735 [79]

Çok iyi, saf bir kimsedir. Bütün özelliği mensubu olmakla övündüğü, soyu çok eskilere dayanan Pirizade ailesinin torunlarından olduğundan ibarettir. Babası merhum Sahip Molla Bey, saygıdeğer, şerefli, çelebi, cömert, güzel huylu, basit zekâlı, sınırları belli bir adamdı. İstanbul'un kibarlıklarıyla ün yapmış eski ailelerin enkazını oluşturuyordu. İbrahim Bey bu ailenin nasılsa eğitim ve öğretiminde pek çok ihmal edilmiş bir çocuğudur.

Selanik'le ilgileri olduğundan dolayı bir zamanlar İttihatçıların ileri gelenleriyle görüşmüşler, Edirneli Talat Paşa İstanbul'a kaçamak yaptıkça Sahip Molla Bey'in evinde gizlenmiş olup bütün şöhreti bundan ibarettir. Hürriyeti elde etmek için Selanik çeşmesinden su içmiştir.

(84) Selanik Valiliği'ne terfi buyurulunca orada "Santralist" Bulgar çetelerinin azgınlarıyla vilayet odasında garip olduğu kadar acıklı sohbetlerini naklederler. Daha sonra terfian Adâlet Bakanlığı'na getirildi.

İttihat ve Terakki'nin tekelci ruhu derhal görülür. Çünkü Savunma, İçişleri, Maliye... Bu üç ruhlu bakanlığı ileri gelenler eline alır ve Genel Merkez'e körü körüne bağlar. Diğer bakanlıklara itaat edecek kimseleri getirirler. Yahut hiçbir işe karışmayarak, hatta onların yaptığından haberi olmayacak olanı tayin ederler. İşte İbrahim Sahip Bey bu tür bir bakandır.

Mesela: Adliyede reform adıyla bir temsilciler komisyonu seçilip atanmıştı. Bunun başkanlığına Dışişleri Bakanı Nesimi Bey

79 Devlet Şûrası Başkanı, Nazır Saip İbrahim Pirizade Bey'in Malta'daki sicil numarasıdır.

getirildi ve adalet reformu yapılırken bunun için de bir temsilciler komisyonu tayin edildiği halde Adalet Bakanı İbrahim Bey'in ne bu komisyondan haberi olmuş ne de bu komisyona getirilmiştir. Garip değil midir ki kapitülasyon belasını devlet başından atarak gerçekten yeni bir adalet reformu yapmak istediği halde bundan Adalet Bakanının hem haberi olmuyor, hem bu komisyonda bulunmuyor.

Aslında böyle bir komisyonun, bulunduğu memuriyetin de gereği olarak doğal başkanı kendisi olmalı değil miydi?

Bir gün Talat Paşa, İbrahim Bey'i çağırıyor:

"Biz Almanya ile ittifak anlaşması yaptık."

Şaşıran, alıklaşan İbrahim Bey soruyor:

"Nasıl olur, komisyonda bunu hiç tartışmadık?"

Talat Paşa şu herkesi atlatan, hoplatan diliyle, şeytani dehasıyla, gönül alıcı güzel sözleriyle İbrahim Bey'in elini sakalını öpüyor ve bu Adalet Bakanı da hiç sesini çıkarmıyor... Hiç olmazsa pek övündüğü Pirizadelik kanunu gereği asil duygularla istifa etme büyüklüğünü gösteremiyor.

Hele bir defa olsun İttihatçıların sersemliğine ret cevabı verebilmiştir. Kendisini bir gün Genel Merkez kararıyla birdenbire Şeyhülislam yapmak istediler. Buna da bir zamanlar beşikteyken verilmiş ilmi rütbeler nedeniyle sahip olduğu ilmiye rütbesini sebep gösteriyorlardı. Çünkü İttihatçıların ileri gelenlerine istedikleri gibi kullanabilecekleri bir Şeyhülislam lazımdı. İbrahim Bey nasılsa babasının çok kısa bir süre yüzünü gösterdiği Şeyhülislamlık makamında beyaz kürkünü giyip oturmayı reddetti. Ancak Pulverista'da her gün bir beyaz kürk, bir harmanî giyerek bize parıldayan yüzünü gösteriyordu.

Bununla birlikte İbrahim Bey'in vatanseverliğini takdir etmemek bir hatadır.

ABBAS HALİM PAŞA

2754 [80]

Kendi kendisinin başını belaya sokmuş, huzur ve rahatını kaybetmiştir. İstanbul adalarının cennetten bir köşe olan bir sahilinde süslü ve ihtişamlı sarayında debdebe içinde dertsiz yaşarken birden bir hırs, bir arzu, bir rüzgar bu zatı devlet işinde bulunmaya yöneltmiştir. Bursa valiliği, bir bakanlığa getirilmek için bir basamak oldu.

Abbas Halim Paşa, bey, çelebi, okumuş, hoş ve temiz bir şahsiyettir. Nasılsa kardeşinin izini takip ederek İttihat ve Terakki hükümetinde Bayındırlık Bakanlığı'nı kabul etmiş ve işte haksız yere Malta'ya sürülmüştür. Bu şahsın ülkenin harap olmasıyla ilgili bir davranışı yoktur. İnatçı davrandığı bir ufacık tarihi hatası vardır. Hâlâ dedesi Mehmet Ali'yi Arnavut olarak kabul eder ki bu Rumeli Çıtakını kahraman Türk'ün göbeğinden koparmak Abbas Paşa'yı yükseltmiyor; aksine başka bir ırka dayandırmakla kendi değerini düşürüyor.

80 Prens ve Nafıa Nazırı'dır.

HALİL MENTEŞE BEY

2760

Manisa Milletvekili, Adalet, İçişleri, Dışişleri Bakanı, Meclis-i Mebusan (Milletvekilleri Meclisi) Başkanı! İttihat ve Terakki hükümetinde sürekli faal rol oynamıştır. Talat Paşa'nın etkisi altında kalmıştır. Pek namuslu ve temiz bir adam olduğu için İttihat'ın ileri gelenlerinin para kazanmak üzere karıştıkları "karanlık" işlere girmemiştir.

Üzülerek belirtmek isterim ki Halil Bey ülkenin kanunları ve halk nazarında günahkâr ve sorumludur.

Çünkü Dünya Savaşı'na girmek veya girmemek meselesini bütünüyle ve azimle düşünerek siyasi bir çözüm üretme makamındaydı. "Rusların saldırıp İstanbul'u ve Boğazları ele geçirmesi" efsanesi pek avamca bir aldanıştır. Bu doğrudan Almanların, Türkleri savaşa sokmak için Amiral Suşon mu, Kuşon mu ne Allah'ın belasıdır, İstanbul'da Deniz Kuvvetlerimizin başına geçen bu pis herifin durup dururken Rus filosuna, Babıâlî'nin emir ve kararına aykırı olarak hücum etmesiyle başlamıştır. Biraz da Genel Merkez'de, çetecilikle dünyayı fethedeceklerine inananların parmağı vardır. Biz o zaman silahlı bir tarafsızlık ilan ederek Rus sınırıyla Boğazları bütünüyle elimizde tutacak ve silah elde bekleyecektik. Savaş kesinlikle devam edecekti.

İngilizlerin "bekle gör" siyasetidir ki Almanları yenmiş ve yenecekti. Bir an gelecekti ki, her iki taraf bütünüyle eğitim ve öğretim görmüş Türk Ordusu'nun önünde boyun eğecekti ve Balkanlar'da son söz bizim olacaktı. Bulgar başkaldıramayacak, Yunanistan karşımızda apışacaktı. Halil Bey bunları pekala biliyordu. Hâlâ kanamakta olan Balkan Savaşı'nın yaralarını da

takdir etmiyor değildi. Halil Bey Türk Milleti ve tarih önünde müebbet mahkûm olmuş ve ülkenin vicdan sahibi çocukları için gerçekten üzüntülerle sonsuza dek unutulmuşluğa terk edilmiş bir Türk çocuğudur. Rus tehlikesi kendisinde saplantı halindedir. Ancak bunu mazur göstermeye çalışsa bile ülke soyulurken, Meclis-i Mebusan'da, bakanlıklarda uzun zamandan beri devam eden ve durmadan artan resmi haydutluğun, askeri ve idari hırsızlığın önüne neden geçmiyordu? Ticaret adı verilen o alçakça davranışlara neden engel olmuyordu? Niçin işlerin çıkmaza girdiğini sezdikten sonra Halil Bey bir siyasi olgunluk göstererek pekala görünen tehlikeyi takdir ederek işin içinden çıkmadı? Neden tek başına bir anlaşma yapmadı? Köroğlu babayiğitliği kargıyla karnımıza mis sokmuştu. Enver Paşa Almanya imparatoru tarafından cömertçe söylenen ve iltifat içeren dört kelime uğruna vatanı yıkarken Halil Bey bizi bu beladan kurtarabilecek güçteydi.

Halil Bey birkaç serserinin heves ve gururu uğruna bütün asil vicdanını verdi gitti...

Şimdi Pulverista'da cüce ağaçlar altında herkes odasına çekildikten sonra saatlerce vicdanıyla karşı karşıya gelerek sessiz ve sakin kalması, önünde milyonlarca şehidin ve milyonlarca açlıktan ölen kadın ve çocuğun kemiklerinden tüten dumanlar arasında boğulan; derinlerden gelen sesinin ona çektirdiği şiddetli azabı anlatmaktadır.

Bir gün temmuzun beyin kavuran sıcak bir günüydü. Artık o günlerde İstanbul'da çöp; döküntü karıştırılmış mısır koçanı, mısır unu, süpürge tohumu, Kâğıthâne toprağı katılmış kara kenarlı tenekeler içinde güya pişirilen Saçlı Kemal Bey'in vesika (belge) ekmeğini yeme imkânı yoktu. Şu faydası bulunmayan sıkıntı yurduna (dünya) getirmek cinayetinde bulunduğum çocuklarımın gözlerimin önünde gıdasızlıktan sararıp solan simalarından ürkmüştüm. Çocuklarıma biraz buğday unu ya da biraz has ekmek (francala) bulabilmek ümidiyle sokağa fırladığım sırada karşıdan Makriköyü'nde oturan Harbiye müsteşarıyla ya-

kınları ve bağlılarına ve Harbiye (savunma) dâirelerindeki efendilerimizin devlethanelerine (evlerine) dağıtılmak üzere henüz dumanı tüterek francalanın en iyisi ile dolu bir araba geçti. O sırada Davutpaşa iskelesi ekmek yerinde sokağa, sırasıyla dizilmiş bilinen kara tavalar içindeki ekmekten başka her şeye benzeyen karışımın çevresinde de o semtte oturan zavallılar toplanmıştı. Dalgın, boş, artık hayat ışığını kaybetmiş gözleriyle şu şimdi bütün mahalleyi taze ekmek kokusuna boğarak geçen arabayı takip ediyorlardı.

İçimden lanet ederek ruhum isyan içinde olduğu halde yola düştüm. Köprü başına kadar yayan her tarafa başvurarak bir ekmek aramakla vakit geçirdim.

Durumuma acıyan biri, "Birâder, Yeniköy'de Alman Bahriye erleri ekmek satıyor," dedi.

Tramvaya atlayarak Bebek'e indim. Oradan bir kayığa binerek Yeniköy'üne (86) ekmek aramaya gidiyordum. İki kayıkçı yedekle sahildeki akıntıdan kayığı çekerlerken neredeyse sahile dokunarak çatanadan büyük, şirket vapurundan küçük süslü bir vapurun arkamdan gelmekte olduğunu gördüm. Vapurun ortasında ayakta yâverler, uşaklar, ağalar vardı. Vapur yaklaşınca dikkat ettim. Kıçta geniş kırmızı kadifelerle kaplı bir kanepenin üzerine ayaklarını uzatarak yan gelmiş, sağ kolunu bir yastığa dayamış Sadrazam Talat Paşa... Karşısında sallangaçlı sandalyeye yaslanmış Halil Bey'i gördüm. Ortalarındaki masa üstünde seçemediğim bir hayli yiyecek ve içecek vardı.

Düşündüm! Ben zavallı kırk yıldır şu vatanın mutluluk ve esenliğine hayatımı vakfetmiştim. İşte çocuklarıma bir dilim ekmek, elimde on misli ödeyeceğim parası olduğu halde bulamıyordum. Çünkü çocuklarımın gıdasını İttihat ve Terakki adı ve hesabına ülkeyi soyan tüccar kılığındaki haydutlarla iaşeci, menzilci, levazımcı, noktacı, ne kadar arsız, değer ölçüsünü yitirmiş insan varsa her biri işte şimdi şu karşımda mideleri dolgun Sadrazam'la Halil Bey'in hiç ses çıkarmamalarından cesaret alarak soyuyor, çalıyor, yiyorlardı. Sabahtan beri bir ekmek bul-

mak için koşuyordum ve şimdi karşımda Sadrazam ve Meclis-i Mebusan Başkanı Halil Bey, İçişleri Bakanı Halil Bey, Dışişleri Bakanı Halil Bey, Adalet Bakanı Halil Bey, İttihat ve Terakki Genel Merkez Üyesi Halil Bey adeta hiçbir azap duymayarak artık iskelet haline gelmiş bu halkın arasında kayıtsız, karınları tok, şöyle mavi suların üzerinde güzel bir gezinti yapıyorlardı. Ve sonunda bu kişiler hâlâ bir şey yapmadıklarından halka, devlete, millete iyilik ederek vatanı kurtardıklarından dolayı kendileriyle iftihar ederek, gururlu ve aynı zamanda vatan ve vatan çocukları onların değerini bilmedikleri için nankör, lanetli ve çok kötü!

Ey insanlık! Yüzün kızarsın!

RAHMİ BEY

2691 [81]

Pulverista'ya gelinceye kadar bu şahsın yüzünü görmemiş fakat pek çok hikâyesini işitmiştim. Savaş esnasında kaybolan bir çocuğu aramak üzere İzmir'e gitmiştim. O zaman İzmir'i gördüm ve savaş sürdüğü müddetçe Rahmi Bey İzmir "satrab"ı (vali) olarak atandıktan sonra orada Cemal Paşa'nın Suriye'deki Şahane, hatta Şehinşâhâne (Padişahlar Padişahı), ihtişam ve debdebe içindeki hayatını, Vehip Paşa'nın Kafkas'ta cellatlara rahmet okutan ihanet içindeki davranışlarını, Rahmi Bey'in de hiç kimseyi dinlemeyen garip rivayet ve hikâyelerini acı duyarak öğrenmiştim.

Osmanlı Bankası'nın parasını gasp ederek bankanın başvurusu üzerine İçişleri Bakanlığı'nın, milletin sığınağı olması gereken fakat kötüye kullanılan valilikten özür dileyerek bilgi edinildiğini duymuştuk.

Bu kişiyi Pulverista'da gördüm! Haşin bir sima, cesaret taslayan, saldırgan, bir beyinsiz kafaya yapışmış iki yılan gibi bir çift gözün cehennemi andıran gözbebeklerinden daima şer, daima zarar, daima saldırganlık akar... Önden geleni ısırır, arkadan geleni teper, gururlu, kendini beğenmiş, henüz Allah'ın kendisinden başka daha zeki, daha bilgili, daha becerikli bir mahluk yarattığına inanmayacak kadar kibirli ve kara cahil!

İşte bu İzmir Satrabı Selanik çeşmesinden su içerek şu millete zamansız gelen Meşrutiyet belasını getirmiş olmaktan meyda-

81 İzmir Valisi.

na gelen bir kendini beğenmişlikle bütün Osmanlıların hukûku sanki bunun elinde artık oyuncak oluyor ve demek istiyor ki:

"Ben Abdülhamit'in baskıcı idaresini yıktım. Onun üstüne elbette debdebe tahtımı kuracağım. Ey insanlar! Eğilin! Ey sürü ve bu ,"büyük başarımın huzur verici kahramanlığında," iki büklüm; bir alçaltıcı eğilişle rükû ediniz. Çünkü ben işte Meşrutiyet'i elde edenler arasında bulunmuş büyük adamım."

İşte bunun bütün söz ve davranışlarından akan anlaşılan anlam bundan ibarettir.

Edirne vilayetine bir vali gelmişti. Mahzar Bey. Bu şahsın kısa süren valiliği döneminde Dedeağaç'ta bir "Atina" Bankası açmak üzere Rumlar girişimde bulundular. O an'a (87) kadar bizim vilayette böyle Yunan Bankası yoktu ve bu banka bütün milli teşkilatı ile gelecekti. Bilinir ki Yunanistan'ın "Etnik-i Eterya" adıyla bildiğimiz teşkilatı gayet sağlamdır. Ordu, donanma, deniz ticareti donanması, milli savunma, komite ve daha hepsi işte bu bankanın idaresi altında toplanmıştır. Şu durumda bankanın Edirne vilayetine gelmesi demek Trakya'nın Yunanistan'a intikalinin başlangıcı demektir. (Nitekim yalnız o sayede olmuştur.) O zaman Dedeağaçlılar bunu pek iyi bildikleri için isyan ettiler, bankanın binası tutuldu. Yunan vapurları dehşetli (çok büyük) kasalar getirdiler. Ancak polis komiseri Eyüp Efendi binanın önüne iki nöbetçi koyduğu için kasalar sokak ortasında kaldı.

İşte o zaman Rahmi Bey Genel Merkez üyesi sıfatıyla Selanik'ten gelerek Mahzar Bey'i Atina Bankası'nın açılması için çok kötü sıkıştırdı. Ancak Mahzar Bey nasılsa bir yiğitlik göstererek bunu dinlemedi. Ancak Rahmi Bey İstanbul'a gitti, yirmi dört saat sonra, Vali Mahzar Bey görevden alınarak nakledildi ve Atina Bankası derhal açıldı. Arkasından üç ya da dört ay sonra ki o zamana kadar asla asla bir tek Yunan olayı olmamışken Uzunköprü, Kırkkilise, Babaeski, Sergen, Vize, Pavlos olayları birbirini takibe başladı ki zavallı Trakya'nın milli tarihinde Rahmi Bey'in Yunanistan ad ve hesabına yaptığı hizmeti doğal olarak kayda geçmiştir. İzmir vilayetinde İran hükümdarlarının satrapları ka-

dar tek, biricik konuşan, yaptığından hesaba çekilmeyen olarak yaşadığı sırada İzmir bir ticaret topacı oldu. Gerçek şu ki Kordon boyunun savaştan önceki baş döndürücü faaliyetine, denizin vapurlardan görünmeyen alanına bir durgunluk, bir gariplik, bir kimsesizlik geldi. İnsandan geçilmeyen, çuvaldan, hayvandan, arabadan aşılmayan sokakları boşaldı. Ancak o zaman bölünen bu ticari işler, şimdi Rahmi Bey'le onun tarafından korunan birkaç kişinin tekelinde kalıyordu.

Bandırma'ya çıkmıştım. Bu bir felakettir. Binlerce kadın... kocaları, oğulları savaşa gitmiş her çeşitten ihtiyar, genç, ana-kız, gelin-kaynana ve kısacası Bandırma'dan İzmir'e kadar o yöreden bir sürü kadın sırtlarında torba, çuval, teneke, sandık, kavanoz, çömlek İstanbul'a götürüyorlar karşılığında başka şeyler alarak köylere satıyorlar... geçiniyorlardı.

İşte bu kafile demiryolu boyuna dizilmişti. İstasyonda ise genel müdürlük memurları, sevk görevlileri, polisler, jandarmalar, noktacılar, menzilciler, levazımcılar, durmadan iş yapıyorlardı. Her biri kendine ait bir mesele ile meşgul!

Bu birbirini çiğneyen, bağıran, ağlayan, bilet almaya çalışan, ezilen, çiğnenen kadınları ise aralıksız elindeki kırbaçlarla, sopalarla dövüyorlar, sövüyorlar, kovalıyorlardı.

Gözümle gördüm:

Bir Genel Güvenlik müfettişi bir çanta altını vapurdan getirdi... Bir Rum tüccara kompartımanın yanında teslim etti ve içini açtığı vakit ben orada bekliyordum.

"Saymaya vakit yoktur. Bununla üç çanta teslim ettim," dedi. Ötede halk ise bilet almak için cehennemi gürültüler yapıyor ve aralıksız jandarmalar, polisler de rasgele dövüyorlardı.

Bilet almak ve trene binmek... Aman Allahım imkânı yok! Kaldım ve şaşırdım. Orada Menzil Müfettişi olan Sadık Sabri Bey tanıdığım bir hayli sohbet ettiğimiz bir zat idi. O sırada on çuval kadar tabii ne olduğunu bilemediğim eşyayı erlere taşıtarak Trene naklettiren ve üzerinde "Manisa'da Tahsin Beye: M. L. J." markası bulunan bu eşyanın sahibi olan zabıta müfettişi Bey'in nerede bulunabileceğini sormak cesaretini gösterdim...

Gayet hayvanca bir cevap ile, "Defol oradan... Meşgûliyetimi görmüyor musun, şimdi sana müfettiş beyi anlatacağım," dedi.

Halbuki subay efendi ticaretle meşguldü! Şaşırmıştım. Balkan Savaşı'nda Edirne'de yaralanarak kımıldayamayacak bir hale gelen, midesiyle bağırsaklarının yapıştığı noktadan bir kurşun yiyerek düşen bir subay, orada şimdi istasyon kumandanıymış. Ben bu subay efendiyi beş gün beş gece kucağımda kımıldatmayarak, ağzına süt, et suyu dökmek suretiyle bin sıkıntı ve zahmet çekerek savaş meydanından İstanbul'da hastaneye kadar (88) kendisini götürmüştüm. Bu kargaşa ortasında değil bilet, nefes alma imkânı bile yoktu ve orada dizili duran yirmi beş kadar ekspres adı verilmiş vagonların üç tanesinin üstünde uzun harflerle ve tebeşirle şu cümleler yazılmıştı:

"Alâ iye'li Mahmut Beyefendi Hazretlerinin binmesi için ayrılmıştır."

Her vagonun önünde birer nöbetçi dikiliydi. Bizim subay efendi elinde (bizde halkı dövmek için memurların elinden bir türlü düşmeyen) bilinen kırbaç bir aşağı bir yukarı geziniyordu. Bir aralık ite kaka elimde mini mini bir tıraş çantası olduğu halde yanına sokuldum. Tabii beni tanıyacaktı. Hiç tanımazlığa geldi. Ancak tren kalkıyordu ve ben kalıyordum.

"Beyefendi, bendenizi Edirne'den tanırsınız... Lütfen bir kişilik bir yer ve bir bilet..." sözümü bitiremedim.

"Mümkün değildir efendim, kumpanya memuruna başvurunuz."

"Fakat efendim şu vagonlardan birinde bir kişilik yer bulamaz mıyım?"

"Garip şey görmüyor musun, rezervedir,"

"Ancak bu zât-ı âli kim ise bir kişi maiyeti bile olsa üç vagon ve nihayet elli altmış kişilik yer var... Bir köşeye bendeniz de sıkışamaz mıyım?"

"Bu size ait olamaz."

Ve ağzımı açmaya fırsat bulamadan o sırada karşıdan genç bir zat çevresinde yedi sekiz Rum, Ermeni, Yahudi ile birlikte

belirdi. Derhal bizim eski tanıdığımız subay efendi iltifatkâr, alçakgönüllü ve rükûa eğilir gibi bir durum alarak:

"Efendimiz buyurunuz. Yerleriniz hazırlanmıştır. Yüce emriniz biraz geç ulaştı. Telgraflar da böyle acil işleri zamanında haber vermezler ki; bir vagon kadar eksik oldu. Mutfak ve aşçılar için de bir furgon (kapalı eşya vagonu) hazırlattım."

Ben ise furgona değil kırk beş kişilik sekiz hayvanlığa bile razıydım.

Artık dayanamadım. Ben de bu rezerve vagonlardan birine biletsiz binmek istedim. Çünkü bilet almak mümkün değil. Yolda alırlar dedim. Ancak nöbetçi derhal yakama yapıştı. Biz gürültüyü artırdık. O sırada subay efendi koşarak geldi. Sanki beni hiç tanımıyormuş gibi davranmak isterken şu utanmaz subayın adına isyan eden utanma duygumun olanca gücüyle suratına tükürdüm ve vagona bindim. Tren de hareket etti.

Orada en az bin beş yüz kadın tam bir özlemle orada kaldı. Özel koruma altındaki bu herif ise sekiz kişiden oluşan Rum, Ermeni, Yahudi dalkavuklarıyla bu üç vagonun boş odalarını sanki işgal ettiler. İşte bu Mahmut Bey, Rahmi Bey'in göz nuru olup koruduğu ve şöyle yarım bir bakışıyla milyonlarca lira kazandırdığı bir kişidir.

İzmir'de çevrilen dolaplar, incir, üzüm ticaretleri... Vagon satışları yalnız kendi adamlarına, belirli sayıda ve belirli sınırdaki şahıslara ait kalmış, Rahmi Bey'in emri olmadıkça kimseye bir vagon vermek, bir tüccara ticaret yapma imkânı bırakmamıştır. Demiryolları Genel Müdürü Ali Hikmet Bey adındaki kişi doğal olarak bu işleri takip ediyordu ve valinin emri altında bulunmak zorundaydı.

Sonra...

İzmir vilayetinde ferman dinlemez, bağlantısız, yani hür, her halde İstanbul'daki sadece adı padişah olan padişahtan daha çok padişah olarak yaşayan Rahmi Bey'in oğlunu... bu işleri duyan, bilen, gören, soyulan eşkıya dağa kaldırıyordu. Elli bin adet Osmanlı lirası kurtuluş fidyesi veriliyor ve bundan Rahmi Bey

kesinlikle etkilenmiyordu. Çünkü sâyesinde zengin olmuş bu kadar İngiliz, Rum, Ermeni, Yahudi vardı. Bir hiç, bir önemsiz miktar para; elli bin Osmanlı lirası İzmir satrabı için bir şey mi?

Bir gün İstanbul'da Tepebaşı bahçesinde bir yaratık ortaya çıktı. Artık Batı taklitçisi İstanbul gençleri oradaydı. Halk açlıktan kırılıyordu. Ancak savaş zenginleri ve çevresinde toplananların umurunda bile değildi. Bu yaratık bir Avusturya-İtalyan kumpanyasında aktris idi. "Çarvasku" adıyla bir oyun var. Bunun izlenmesi için yeni zenginlerden koşan koşana, birbirini kırıyorlardı.

(89) Ancak seyirciler, İstanbul'un adını bir Rum, Ermeni, Yahudi'ye satmış Türk halkıyla, İttihatçılardan oluşan tüccarlardı!

Bu yaratığın yaygın ününü duyan İzmir satrabı Rahmi Bey bu zevkten mahrum kalmamak istiyor. Kumpanyayı meşru bir yolla çağırıyor. İzmir'e gidecek, orada İzmir prensi Rahmi Beyefendi de bundan payını alacaktı. Ancak İstanbul'un siyasi polis bölümü müdürü bir münasebetsizlik yaparak kumpanyanın içinde casuslar bulunduğunu söylüyor ve Genel Karargâha yazıyor. O sırada Savunma Bakanlığı'na vekâlet eden Cemal Paşa bu kâğıdı yanında saklıyor ve kumpanya İzmir'e hareket ediyor. Derhal Bandırma'da özel vagonlar hazırlanmıştı, çünkü Rahmi Beyefendi öyle emretmişlerdi.

İkinci günü İzmir satrabı Rahmi Bey'in zevklerinin tatmin edilmesini başaran ve hükümetin polisinden kumpanyayı kaçıran Bahriye Nazırı Bandırma'dan özel bir trenle hareket ediyordu ve trende yuvarlak buzlar içinde saklanmış şampanyalar, siyah havyarlar ve şahane yemeklerle İzmir'e zevk etmeye gitmişti.

MİTHAT ŞÜKRÜ BEY

2756 [82]

İttihat ve Terakki! Bu aşk ve emel tapınağı, Türk milletinin saf ruhunda doğan bu yüce mihrap... İşte vatan ve millet kurtarıcılığı bir varoluştu. Bu milli ve yüce kurumun başkalarını düşünen abidleri; ibadet edenleri vardı: Talat, Enver, Niyazi, Manyasizade Refik ve arkadaşları.

Bu tapınak, milletin yüceltip kutsallaştırmasıyla yükseliyordu. Ancak orada hiçbir şey şahsi değildi ve hiç kimse iddia edemez ki bu kutsal tapınağın secde edenleri arasında kişisel arzularının esiri bulunmuş olsun! Ancak işte bu mabet yıkıldı, bu kutsal mihrap çöktü ve İttihat ve Terakki bütün pisliklerden pak, temiz ve yüce bir biçimde tarihe geçerek, yerinde şimdi bir sürü makam, mevki, şöhret hırsıyla dolu egoistlerin biriktiği bir ocak peyda oldu. Ve işte o mabedin temiz ruhu sonsuzluğa intikâl edince onun yerinde cihanı ağlatan cehennemi bir ruh kaldı.

Orada Mithat Şükrü Bey, bu hasta ruhun sürüklendiği aşağılık ocakta en yüksek sesli, en itaatkâr, en bahtsız bir hizmetkâr olarak kalmıştı.

Allahım acı bu kahraman Türk'e!

Alasonya'dan Çatalca'ya... Basra'dan Adana'ya kadar bütün ülkeyi vermeye yeten on senelik İttihat ve Terakki hükümeti zamanında şu kısa ve küçük adam, hele savaş senelerinde şu ülkeyi lüzumundan fazla yıkan gizli ve açık İttihat ve Terakki adına var olan güçlerin düzenleyicisi, amiri ve Genel Kâtibi (sekreteri)

82 İttihat ve Terakki'nin Genel Sekreteri.

unvanı altında hükümdârı idi. Bir adam ki donunu bağlamaya aklı ermeyecek kadar sersem, ahmak, aciz olduğu halde hiç ilgilenmediği Türk vatanını batıranların elinde kör bir araç .. Ancak kestirmeye, mahvetmeye araç olmakla zevk ve vicdanında bir kendini beğenme bulmuştur. Savaş yıllarında Romanya'ya, Almanya'ya, Avusturya'ya koşan, siyaset ve daha bilmem neler (entrika) çeviren bu aciz yaratık, yalnız ölerek Allah'ın rahmetine intikal eden İttihat ve Terakki kutsal mabedinin yerine kurulan müthiş teşkilatın ileri gelenleri elinde oyuncak... Alçak ve bahtsız bir köle olmuştur. Ömrü boyunca bir kitabı son sayfasına kadar okumak nasip olmamış bu adamdan, ne bir özellik ve ne de bir kültür birikimi beklemişlerdi. Tabii kör ve itirazsız bir boyun eğme!

Ben ona insan derdim ki: Birkaç alçak zengin etnek, birkaç değersiz herifi yükseltmek ve milleti belini doğrultamayacak, nefesini kesecek hale getirmek için ilan edilen lanetli bir savaşın sürdüğü günlerde genel sekreteri olduğu partinin başına geçerek en gür, en imanlı sesiyle bağırmalıydı!

"Enver Paşa bir Batum seferine giderken vapurunda yirmi beş bin liralık ziyafetler verilirken, Cemal Paşa Batum gazlarını aşırmak için koştuğu sırada binlerce kötü (90) dalkavukları etrafına toplayarak Tokatlıyan'ın buzlar içinde korunan yiyecek ve içeceklerini israf ederek bunu da devletin hazinesine, yani ayağının çarık ipi bile kalmamış millete ödetirken Genel Sekreter Bey biraz olsun cılız sesini çıkarmalıydı."

SAİT HALİM PAŞA

2755 [83]

Kelimenin tam anlamıyla, namuslu, temiz, cömert, iyiliksever, efendi, nazik bir zattır. Hiçbir şeye ihtiyacı yok. Yalnız bir gün Sadrazam... Genel Merkez'in elinde oyuncak olmak isteğiyle fırlamış huzur ve rahatıyla birlikte vicdanını da kaybedip gitmiştir.

Zekâ ve gücünün çok üstünde olan sadrazamlığı yüklenmekle devlete işler açılmış; savaş ilan ediliyor, kanaatinin aksine girilen bu savaşa nasıl girildiğinin farkında bile değil. Sahildeki evinde geçen görüşmenin tersi oluyor. Hemen çekilip bu millete felaket getirenlerin suratına bir şamar gücünde inecek olan istifa etme yiğitliği aklına bile gelmiyordu.

Acıdım, çok acıdım. Bu kadar temiz, sağlam, başkalarını düşünen bir şahıs tarih tarafından hesaba çekilmekle karşı karşıya kalmış ve gitmiş (Allah günahlarını bağışlasın).

---

83 Sadrazam Sait Halim Paşa, Malta'dan kurtulduktan sonra Roma'da bir Ermeni komitacı tarafından öldürüldü.

HACI ADİL BEY

2757 [84]

Bu adam çok pek çok araştırmaya muhtaçtır. Bu öyle bir labirent ki içinde kaybolmamak için gayet dikkatli davranmalıdır.

Biz Hacı Adil Bey'i bir gün Edirne Valisi olmak üzere tanıyor ve buluyoruz.

Hacı Adil Bey, Edirne'ye birinci Valiliğinde geldiği gün düzenlemeleri de beraberinde getirmişti. Orada işe başladı. Hükümette ne kadar kovulacak memur varsa yerinde bıraktı, ne kadar kovulmayacak memur varsa sürdü. Edirne'ye geldiği tam bir hafta olmuştu. Bir hafta sonra da düşmanca düzenleme yapanlara aldanmıştı.

1- Çıkarılan memurların yerine yenileri atanmış, maaş alıyorlardı. 2- Çıkarılanlara tazminat verilmişti. 3-Çıkarılanlar haksızlığı ispat edip davayı kazanarak tekrar memuriyetlerine döndüler ki böylece devlet hazinesine üç misli zarar vermiş oldu.

Hacı Adil Bey develeri geçen bir kin ve inatla hırslı ve düşman tavırlıdır. O kadar garaz ve düşmanlıkla dolu bir vicdana sahiptir ki binlercesini sayma imkânına sahip olduğum örneklerden sadece bir iki tanesini şuraya nakledeceğim:

Düzenleme yapıldığı sırada Edirne Şer'î (miras, nikâh ve dini işlere bakan) Mahkeme kâtiplerinden Ahmet Hilmi Efendi ihraç edilmişti. Mağdur olduğunu ifade ettiği bir dilekçeyi valilik makamına sunmak üzere başvuruda bulunmuştu. Hafız Hilmi Efendi bir vakit bulup da İttihat ve Terakki kulübüne sokulama-

84 Mebusan Meclisi Başkanı.

mış, Meşrutiyet'in depremli günlerinde işe karışmamak cinayetiyle suçlanmıştı. Derhal İttihatçı oluveren hür mühtedilerin buğuzlarını üzerine kustuğu biri olmuştu. Bunun için kulübün yeni Vali Hacı Adil Bey'e şüpheli adamlar sırasında verdiği jurnal listelerine bunun adı da eklenmişti.

Resmen şahsına ait bir meseleden dolayı dilekçe vermek üzere Vali Hacı Adil Bey'in huzuruna giren Hilmi Efendi şu sözleri aynen söylemiştir ve dilekçesini dört parça ederek suratına atmıştır:

"Bilmeniz lazımdır ki hükümetin zehirli parmaklı kuvvetli pençesi vardır. Şöyle sokunca beynini parçalar. Defol şuradan!"

Bu olay üç yüz yirmi beş senesinde geçmişti.

Ülke Hacı Adil gibi ülkeyle ilgisi olmayan ve yalnız mutlu şahıslar adına milleti geniş ölçüde adamlarına soyduran kişilerin uğursuzlukları sayesinde perişan olarak Bulgarlar Edirne'nin varlığının namusunu yırttıktan sonra 329 yılında tekrar Hacı Adil Bey Edirne'ye (9) ikinci defa vali olarak gelmişti. Bir akşam Hilmi Efendi yüksekçe tabakada olanların devam ettiği Maarif Gazinosu'na gitmişti.

Orada sarhoşluğun hoş olmayan dürtüsüyle bir kavga meydana gelir ve gazinonun bir iki tablosuyla bir aynası kırılır.

Sabahleyin uyandığımız vakit Hilmi Efendi'nin tutuklanarak hatta ailesinden para, çamaşır bile almaya vakit bırakılmayarak sürüldüğünü öğrendik ve bir müddet sonra da Hilmi Efendinin Sivas'a sürgün edildiğini duyduk.

Hilmi Efendi'nin güzel ahlak, züht ve takva sahibi kimselerden Hafız Mehmet Efendi adında yetmiş yaşında bir babası vardı. Bir dilekçe ile müracaat etmişti. Hacı Adil Bey, öteden beri İttihat ve Terakki aleyhtarlığı ile ünlü olup ülkenin sükûn ve asayişini bozan Hilmi'nin sürülüşü hakkında bin yalan uydurarak İçişleri Bakanlığı'na yazdığı kâğıt üzerine Hilmi sürülmüştü. Ben evrakı daha sonra buldum ve okudum. Bu utanmazlığa, bu düşmanlığa şaşırdım. Çünkü sıradan bir meyhane kavgasıyla ülkenin asayişinin ilgisini anlamadığım gibi böyle bir olayın hatta sadece

zabıta suçlarından olması bile fazlaydı. Zavallı Hilmi Sivas'ta da rahat edemedi. Çünkü Hacı Adil, ta Edirne'den Hilmi için Sivas'ı bile rahatsız etti ve Kayseri'ye sürdürdü. Hacı Adil namuslu dil kullanan kalemi susturacak ne kadar ayıp varsa hepsini Hilmi'ye iftira ederek yazmış ve ona yıllarca beslediği düşmanlığın izlerini göstermişti.

Edirne'de bir âdet vardır. Hayvan pazarında cambazlar bir hayvan sattıkları vakit Kırçma yaparlar. İki taraf orada bulunanlara kahve veya şarap ısmarlarlar. Umur Bey Mahallesi'nde yetmiş yaşında Cambaz Mahmut'la oğlu Selim ve Ahmet sattıkları hayvana karşılık dükkânda Kırçma ısmarlamışlar. Dört beş kişi içiyormuş. Kapıdan polis efendi girmiş, polise de ikram olmak üzere âdetten olduğu için ,"Buyurunuz, hayırlaştık, bir Kırçma da siz içiniz," demişler.

"Vay keratalar, bana vazifemi yerine getirirken içki teklif ediyorsunuz ha!" diyerek ve gereksiz bir biçimde ve hiç yanlarından ayırmadıkları boğa kuyruğu kırbaçla ihtiyarı dövmeye başlar. Doğal olarak çocukları ihtiyar babalarını savunmak için ortaya atılırlar:

"Efendi ne yapıyorsun. Günahtır. Biz sana Kırçma ısmarladık."

"Vay siz de mi bana vazife esnasında karşı geliyorsunuz ha!" diyerek onları da dövmeye başlar, bir taraftan da düdüğünü öttürerek imdat ister. Koşan komiser ve polisler tabii bu kargaşada baba ve çocukları tutuklayıp karakola götürürler. Yirmi sekiz Napolyon altınını üstünden aldıktan sonra herifler ortadan kayboldu. Kızlarıyla anaları bana geldiler. Aradım, kesinlikle izlerini bulamadım. Hacı Adil Bey'e başvurdum. Beni polis müdürüne gönderdi. Polis müdürü Rıfat Bey adında biriydi. Manalı ve alaylı bir biçimde yüzüme bakarak öfkeli bir dille bana: "Onları göremezsiniz. Böyle polisin işlerine karışmasanız sanırım ki iyi olur,"dedi.

Kendimi herhalde yeniçeri ağasının karşısında zannettim. Çünkü polis dairesine, karakollara girenlerin, suçlu veya suçsuz, kasten veya yanlışlıkla gelmiş olanların ne kadar dayak yedik-

lerini işitiyorduk. Ve şu Rıfat Bey bu sözleri söylerken sırtıma hemen beş on şu ünlü boğa kuyruğu kamçı ineceğini bekledim. Resmen savcıya başvurdum. Şaşırdı, şaşaladı. Kanuni olmayan hapsetme olayına karşı görevini yerine getirmeye davet ettim. Korktu. Noter vasıtasıyla vekâlet almak istedim, noteri kovdular. İstinaf savcısına resmen başvurarak vekâlet almak istediğimi bildirdim. Polis müdürüne, hapishaneye bir rapor yazdı. Noter zavallı cambazları hapishanede gördü. Vekâletname yazıldı. Ancak iki saat sonra tutuklular yine polis dairesine meşhur dayak atılan bodrumuna nakledilmişti. Çünkü hapishanede bulamadık. Noter nasılsa, (92)"İşte hele belâlı vekâleti aldık. Ancak gözü kör ihtiyarın mührünü bulamadık, yeni yaptırdık," boşboğazlığında bulundu. Sonunda öğrenebildim ki ihtiyarı döve döve gözünün birini kör etmişler. Derhal savcıya, isimlerini daha önce saptadığım komiser ve polislerin "bir organın işlevini yerine getirme gücünü yok etme" suçuyla zanlı olarak haklarında takibat yapılması isteğiyle dilekçe verdim. Artık sorgu hâkimine göndermezlik edemedilerse de cambazları öyle sıkıştırmışlar ki, sorgu hâkimine getirirken silahlı kuvvetler arasında geliyorlar ve kimseyle görüştürmüyorlardı. Oysa diğer mahpusları jandarmalar getirirken bunları polisler getiriyorlardı.

Adli tabip, sudan bir rapor vermişti. Israr ettim. Doktor Kemal ... ile birlikte muayene edince doktor dövme sonucu ihtiyarın kör olduğuna dair rapor verdi. Raporları çalacaklarını bildiğim için onaylanmış bir nüshasını sakladım. Mesele kötüye gidiyordu. Sorgu hâkimi tutukluların derhal hapishaneye gönderilmesi için emir verdi ve polisleri savdı. Oysa gece Rıfat Bey yine bu zavallı cambazları polis dairesine aldırıp iyice dövdürerek yirmi beş Napolyonları olmadığını ve bu hikâyeyi vekilin uydurduğunu zorla söyletmeye çalışıyor. Hacı Adil Bey'e başvurarak böyle şeylerin pek ayıp olacağını söyledim ve çok sıkıştırdım. Bana harfiyen şöyle cevap verdi:

"Hükümetin nüfuzunu ispat etmek gerekir. İleri gitmeyin diyorum size."

"Hükümetin nüfuzu polisin haksız yere dayak atarak, göz çıkarmasıyla gerçekleşmez. Ancak adaletle gerçekleşir."

"Boş yere yoruluyorsunuz. Biz istediğimiz gibi bu halkı ve memleketi yöneteceğiz, hiç çabalamayınız, polisin nüfuzunu size kırdırmayız."

Anladım ki Hacı Adil Bey cıvıtıyor. Sorgu hâkimi bütünüyle dürüst davrandı, "bir organın işlevini yerine getirme gücünü yok etme" cürmünün cinayet olması nedeniyle tutuklama yazısı yazarak polislerin hapsedilmelerini emretti. İlk tutulan tutanak yoktu. Bunu sorgu hâkimi istedi ve tekrar ifadelerine başvurmak için tutukluları da hapishaneden getirmeleri için bir pusula gönderdi. Gelen cevapta "Ülkenin asayişini ihlal ettiklerinden gerekli evrâkıyla birlikte İstanbul'da Sıkıyönetim Mahkemesi'ne gönderildikleri" bildiriliyordu.

Sorgu hâkimi şaşırdı, savcı şaşırdı ve ben şaşırdım.

Zavallı adamlar ücretlerini vereceklerini söyledikleri halde kış günü yaya olarak atlı jandarmanın önünde elleri kelepçeli karakoldan karakola ta İstanbul'a kadar Hacı Adil Bey'in verdiği emir üzerine götürüldüler. Derhal İstanbul'a gittim. Sıkıyönetim hapishanesinde yattıklarını öğrendim. Bu cambazlar topu topu dört beygire sahip fakir, birer kulübede oturan garip Çingenelerdi. Bilmem Hacı Adil hükümetin nüfuzunu bu üç çıplak Çingeneyi bu kadar azap altında inletmekle nasıl ispat edebiliyordu? Ancak deve kini, düşmanca hisler taşıyan vicdanı kesinlikle bu meselede polisi haklı göstermeye karar vermişti. Ve arada tabii ben vardım. Beni ise, düzenlemeler konusunda vicdansızlık ettiğinden dolayı kendisini şiddetle eleştirdiğim için mahkemeye vermişti. Ancak ben belki beş bin kişinin dinlediği o duruşmada bütün hatalarını bir mutfak paçavrası gibi suratına atarak beraat etmiştim ve mahkeme İttihat ve Terakki hükümetinindi. Mahkeme başkanı emrine uymadığı için daha sonra gördüğü ve asla hak etmediği baskıdan bıkıp korkarak intihar etmişti. İstanbul'da derhal Enver Paşa'ya şu şekilde yazılı bir müracaatta bulundum. Çingenelerin kötü talihi dönmüş olmalı ki o kadar meşgale arasında bu kâğıt Enver'in eline geçmiş.

"Harbiye Nâzırı Enver Paşa'ya: Namuslu ve rahat yaşamak için gereken her şeyden mahrûm kalmış bu ülkede Surgumara'nın bile rüyâsına girmeyecek biçimde zulüm görerek Sıkıyönetim Mahkemesi'ne sevk edilen Edirne'nin Umurbey Mahallesi ahalisinden Cambaz Mahmut'la oğulları Selim ve Ahmet'in saldırgan bir polis komiserinden gözü kör oluncaya kadar dayak yemekten başka suçları olmadığı halde ayıplarını örtmek için üç zavallı Çingenenin ülkenin asayişini ihlal ettiklerini" ileri sürmüşlerdir.

(93) Haya ile hayâtın azıcık bir ilgisinin bile kalmadığı bu ülkede aslında adalete paydos borusu çalalı çok zaman olduğu halde şanlı başlayan ırkımın tarihini karartan bu kötülükler serisine bir son vererek resmen yalan söyleyen Edirne Valisi Hacı Adil Bey'le çevresindeki şebekenin zulmünün kurbanı olan zavallıları bir kerecik dinlemenizi ülkenin her köşesinden yükselen sürekli ve acıklı çığlıklar arasında bir de benim şikâyet dolu ağıtım bulunsun ümidiyle rica ediyorum."

Bu kâğıt Enver Paşa'nın eline ulaşmış ve okumuştur. Derhal evrakı buldurmuş, inceleterek konunun ülkenin asayişiyle hiç ilgisi olmadığını anlayınca üzülerek hemen Çingeneleri tahliye ettirmiştir.

Ancak benim İstanbul'a gittiğimi polis jurnalinden haber alan Hacı Adil Bey, polis müdürünü de arkamdan göndermiş ve çingenelerin tahliye edildiğini gören polis müdürü zavallıları o gün polis müdürlüğü aracılığıyla yakalatarak bir yazıyla jandarmaya teslim ettikten sonra karakoldan karakola yaya olarak Edirne'ye göndermişlerdir. Bu kez Hacı Adil Bey'in herifleri idari olarak sürmek üzere İçişleri'ne yazacağını, yani Hilmi'ye yaptığını yapacağını anladım.

Ancak artık ben de savaş ilan etmiştim. Adliyeyi dehşetli sıkıştırdım. Öyle ki savcı bir aracıyla takip etti. İstinaf savcısı hasta numarası yaptı. Ancak sorgu hâkimi mert, namuslu ve görevine bağlı! Derhal polis komiseri ile erleri (polisleri) tutuklattı. İşi mahkemeye kadar çıkardım. Tabii hâkimler komisyonu itham edenleri resmen hapishaneden istedi. Çingeneler geldiler. Ancak

komiserle polisler yoktu. Valilikten gelen bir cevap okundu: "İstenen tutuklu komiserle üç polis vatan uğrunda cihat için Kafkas cephesine hareket ettiklerinden orada Gizli Teşkilata katılacaklarından dolayı bu konudaki kararnâme gereğince duruşmalarının savaş sonrasına bırakılmasına."

İşte size etkili bir ibret levhası ve Hacı Adil Bey'in kin ve garazlarla dolu vicdan ve anlayışına bir delil!

Ben şu satırları karalarken... Edirne'de dilediği gibi padişahtan daha padişah ve padişahlar padişahına yaraşır bir ömür sürerken Hacı Adil Bey'e ait hatıraların binde birini yazarken Edirne'nin Yunan Ordusu tarafından işgal edildiği haberi Malta'ya geldi.

Hacı Adil'in senelerce hiçbir düzen ve kanun tanımaksızın benim memleketimde yaptığı ve yapılanlara kasten göz yumduğu alçakça davranışlar, zulümler, haydutluklar, alçaklıklarla dolu "idare" adı verilen şeyleri bir kere daha düşündüm.

Hüdâvendigâr'ın bu değerli yadigârı; hatırası, Türk'ün beş bin yıllık ülkesi olan Edirne, Yunanlıların kahredici idaresi altına girmek için Hacı Adil daha o zaman ne yapmak mümkünse hepsini hazırlıyordu. Balkan Savaşı'nda çiğnenen vilayette zaten hayat izi kalmamıştı. Baştan başa birer tevekkül (kadere boyun eğme) harabesinden iz taşıyan yıkık köylerin Anadolu'ya şuraya buraya dağılmış halkı geldiği zaman hatta başını sokacak bir yer bulamamıştı. Bulgar istilasının vilayette ne derin yıkıntı meydana getirdiğini anlamak için şu kadarını belirtelim ki, vilayette tavuk, ördek gibi evcil hayvan kalmadığından damızlık olarak Anadolu'dan getirtilme ihtiyacı doğmuştur.

İşte bu yoksul diyarı diriltmek amacıyla gelen Hacı Adil Beyefendi oraya tamamıyla İttihat ve Terakki denilen gafil topluluğun zulüm ve baskı ağını dilediği gibi sermek üzere geliyordu. Ne kanun ne adalet ne de yardım isteyen bir feryada şifa verecek bir cevap!

Bir kere kendileri istediği gibi bütünüyle emirlerine körcesine itaat eden bir grubu memurluğa getirmişti. Bunlar genç na-

hiye müdürleriydi. Bunların birinci işi yıkılan köyleri yapmak, düşkün ve şaşkın halka bir şefkatli yol gösterici olarak ülkenin (Edirne ve çevresinin) yarasını sarmak olacaktı. Önce bunların kıyafetleri şaşkınlık vericiydi. Kolanlı bele kadar inen dar kısa bir setre (ceket), dar ve beli içeri bir pantolon, ayakta kesinlikle sarı kalçın, ellerinde müthiş birer "boğa kuyruğu" kamçı!

(94) Türk köylerinde, binlerce yıllık geleneksel bir töre vardır. Her köyün söz sahibi bir iki ağası bulunur. Köyde ufak tefek anlaşmazlık, aileler arasında kavga gibi şeyler meydana geldiğinde bu ağa adeta bir sulh; bir barış hâkimi vazifesi görür. Bu o kadar doğaldır. İşte bu genç memurların ilk işi önce hangi köye gittilerse "hükümetin nüfuzunu" (gücünü) göstermek için edna, yani çok basit, eften püften bir bahane ile o köyün ağasını halk önünde, kadın, çoluk, çocuk ortasında bilinen kamçıyla anasına avradına söverek dövmek oldu. Bu, güya hükümetin gücünü göstermek için gerekli bir tedbirmiş. Biz böyle dayak yiyerek köyü terk edip kaçan ne kadar eski köy ailelerine mensup ağalar biliyoruz. Bunlardan Hacı Adil Bey'e şikâyet ettik. Beyefendi, vilayet dairesinin güzel saray içine bakan şahane döşenmiş bir odasının süslü maroken koltuğunda, geniş, bakanlara mahsus masasına dayanarak sahte ağırbaşlılık ve dünyada kendisinden başka şu yoksul ve garip vilayeti idare edebilecek bir kimseyi Allah'ın henüz yaratmadığına inanan gururlu bir eda ile: "Benim genç ve vatansever ve fedakâr arkadaşlarım vilayet ailesinin en temiz, en çalışkan, en namuslu fertlerinden ibarettir. Onlar hata yapmaz. Elbette yıkılan köyleri yapmak için biraz sıkıştırmak gerekir," cevabını veriyordu. Ancak bu "fedakar arkadaşları" zaten elinde avucunda bir şey kalmamış olan halkı alabildiğine ve geniş ölçüde soyuyorlardı. Bir nahiye müdürü (Maksutlu Nahiyesi) beş ay devam eden memuriyet süresinin sonunda Çanakkale'deki babasına altı yüz altın lira göndermişti. Tabii bu namuslu, özveri sahibi vilayet ailesi fertleri şu parayı beş ayda bin kuruş maaşından biriktirmişti. Her nahiye müdürünün iki baş binek güzel atı vardı. Bunları da Hacı Adil Beyefendi vilayete belalı bir veba

gibi musallat olurken kara yumurcak gibi getirip serptiği nahiye müdürleri beraberlerinde mi getirmişlerdi? Yoksa bunların her biri zengin aile çocukları mıydılar?

Bir nahiye müdürü: Edirne'de, bir orospunun evinde sekiz arkadaşıyla, sekiz fahişeyle altı gün kapanmıştı. Şu sürüp giden rezil zevklerin hesap pusulasının dört yüz lira tuttuğunu araştırıp öğrendim. Vilayet ailesinin namuslu fertleri bu paraları babalarından getiriyorlardı değil mi?

Süslü otomobilinin ön ve arkasında genç iki parlak oğlanla vilayeti devre; devriyeye; dolaşmaya çıkan Hacı Adil Bey'in şu dolaşmaları kadar tuhaf bir iş yoktur. Yalnız kaza ve nahiyelerden süratli bir biçimde geçerek müdür ve kaymakamların, huzurunda iki büklüm verdikleri yalan ve dolandan ibâret şu kadar ev yapıldı, bu kadar yol inşa edildi gibi hiçbirinin aslı astarı olmayan sözleri dinlemek ve bir iki kof mağrur, iltifat içeren cümle savurduktan sonra genç memurlara elini öptürmek ve dönmek... İşte Hacı Adil Bey'in dolaşması; devriyesi!

Zavallı Edirne! Hacı Adil Bey'in valiliği kargaşasında geniş ölçüde bir çiftlikti. Bahtsız sakinleri de nahiye müdürleriyle kaymakamların, ziraat, bayındırlık müdür ve mühendislerinin yarıcılarıydı. Ektiklerinin yüzde yirmisi ancak yaşamak ve gelecek sene yine çalıştırmak için lütuf ve merhamet edilerek ellerinde bıraktırılırdı.

Ziraat (tarım) müdürü, Hacı Adil'in özel bağlılarından iken şimdi düşkünlük zamanında adını bile anmayan meşhur haydutlardan Avni Bey adında bir maskaraydı!

Mütareke'den sonra altmış bin lira sermaye koyarak bir ticaret dolabı kuran bu mübarek zat acaba bu paraları üç bin kuruştan ibaret maaşından mı hem de dört yılda biriktirmişti?

Bu Avni Bey, ziraat tarlası, örnek çiftliği, harman makinesi, ziraat numunesi ve daha bilmem ne gibi unvan ve adlarla, hiç birinin ne doğru dürüst kaydı ne de defteri olmamak şartıyla Edirne vilayetinin dört sancak, yirmi iki kaza ve sekiz yüz köy halkını köle gibi çalıştırarak... tarım, tarımı takip, tarımı sağlama

almak gibi adlarla tayin ettiği çeteyi andıran memurlarıyla bir güzel soydu, çaldı, mahvetti ve şimdi İstanbul'da... Edirne vilayeti Yunan çizmesi altında inlerken o yüksek ve süslü konaklarda, ticaret yaparak yaşıyor.

İşte Hacı Adil'in Vilayet ailesine mensup dediği fedakâr memurları! Ömrünce arpayı buğdaydan, pamuğu ıspanaktan ayıramayan, hakkından gelemeyecek kadar tarımdan başka her şeyden haberdar olan Avni Bey çünkü Edirne İttihat ve (95) Terakki Genel Merkez üyelerindendi! Hele bir tek kelime söyleyiniz. Derhal Hacı Adil sizi de ya Topal Hilmi'nin yanına bin yalan katarak İçişleri Bakanlığı'na jurnalleyerek gönderir... Yahut zavallı cambaz Çingenelerine çevirir.

Hacı Adil'in, Ragıp Bey isminde (ne idüğü belirsiz) bir sersem bayındırlık başmühendisi vardı. Bu şahıs Meşrutiyet'in ilanında Edirne'deydi. Haydutluğunun yaygınlaşmış olmasından dolayı kaçmıştı. 329'da, Hacı Adil yıkılmış Edirne'yi imar için gelirken Ragıp Bey'i de beraberinde getirmişti.

Edirne'nin ne kadar erzakı varsa hepsini, ne kadar köprü ve malzemesi varsa bütününü çaldı. Mesela Lüleburgaz yolundaki köprü, oradan kesilen ağaçlarla Kırıkmusa'dan çıkan taşlarla yapıldığı halde, Ragıp Bey bunların parasını bütünüyle cebine attı. Çünkü ifşaat; açıklama cetvelinde öyle gösterdi. Sonra şu kadar işçi çalıştığını ve yevmiyelerinin işçilerin ellerine verildiğini kaydettiği defterleri işçilere –asker– mühürlettiği halde hiçbir işçi yarım metelik (kuruşun dörtte biri) almamıştır ve bütününü Ragıp Bey ve adamları paylaşmışlardır.

İşte Hacı Adil Bey'in vilayet ailesindeki namuslu adamları.

Bu Ragıp Bey'i daha sonra Sivas bayındırlık müfettişliğine – Edirne'den Hacı Adil defolarak Meclis-i Mebusan başkanlığıyla bütün milletin başına musallat olduğu vakit, Edirne'de dikiş tutturamayarak– tayin ve nakledildiği zaman Anadolu'da yolda eşkıya soymuştu. Yalnız altın olarak on bin lirasını eşkıya almıştı.

Doğal olarak Hacı Adil Beyefendi'ye göre bu paraları vilayet ailesinin namuslu ve fedakâr fertlerinden olan Ragıp Bey üç bin kuruş maaşından biriktirmişti! Savaş ilan edildi. O zaman zaten

Edirne vilayetinde olmayan kanun bütün bütün kalktı. Şimdi: Hacı Adil geniş ölçüde vilayeti soyanların başında geliyordu. Tekâlif-i Harbiye (savaş vergisi) de imdadına yetişince artık nefes alma imkânı kalmadı. Köylü herhalde Rusya'daki serflerden (toprağa bağlı kölelerden), Romanya'daki çiftçilerden daha kötü esirdi.

Sıkıyönetim vardı. Savaş, bu kahredici güç, bu fırsat ele geçince Hacı Adil ve çevresindeki haydutlardan oluşan adamları ülkeyi çok geniş çapta soydular.

Her taraftan ve her şeyin ihraç edilmesi yasaktı. Yalnız kuzular ve koyunlar bütün vilayetin her yerinden çevrilip de Hacı Adil Bey'in çiftliğine kadar gider ve yalnız oradan İstanbul'a ihraç olunurdu. İstanbul'da ise etin okkası iki yüz kuruş! Beride bir zamanlar Batı Trakya'dan çetelerin getirip de Hacı Adil'in çiftliğine gönderilmesi emredilen hayvanlar elbette ki Hacı Adil vergi müdürüyken getirdiği paralarla alınmamıştı... O kadar hayvan bizim eski eşrafımızın (varlıklı ailelerimizin) yüz binlerce dönüm çiftliklere sahipken ulaşamadıkları çok büyük bir servetti.

Memurların yaptıklarından birkaç, her yere uygulanmış birkaç örnek sunmak isterim:

Lüleburgaz, Sokullu'nun dünyalara değer kıymetli abideleriyle süslediği ve Mimar Sinan'ın sanattaki dehasına örnekler oluşturan bu güzel kasabaya gitmiştim. Kaymakam beyin yanındayken bir ihtiyar erkekle üç kadın girdiler. Erkek oracığa çömeldi.

"Ne istiyorsunuz?"

"Efendim İstanbul'a gideceğiz polis salıvermiyor."

"Sebep?"

"Sizden izin kâğıdı istiyor."

"Ne götürüyorsunuz?"

Kadınlar arkalarındaki heybeleri indirdiler. İkişer küçük sepet yumurta, ikişer okka tereyağı, dörder okka un, bulgur, fasulye vardı.

"Ha anladım. Gördünüz mü polis bunlar için salıvermemiş. Şimdi mekteplerinize bundan bir şey vermelisiniz. Bakın siz ticaret yapıyorsunuz. Kazandığınızdan bir şey bırakmalı. Neyse, şimdilik birer lira verirsiniz."

Kadınlar sızlanmaya ağlanmaya başladılar:

(96) "Evladım. Benim iki güvey, bir oğlum askerdedir. Kızlarımla gelinlerime bakmak ister. Nah bu koca dayı işe yaramaz."

Sonunda kaymakam beyle pazarlık pazarlık üstüne toplam bir liraya anlaştılar.

Kaymakam derhal arkasındaki kocaman kasayı açtı... Parayı içine koyarak, bunlara bir koçandan kopardığı kâğıdı verdi. Ve bana dönerek alaylı bir biçimde güle güle dedi ki:

"Siz şimdi kanun adamları bana kızarsınız. Biz idare adamları böyle yapmazsak bu yıkılan binaları neyle yaptıracağız? Savaş ilan edileli bir yıl oldu. Henüz bu tür şeylerden ancak sekiz bin lira toplamışız. Birader, bununla ne yapılır?"

Tabii biz kanun adamları değil, çaresizler, Hacı Adil Bey'in acımasız büyüklenmesi karşısında inlemekten başka ne yaparız... Hele haddiniz mi? Tek bir kelime, ya biraz tenkit değil, biraz sohbet etsek derhal Topal Hilmi'nin gittiği yere gitmek gerekir.

Hele elde bir de "cepheye sevk" etme tehdidiyle ülkeyi kavuran zalim insanlar varken biz ağız mı açardık? Zaten Hacı Adil'in ev bark yakan şerrinden Edirne vilayetinde kimde can kaldı?

Şimdi her memur, istisnasız her memur durumuna göre Hacı Adil Bey'le çevresinin elinde kör bir aletti. Her taraftan her şeyin ihrâcı yasaktı.

Ancak Hacı Adil'in kardeşi Çorlu'da bir çiftlik sahibi olmuştu. Orada altmış bin hayvan vardı. Oysa Hacı Adil Bey Edirne'ye ilk valiliğinde geldiği zaman ayda ellişer lira ödenmek üzere bir ev almıştı. Şimdi ise kardeşi adına bir çiftlik ve orada altmış bin hayvan vardı!

Bir gün mektupçu İbrahim Bey'in odasına birdenbire girdim. Mektupçu İbrahim, bütünüyle iffet, fazilet ve güzel ahlak sahibi, dürüst, pürüzsüz ve vatansever bir Rumeli çıtağıdır. Onun önünde göçmen müdürü Hacı Adil'in kardeşi Süleyman Bey'e tam bir çuval, tamam bir çuval deste deste Bulgar parasıyla dört torba altın ve gümüş karışık para verdi. Bu ne parasıydı? Süleyman Bey resmi memur değildi. Süleyman Bey kardeşi bir mecidiye harçlık verirse harcayabilirdi! Hâlâ anlamadım.

Edirne vilayetinde her kaymakam, her mutasarrıf, her nahiye müdürü alabildiğine halkı dövüyordu, soyuyordu. Hele çetecilik fikri kafalarına girmiş, şimdi her memur Hacı Adil'e benzemek için kolanlı elbiseli, kırbaçlı, kalçınlı oluyordu.

Hacı Adil Bey'in azat (hür olmayı) kabul etmez, onun nimetiyle beslenen kölelerinden tarım müdürü Avni Bey vardır. Bu şahıs bu gün İstanbul'da Asmaaltı'nda ve daha bilmem nerelerde ticaretle meşgul şirketlere sermayeler; otuz bin, elli bin lira kadar küçük bir meblağ sermaye koyan bir kimsedir. İşte Hacı Adil'in lütfü sayesinde bu şahıs ziraat tarlaları ektirerek zengin oluyordu. Milyon lirayı geçen bu tarım tarlaları gelirlerinden, Hacı Adil Bey vilayetten defolup gittikten sonra ancak dört bin beş yüz lira toplayabildiler ki bu milyonlarla kuruşlar hep Avni Bey'in debdebesi sayesinde bütünüyle çeşitli ceplere girdi. Hâlâ Hacı Adil, Edirne vilayeti tarımını diriltmekten bahsediyordu. Hele damızlık boğa olarak mahvolan hayvan ırkını yetiştirme lüzumundan bahsedilirken köylünün başına bela kesilen ve daha sonra Tren istasyonlarında, köy kenarlarında mahvolan ve sonunda Yunanlıların eline geçen ve herkesin bildiği "harman makineleri" kırk bin liraya alınmışken bunun parasının yarısı da Avni Bey'in parayı sır gibi saklayan ellerinde kaldığı için hükümet de hâlâ daha müteahhide borçlu bulunmaktadır. Sonra daha şaşırtıcı olanı bu makinelerin aslında yarı fiyatına satın alındığı da Zekeriyya Bey'in valiliği döneminde özel idare kurulduğu zaman ortaya çıkıyordu. Avni Bey'in şansı varmış ki kendisi defolup gitti. Ancak himmet ve gayretiyle Yunanlılar Edirne'yi ele geçirdi. Bu tarım tarlaları, Avni Bey'in emrine bağlı olarak tayin edilen tarım memurları tarafından sopalarla (97) döve döve kocakarılara; oğulları savaşa gitmiş kadınlara sürdürdüler. Dayakla harman yaptırdılar ve sonunda Avni Bey ve arkadaşları bir güzel yediler.

Hacı Adil Bey'in vilayete gelirken getirdiği sürüden vilayetin çekmediği bela kalmadı. Bu kaçkın, alçak, sarhoş, kumarbaz, müsrif sürü sürü memurlardan birisi de merkez kaymakamı olmak üzere Edirne'ye getirdiği Celal Bey adında bir haydut idi.

Bunun sert yapısı, kaba ruhu, insanca duygulara kapalı yü-

reği, en kanlı işleri soğukkanlılıkla yerine getirmeye hazır cellat yaradılışı sayesinde Hacı Adil Bey'in en seçkin köleleri arasına girmişti. Bu herif diğer hata yapan genç memurlar gibi değildi. Ancak Hacı Adil Bey Kırkkilise'yi iyice soydurmaya karar verince derhal bu celladı oraya mutasarrıf olarak atadı. Celal Bey Kırkkilise'ye iane (yardım) ile gitmişti. O sırada tehcir (göç ettirme) adıyla Hıristiyan tebaayı soymak için lüzumsuz ve manasız; Edirne için lüzumsuz ve manasız bir soytarılık çıktı. Çünkü Edirne'de Rumlar, Ermeniler yerinden kımıldayamazdı. İşte bu göç ettirme işi en kötü ve en alçakça bir biçimde Kırkkilise'de başladı.

Üsküp yağması başlamıştı. Üsküp Edirne vilayeti içinde biricik servet kaynağı sayılan iki bin düzenli ve zengin evi olan bir köydür ki baştan başa bağlıktır. Bir akşam Celal Bey mevcut çetelerle köyü sardı. Bütün halk toplanarak üzerleri birer birer arandıktan sonra köyden çıkarıldı.

On gün süreyle yalnız mutasarrıf Celal Bey, Kırkkilise jandarma komutanıyken Üsküplü bir güzel Rum kızını iğfal ederek iki çocuklu karısını terk ile gece gündüz avuç avuç paralar saçarak sefahat içine dalan Binbaşı Fehmi Bey, Edirne'nin hâşâ, sümme hâşâ (yani böyle bir pislik hacı olamaz veya onun hacı olmasından Allah'a sığınırım) Hacı Adil Bey'in jandarma komutanı Şahap Bey köyün her tarafını, evlerinin her köşesini aradılar. Önce ne kadar altın ve değerli eşya varsa hepsini bölüştüler. Sonra köylü kadınlarınınki –Üsküp zengin ve imar edilmiş çok güzel bir yerdir– açıktaki güzel eşyalarını aldılar. Kilim, seccade ve ağır eşyayı taşıdılar. Çünkü Üsküplüler Amerika'da çalışır, yarısı köyde oturur. Her yedi senede bir defa Amerika'dakiler gelir, yerine yenileri gider ve aynı zamanda köy şarabıyla meşhur olup gayet bakımlıdır. Anadolu'nun herhangi bir yerinde Üsküp kadar mamur, mutlu, zengin bir köye rastlayamazsınız. İşte on gün sonra Üsküp'ten dönen mutasarrıf bey bir komisyon kurarak terk edilen eşyayı yazmaya gönderir.... Yalnız iki senelikten altmış yıllığa kadar Üsküp'te beş milyon kıyye (okka) şarap vardı. Savaş senesi şarabın kıyyesi sanırım, hatta pek iyi olmayan şarabın kıyyesi

herhalde altmış kuruştan aşağı düşmemişken bütün bu şarapları o sırada Kırkkilise'ye gelen eski mabeyinci Ragıp Paşa'ya yüzer paradan sattılar. Bu satılan resmi idi. Resmi olmaksızın binlerce fıçı nakledilen şarap ve sirke ise parasızdı. İşte o sırada idi ki artık mutasarrıf bey on günde Türkiye devletinin en zenginleri sırasına geçivermişti. Bu o günlerde bir sünnet düğünü yaptı. Bu düğün *Binbir Gece Masalları*'nda okuduğumuz şiir ve hülya dolu bir zevk ve eğlence âlemiydi. İstanbul'dan takım takım çalgılar ve tiyatro şantözleri getirtilmişti. Bir hafta geceli gündüzlü süren bu düğün sırasında küfelerle taşınan sarhoşlar, aşağı katlarda giren çıkanın yediği yemekler, zevkler, şevkler, bütünüyle Sultan İbrahim'in ya da Üçüncü Ahmet'in ünlü düğünlerini andırıyordu. İş o dereceye vardı ki rezilce ve açık saçık kıyafetlerle bu sarhoş davetliler arasında oynayan şantözlerin apışarasına alenen ve resmen Kırkkilise Mutasarrıfı Celal Bey onar liralık kayme (kâğıt para) yapıştırmak suretiyle şaba veriyordu.

Sonra...

Hacı Adil Beyefendi bu mutasarrıfının namuslu ve dürüst oluşunda hâlâ daha ısrar ve inat ediyordu. Çünkü deve kini, Türk düşmanlığı bu şahsa ait bir özellik!

İşte bütün livada (sancak, mutasarrıflık) yapılan tehcir adındaki haydutluk Celal Bey'in idaresinde uygulanmıştı. Gariptir ki yalnız şarapları beş yüz bin lira tutacak olan Üsküp'ün şarabı, sirkesi, yatağı, yorganı, kilimi, halısı, evlerin iğneden ipliğe kadar eşyası, mağazaların bütün malları da dahil olduğu halde resmen vilayetin muhasebe defterine yirmi bin lira girmemiştir!

(98) Hacı Adil Bey, ne oldu bu paralar?

İşte bu zat bütün sancağı müstesna bir haydutlukla öyle soydu ki artık ayyuka çıkan şikâyetler Merkezi Hükümet'in bile dikkatini çektiği için mülkiye müfettişlerinden Hacı Hüsnü Bey'le, Sabri Bey'i gönderdiler.

Araştırma yaptılar, ancak bizde araştırmanın ne olduğunu herkes bilir. Binde biri sabit olamaz iken Celal Bey'in şu haydut-

luğu bütün detaylarıyla ortaya çıktığı halde Hacı Adil Bey buna rağmen ve millete karşı memurları savunmak amacıyla kendisini Üsküdar mutasarrıflığına tayin etmiştir. Ve giderken resmen soyduğu Vize, Pınarhisar, Üsküp, Yenice, Ayastefanos, Sorgen, ve daha birçok köyün değerli eşyasını İstanbul'a götürmüştür. Kırkkilise mutasarrıflığına gelirken bir araba eşya ile gelen mutasarrıf, altı ay süren memuriyetten sonra yedi vagon eşya ile İstanbul'a dönmüştür. Hatta İstanbul'da Üsküdar mutasarrıflığına atandığında Ragıp Paşazade Şakir Bey'e bir ev döşemesini emretmeyi de unutmamıştır. Daha sonra memuriyeti terk ederek âdet olduğu üzere "İslâm-Tüccar!" sınıfına girmişti. Adana'ya giderek ünlü Cevdet orada vali iken onun himayesiyle işe başlamıştır. Bir keresinde nasılsa limon ve portakalları çürümüş mü bozulmuş mu bilmem ne olmuş otuz bin lira zarar ettiği halde o akşam böyle ufak bir zararın etkisiyle yüz dirhem fazla içerek eğlenmiştir. İşte Hacı Adil'in marifetleri!

Balkan Savaşı'ndan sonra Edirne'ye giren orduyla birlikte Hacı Adil de gelmişti. Yanında valiliğin kurmayları ve memurları!

Henüz fethedilmiş bir ülkeye giren muzaffer bir ordu komutanı gibi.

General Tutlobof Edirne'ye 93'te, General İvanof 1328'de bu kadar debdebe ve gösterişle girmemişti. Bulgar zulmünün hayatlarını karartan şiddeti altında inlemiş olan halk, bu kurtarıcı orduyu en önde seyredip şükran duygularını sunmak için koşarken ortada Hacı Adil, şimdi Türk Ordusu'nun uğurlu ayağını öpen bu masum ve mazlum halka karşı "işte ben geldim" demek istiyordu ve gerçekten geldi. Fakat valiliğe musallat ettiği soyan, yıkan, döven, öldüren, deviren bir sürü acımasız zalim memurlar ile...!

Harap olmuş, kahredilerek bitmiş bir ülkenin mutluluğu ve onarılması adına gelen Hacı Adil Edirne vilayetine yalnız iki şey getirmişti: Kamçı ve düşnam (sövgü)...!

Edirne'de Hacı Adil adalet ve doğruluğu uyguladığı sırada kanun kaybolmuştu!

Bir gün Çorlu'ya devriye için giden Hacı Adil, Malmüdürü Sait Efendi'ye emir veriyor: beş yüz altının derhal kendisine teslimi! Malmüdürü paraları torbaya koyup resmi mühürle mühürleyerek, üzerine numarasını yazıp defterdarlığa irsaliye kestikten sonra teslim ediyor. İrsaliye Defterdar Emin Bey'e resmen geliyor. Doğal olarak vilayet muhasebesi makbuz göndermeye mecbur kalıyor. Defterdar da Hacı Adil Bey'e bunu soruyor: "Bir daha hiçbir memuriyette kullanılmamak üzere benden makbuz isteyen Malmüdürü Sait Efendi'yi azlettim" fermanını çıkarıyor. Halbuki dik sözlü, tok sözlü, hatta biraz dürüst ve sert tabiatlı olan Sait Efendi pek namuslu kırk senelik bir memurdu.

Maliye müfettişi Muhtar Bey, teftişi esnasında "Hacı Adil'den sonra bir zarf parçası üzerine, kartvizite, bir kâğıt ucuna Adil imzasıyla yazılmış binlerce liralık makbuzlar gördüm," demektedir. Muhtar; olduğu gibi görünen ve göründüğü gibi olan bu sevgili adam şu durumları bütünüyle bilir ve vicdanı bunu ilanı emreder. Çünkü Türk tarihini aydınlatmak gerekir. Zavallı Edirne sonunda Meclis-i Mebusan'a başkan olarak defolup gittikten sonra elinden kurtuldu mu? Heyhat!

Serdiği zulüm ve yolsuzluk ağına yakalanan zavallı insanlar sonunda Hacı Adil'in uğursuz idaresinin sevkiyle mahvoldu, perişan oldu, berbat oldu. Ancak Çorlu'daki çiftliğin Mütareke'den sonra derhal satılan hayvanlarının geliri Hacı Adil'e daha çok seneler yeter!

HÜSEYİN CAHİT BEY

2675 [85]

Mercan İdadisi'nin (lise) sevimli müdürü bütün İstanbul Türk gençliğinin ziyaretgâhı, başkanı ve sevgilisiydi. "Hayat-ı Muhayyel" sahibi, yenilik ve güzellik sever, hayata bağlılığı nedeniyle heyecanlı ruhundan kopan derin düşünceleri bize demet demet cömertçe dağıtırken, Servet-i Fünun sahifelerinde yüksek sanattaki hikmetin, yani derin ve ince anlayışın prensiplerini geniş geniş anlatırken.... Fikir hareketlerinin önünde, bütün Türk ruhuyla imanlı ve vicdanlı bir Türk çocuğu gibi yürürken o ne kadar temiz, ne kadar beğenilen ve ne kadar yüksekti!

Meydana getirdiği edebî eserleriyle bu genç nesil ne kadar iftihar eder ve ne kadar mutlu olurdu. Ve işte biz Meşrutiyet'e girerken Cenap Şehabettin, Süleyman Nazif, Tevfik Fikret, Rıza-Tevfik, Hüseyin Cahit gibi bir edebi ekol var etmiş güçlü, bereketli ve vatanseverlerden oluşan, yepyeni bir yola girmiş bir kafileye sahip idik. Şimdi, bir zamanlar kalemlerinin üstüne basan zorbaca baskının kalkmasıyla hür kalan bu verimli ve yüce kalemler bize neler neler yaratmayacaktı?!

Ötede sanata karşı henüz uyanmış heyecanlı bir şevkin yol göstermesiyle hareketlenen bütün bir gençlik bu eğitici ve öğretici üstatların ardından koşmaya, şu senelerin ağır yüküyle iki büklüm olmuş milliyeti doğrultmaya çalışacaklardı. Ve önde en önde "Hayat-ı Muhayyelin" ateşli ve heyecanlı sahibi olduğu halde artık bütün gençlik olgunluğa, kültüre, feyiz ve bereke-

85 Tanınmış gazeteci ve İstanbul mebusu.

te kavuşacaktı. "Tanin" kurulduğu vakit şimdi bu bütün Türk gençliğinin irfanının büyük yol göstericisi olan bu gazetenin yukarısında: Hüseyin Kâzım, Hüseyin Cahit, Tevfik Fikret isimleri ülkenin bağrındaki ezici ağırlığı bir anda kaldırmış, geniş bir nefes aldırmıştı.

Biraz sonra Hüseyin Cahit Bey siyasiprogramını yayınlarken onu okuyanlar bu genç ve dinç ruhun "radikal" bir tarzda ülkeye sokmak istediği hür insanlara yakışır idarenin bildirgesini Meşrutiyet'in kutsal işâretleri olarak kabul etmişlerdi. Orada bir namus sözleşmesi ile belgelendirilmiş olan hür insanlara yaraşır düşünceler genç kuşakta neşe meydana getiren ümitler uyandırdı ve Hüseyin Cahit Bey İstanbul Milletvekili oldu.

O gün Milli Meclis'in açılış günüydü. Ancak bu Meclis açılıncaya kadar Rumeli-Anadolu'da geçen Meşrutiyet olayları, vatanın kurtuluşunu bekleyen ülkenin pek çok fikir adamı ve ileri görüşlü kimselerini derin derin düşündürürken milletvekili olmak için bütün bu zulme ve gerici hareketlere karşı susan Hüseyin Câhit Bey'in şu mânâlı sükûtuyla, açık gerçeklere karşı bir iki zayıf saldırısını yine hayranları "iyi niyete" ve mebus olarak Meclis'e girebilmesine verdiler. Ve çünkü Meclis'e girince onun yükselecek ilk sesi ülkenin ilk hak sedası ve milletin adalet davacısı; avukatı olacağını tam bir iman ile biliyorlardı.

Baykuş devrini otuz yıl, tam otuz sene şu ülkede yaşatmış olan en büyük despot Milli Meclis'i açmak üzere, ne kadar zulüm ve kötülük varsa uygulamaya koymuş olduğu yolsuzluk sarayından çıkarak bu senelerden beri babayı oğlundan, karıyı kocasından, aşığı maşukundan, öğrenciyi hocasından şüphe ettirerek yaşatmış taçlı adam şimdi baskının loş ve titreten bozuk havasından kurtularak geniş nefes alan İstanbul sokaklarından geçerek Milli Meclis'e gelirken iki sıra halinde yollarda, pencerelerde, kafesler üstünde, damlar bacalar üzerinde, ağaçlarda, fener direklerinde, telgraf tellerinde, kısacası yollarda ne kadar insan ayağı basabilecek ne varsa hepsinin üstünde duran insanlar, insanlar, insanlar bu geçen arabalardaki Padişah'ı, eski

kabine üyelerini, azledilmiş olanlarını, yeni kabine üyelerini, mareşalleri, ümerayı (beyler, fermanlı subaylar), âlimleri, ayanı, eski mebuslar selamladıkları sırada en hararetli alkışlanan, hatta bir yüceltme tufanı arasında her şeyi boğarak İstanbul'un mavi gökyüzünü alkış sesleriyle doldurmaya sebep olan bir tek araba vardı. Çünkü bütün gençlik, bütün içtenliğiyle saygılarını, ululamalarını ve parlak ümitlerini bu alkışlara katarak şimdi arabanın içinde heyecanlı ve suskun duran bu gençliğin alemdarının (bayrağını taşıyan adamın) geçtiği yola seriyordu.

Bu, İstanbul Millet vekili Hüseyin Cahit Bey'di.

(100) Şimdi Selanik'ten İstanbul'a gelen ve "Reval" görüşmesinin neticesini güya başarısızlığa uğrattıklarına inanarak koca bir baskı rejimini yıktıklarından dolayı büyük bir gururla halktan teşekkür ve minnet isteyen İttihat ve Terakki'nin içine atılmış girmişti. Doktor Nazım'ın, Eczacı Necip'in değersiz oğlu Cemal'in, Baha Şakir'in loş karanlık ruhlarına şimdi Cahit Bey'in duygulu ve sinirli ruhu yâr ve yâver oluyordu. Her gün artık biraz daha samimileşen bu irtibat ile Milli Meclis'teki İstanbul mebusu şimdi cemiyetin biricik organı şeklinde kalan *Tanin*'in başında o cemiyetin mensupları ad ve hesabına yıldırımlar yağdırmaya, hakikatlere saldırmaya başladı. Her gün biraz daha sert bir biçimde her fikir ve görüşe hücum ederken, Hüseyin Cahit Bey yalnız cemiyetin birkaç adamını yani Selanik yaranıyla sonradan katılan hür mühtedileri (Hıristiyan veya Yahudi iken Müslüman olan veya Müslüman olmuş görünenleri) savunuyordu. İş artık "prensip" meselesi olmaktan çıkmıştı. Hayatı çökerten bir şiddetle ve acımasızca "Adem-i Merkeziyet ve Teşebbüs-i Şahsi" düşüncelerine saldırıyor, Prens Sabahattin'i yerlere seriyor ve "Adem-i Merkeziyet, yani bir merkezin değil de her teşekkülün kendi kendini idare etmesi demek güzel Midilli'nin, Girit'in, Sakız'ın Yunan olması demektir!" diyordu. Zavallı! Gözlerini hırs bürümüş bu hassas edebiyatçı o güçlü kalemini küçük gafil bir topluluğun alçak hizmetkârı yapmaktan hiçbir ar duymayarak bu yalanları, bu iftiraları savuruyordu. Hiçbir zaman

yazdıklarında ne ilmi bir değer ve ne de fikri bir özellik yoktu. O yalnız sövüyor, tepiniyor, hırçın ruhundan fışkıran küfürlerle en açık gerçekleri yıkmak istiyordu. Ötede ise akıllıca ve seçkince düşünülmüş bir Adem-i Merkeziyet'i kabul etmediğimiz için ne oluyordu? Edirne'nin şiir gibi dünyasında yaşayan halk ile Basra'nın, Yemen'in halkını aynı kanunla merkezden idare etmek istediğimiz için neler görmedik? Babıâli'deki birkaç baskıcı ve hırslı kimsenin şahsi zevki adına İstanbul'dan emirler savurmak, önlemler doğurmak, memurlar icat etmek için zavallı Türk vatanı parçalandı gitti. Adem-i Merkeziyet'i kabul etmediğimiz için değil!

Zaten bunun ne olduğunu bilen de yoktu. Onlar sadece şaşkınlık veren, kanlı, suni olarak meydana getirilmiş kendi görüş ve düşüncelerine karşı olan herkeste hıyânet eden bir yüz keşfederler ve herkesten yalnız ve yalnız körü körüne bağlılık isterlerdi. Abdülhamit'in kansız istediğini bunlar kanlı bir yolla istiyorlardı, işte o kadar.

Bu isteğin meşru olduğunu ise en yüksek sesiyle uygun gören, bağıran da dünkü gençliğin seçkin adamı, bugünkü cemiyetin göz nûru İstanbul Milletvekili Hüseyin Cahit Bey'di.

Artık "Tanin" irtica olayından sonra ülkede saldırmadık kimse bırakmıyordu. Herkes, istisnasız "Tanin" okumayan herkes gerici idi. Ve Hüseyin Cahit Bey, bir zamanlar bir kebapçının dükkânından yayılan iştah açacak kokuları koklayarak yaya olarak geçtiği Babıâli Caddesi'nden şimdi otomobille geçerken şu halkın, şu sürünün neden yerlere kadar kapanarak bu "güç sembolü" karşısında secde etmediklerine kızar ve o gün kesinlikle *Tanin*'de herhangi bir fert ve şahsa, fikir ve düşünceye yapılacak hücumda bu öfkenin bol tükürüklere karışmış şiddetli saldırıları görünürdü.

Düşünce ve vicdan özgürlüğünü pek güzel takdir ettiği için gençliğin sevgilisi olan Hüseyin Cahit Bey *Tanin*'in başında en çok buna; düşünce ve kanaat özgürlüğüne düşman kesilmişti.

Artık *Tanin* şahısları, hür düşünen halkı İttihat ve Terakki sersemlerine ispiyonlayan yeni tarz bir hafiye raporu olmuştu.

Birinin kulağından yapışarak o gün *Tanin*'de bu şahsın fikir ve kanaatine karşı bir saldırı gördünüz mü ertesi gün o adam cemiyet ve cemiyetin mensupları için sonsuza kadar lanetlenmiş olarak kalırdı.

İşte bu da jurnal ve Hüseyin Cahit Bey de Meşrutiyet'in baş jurnalcisiydi.!

Zâten gazetenin kuruluşundan birkaç gün sonra isimlerini *Tanin*'in başından silip diğer arkadaşlardan kurtularak tek adam olarak kalan Hüseyin Cahit Bey, şimdi yağlıca bir kuyruğun kaygan meyilli sathına yapışmak üzereydi. Bir gün Babıâli Caddesi'nde "Kanaat" Kütüphanesi'nde oturuyordum. Edirne'den gelmiş ve o akşam dönecektim. Uzunköprülü (101) Mehmet Arif Bey, bilmem ne kadar bin Düyûn-u Umûmiye hisse senedinin sahibi olduğunu söyleyerek Hüseyin Cahit Bey'i Osmanlı Dayinler (Alacaklılar) Vekili seçtiğini, dünkü fakir ve yetim Hüseyin'in (?) yarım pabuçla Uzunköprü sokaklarında süründüğünü unutarak kendisinin bana, onu pek iyi bilen biz hemşerilerine karşı bugün cemiyet sayesinde ne kadar zengin olduğunu ispat etmek, hem de cemiyette ne etkili bir rütbeye sahip bulunduğunu göstermek için söylediği vakit, biz zâten şu Türk vatanını ne kadar çıkar sağlanabilir bir "sağmal" inek, halkını da ne derece de soyulabilir zavallılardan ibaret gören bu gafil Uzunköprülü sonradan görme yeni zengine, vatanın çıkarlarını gâvurlara peşkeş çekmek yüzünden ömründe görmediği beş on altını kasasında buluvermekle bazı karşılaştırmalar yaparak bir şeyler olduğunu sanan bu serseme güldük.

İşte Hüseyin Cahit Bey şimdi Osmanlı alacaklılar vekiliydi. Hiçbir alacaklının Hüseyin Cahit Bey'in vekâletine rıza göstererek görüşü (gönül rızâsıyla oyu) eklenmediği halde vekil olan bu cemiyetin göz nuru artık İstanbul zevk ve eğlence çevrelerinin de parlak bir yıldızı olmuştu. Şimdi kulüplerde oyun masaları etrafında avuçlarla saçılan paralar... Dünkü 1200 kuruş maaşlı

Mercan İdadisi müdürünün yoksul ailesi, şimdi muhteşem bir saray saltanatı kurmaya çalışıyor ve Beyoğlu civarında yeni bir aristokrat göz kamaştıran olanca şaşaasıyla doğuyordu.

Büyük mali girişimlerin başında bulunan birçok girişimci Hüseyin Cahit Bey'in yarım bir iltifat bakışıyla meramına ulaşır ve doğal olarak karşılıklı zevk ve neşe duyarlardı.

Ülke birer birer çözülmeye başladı. Balkan felâketini hazırlayan girişim kulüplerde parlak elektrikli, kokulu ve süslü odalarda geçen zevkli hayat ortasında *Tanin* siyasi dâhisinin rüyâsına bile girmiyordu. Kişof, Bosiç ve Venizelos, Rumeli'yi pay ederken o hâlâ şu maskaralıktan ve rezaletten başka bir yeri olmayan Hürriyet ve İtilâf'a saldırıyor, daha dün kendisinin helak edici bir şevkle yüceltip kutsallaştırarak dahil olduğu Meclis-i Mebusan'ı bozulmuş ve kokuşmuş olarak nitelendiriyordu. Nihayet adı geçenin himmetiyle –herhalde Prens Sabahattin Bey'in Adem-i Merkeziyet düşünceleri hiç etki yapmayarak– Girit'in yanına bütün Akdeniz adalarıyla birlikte "Hürriyetin Kabe'sini", "Meşrutiyetin Medine'sini, Rumeli'yi de katarak Yunanlılarla Sırplara, Bulgarlara verdik.

Ancak Hüseyin Cahit Bey şimdi artık Dünya Savaşı'nın ilanıyla daha başka yolda ülkenin hayır ve çıkarı için çalışacaktı.

Artık *Tanin* karın doyurmazdı ve çünkü *Tanin*'den beklediği bütünüyle meydana gelmişti. Müslümanlarla Müslüman olmayanlar arasına gereğinden fazla nifak serptikten ve yine gereğinden fazla bir gayretle İttihat ve Terakki maceracılarını savunarak makam ve nüfuz elde ettikten sonra şimdi daha başka yolda, Dünya Savaşı'nın doğuracağı işlerden çıkar sağlamak lâzımdı. Ve buna dayanarak bu kadar seçkin hizmetlere karşılık Cemiyet Genel Merkezi bilmem kaç bin liraya karşılık *Tanin* Matbaası'nı satın almıştı. Şimdi Hüseyin Cahit Bey, Düyûn-u Umumiye'de idare meclisi başkanıydı. Fransız, İtalyan, İngiliz gibi alacaklılar ortadan çekilmişti. Şöyle böyle başımızı belaya sokan Rusya'dan daha çok Tarihi düşmanımız Avusturya ile bizi ardına takan Almanya da ses çıkarmazdı. Kâğıt paraların üzerinde adı geçen

şahsın imzası göründü. Bu gurur okşayan imza ile Hüseyin Cahit Bey Osmanlı milletinin velinimeti olmuştu.

Ancak Düyûn-u Umumiye muameleleri dürüsttür. Kâğıt para ihracından bir fayda çıkmazdı. Oysa adı geçen zat pek hamiyet sâhibidir. O sıralarda ülke dehşetli bir vurgunculuğun kahredici esareti altında inliyordu. Ve Hüseyin Bey her gün Mecliste, kulüpte, vekiller odasında, her yerde, Genel Merkez'de daima şu şimdi açlıktan inledikçe soyulan halkın acıklı destanını anlatarak dikkatleri çekiyor, çareler bulunmasını söylüyordu. Bu dertli milletin yanık bağrına su serpmek için kopardığı bu alttan alta şikâyetlerin altındaki şeffaf manayı Edirneli Talat Paşa bir türlü anlayamadı. Bunun için de Hüseyin Cahit Bey emeline ulaştı. Şimdi "Vurgunculuğu Engelleme" Komisyonu oluşturulmuş, Hüseyin Cahit (102) Bey de bunun başına geçmişti. O daima pek alçakgönüllü, kanaatkâr geçindiğini herkese inandırmak ihtiyacı içinde yanan ve herkesin kendisini görmesini isteyecek kadar bencil gururlu!

O istiyordu ki bütün gençlik, bütün Türklük "Servet-i Fünun" daki Cahit Bey'i yaşatsın... O duygu ve düşünceyle gençliğin seçkin adamını yüceltsin ve şimdiki zengin, parlak, nüfuzlu Cahit Bey'i görmesin. İşte bizde büyüklerin milletten istedikleri görmemeleri, anlamamaları ve söylememeleridir!

"Hayat-ı Muhayyel"in tarihe mal olan merhûm âbidevî çaptaki yazarıyla, Şeref Sokağı maceracılarının anlamsız ve kör savunucusu ve övgücüsü olan zat arasına ne kadar dolmaz bir çukur kazmıştı. Hayır, dolmaz bir çukur değil... O çukur onun siyahla veya siyahlıklarla dolan dibi; çukuru oldu. Fakat kim ve nelerle? O uğursuz çukura -eğer biraz gücünüz varsa bakınız- Hayat-ı Muhayyel'in temiz, içten ve aydın yazarı bu çukurun üstünden kim ve neleri çiğneyerek öteye Şeref Sokağı'nın kucağına, servetler, ihtişamlar, debdebeler, süsler ve kudretler veren kırmızı boyalı kapısına atıldığını görürsünüz:

Mutlu bir ailenin genç babası askere gitti. Henüz bir senelik eşinden bugün yarın bir mini mini yolcunun haberini bekleyerek

gitmişti. Gökleri yerleri titreten top sesleri, mitralyöz takırtıları altında o bir mektup almıştı: Bir erkek yavrucak sevimli gözlerini bu güzel güneşe açıyordu. Oh ne tatlı hayatı kamçılayan ümit!

Aylar geçiyor... Evde bu alçakgönüllü ve sakin olduğu kadar kanaatkâr bir yaşama gayretinin zevkiyle, neşesiyle huzur bulmaya çalışılan bu evde genç anne şimdi henüz hayata yumuk ellerini uzatarak kıpırdayan yavrusuyla yaşıyordu. Ara sıra Davut Paşa İskelesi'nin bostanlarına bitişik kale duvarına yapışmış bu evin kapısını bir genç vuruyor ve boynunda asılı çantadan çıkardığı bir zarfı kapı aralığından uzanan pembe tırnaklarla süslenmiş bir beyaz ele bırakıyordu. Bir şilte üzerine uzatılmış, elleriyle ayaklarıyla türlü hareketler yaparak yumuk gözleriyle annesine bu yavrucak, şimdi babasının ona gönderdiği öpücükleri bu taze kadının hararetli dudaklarından toplarken ötede, Çanakkale'nin siperlerinde bir ateşli hücum başlamıştı. Şimdi İnöz karşısına sıralanmış tepecikler altına monitörlerle deniz üstünü dolduran dretnotlar, kruvazörlerden birden cehennemi bir ateş tufanı yağıyordu. Gökyüzünde beyin döndüren derin uğultularla dolaşan uçaklar da şu aşağıda elindeki süngüsüyle Türk vatan ve namusunu savunanlar üzerine binlerce kiloluk dinamit dolu bombalar atıyordu. Bu yetmiyormuş gibi karşıdaki düşman siperinden açılan bir lağım kıyametler koparan bir gürültüyle patlayarak oralarını kemik, kafa, kol, bacak, yığınlarıyla dolu bir kasırga içinde bırakırken işte buradan ta gökyüzüne fırlayarak her uzvu bir köşeye savrulmuş biri vardı. Ve artık bundan sonra Davut Paşa İskelesi'nin bostanının yanındaki kale duvarına bitişik evdeki taze kadınla onun hayatının ümidi bir daha kapılarında boynunda çantası asılı posta dağıtıcısını göremeyeceklerdi.

Bir sabah sandığın dibinde biriktirilmiş olan akçanın son tanesi de bu çıkından çıkıyordu. Artık başkası da kalmamıştı. Bu aileye otuzar kuruştan altmış kuruş "muinsiz maaşı" (yardım edeni olmayan aylığı) bağlanmıştı. Biraz sonra ne varsa, hattasırtlarındaki entariye kadar bit pazarına giderken gıdasızlıktan sararıp solan bu hayatının gayesi, bu yavru ve sonunda bu ümit,

mahalle imamının yol göstericiliğiyle beş on tanesi bir yerde Yedikule dışında bir çukura atılıyor. Kimsesiz kalmış bu taze kadın sönüyor, düşüyor ve işte Hüseyin Cahit Bey üzerine bastığı o çukura kanlar, irinler içinde vatan ve millet için can veren kocasının kanlı cismine yapışmış masum hayat ümidiyle birlikte yuvarlanıp gidiyordu. Çünkü "Men'i İhtikâr" (vurgunculuğu önleme komisyonu), halkı soyan tüccar Hüseyin Cahit Bey'in yüksek himâyeleri sayesinde bu kadınla çocuğunun entarisine kadar her şeyini elinden almıştı!

Gayet şeytanca düşünülmüş bir usul ile verilen... ve daha pek çoklarını hatırlatan "zincirleme" öyle bir şey idi ki bundan yalnız Hüseyin Cahit Bey anlayabilirdi ve bu sayede pek çok tüccar haklanırken Selanik dönmeleriyle birer Türk adının ardına gizlenmiş Yahudiler kurtuluyordu. Almanya'dan Hüseyin Câhit Bey'in (103) getirttiği çoraplar beş yüz bin kadar basit bir yekun tutuyor idi...? Çifti İstanbul'da iki yüz kuruşa satılırdı. Ve bunların faturalarını Almanya'daki fabrika Hüseyin Cahit Bey'e veremezdi. Çünkü çoraplar kaçak ve Türkiye'ye vatanı savunmak için Almanya'dan satın alınan "mühimmat" adı altında gelmişti. Hüseyin Cahit Bey faturayı gösteremezdi. Çünkü çorapların çifti ikişer marka alınmıştı. Bunlar Men'i İhtikar Komisyonu hesâbına iki yüzer kuruşa satılmıştı ve o gece Hüseyin Cahit Bey Küçük Kulüp'te kumar masasında güler yüzle ve neşe içinde banknot destelerini savururken, İstanbul, Anadolu, Rumeli ve ordu Men'i İhtikâr'ın sâyesinde inliyor, inliyor, inliyordu.

Mütareke'den sonra Hüseyin Cahit Bey on altı sayfalık bir mektup ile *Söz, Tasvir-i Efkâr* sâhiplerine sohbet biçiminde yazmıştı. Ancak düşünmüyordu ki oturduğu evin kendisine ait olduğunu kim ispat ederse hemen tapusunu vereceğini söylerken bu sözün arkasından bir başkası, hain, alçak ve çirkin alaycı bir sima gülüyordu: Türk'ün ulvîlik ve namusunun Kabesi olan İttihat ve Terakki'yi Farmasonluğa (Siyonizme, Masonluğa) yönlendirerek bütün temiz Türk çocuklarını iğfal ile kirletip mahvederek milyonerler kazanan Karasu!

Evet kumandanın .?.. vaktiyle dolaşıp bir sayha-i can rubâya (gönül çelen bir seslenişe) tahsis ettiği Hüseyin Cahit Bey'in evi Karasu tarafından verilmiş bedel-i ferağ (hukuken bir mülkün kullanma yetkisini başkasına vermek) ile Hüseyin Cahit Bey'e âit olarak duruyordu.

Tanin yazarını biz İstanbul'un daha sakin ve mütevâzı bir mahallesinde bütün Türk gençliğinin şefkatli ve saygılı sînesinde ülke için çalışan ve çarpan bir kalp ve beyin ile daha kanaatkar, daha namuslu ve daha yüksek ve daima temiz görmek isterdik.

Oysa işte şekersizlikten ölen her gün birerden on ikişer aylığa kadar yüz çaresiz Türk yavrucağının mini mini naaşlarıyla... sırtına giyecek çamaşır, ayağına geçirecek don bulamayarak hastalıktan sönen yüz binlerce Türk ana ve babaları ve sonunda Men'i İhtikâr Komisyonu'nun şiddetli saldırılarına dayanamayarak (kötü yola) düşen veya ölen binlerce tâze kadınla dolu bu çukur... bu uğursuz çukur Hüseyin Cahit Bey'in Men'i İhtikâr adıyla meydana çıkardığı dehşetli dolabın çelik dişleri arasında çiğnenen, parçalanan, ölen bu Türk bedenleriyle dolmuştu. Hüseyin Cahit Bey, bu dolan çukurun üstüne kayıtsızca ayağıyla basarak o şimdi kolundan tuttuğu çocuklarını naz ve nimetler içinde... şaşaalı ve kuş tüylü yataklarda, parlak sofralara dizili her çeşit yemekle besleyerek öteye... ta öteye.... milletten, onu sevmiş, anlamış ve takdir etmek istemiş olan milletten Şeref Sokağı'nın kan rengine bulanmış binasındaki kucaklara hiçbir azap duymayarak atlamış geçmişti.

İşte Hüseyin Cahit Bey!

Bugün Malta'da, ayda bin Osmanlı lirası harcayarak debdebeli ve Malta'da nefis süslemeler içindeki biricik kâşanede, bir muhteşem binada aşçısıyla, uşağıyla, birlikte çocuklarını da getirterek, şimdi karşıda, şu Akdeniz'in artık Türk sesleri duymayan sularının öte ucunda beş senede dört milyon genç çocuğunu kara topraklara.... Men'i İhtikâr'ın uğursuzluğu sayesinde bırakmış olan harap bir vatan, üzerinde düşman kahrından inleyen üç beş kemikten ibâret varlığıyla sürünen gayesiz insan dururken,

o burada Malta'da bütünüyle huzur içinde bir vicdan ile sersem, aptal Türk diyerek gülüyor, gülüyor ve haremiyle, kızıyla, çocuğuyla, hatta yanında dalkavuklarıyla Malta opera tiyatrosunda verilen oyunları seyretmek için.... bütün Malta'nın parlak tuvaletli âlemini hayran bırakacak biçimde yan gelerek oyunu izliyordu...

Ta ötede, zavallı Anadolu'da Men'i İhtikâr'ın öldürdüğü Türk'ün kalmış çocukları yine silahıyla Men'i İhtikâr'ın sayesinde Türk vatanına hücûm eden kahpe Yunan'ı yine kovuyor, kovacak.... Fakat Hüseyin Câhit Bey de yarın: "Ben vatanseverim ve vatan kahramanıyım," diyecektir.

Hüseyin Cahit Bey, ey koca Türk nesli, Malta'ya geldiği gün başından çıkarıp attığı fesi yere vurarak "Bir daha seni giymek istemem. Artık senden kurtuldum!" diye bağıran ve Türk milletiyle ilgisi olmadığını ilan eden bir sonradan görmedir.

SEYYİT BEY

2794 [86]

(104) Bu şahıs için söylenecek bir tek kelime var: Bir tek kendisi! İzmir Milletvekili, İttihat ve Terakki Fırkası başkanı, Ahmet Rıza Bey'in savaş sırasında ayanda verdiği önergelere cevap vermek üzere İttihat ve Terakki'nin tayin ettiği bu ayanın gözü, devletin dili...

Geldiği gün Malta'da Pulverista'daki cüce ağacın altında, Cemâl Bey'in kahvesinde Cemal Bey'in kahve(de) söylediği sözleri şuraya naklediyorum.

Bütün ruh ve vicdanının samimi ve gerçek tercümanı olan bu sözler Seyyit Beyefendi'yi bütün çıplaklığıyla Türk'e, Türk tarihine anlatmaya yeterlidir:

"Beni Arapyan Hanı'na dâvet ettiler,[87] sonra yanlış olduğunu söyleyerek salıverdiler. Kadıköy'üne döndüm. Buna bir çare bulmak üzere Hamid Paşa'nın [88] konağına gittim. Beni güzel karşıladı. Yanında tanımadığım birisi vardı. İşi anlattım, üzülmüş göründü. İngilizlerden bir serbest kâğıdı temin edeceğini söyledi. Hamid Paşa'nın yanındaki kişiye beni tavsiye etti. Bu şahıs İstanbul polisine mensup ve İngilizlerle işi pek iyi giden Eşref Bey imiş. Ertesi gün Eşref Bey evime geldi. Derhal evimde kendisine bir ziyafet verdim. Şu kâğıdı elde ederek serbest kalmaya çalışıyordum. Beraber yemek yedik. Evden çıktık. Köprüye beraber indik. Beni İngiliz polislerine göstererek köprüden ayrıldı. Ni-

86 Senatör Ali Seyyit Bey.

87 Arapyan Hanı, İstanbul işgalinde İngilizlerin hapishane olarak kullandıkları bir handır.

88 Ünlü "Seyyar Genelev" unvanını almış Abdülhamit'in sınır müfettişi, Kiraz Hamdi denilen kişidir.

çin tutukladılar anlamadım. Neyse ,herif bizim pilavı yedi, bizi de hapse tıktı. Oysa ben İttihat ve Terakki Hükümeti zamanında hiçbir işe karışmış değildim."

Dünya Savaşı'nın hayatı çekilmez hale getiren zorluklarıyla ülke kemirilirken, İstanbul'daki Anadolu, Rumeli halkı Topal İsmail'in iaşe teşkilatının dehşet verici çelik dişleri arasında soyulurken Ahmet Rıza Bey'in şöyle böyle Ayan Meclisi'nde yükselen sesini susturmak, bütün bu uygunsuz işleri meşru göstermek ve sonunda İttihat ve Terakki'nin ad ve hesabına bir sürü beyinsiz ve vatansızın yaptıklarını alkışlamak için ayana sokulan Seyyit Beyefendi o zaman neredeydi?

Fatih önünde kurulan kürsüde cihat fetvası okunurken bu vatansever halkı iğfal ve ikna etmek üzere hitapta bulunmakta!

ŞÜKRÜ BEY

2738 [89]

Hacı Adil'in, Balkan Savaşı'ndan sonra peşine takarak zavallı güzel Edirne'ye getirdiği bilinen sürü içinde gelenlerden birisidir. Sulh hâkimi, mülkiye müfettişi ve daha bilmem neler olmuştur? Sonunda göçmenler genel müdürü oldu.

Göçmenlerin gönderilip yerleştirilmesi için Anadolu'da yaptığı deneysel ve bilimsel bir yolculuğun sonucunda Meclis-i Mebusan'ın verdiği tahsisat tükendikten sonra işten çekilerek mülkiye müfettişi tayin edildi. Yiğit lakabıyla anılır. Deli Hamit Bey bunu İzmir'de kötülükleri dillere destan olan satrabın İzmir prensi Rahmi Bey'in araştırılmasına gönderilmişti.

İşte kısa bir konuşma :

"Benim istediğim gibi bir rapor verirsen Hamit seni azleder."

"Evet."

"Bu raporu veriniz ve İzmir'e geliniz."

(105) Bu rapor verildi ve Hamit Bey Şükrü Beyi azletti. O şimdi İzmir'e kadar ticari bir yolculuk yaparak ebediyen züğürtlüğe –Satrabın sayesinde– veda etti.

Zavallı genç, Avrupa'da okumuş, zekî ve ülkeye hizmet edebilirdi. Bu yoksul diyar bu çocuğunu da Rahmi'nin aldatıcılığına kurban olarak verdi ve sonsuza dek söndü.

---

89 Atatürk döneminde İçişleri Bakanlığı yapmış olan Şükrü Kaya.

SÜLEYMAN NUMAN PAŞA

2732 [90]

Avrupa bitkileriyle Asya toprağından oluşan Malta'da yağmur bir nimettir. Her yerde çiftçinin yüzünü güldüren bu bereketli, velinimet; besleyici rahmet damlaları burada sürekli daha özel bir beğeni ve değerlendirmeye nail olur. Çünkü Malta'da yağmur yalnız hayvan ve bitkiler için değil insan için de en gerçek hayatî bir ihtiyaç! Zira insan gayretiyle oturulabilir bir duruma getirilmiş bu taş parçasında şırıltısı ruh ve duyma organını okşayan mini mini bir dereciğin sevimli bir akışını seyretmek asla Malta'daki insanlara nasip olmamış ve olmayacaktır. Tabiat bu bereketini şu taşlık ve çorak yerden esirgemiş!

Malta'dan, bakışları tırmalayan sarı ve kara taşlıklarına çarparak beyni eriten şiddetli ve yakıcı güneşinden bıkmış... Bir yeşil ırmağın bakışları okşayan rengine doğal olarak tutkun kaldığımız acıklı ve cehennemi günlerin sonunda birden, o daima gergin ve beyaz gökyüzü karamış... Şimdi Afrika'dakini andıran bir gürültüyle adanın üstüne biriken bulutlar bu çorak zemini su tufanına boğmaya başlamıştı.

Yağmur taneleri tekdüze bir ahenkle Nebudvarla? önündeki cüce ağaçlara çarparak yeri ıslatmıştı. Adanın içine alamayacağı kadar çok su küreciğinin zeminden sıçramasını seyre daldığım bir yağmurlu gündü ki Pulverista yokuşundan hırçın, sinirli, çabuk adımlarla birisi çıkıyordu. Bu hızlı yürüyüş, bu aceleci adam, bana bir tanıdığı hatırlatıyordu. Gittikçe yaklaşan bu yağmur altındaki şahsın belirginleşen şekli bana sevimli doktoru,

90 Ordu Sağlık Müfettişi.

oda komşumu karşıma dikti. Bizim ruhen anlaştığımız Süleyman Nûman Paşa çarşıdan geliyormuş. Bugün öğleden önce bir izin günü değildi. Biraz şaşkınlıkla doktoru karşıladım.

Canlı ve sinirli al renkli bir sima üzerinde her an gülen bir çift göz bana bakıyordu. Ablak ve daima kılsız yüzünde herkese gülen ağızdan bana karşı bir samimi hitap savurdu.

"Mektepten geliyorum."

Taşkın ve denizler kadar engin kültüründen Türk öğrencisini mahrum eden zamanın düşmanlığından hiç şikâyet etmeyen doktor acaba hangi okulda, Malta'da baskıcı bir neslin ağır yükünü taşıyan Malta'da kimlere ders verebileceğini düşünürken bunu sevimli doktorun beni güldürmek için bir tatlı latifesi olarak değerlendirdim. Derhal ablak çehresindeki zekî gözler ciddi bir biçimde bana baktı:

"Haberin yok mu? Tıp fakültesine öğrenci olarak kaydedildim. Süleyman Numan Paşa yeni tıp öğrencisi!"

Koltuğunda bir gazeteye sarılı kitap ve defterlerle o şimdi Malta Darülfünun'unda, yani Üniversitede tıp dersi takip etmeye gidiyordu.

Şimdi mavi sularına Türk sesleri karışmayan Akdeniz'in Hilal'in eteklerini hürmetle öptüğü zamanlarda Türk'ün bir ziyaretine mahzar olmuş Malta'da şimdi vatandan ayrı şu sevimli Türk illerini sevmek cinayetiyle incinip ağlayan birçok düşünce ve gönül adamı arasında sevimli doktor uzak kaldığı öğrencilerinin hayat ve samimiyetlerini hayalen yaşamak, hiç olmazsa onları geniş ilmi vukufuyla ders kürsüsünden yararlandıramasa da burada ah yabancı öğrenciler arasında sevimli genç öğrencilerinin hayat veren canlılıklarından hayalen manevi bir lezzet almak istiyordu. Şimdi kararsız bir gençliğin harâretle kaynayan zekâ dolu varlığına irfan (bilgi ve kültür) nuru serpmek istediği halde mahrum, kahrolmuş ve zayıf kalmıştı.

(106) Bize şu ağır ve acımasız hayatı sürüklenebilir bir hale getirmek için daima örnek gösteren, daima dolu kalbimizin mâzeretlerini biraz bizden alan bu güçlü ruhun ne kadar elemleri, ne kadar kederleri, ne kadar ıstırapları var.

Ve bütün bu susturulmak istenilen ıstıraplar içinde belki şahsına ait olanları susturmayı başardığı halde yalnız kanayan ve devamlı kanayacak olan bir noktası kalıyor:

Öğrencilerinin feyiz, bereket ve irfan arayan saygılı ve içten bakışlarından uzak kalmak!

İşte bu acımasız ayrılık onun şimdi acı dolu ruhunu hiç olmazsa biraz gençlik kıpırdayan bir çevreye doğru koşturuyordu. Ancak bu genç çevre onun inleyen ruhuna hiçbir şey söylemiyor. Çünkü burada da aslında bir gençlik var. Ancak ötede şimdi şu denizin uzak, pek uzak bir kıyısında yükselmiş taş bir binanın ılık parlak ışıklı tavanı altında onu düşünen, hüzünlü ve tatlı bir biçimde bekleyen gençlik tamamıyla ruhunun arkadaşı, vicdanının arkadaşı ve hayran ve hürmetkârı... Daima sıcak ve tanıdık bir gençlik!

İşte bundan uzak, kürsüsünden uzak, öğrencisinden uzak şimdi Pulverista'nın anlamsız taşlıkları ortasında anlamsız durmasından doğan bir ruhi ihtiyaçla fırlayarak bu yağmurlu havada hiç olmazsa müderris, yani profesör olarak okşayamadığı öğrencilerini anmak ihtiyacıyla Malta Fakültesi'nde kendi isteğiyle bir öğrenci olmak istemiştir!

Bu kudretli doktor herkese, her hastaya, her muhtâca kesinlikle yaşama sevinci veren bu sevimli tabibin devamlı iyi söyleyen diline bir yağcı dili diyen ve kötüleyen diller düşünmüyorlar ki: Doktor yalan da olsa hastanın sağlığının iyi olduğunu söyler. Süleyman Numan Paşa'nın manevi bir güçlü etkiyle hastalarını hayata karşı daha bağlı, daha dayanıklı bulundurmak için sarf ettiği cömertçe gayreti onun sıfatı gibi görmek ... Ah her bereketi ve bereket vereni, her iyi şeyi kötü yorumlayan cahil, kokmuş bağnaz çevremizin kötü anlayışını, gerici geçmişi yaşatmak isteyen küflü kurumlarımızın temiz ve cömert çevremize yaptığı durdurucu ve yanlış düşüncelere yüklemek adaletini gösterebilsek...

Yoksa yeni hayatı, yeni çevre, yeni ilim ve yeniden bir ölümden sonraki milli dirilişin bu yüksek ve büyük sebeplerini Türk tarihinin saygıya değer sinesinde yaşatacak kadar insaflı ve adil olacağına benim imanım var.

ESAT PAŞA

2775 [91]

Şu bahtsız ülkenin bütün felaketi, toplumsal iş bölümüne ulaşamamış olmasıdır. Bir doktor, bir edebiyatçı, hukuk okuyan bir matbaacı, mühendis avukat, asker mutasavvıf (mistik), imam stratejisi olur ve bir korgeneral ilmihal (temel dini bilgileri içeren el kitabı) yazar, bir kurmay albay hukukçu olur, bir ordu komutanı roman yazar; işte bizim Esat Paşa da ülkemizde değerlendirmesi yetkililerine ait olmak üzere pek iyi göz doktoru olduğu rivayet edilmiş iken üzülerek söyleyeyim ki bu zat her şey olmuştur.

Hürriyetten sonra paşalığı muhafaza etmek üzere İttihatçı dostların "mülkiye paşalık" rütbesi verdikleri bu şahsın evi Selanik'ten gelen İttihatçı dostların buluşma yeriydi. Esat Paşa, Meşrutiyet'in parlak günlerinde bütün ileri gelenlerin gözdesi, arkadaşıydı. Talat Bey'i aradığınız vakit paşanın dairesinde bulurdunuz. Bir taraftan müşteriler (hastalar) muayenehane veya ameliyathaneye gelirken ötede "önemli siyasi işler" konuşan bir topluluk sürekli toplanmış olurdu. Ve Esat Paşa bir müşteriyi ameliyat sandalyesinden salıverirken beriye koşar, yarıda kalmış bir konuya katılırdı. Çünkü Esat Paşa her şeydir: doktor, politikacı, fakih, sosyolog, kanun yapıcı, müçtehit, siyaset hukukçusu, diplomat. Paşa yalnız bir şey bilmez ki o da (107) bilmediğidir. Bir gün bakarsınız ki hazret sağlık müdürü olmuştur. Kafasında müthiş, büyük ve kurtarıcı bir planla ortaya çıkar, Meclis-i

91 Göz doktoru Mehmet Esat Işık Paşa.

Mebusan Mali Denge Encümeni'ne gelir. İşte bu "ilmi" bir bakış açısıyla uygulanırsa ülke mutlu olacaktır. Ancak ah şu laf anlamaz, değer bilmez nankör Milletvekilleri, bu sersem Bakanlar Kurulu paşanın kafasında duran bu ilmi planı kabul etmeyerek tam bir cehalet göstermişlerdir. Paşa derhal küsmüş ve hemen incinmiştir. Ancak yalnız bununla da kalmaz. İncindiğini bir biçimde gösterirken evet der, evet ülkenin kurtuluş ve mutluluğu topraktadır. Halkı toprağa yönlendirmelidir, çiftçi yapmalıdır. Bir de bakarsınız ki İttihatçılarla arası açılan paşa derhal "Milli Talim ve Terbiye" Cemiyeti'ne koşuyor. Öteden çiftçi derneği kurulurken paşa daima en baştadır. Artık Esat Paşa'yı, Sağlık Müdürlüğü'nde atlatan, İçişleri Bakanı nedeniyle küsen Esat Paşa derhal "Milli Kongre" yapar. Orada yalnız evet, yalnız söz hakkı kendisine ait kalmalıdır. Kalmalıdır ki bir başka yaratığın bu âlemde bir işe aklı erebilsin. Altı ay önce siyasetin çirkin ve hırslı ellerinden sıyrılarak güzel toprağın bereketli ve canlı bağrında huzur bulmaya karar vermişken derhal milli kongre adına seçimlere karışır, vilayetlere telgraf yazar ve özellikle Kuvay-ı Milliye'ye bir uyarı telgrafı çeker. Milli Kongre'de vilayetlerin hepsi, seçim turları için mebus ayırtır. Bir de bakarsınız ki İslâm tüccarlar cemiyetini toplamakla meşguldür. Evet, paşanın aklı ticaret işlerini de içerir ve onlara ticaret dersi verir. Sonra büyük büyük fikirleri vardır. İslam âlemi için derin düşünceleri bulunmaktadır. Teşkilatsızlığın İslam toplumunu ne kadar kötü ve çürük duruma soktuğunu anlayan paşa derhal bu İslâm topluluğu için bir teşkilatın kurulması lüzumunu dile getirmektedir.

İslam teşkilâtının Esat Paşa'nın kafasındaki ilim tarzında meydana gelmesiyle kurtulacağımızı ileri sürer. Sakın karşı çıkmayınız: Kızar çünkü o kafadan çıkan bir söz, bir ilham, bir hikmet, bir kuraldır. Ancak bu muamma, ah bu gaddar acımasız muamma nedir denilse derhal, "İlmi bir biçimde bunu düşünerek halletmelidir," cevabını alırsınız. Neyi, hangi ilmi şeyi çözmelidir? Burası Esat Paşaya ait olamaz. O yalnız "ilmi"yi bilir. Ona inanmıştır. Dikkat ediniz: Hitaplarında bile bir başka-

lık vardır. Birine söz söylerken daima olduğundan daha büyük görünmek havasıyla kırılmış ve karşısındakinin kendisine zorla hürmet etmesini sağlamak için ıstırap içindedir.

O ister ki ağzını açtığı vakit, bütün insanlık bu derin ilim sahibinin bilgisi karşısında parmakları ağzında olarak dinlesin. Çünkü kendisinden başka birinin şu ıstırap içinde inleyen Türk vatanının derdine "ilmi" bir biçimde aklı erebildiğine bir defa olsun inanmış değildir.

Yürürken herkesin arkasından gelmesini ister. Ağzından ağır ağır çıkan her yüksek büyük lafın imlasını bilmezse mazur görünüz. Ara sıra bir kelimenin "dat" veya "zı" ile mi yazılacağını gizlice Cemal Paşa'ya sorarsa da sakın bunu yanlış anlamayınız.

O kendisini sürekli herkesten büyük görmek ve karşısındakilerin herkesten küçük görmek hastalığı ile ıstırap çekmektedir. Bu da gözlerindeki "düzenbaz özelliğe" bağlı bir yanlış görme olsa gerek.

Biket oynarken bile sürekli ruhi görünür. Tavlada bile tek kalmak ister. Sonunda bu göz doktoru, tabip, siyasetçi, sosyolog, fakih, İslamiyet profesörü, ziraat uzmanı, pratik çiftçi paşa, güzel güzel şiirler, kıtalar, hece vezninde manzumeler de söyler. Sen neymişsin be paşa.!...

Paşanın Malta'da hiç kimsenin haberi olmayarak herkese darıldığını gördük. Nihayet Cevat Paşa'ya da düşmanlığını ilan etti. Çünkü evet Cevat Paşa'nın da pek haddini bilmezlik ettiğini duyduk. Ve biz de Esat Paşa ile beraber olduk.

Olayı olduğu gibi anlatıyorum:

(108) Herkes vatanın mutluluğunu gaye edinmiş, bir ümit, bir ışık arıyor. Yunanlılar Anadolu içine yayılmış, güzel Trakya'yı eziyorlar. İstanbul'da Ermeni, Rum, İngiliz, Musevi el ele vermiş ara vermeden zavallı Türk'ün yurdunu yıkıyorlar ve öteden İngiltere'nin gayr-ı meşru çocuğu olarak ortaya çıkan Ermeni Hükümeti de Anadolu'da kalan son ümit lambasını da söndürmek istiyor. Ferit Paşa ve çevresindekiler, Mustafa Sabri Efendi ve yanındakiler, Belediye Başkanı Salim Paşa ve çevresindeki

tokmakçıları kısacası Hürriyet ve İtilaf'ın ayaktakımları, İttihat ve Terakki'nin molozları, sulh ve selamet döküntüsü, barış ittifakı sersemleri, hakan ve pervanecisi, her önüne gelen elden geldiği kadar Türk'ün birleşmemesine, yerleşmemesine, yaşamamasına, nefes almamasına çalışıyor. Rumeli'de dövülüyor, Anadolu'da eziliyor, İstanbul'da sürünüyor ve nihayet bu zavallı ancak kesinlikle şanlı millet tarihine layık bir biçimde içinde bulduğu güvenle kalkmak istiyor. İşte bu sırada Tevfik Paşa'nın hükümet başkanı olduğunu işittik. Biz bu artık mezara yaklaşmış ihtiyardan bir hayır beklememekle birlikte Ferit Paşa gibi hıyanet de beklemiyorduk. Temiz ve namuslu adamdı. Bu da bizim gibiler için bir teselli idi. Bu eskiden kalanlardan bir şey ümit etmemekle beraber yine de bir şeydi. Nasipsiz damat defedilmişti. İşte bu da bir nimet idi. O gün Esat Paşa, Cevat Paşa'nın odasına telaşla girmiş ve demişti ki:

"İşte ah, işte şimdi tamam benim İstanbul'da bulunacağım sıra idi."

Cevat Paşa gaflet ederek hayretle sormuş:

"Neden?"

Esat Paşa çıplak kafasını örten bilinen beyaz takkesini masa üzerine fırlatarak sıçrayıp ayağa kalkmış, şimdi bütün bir ülkenin kurtuluş ve istiklalini şu küçük boynun iki yanında sallanan ellerinde tutuyormuş gibi yumruklarını sıkarak cevap vermiş:

"Tam bulunacağım sıra idi. Evet, Tevfik Paşa'yı dünyada benden başka kimse idare edemez. Şimdi orada bulunsaydım derhal Tevfik Paşa'nın yanına giderdim. Ne arz odasına ne başbakanlık dairesine ne konağına, hiç kimseyi, hiç hiç kimseyi sokmayacaktım. Onun aldatılmasına, saptırılmasına izin vermeyecektim. Benim dediğimi yapacaktı ve bu işler hep birden düzelecekti, Devlet kurtulacaktı. Ben bunları hep biliyorum. Bu ülkede yalnız, yalnız ben bilirim. Ah o Talat yok mu, beni dinlemedi de ülke bu hale geldi. Hem efendi uzun söze ne lüzum var, bu önemli ve politik işleri yalnız ve yalnız bu kişi bilir."

Burada işaretparmağını cilalanmış bir küre gibi parlayan çıplak başına dayayarak,"Ancak ben?" demiştir.

Cevat Paşa da boş bulunmuş, "A Paşam, Tevfik Paşa ve arkadaşları herhalde ülkenin selametini düşünürler. Sorumlu olmayan bir adamın bu işlere karışması doğru mudur?" demiş ve ertesi gün sabahleyin Esat Paşa, Cevat Paşanın odasına gelerek,"Sizden ümit etmezdim. Ben bu yaşta, bütün varımı – Osmanlı ülkesinde–vatanı için feda etmiş biricik bir adam olayım da siz beni değerlendiremeyesiniz," demiş ve bir daha selam vermemek üzere gitmiştir.

Ah şu Cevat Paşa ne kadar haksızlık etmiş... Hiç Esat Paşa kadar Osmanlı ülkesinde vatanını sevmiş, düşünmüş, bir kimse var mıdır? Bunu anlamamak, teslim etmemek.. Allah'ım ne büyük cinayet! [92]

92 Mehmet Şeref Aykut'un elyazması Malta'da Türkler burada sona eriyor.

EKLER

Trakya Milletvekillerinin Malta Mektupları [93]

Sürgün adası Malta'da Türkler çok sayıda mektup yazmışlardır. Bu mektupların bir kısmı yakınlarına, ailelerine yazılan mektuplardır. Ama bizi ilgilendiren İngiliz otoritelerine yazılan siyasi içerikli mektuplardır. Bunlar ya İngiliz Yüksek Komiserliği'ne, ya Malta Valiliği'ne ya da Londra'ya dışişleri bakanlığına Lord Curzon'a yollanan mektuplardır. İngilizlere yazılan mektupların bir kısmı bugün İngiltere Dışişleri Bakanlığı arşivlerinde bulunmaktadır. Public Record Office, Kew, Richmond / Surrey, London adresindeki arşivlerde saklanmaktadır. Bu arşivlerden Malta'daki Türklere ait 205 adet mektubun, F.O. 371 serisinde bulunan İngilizlere yazılmış olanların fotokopilerini aldık. Elimizdeki arşiv belgeleri Türk siyasi tarihi açısından belgesel niteliktedir. Bu bölümde yalnızca önemli olanlardan birkaçına yer verirken, ağırlık noktamızı Trakya milletvekilleri olarak geçen Mehmet Şeref ve Faik Bey'e vereceğiz.

Sürgünlerden bir kısmı İngilizlerle kavga ederken, bir kısmı yalvaran üslup kullanmış, bir kısmı Kemalistleri İngilizlere şikayet etmiş, bir kısmı mal-mülk derdine düşmüş, ama kanımızca önemlisi, bu mektuplar sürgündekilerin kişiliklerini, siyasi çizgilerini de ortaya çıkarmıştır. Bilal Şimşir'in dediği gibi Türkiye'de ünlü sayılan gazeteciler Malta'da hiç seslerini çıkarmamış, içine kapanmış, bunlar nedense susmuşlardır. [94] Mektupların bir kısmı, İngilizce olarak, bir kısmı Fransızca olarak, çok az sayıda Almanca olarak yazılmıştır.

---

93 Bu bölüm, tarafımızdan eklenmiş olup, Malta sürgünlerinin yazmış olduğu mektuplara yer verilmektedir.

94 Bilal Şimşir, *a.g.e.*, s. 253

Malta Sürgünleri adlı kitabında Bilal Şimşir, Trakya Milletvekilleri için şunları yazmaktadır: "Son kafile sürgünler arasında iki Edirne mebusu vardı: Faik ve Şeref beyler. Bunlar başından beri Trakya'da Ulusal Kurtuluş'un öncüleriydi. Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni kurmuşlardı..." [95] İngilizlere göre bu olay, suçların en büyüğüydü, Malta'ya sürülmeleri için yeterli bir nedendi.

Trakya milletvekilleri olarak geçen Mehmet Şeref ve Faik Kaltakkıran'ın İngilizlere yolladığı önemli mektuplarının otantik çevirileri aşağıda verilmektedir. Bu mektuplardan Mehmet Şeref tarafından kaleme alındığı anlaşılan, avukat olması nedeniyle tam bir hukuk layihası şeklinde olan, sert ve kavgacı üslup içeren iki mektup tarihi belgesel niteliktedir. Kemalistler listesinde bulunan bu iki milletvekilinin İngilizlerden nasıl hesap sorduklarını, onları insanlık ve uygarlık adına nasıl yargıladıklarını, protesto ettiklerini satır aralığında göreceğiz.

95 Bilal Şimşir, *a.g.e.*, s. 315

F.O. 371/5091
2780. M.C. Faik Bey
Edirne Milletvekili
21 Eylül 1920
Malta'dan

İngiltere Harbiye Bakanlığı'na
Londra

Ekselansları,

Müttefik Kuvvetler İstanbul'u işgal ettikleri gün üyesi olduğum Meclisi Mebusan binası içinde İngiliz askeri polisi tarafından kabaca tutuklanmış bulunmaktayım. Ardından Malta'ya gönderildim ve altı aydır burada Puverista savaş kampında tutukluyum.

Ben doğrudan veya dolaylı olarak savaş suçlusu değilim ve olmadım. Asker değilim. Hükümetin hiçbir resmi görevlisi olarak savaşta görev almadım. Bunun dışında Türkiye'de bulunan hiçbir Müttefik Kuvvetler tarafından siyasi suçlu olarak nitelendirilemem. Hiçbir şekilde Müttefiklerin ilgisini çekecek şüpheli siyasi bir faaliyette bulunmadım. Hiçbir savaş suçu da işlemedim. Örneğin, Ermeni tehciriyle hiçbir ilgim yok. Hiçbir mahkûmu tehdit etmedim. Osmanlı mahkemelerinin vermiş olduğu hiçbir karara karşı koymadım. Osmanlı kanunlarına göre de suçlu değilim ve Osmanlı mahkemeleri tarafından mahkûm edilmedim.

Fakat tutuklandım. İngiliz otoritelerine durumumu açıklama fırsatı bulamadım. Türk hükümetini resmen protesto etmeme rağmen İngilizler hangi sebebe dayanarak beni alelacele tutukladılar. Parlamento üyeleri diğer arkadaşlarımı da tutuklanmış olduğunuzu öğrenmiş bulunuyorum.

Bu sebepten dolayı, Ekselanları, rica ederim benim hangi sebepten dolayı tutuklandığımı bana açıklayınız. İngiliz otoriteleri hangi suçu bana yakıştırmaktadır. Eğer benim hiçbir suçum yoksa Allahın izniyle beni serbest bırakın, Yunanlıların Trakya'yı işgal etmelerinden dolayı Bulgaristan'da bulunan ailemi gidip göreyim.

Saygılarımla,
Edirne Mebusu
(İmza) M.G. Faik
2780

F.O. 371/5091
5 Kasım 1920
Harbiye Bakanlığı'ndan

Dışişleri Bakanlığı'na
6 Kasım 1920
W.S. Edmons'a

İngiltere Harbiye Bakanlığı, Faik Bey'in 21 Eylül 1920 tarihli mektubunu İngiltere Dışişleri Bakanlığı'na iletmiş bulunmaktadır.

F.O. 371/6499 140-141-142 General Townshend'e
1 Ocak 1921
Malta'da tutuklu Türklerden
Edirne Milletvekilleri: Faik Bey, Mehmet Şeref Bey
Antep Milletvekili: Ali Cenani Bey

Ekselans,

İstanbul'un işgali sırasında, Mütareke'nin imzalanmasından sonra, Osmanlı Parlamentosu çalışır durumdayken İngiliz polisi tarafından kuvvet kullanılarak tutuklandık ve Malta'ya getirildik.

Savaş sırasında veya Mütareke sırasında savaş kurallarına, kanunlara veya insanlığa karşı gelmedik. Buna karşın burada "savaş tutsağı" muamelesi görürken sefalet içinde bulunurken insanlık dışı kötü muamele görmekteyiz.

Tutuklanmamıza gelince; bunu hukuk dışı ve zalimce olarak yüksek sesle duyururuz.

Hukuk dışıdır; çünkü, İngiliz hükümeti'nin bizle görülecek bir hesabı yoktur, onun vatandaşı değiliz. Görülecek bir hesabı varsa bizim hükümetimizle görüşmelidir.

Zalimcedir; çünkü, kişinin özgürce yaşadığı çağı İngiliz herkesten daha iyi bilmektedir. İngiliz hükümeti bu kanunu hiçe sayarak bizi burada on altı aydan beri tutuklu muamelesi yapmakta, suçlu olup olmamız konusunda sorgulamamakta, bunun dışında, yani kötü muamelenin dışında tutuklanmamızla ilgili hiçbir suç delili bulamamaktadır.

Sayın General,

Buradaki diğer tutuklular gibi, hükümetinizce beslenme olarak verilen, gıdamızı karşılamaktan öte, kumanyalarınızı her gün köpeklere atıyoruz, köpeklerin bile bunu yiyemediklerini görmekteyiz...

General, tahkir edici bu çılgınlıklara son vermenizi, bizi serbest bırakmanızı...

Saygılarımızla,

(İmza) M.C. Faik	(İmza) Ali Cenani	(İmza) Mehmet Şeref
Edirne Milletvekili	Antep Milletvekili	Edirne Milletvekili
Malta'da tutuklu	Malta'da tutuklu	Malta'da tutuklu

F.O. 371/6499 183-184
29 Ocak 1921
Malta'da tutuklu Edirne Milletvekillerinden
Faik Bey, Mehmet Şeref Bey
Antep Milletvekili: Ali Cenani Bey

Lord Derby'ye
Londra

Ekselans,

İstanbul'un işgali sırasında, Osmanlı Parlamentosu'ndan İngiliz polisi tarafından kuvvet kullanılarak kaçırıldık ve Malta'ya getirildik; on aydan fazla burada gülünç bir suçlamayla "savaş tutsağı" olarak, layık olunmayan, insanlık dışı, tahkir edici ve zorunlu ihtiyaçlarımızdan yoksun koşullarda hapsedilmiş bulunuyoruz.

1- Dünya Savaşı'nda asker olmadık, bu görevde bulunmadığımızdan hiçbir askeri operasyona katılmadık, cephede bulunmadık ve esir düşmedik, askeri esir hiç olamayız, bu gerekçeyle tutuklu bulunamayız. Bu layık olmadığımız tutuklanmamızı Müslüman olmamıza, tek yanlı alınmış iki Ermeni ve bir Yunanlının yer aldığı bir komisyonun bir siyasi partiyle olan gizli ilişkileri sonucu kararın sizin otoritelerinize şikâyetleri sonucu kaçırılmamıza hukuki zemin hazırlamıştır. Uluslararası hukuku çiğneyerek bizleri savaş tutsağı yalanlarıyla aldatamazsınız.

2- Bu nitelemeniz iftiradan öteye gidemez çünkü sizin suçlamalarınıza istinaden bizlerin tutuklanması sizin koşullarını yerine getirmeyecek kadar inkâr edilemez ve aşikârdır. Bizler halkınız tarafından seçilmiş milletvekilleri olup, uygar dünya bize inanacak, kabul edecek ve saygı gösterecektir.

3- Malta'ya gelişimimizden beri durumumuzu protesto etmekte, tutuklanmamızın ve sürgüne yollanmamızın gerekçelerini sormaktayız. Daha önce yaptığımız resmi başvurulara cevabınız, tam sessiz kalmanız olmuştur çünkü verilecek gerekçeli cevabınız yoktur. Örneği olmayan ihlallerinizi doğrulayabilmek için kabul edilebilir yasal bir gerekçe bulunabilir mi? Bu aldatmacayla İngiliz hükümeti kendisini ne kadar koruyabilecektir, zira daha önce tutuklanan ve iki yıldan beri burada bulunan arkadaşlarımızı sözüm ona Türk hükümeti sizlere teslim etmiştir. Ama Türk hükümeti bu olayı içtenlikle protesto etmektedir...

4- Sonuncu olarak, İngiltere Savunma Bakanlığı'nın almış olduğu karara göre, ki bizlere sözlü olarak açıkladı, barış anlaşmasının onaylanmasından sonra bizlerin serbest bırakılmasını göz önünde tutacağını açıkladı. Bu cevap memnun edici olduğu kadar garip, o kadar da karanlık gözükmekte çünkü kaçırılmamızın gerekçeleri açıklanmamakta olup, alınmış bu keyfi kararların hangi hayali barışa bağlanmaktadır? Neden serbest bırakılmamız barıştan sonra, önce değil?

Hangi hak ve hukuk, hangi mahkeme, barışa kadar insanlık dışı tutuklaıunamızı karar verebilir? Eğer bu barıştan Sevr Antlaşması anlaşılıyorsa bu İngiliz hükümetinin iki yüzlü bir politikası olup, onurlu bir hükümet ve onun açıklamasıyla bağdaşmamakta, çünkü savunmasız insanları yargılama hakkı ve onların suç unsuru sayılan zorla kaçırılmasının açıklaması olamaz. Öte yandan onu destekleyen azınlık bir siyasi kanat için barış olarak kabul edilirken, Türk milleti elinde silahla bu sözde barışı kabul etmemekte, üçte ikiyi oluşturan bu çoğunluk buna resmen karşı çıkmakta; diğer taraftan ilginç olanı, Ermeniler de buna karşı çıkmaktadır.

5- İngiliz bakanlığı ve onun hükümetinin bu anlaşmanın yürürlüğe girmesine kadar bizi burada tutuklamasının sebebi, haklılığı, hukukun meşruluğundan kaygılanmadan giriştiği eylemin niyetinden şu sonuç çıkarılabilir; O zaman niçin baskı ve zulüm içeren bu şiddet? İngiltere, bu onursuz, aşağılayıcı anlaşmayı zorla Türkiye'ye kabul ettirmeyi mi umut etmektedir? Bizi burada baskı ve zalimce kapatarak mı gerçekleştirmek istemektedir? Bir yılı aşkın olaylar bunu yalanlamamaktadır.

6- Devlet arasındaki anlaşmazlıkların kaynağı ne olursa olsun, taraflar arasında özellikle bir Mütareke'den (Mondros) sonra insan haklarını keyfi olarak çiğnemeyi fırsat olarak değerlendirmemelidir. Bundan bakanlar, memurlar, askerlerin sorumlu olacağını Churchill 4 Mart günü Avam Kamarası'nda yaptığı konuşmada açıklamıştır.

7- Sonuç olarak; parlamento dayanışmasına güvenerek şu soruları sormak istiyoruz:

a) İngiliz milletinin onuru hükümetinin kişisel tutkularına, yabancı bir siyasi parti veya yabancı bir hükümetin çıkarlarına alet olacak mı ? Buna izin verecek midir?

b) Özgürlüklerin, adaletin her zaman savunucusu olmuş İngiliz kamuoyu, hükümetinin şimdiye kadar duyulmamış, sürdürmekte olduğu baskı, uluslararası hukuk, adalet ve insan haklarına karşı uygulamalarını kabul edecek midir?

c) Son olarak; sizden rica ediyoruz, Meslektaşlarımız, durumumuzu doğru ve haklı olarak yargılayacağınızı, serbest bırakılmamızı hükümetinizden istemenizi;

Saygılarımızla,

İmza	İmza	İmza
M. Faik	Ali Cenani	Mehmet Şeref
Edirne Milletvekili	Antep Milletvekili	Edirne Milletvekili

F.O. 371/6494 E 2265
17 Şubat 1921
Savaş Bakanlığı
General Townshend'den

Dışişleri Bakanlığı'na
21 Şubat 1921
W.S. Edmonds'e

Malta'da Tutuklu Türkler,

Bize göndermiş olduğunuz cevabi mektubu aldık. Albay Basri, Faik Bey, Ali Cenani Bey, Mehmet Şeref hakkında. Townshend'in tavsiyesine göre yargılanmaları gereken çok sayıda davaları bulunmaktadır.

Rahmi Bey, Mayıs 1919 da Damat Ferit Hükümeti'ne düşmanca davranışlarda bulunmuştur.

Basri Bey, Mayıs ile Haziran 1920 arasında Hıristiyanlara karşı düşmanca harekette bulunmuş.

Faik Bey, Mart 1920' de İstanbul'da.....basmakla suçlanıyor.

Ali Cenani Bey, Hıristiyanlara karşı suç işlemiş.

Mehmet Şeref, Müttefiklerin İstanbul'u işgalinde 17 Mart 1920' de tutuklandığında kötü davranışlarda bulunmuştur.

İngiliz Yüksek Komiserliği görüşüne göre; bu insanlar istenmeyen davranışlar içindedir.

(İmza)W.S. Edmonds
22 Şubat 1921

F.O. 371/6499 E 13667
1 Mart 1921
Savaş Bakanlığı'ndan
General Sir Charles

1 Mart 1921
General Townshend'e

General Townshend,

1- Malta'da tutuklu bulunan Rahmi Bey, Basri Bey, Mehmet Faik Bey, Ali Cenani Bey, Mehmet Şeref Bey hakkında 17'sinde yazmış olduğunuz mektupta, bu konuda umarım Türk tutukluları elinizde tutarsınız. Sevr anlaşması uzun süre yürürlüğe girmediğinden, devam etmekte olan konferansta belki sonuç belli olabilir.

2- Bu konuyla ilgili mektubunuz var, size geri gönderildi.

(İmza) Sir Charles

F.O. 371/6499
1 Mart 1921
DışişleriBakanlığı'ndan

1 Mart 1921
General Townshend'e

General Townshend,

Ültimatomla ilgili 17 de yazmış olduğunuz mektuba istinaden Malta'da tutuklu bulunan Rahmi Bey, Basri Bey, Faik Bey, Ali Cenani Bey ve Mehmet Şeref Bey'in Malta'dan kalıp kalmaması hakkındaki karar Sevr Antlaşması yürürlüğe girmediğinden durumları halen belli değildir. Mevcut konferansta durumları belki belli olabilir. Bu konuyla ilgili üç mektubunuz size geri gönderilmiştir.

İmza

F.O.371/6502
27 Mart 1921
Malta Valisi ve Komutanı'ndan — Savaş Bakanlığı'na/Londra

Size onurla bildiririm ki tutuklu bulunan Türk mahkûmlar, 24 Mart 1921'de serbest bırakıldılar. İtalya'ya hareket ettiler.

2693	Mithat Bey	İstanbul-Yüksek Komiserlik'ten gelen 17 Aralık 1920 de gelen telgraf üzerine No. 05217
2779	Şeref Bey	G.O.C., A.B.S. Mektup No. 42968 (A) 19 Şubat 1921
2780	Faik Bey	G.O.C., A.B.S. Mektup No. 42968 (A) 19 Şubat 1921

(İmza) A.F.N. Green
Malta Valisi ve Komutanı adına

F.O. 371/6502 E 4266
8 Nisan 1921
Savaş Bakanlığı'ndan

11 Nisan 1921
Türkiye

Malta'da tutuklu bulunan Türklerin bırakılması hakkında;

Bize kopyası gelen yazıda, Malta Valisi'nin Mithat Bey, Faik Bey ve Mehmet Şeref Bey'in 24 Mart'ta İtalya'ya gitmek üzere bırakıldıkları rapor edilmektedir.

Üç adamın bırakılmasıyla ilgili otoritenin verdiği karar anlaşılamamaktadır. En kötü ihtimalle Savaş Bakanlığı'nın yollamış olduğunuz mektuplara göre oradaki üç adam salınmış olabilir. [97]

İmza

97 Bekir Sami Bey'in Londra'da 16 Mart 1921 günü imzaladığı anlaşmaya göre Anadolu'da tutsak olan İngilizlere karşılık Malta'da sürgünde bulunan 64 Türk serbest bırakılacaktı. 54 sürgünün Malta'da kalması ve İngilizlerce yargılanması öngörülmüştü (Şimşir, s. 355). 22 Mart 1921 tarihinde Malta Valisi Plumer Londra'dan aldığı talimat gereğince Malta sürgünlerinden 2779 nolu Mehmet Şeref, 2780 nolu Faik Bey ve 2693 nolu Mithat Bey'i serbest bırakacaktır. 29 Mart günü Edirne Milletvekilleri ve Mithat Bey, İtalya'nın Sirakuza Limanı'na geleceklerdir. Malta Valisi Plumer tarafından geçici Seyahat Sertifikası düzenlenecektir. Ama Yunan saldırısına umut bağlayan İngilizler Malta sürgünlerini serbest bırakmaktan bir süre daha vazgeçeceklerdir. Bekir Sami Bey, Paris üzerinden Roma'ya 28 Mart'ta gelecek ve Londra'da varılan anlaşmaya göre Malta'da serbest bırakılan Türkleri karşılayacak ve birlikte Türkiye'ye döneceklerdir. Ama Bekir Sami Bey, Roma'ya gelince İngilizlerin bu dönekliğini anlayacak, küplere binecek ve Londra'ya protestolar yağdıracaktır. Mehmet Şeref, Faik Bey ve Mithat Bey'e 6 Nisan 1921'de Roma'da Ankara Hükümeti Maslahatgüzarı Sami Bey tarafından geçici pasaport hazırlanacak ve 8 Nisan 1921'de Bekir Sami Bey, Malta'dan kurtulan Mehmet Şeref, Faik Bey ve Mithat Bey'i yanına alarak Brindizi'den deniz yoluyla İstanbul'a dönecektir. İkinci İnönü zaferinden sonra İngilizler bu defa 37 sürgünü serbest bırakarak 30 Mayıs günü İtalya'nın Toronto Limanı'na bırakacaklardır. Sakarya zaferinden sonra İngilizler geriye kalan tutukluları serbest bırakacaktır. 25 Nisan 1921'de Malta'dan kurtulan Edirne Milletvekili Şeref Bey ve Faik Bey Ankara'ya geleceklerdir. Üç gün sonra Mehmet Şeref Bey, Ankara'da çıkmakta olan *Hâkimiyeti Milliye* gazetesinde *Malta Hatıratı* adıyla bir ay sürecek makaleler yayınlamaya başlayacaktır.

F.O. 371/6502 E 4266
8 Nisan 1921
Savaş Bakanlığı'ndan
Londra

Dışişleri Bakanlığı'na
Nisan 1921
Earl Curzon'a

Malta'daki siyasi Türk tutuklularla ilgili;

27 Mart 1921 tarih, Malta Valisi'nin yazdığı mektuba göre, listede bulunan bu üç Türk mahkûm, Kemalistlerin elinde bulunan İngiliz mahkûmlarla değiş tokuş edilecektir.

İmza

F.O. 371/6502 95
14 Nisan 1921
Savaş Bakanlığı'ndan

Savunma Bakanlığı
Ordu Konsey Başkanlığı'na,

Baylar,

Malta Valisi ve Komutanlığı bu mektubu size rapor eder. Üç Türk mahkûmun bırakılması ve İtalya'ya gönderilmesini araştırmak üzere Curzon tarafından görevlendirilmiş bulunuyorum. Ordu Konseyi'ne bilgi vermek için. Lordumuzun emriyle Malta'daki Otoritenin sorgulanmasını, üç Türk mahkûmun bırakılma suçuyla ilgili.

İmza
Lancelot Oliphant

FOTOĞRAFLAR VE MEKTUPLAR

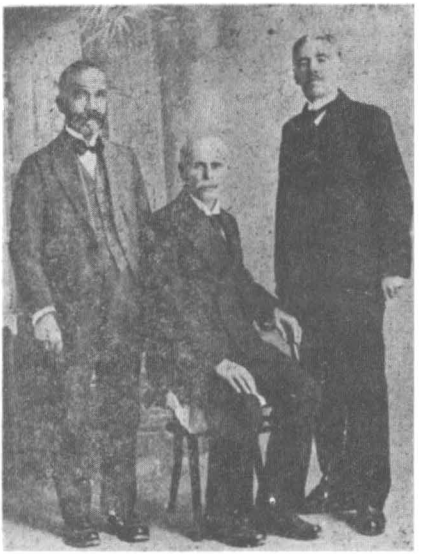

Malta Sürgünlerinin Ali Cenani,
Faik Kaltakkıran ve Mehmet Şeref Aykut

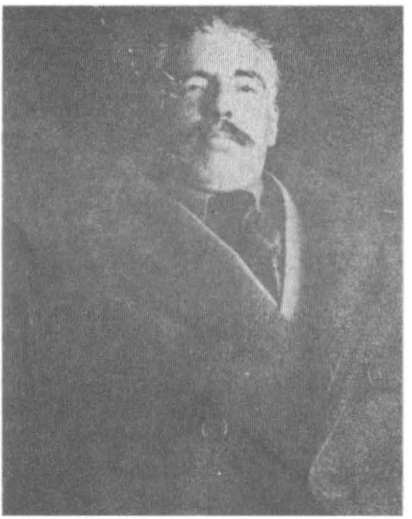

Malta'da Mehmet Şeref Aykut

Malta hatırası Fuat Carım, Cevdet Bey, Mehmet Şeref Aykut, Tahsin Uzel, Faik Kaltakkıran

Mehmet Şeref Aykut
Edirne Mebusu

13-APR-1999 11:48 ScreenScan

COPY

MALTA, 3

21st September 1920.

To His Excellency,
The Right Honourable
The Secretary for War,
London.

198

Excellency,

On the very day of the occupation of Constantinople by Allied forces, I was brutally arrested within the Turkish House of Parliament, of which I was a member, and I was arrested by an officer of the British Military Police, and, presently was sent to Malta where I have been interned for the last six months in the prisoners of War Camp at Polveriata.

Now, I am obviously not a prisoner of war in any accepted, or acceptable sense of the term, not having been a soldier, nor having taken part in the war as a Government official; moreover, I cannot be called a political prisoner in the sense of the Allied treaty with Turkey, for I have never even been suspected of political actions detrimental to British or Allied interests, nor of any war crimes, as e.g. in connection with the deportation of Armenians or the treatment of prisoners; nor is there, or has there been any other action against me in the Ottoman law courts.

Yet, I have been arrested, as far as I can see on the explicit demand of the British Military Authorities, and in spite of the formal protests of the Turkish Government. What motive it was that prompted the British Authorities to demand my interment, of all men who was a simple member of the Turkish Lower House, this I have still to learn.

I therefore beseech Your Excellency to kindly inform me on what grounds my arrest has been made, what it is that the British Authorities have to reproach me with. And if there are no such grounds - and there are most assuredly none! - then, for God 's sake, release me, and permit me to go to Bulgaria, to join my family, who fled there after the occupation of Thrace by the Greek troops.

Believe me, Right Honourable Sir,

Your Excellency's most obedient servant,

(Sgd) M.C. Faik,

deputy of Andrianopel.
2780.

PUBLIC RECORD OFFICE
Reference :-
F.O. 371/5091
COPYRIGHT PHOTOGRAPH—NOT TO BE REPRODUCED PHOTOGRAPHICALLY WITHOUT PERMISSION OF THE PUBLIC RECORD OFFICE, LONDON

13-APR-1999 11:48 ScreenScan

77

E. ~~5090~~ 5091

TURKEY.

F. 13667
NOV 5 1920

Registry Number E 13667/37/44.

FROM War Office.

No. 0103/3/1165(M.I.2.)

Dated 4th Nov;1920.

Received 5th Nov;1920.

E :Turkey

Detention of Faik Bey at Malta.

Transmits copy of petition received from Faik Bey stating that he was arrested and deported at the time of the Allied occupation of Constantinople, and enquiring on what grounds this action was taken. Faik Bey urges that he may be released in order that he may join his family in Bulgaria.

1

Last Paper.

E 13656

(Print.)

(How disposed of.)

(Tq) C'ple No 924, Nov. 10th

(Minutes.)

He is not one of the people whom Admiral de Robeck recommends for release on ratification of the treaty.

We have instructed Constple that the further recommendations as to release or retention which they have promised, should cover all internees (E 13656). We can only await these recommendations.

W. S. Edmonds.
6/11/20.

Copy Constple.

D. G. Osborne 9/11.

[illegible]

(Action completed.) [illegible] 10/11

(Index.) [illegible]

Next Paper.

E 13668

F.O. 371/5091

PHOTOGRAPH—NOT TO BE REPRODUCED PHOTOGRAPHICALLY WITHOUT PERMISSION OF THE PUBLIC RECORD OFFICE, LONDON

13-APR-1999 11:48 ScreenScan

Any further communication on this subject should be addressed to—
The Secretary,
War Office,
London, S.W.,
and the following number quoted.

0103/3/1165 (M.I.2).

E 13667
NOV 5 1920

War Office, ~~197~~
London, S.W.
4th November 1920.

Sir,

I am commanded by the Army Council to forward, for such action as Earl Curzon of Kedleston may consider desirable, copies of a petition from Prisoner of War No. 2780 Faik Bey, received from Malta under cover of the Commander-in-Chief's letter No. C.R.Malta 11834/1625 of the 24th September.

I am,
Sir,
Your obedient servant,

The Under Secretary of State,
Foreign Office, S.W.

PUBLIC RECORD OFFICE Referred to— F.O. 371 5091
COPYRIGHT PHOTOGRAPH—NOT TO BE REPRODUCED PHOTOGRAPHICALLY WITHOUT PERMISSION OF THE PUBLIC RECORD OFFICE, LONDON

13-APR-1999 10:36 ScreenScan

140

MALTE, ~~184~~

le 1er Janvier 1921.

Excellence,

Nous avons été arrêté par force le jour de l'occupation de Constantinople après l'armistice, la séance tenant, par la police anglaise, du Parlement Ottoman et transportés a Malte.

Soit durant les années de guerre soit durant le temps de l'armistice nous n'avons jamais agi d'une manière contraire aux lois et règles de la guerre et de l'humanité, pourtant ici sous la dénomination de "prisonniers de guerre" nous sommes misérablement et cruellement maltraités.

Notre détention, nous la déclarons hautement est injuste et cruelle!

C'est injuste! vu que le Gouvernement anglais n'a rien à faire avec nous, n'étant son sujet, et que s'il a un compte a régler avec nous il doit le faire par l'entremise de notre Gouvernement.

C'est cruel: vu que l'anglais doit connaître le mieux ce que signifie au siècle que nous vivons la liberté personnelle. Le Gouvernement anglais sans se soucier de cette loi nous detient ici depuis plus de dix mois sans nous poser la moindre question pouvant nous rendre coupable, du reste il ne sera jamais possible de trouver une cause donnant raison ai cette détention, à ce maltraitement sans exemple.

Monsieur le Général!

Ce que nous autres détenus ici nous recevons comme ration de votre Gouvernement loin de suffir aux exigences de la vie nous nous voyons forcé a jeter chaque jours la viande que nous recevons aux chiens, vu qu'elle est immangeable complètement, ces

Son Excellence
le Général Townsend,
Membre de la Chambre de commune.
etc., etc., etc.,

PUBLIC RECORD OFFICE
FO 371/6499
COPYRIGHT PHOTOGRAPH—NOT TO BE REPRODUCED PHOTOGRAPHICALLY WITHOUT PERMISSION OF THE PUBLIC RECORD OFFICE, LONDON

13-APR-1999 10:36 ScreenScan

100 142

le général, de vouloir bien vous intervenir pour mettre fin
a ces extravagances outrageantes et nous rendre nos libertés.

Agreés, Excellence, nos Considerations très distinguées.

(Signé) M.C. Faik
député d'Andrinople
detenu à Malte

(Signé) Ali Djemany
député d'Aintab
Detenu à Malte

Mohamed Cheref
Depute d'
Andringile
detenu d'Malte.

PUBLIC RECORD OFFICE
F.O. 371/6499
COPYRIGHT PHOTOGRAPH MAY NOT TO BE REPRODUCED PHOTOGRAPHICALLY WITHOUT PERMISSION OF THE PUBLIC RECORD OFFICE, LONDON

ScreenScan
13-APR-1999 10:33

131

19
1921

E.

176

E 2265
FEB 21 1921

TURKEY.

Registry Number E 226 /132/44

FROM General Townshend to Mr. Harmsworth

No.

Dated 17th Feb. 1921.
Received 21st Feb. 1921.

E Turkey

Detention of Turks at Malta

Transmits letters received from Mr. Charlton Whittall, Lieutenant Colonel Basri, Faik Bey, Ali Djenany Bey and Mehmed Cheref on the subject.
Suggests that there are many cases of injustice.

Last Paper.

E 2218

(Print.)

(How disposed of.)
[illegible] reply (from [illegible])
Faik Meh'l.

(Action completed.)
9/3

(Index.)

Next Paper.

E 2286

(Minutes.)

Rahmi Bey was interned in May 1919 at the instance of Damad Ferid – as being undesirable politically.

Basri Bey was deported in May or June 1920 for cruelty to native Christians. (E 7334)

Mehmed Faik Bey was deported on the occupation of Const[antinop]le in March 1920 as a political undesirable (E 2805).

Ali Jenani Bey was interned for cruelty to native Christians – a particularly bad case (E 9[illegible]7)

[illegible]

PUBLIC RECORD OFFICE
Reference:— F.O. 371/6499
COPYRIGHT PHOTOGRAPH—NOT TO BE REPRODUCED PHOTOGRAPHICALLY WITHOUT PERMISSION OF THE PUBLIC RECORD OFFICE, LONDON

13-APR-1999 10:37 ScreenScan

Registry No. E 2265/132/44
W.S.E.

Draft.

MAJOR-GENERAL SIR CHARLES ~~TOWNSEND~~ Townshend, K.C.B., M.P.
House of Commons.

Mr Harmsworth

As Sir Charles Townshend writes to me I will better reply in less official style. CH 25/11

(101600) Wt. 27000/700 Gp 702 17500 12-20 W & S Ltd. 144

DOCKETED, ~~198~~

F.O.,

~~February~~ Mch 1, 1921.

~~Sir:~~ Dear General Townshend

~~I am directed etc. to acknowledge the receipt of~~ In reply to your letter of the 17th inst., relative to Rahmi Bey, Basri Bey, Mehmed Faik Bey, Ali Jenani Bey and Mehmed Sheref Bey who are interned at Malta, ~~and to inform you~~ I desire to say that it is hoped that the disposal of all the Turkish internees ~~in the Island~~, which has been delayed by the non-ratification of the Treaty of Sèvres, may be determined at the present Conference.

2. The three letters enclosed with your letter ~~under reply~~ are returned herewith.

DPO.

Reference:— F.O. 371/6499
COPYRIGHT PHOTOGRAPH—NOT TO BE REPRODUCED PHOTOGRAPHICALLY WITHOUT PERMISSION OF THE PUBLIC RECORD OFFICE, LONDON

13-APR-1999 10:37 ScreenScan

Copy.

145

FOREIGN OFFICE, S.W.1.

1st. March 1921.

(E 2265/132/44)

Dear General Townshend:-

In reply to your letter of the 17th. ultimo, relative to Rahmi Bey, Basri Bey, Mehmed Fuik Bey, Ali Jenani Bey and Mehmed Sherif Bey, who are interned at Malta, I desire to say that it is hoped that the disposal of all the Turkish internees, which has been delayed by the non-ratification of the Treaty of Sevres, may be determined at the present Conference.

The three letters enclosed with your letter are returned herewith.

Major-General

Sir Charles Townshend, K.C.B., M.P.,

PUBLIC RECORD OFFICE FO 371/6499 COPYRIGHT PHOTOGRAPH—NOT TO BE REPRODUCED PHOTOGRAPHICALLY WITHOUT PERMISSION OF THE PUBLIC RECORD OFFICE, LONDON

13-APR-1999 10:33 ScreenScan

~~227~~ 183

Malte, le 29 Janvier 1921.

Excellence,

Lors de l'occupation de Constantinople nous fûmes enlevés par force, du sein du parlement Ottoman, par la police anglaise et transportés à Malte où nous nous trouvons, depuis plus de dix mois, emprisonnés sous la dénomination ridicule de "prisoners of war" et dans des conditions les plus indignes, inhumaines et outrageantes possibles, et privés des plus élémentaires besoines.

1. Comme nous ne sommes et nous n'avons jamais été ni soldats et participés comme tel aux opérations durant la guerre, ni capturés sur un champ de bataille ou dans une zône d'opérations militaires quelconques pour donner motif à notre arrestation, nous nous voyons obligés attribuer cette arrestation indigne à ce que nous avons le terrible défaut d'être musulman, et soumis à la décision arbitraire d'une commission composée de deux Arméniens et d'un grec ayant relation secrète avec certains partis politiques auxquels vos autorités voulaient plaire jusqu'au point de se faire le geôlier volontaire, et pour donner une forme légale à cet enlèvement, ou plutôt pour sauver les apparences en cette violation du droit international on nous a mensongèrement qualifié de ce nom.

2. Cette qualification est mensongère parcequ'il est indéniablement évident que nous ne sommes pas capturés dans des conditions pouvant justifier cette dénomination et que nous sommes des députés élus, comme vous, par le peuple et unis traditionnellement d'immunité personelle que le monde civilisé doit, croyons-nous, respecter.

3. Depuis notre arrivée à Malte, nous n'avons pas manqué de protester, de demander la cause de notre arrestation et détention sans avoir à même avisés à un accusé de réception et pour toute réponse ce fût toujours un silence parfait et ce silence était chose le plus raisonnable vu qu'il n'y avait de quoi à répondre. Pour justifier cette violation sans exemple pourrions-on trouver un motif légalement plausible? Le gouvernement Britannique ne pourra jamais déclarer pour se défendre par un duperie, comme il a fait jadis pour certains de nos camarades qui souffrent depuis deux ans ici, en disant que c'était le gouvernement turc qui les avait livrés, vu que le même gouvernement turc a protesté énergiquement, le 17 Mars 1920, notre arrestation aussi les autorités militaires Britanniques pouvaient de même avouer qu'elles agissent au compte d'un parti politique étranger et ni nous attribuer non plus une action incriminable.

4. Enfin dernièrement le ministère de la guerre Britannique a bien voulu prendre la décision de nous faire transmettre verbalement que notre rélachement serait pris en considération après la ratification de la paix. C'est là une réponse sentencieuse aussi bizarre qu'obscure puisqu'elle ne nous révèle ni la cause de notre enlèvement, ni le motif de cette sentence arbitraire, ni à quelle paix on veut faire allusion, pourquoi notre rélachement après la paix et non pas sitôt.

F.O. 371/6499
COPYRIGHT PHOTOGRAPH—NOT TO BE REPRODUCED PHOTOGRAPHICALLY WITHOUT PERMISSION OF THE PUBLIC RECORD OFFICE, LONDON

13-APR-1999 10:33 ScreenScan

Par quel droit, par quelle raison, par quel tribunal et jusqu'à la ratification de quelle paix nous sommes condamnés à cette détention indigne? Si, par cela, on entend le traité de Sèvre, c'est une ironie excessivement incompatible avec la gravité et dignité d'un gouvernement de faire une pareille réponse à des gens inoffensives sur lesquelles il n'a aucun droit de juridiction et dont leur enlèvement même constitue un abus de pouvoir réellement affreux, alorsque l'un des partis contractants de dit traité, la nation Turc, l'arme en main, le refuse et lesdeux tiers de l'autre parti annonce officiellement sa caducité, et chose plus interessant encore, le tiers état, l'Armenie, y protente formellement.

5. On peut déduir de cette reponse du ministère anglais que son gouvernement a l'intention de nous detenir ici jusqu'à la ratification d'une certain paix; sans se soucier ni de la cause, ni de la raison, ni de la justice de la ligitimité de cette action. Mais pourquoi cette violence persecutrice? Langleterre espéretelle forcer la Turquie d'accepter un traité deshonorant, en nous rétenant ici et nous persecutant de la sorte? Les faits nont-ils pas demanti depuis près d'un an l'absurdité de cette esperance?

6. Les conflits, de quelle nature qu'ils soient, provoqués entre les états, ne peuvent et ne doivent pas occasioner, surtout après une armistice, la faculté de violer arbitrairement le droit des gens des particuliers y à supposer même que ceux-ci soient des ministres, desfonctionnère ou des officiers responsables puisqu'il existe un gouvernement dont ces particuliers dependent, et ce cas a été affirmé formellement par Mr. Churchill dans la seance du 4 Mars 1920 de la Chambre des Communes.

7. Donc, Honorable Colleque, nous basant sur la solidarité parlementaire nous nous permettons de vous adresser les questions suivantes:

a) L'honneur national anglais permet-il à son gouvernement de se faire l'instrument d'assouvissement des passions des particuliers, d'un parti politique ou d'un gouvernement etranger?

b) L'opinion publique de la nation anglaise, toujour fière d'être le défenseur de la liberté, de la justice, consent-il à la continuation de la persecution inoui dont le gouvernement qui la réprecente insiste d'exercer contrairement aux lois humanitaires, internationales et judiciaires?

c) Enfin nous vous prions, Honorable Colleque, de faire, dans le cas que vous jugerez juste et raisonable, et vu notre situation sus-mentionnée, d'exiger de votre gouvernement notre relachement immediat.

Veuillez agréer l'assurance de nos considerations respectueuses.

M. C. Faik
député d'Andrinople

Ali Djenany
Député d'Aintab

Mehmed Cheref
député d'Andrinople

F.O. 371/6499
BE REPRODUCED PHOTOGRAPHICALLY WITHOUT PERMISSION OF THE PUBLIC RECORD OFFICE, LONDON

13-APR-1999 10:36 ScreenScan

140

MALTE, 184

le 1er Janvier 1921.

Excellence,

Nous avons été arrêté par force le jour de l'occupation de Constantinople après l'armistice, la seance tenant, par la police anglaise, du Parlement Ottoman et transportés a Malte.

Soit durant les années de guerre soit durant le temps de l'armistice nous n'avons jamais agi d'une manière contraire aux lois et règles de la guerre et de l'humanité, pourtant ici sous la denomination de "prisonniers de guerre" nous sommes miserablement et cruellement maltraités.

Notre detention, nous la déclarons hautement est injuste et cruelle.

C'est injuste: vu que le Gouvernement anglais n'a rien à faire avec nous, n'étant son sujet, et que s'il a un compte a régler avec nous il doit le faire par l'entremise de notre Gouvernement.

C'est cruel: vu que l'anglais doit connaitre le mieux ce que signifie au siècle que nous vivons la liberté personnelle. Le Gouvernement anglais sans se soucier de cette loi nous detient ici depuis plus de dix mois sans nous poser la moindre question pouvant nous rendre coupable, du reste il ne sera jamais possible de trouver une cause donnant raison à cette detention, à ce maltraitement sans exemple.

Monsieur le Général!

Ce que nous autres detenus ici nous recevons comme ration de votre Gouvernement loin de suffir aux exigences de la vie nous nous voyons forcé a jeter chaque jours la viande que nous recevons aux chiens, vu qu'elle est immangeable complètement,

ces

Son Excellence
le Général Townsend,
Membre de la Chambre de commune.
to., etc., etc.,

PUBLIC RECORD OFFICE
FO 371/6499
COPYRIGHT PHOTOGRAPH—NOT TO BE REPRODUCED PHOTOGRAPHICALLY WITHOUT PERMISSION OF THE PUBLIC RECORD OFFICE, LONDON

13-APR-1999 10:34 ScreenScan

PUBLIC RECORD OFFICE
Reference:— F.O. 371/6499
COPYRIGHT PHOTOGRAPH—NOT TO BE REPRODUCED PHOTOGRAPHICALLY WITHOUT PERMISSION OF THE PUBLIC RECORD OFFICE, LONDON

No 2779

Mehmed Sherif was arrested on the occupation of Constple in March 1920 as a political undesirable.

The latest papers showing the recommendations of the High Commissioner & of the British C-in-C as to the disposal of these individuals are not available. (Sent to S. of S. Feb. 19)

Reply that it is hoped that the disposal of the Malta internees which has been delayed by non-ratification of the Treaty may be determined at the present conference: ~~a~~ ~~section~~ Enclos (keeping copies)

W. S. Edmonds
22/2/21.

D. G. Osborne
22/2.

R.C.L.
20/2

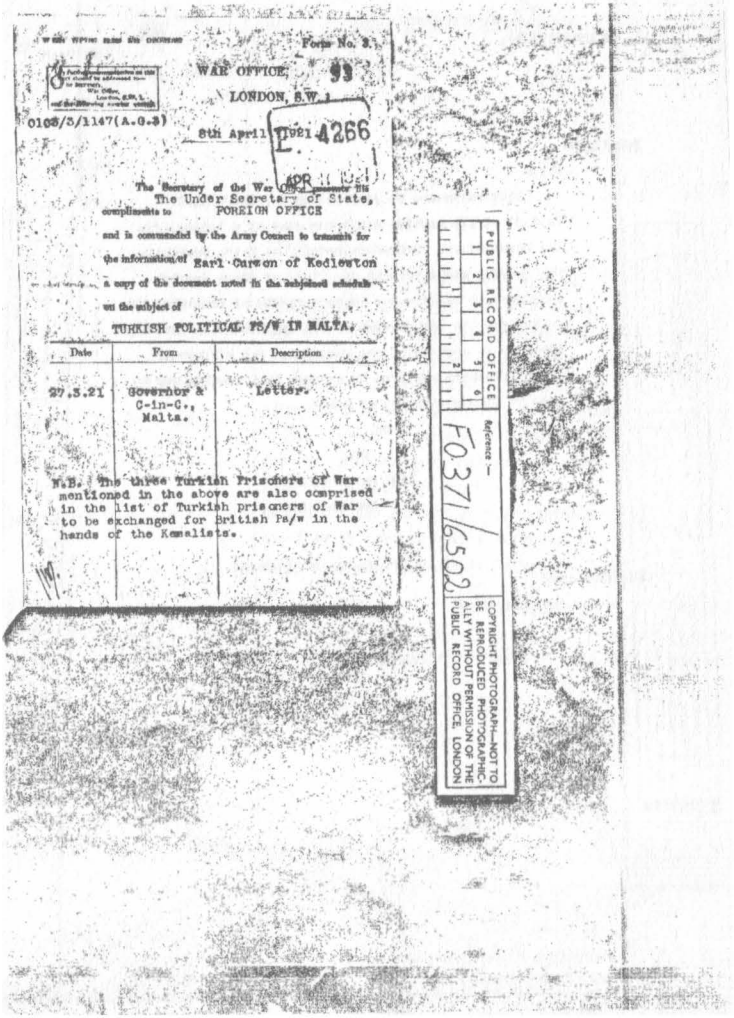

Form No. 3.

WAR OFFICE, 99
LONDON, S.W.1.

0103/3/1147(A.G.3) 8th April 1921

L. 4266
APR

The Secretary of the War Office presents his compliments to The Under Secretary of State, FOREIGN OFFICE and is commanded by the Army Council to transmit for the information of Earl Curzon of Kedleston a copy of the document noted in the subjoined schedule on the subject of

TURKISH POLITICAL P/W IN MALTA.

Date	From	Description
27.3.21	Governor & C-in-C., Malta.	Letter.

N.B. The three Turkish Prisoners of War mentioned in the above are also comprised in the list of Turkish prisoners of War to be exchanged for British P/W in the hands of the Kemalists.

PUBLIC RECORD OFFICE Reference — FO371/6502

COPYRIGHT PHOTOGRAPH—NOT TO BE REPRODUCED PHOTOGRAPHICALLY WITHOUT PERMISSION OF THE PUBLIC RECORD OFFICE, LONDON

COPY.

94

From :- The Governor and Commander-in-Chief, MALTA.

To :- The Secretary, War Office, London. S.W.1.

C.R.Malta. 11854/1595/A.

Auberge de Castille,
Malta.

27th March, 1921.

Sir,

I have the honour to inform you that the undermentioned Turkish Prisoners were released and departed for Italy on the 24th March 1921:-

No.	Name.	Authority for release.
2693.	Midhat Bey.	Telegram from High Commr: Constantinople. No. 05217 dated 17th December 1920.
2779.	Cheref Bey)	G.O.C., A.B.S. letter No.
2780.	Faik Bey.)	42968(A) dated 19th February 1921.

I have the honour to be,

Sir,

Your obedient Servant,

(sd) A.F.N.Green,
Col: i/c Admin:
for Governor and Commander-in-Chief,
MALTA.

PUBLIC RECORD OFFICE Reference FO 371/6502
COPYRIGHT PHOTOGRAPH—NOT TO BE REPRODUCED WITH ALL WITHOUT PERMISSION OF THE PUBLIC RECORD OFFICE, LONDON

W 4966/192/44.

S.W.1.

April 14th, 1921.

Immediate.

Sirs.

With reference to your letter No.0103/3/1147 (A.G.3) of 8th instant enclosing copy of a letter from the Governor and Commander-in-Chief at Malta reporting the release and departure for Italy of three Turkish prisoners, I am directed by Earl Curzon of Kedleston to state, for the information of the Army Council, that His Lordship is unaware of the ground for the release of these prisoners and I am to request that enquiry may be made of the authorities at Malta.

I am,

Sir,

Your most obedient,

humble Servant,

(signed) LANCELOT OLIPHANT

The Secretary

to the Army Council.

PUBLIC RECORD OFFICE Reference — FO371/6502

COPYRIGHT PHOTOGRAPH—NOT TO BE REPRODUCED PHOTOGRAPHICALLY WITHOUT PERMISSION OF THE PUBLIC RECORD OFFICE, LONDON

Registry No.
E4266/132/44
Immediate

Draft.

W.O.

DOCKETED. 95

F.O.,

April 14 . 1921.

Sir,

With reference to your letter No 0103/3/1147 (A.G.2) of 8th inst ~~(8th April 1921)~~ enclosing copy of a letter from the Governor and Commander-in-Chief at Malta reporting the release and departure for Italy of three Turkish prisoners, I am directed by Earl Curzon of Kedleston to state for the information of the Army Council that His Lordship is unaware of the ground for the release of these prisoners and I am to request that enquiry may be made of the authorities at Malta.

W. S. Edmonds

(Signed) LANCELOT OLIPHANT

PUBLIC RECORD OFFICE
Reference — FO371/6502
COPYRIGHT PHOTOGRAPH—NOT TO BE REPRODUCED PHOTOGRAPHICALLY WITHOUT PERMISSION OF THE PUBLIC RECORD OFFICE, LONDON

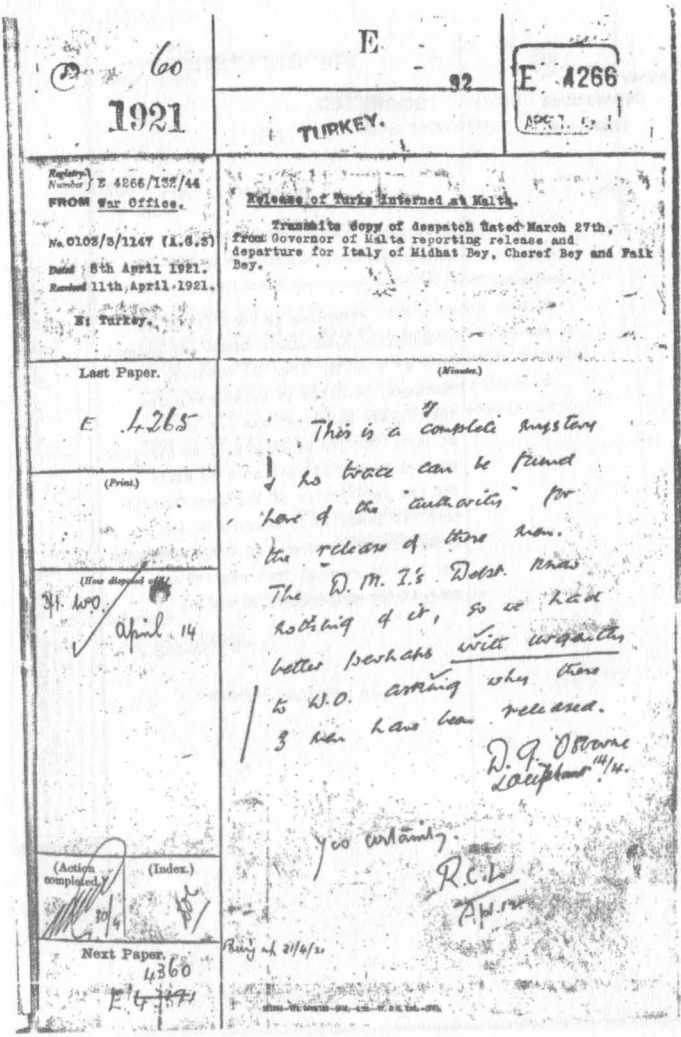

60

1921

E

92

TURKEY.

E 4266

APR 1 1921

Registry Number E 4266/132/44

FROM War Office.

No. 0103/3/1147 (A.G.3)

Dated 8th April 1921.

Received 11th April 1921.

E: Turkey.

Release of Turks interned at Malta.

Transmits copy of despatch dated March 27th, from Governor of Malta reporting release and departure for Italy of Midhat Bey, Cheref Bey and Faik Bey.

Last Paper.

E 4265

(Print.)

(How disposed of?)

31. W.O. April 14

(Minutes.)

This is a complete mystery & no trace can be found here of the authority for the release of these men. The D. M. I.'s Debt. know nothing of it, so we had better perhaps write urgently to W.O. asking why these 3 men have been released.

D. G. Osborne
Lieutenant 14/4.

Yes certainly.

R.C.L.
Apl. 12

(Action completed.) 30/4

(Index.)

Next Paper.

4360

E 4371

Bring up 21/4/21

FO 371/16502
ALLY WITHOUT PERMISSION OF THE PUBLIC RECORD OFFICE, LONDON

DİZİN

A

abbas halim paşa 289
Abbas Halim Paşa, iv
abdülhamit 302
adalı halil pehlivan 2
ahmet rıza bey 1, 330
ali cenani bey 341
ali kemal bey 249
ali rıza paşa 258
ali seyfi tülümen 1
almanlar 1
almanya 147
amerika 1
amiral galtrop 243
anadolu 1
ankara 1
antranik 225
arap 302
arnavut 302
avrupa 1
avusturya 136
avusturyalılar 1
aydın 262
aykutoğlu 1
ayıntap 191

B

bağdat 172
baha şakir bey 138
balkan savaşı 147
batum 178
batı trakya 1
bekir sami bey 341
benbow 272
birinci dünya savaşı 1
bismark 142
bosna hersek 136
boşnak 136
brest litowsk 216
bulgar 141
bulgaristan 1
burgazlı şevket bey 1

C

cafer tayyar bey 1
çanakkale 1, 158
çar ferdinand 1
cavit bey 145
cebeli tarık 273
celalettin arif bey 268
cemaatı islamiye 1
cemal bey 1
cemal paşa 1, 137
cemil bey 2
cevat abbas bey 1
cevat paşa 2, 267
cezayir 154
çolak hayri bey 2

D

dedeağaç 296
demirci efe 262
dilaver bey 1

doktor nazım bey 136
drandrof 1
dünya savaşı 302

E

earl curzon 341
edirne 1, 302
enver paşa 1, 137
ermeni 184
erzurum 175
esat paşa 337

F

fas 154
fatih 193
fener patriği 2
ferit paşa 1
franchet d'esperey 1
fuat balkan 1

G

galiçya 183
galip bahtiyar 1
galip kemali bey 2
general charpy 1
general sir charles 341
general townsend 341
giritli celal bey 2
gümülcineli ismail 1

H

hacı adil bey 1, 267
hakkı paşa 211
halep 145
halil menteşe bey 290
halil paşa 183
hayrullah efendi 1
hicaz 176
hiksos 268
hindistan 254
hoca tatar hilmi 2
hürriyet ve itilaf 1, 207
hüseyin cahit 134
hüseyin cahit bey 320
hüseyin kazım bey 268

I

ibrahim sahip bey 287
ingiliz muhipler cemiyeti 1
iran 169
iskeçe 1
ismail canpolat 1
ispanya 187
istanbul 1, 170
itilaf devletleri 268
ittihat ve terakki 133
izzet paşa 1

K

kafkas 169
kaleiçi 2
kanuni esasi 133
kara vasıf bey 2, 259
kazım bey 247
kel ali bey 247
kemal bey 165
kör galib 1
küçük sait paşa 302
kudüs 145
kuleli 1
kırkkilise 1, 136

L

londra 211
lord curzon 341
lord derby 341

loyd corc 187
lübnan 191

M

macaristan 136
makedonya 1
manastır 284
manisa 262
marsilya 1
mavri mira 1
meclisi mebusan 302
mercan idadisi 320
meriç 1
meşrutiyet 302
mestan efendi 1
milli mücadele 1
mithat bey 341
mithat paşa 145
mithat şükrü bey 138, 299
mondros 1
müdafaa hukuk cemiyeti 1
müftü sinan efendi 1
muhtıra 2
münir mustafa 1
mustafa kemal paşa 248
musul 184

N

nüfusçu ömer efendi 1
numan bey 268

O

oruç paşa 1
osmanlı 135
osmanlı bankası 294

P

paris 1, 145
paşaeli 1
pontus 1
pulverista 302

R

rahmi bey 138, 294
rauf bey 2, 268
red i ilhak cemiyeti 1
rila manastırı 1
roma 302
romanya 194
rum 302
rumeli 176
rusya 152
rıfat osman 1

S

sadık bey 226
sait halim paşa 301
şakir bey 2
salah cimcoz bey 284
salim paşa 1
şam 145
selanik 2, 134, 141
selimiye camii 1
sen jan 273
şevket bey 1
seyyit bey 330
şükrü bey 333
şükrü naili bey 1
süleyman numan paşa 334
süleyman sudi bey 284
sultan mehmet 145
sırp 141

T

talat paşa 1, 137
tanin 134

tarblusgarp 145
teceddüd 1
teşkilatı mahsusa 2, 216
tevfik paşa 210
timurtaş paşa 1
töre köylü celal bey 1
trakya 1
trakya-paşaeli 341
tunus 273

U

üsküp 317

V

vahdettin 1, 148
vehip paşa 193
venizelos 1, 148
versay 1, 238

W

w.s.edmons 341
wilhelm kayser 1

Y

yahudiler 1
yavuz selim 177
yunan 141
yusuf kemal bey 268

Fikir ve mücadele adamı Mehmet Şeref Aykut'un iki elyazmasını bir ciltte toplayan bu kitap, siyasi tarihimizin en fırtınalı dönemlerinden, sonun başlangıcı sayılan, tarihin kırılma noktası olan Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasıyla başlayan Milli Mücadele döneminin karanlıkta kalmış olaylarını içermektedir.

Milli Mücadele sırasında Trakya'da yaşanan siyasi olaylara açıklık getirilmiş ve aynı zamanda Trakya – Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin de kurucusu olan yazar, bu cemiyetin nasıl örgütlendiğini de ayrıntılarıyla gözler önüne sermiştir. Kitabın Malta Hatıratı ve Malta'da Türkler isimli ikinci bölümünde ise bir imparatorluğun nasıl çöküşe ilerlediğine ve dönemin perde arkasında yaşanan siyasi olaylarının sert bir üslupla aktarılışına tanık olmaktayız.

Elinizdeki kitap sizlere, Son Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nda Edirne Mebusluğu yapmış Mehmet Şeref Aykut'un anılarıyla birlikte tarihi bir gezi fırsatı sunmaktadır.

ALFA
ALFA Ba
Ticaret
34110
Tel :
Fax :
www.alfakitap.com
e-mail: info@alfakitap.com

ISBN: 978-605-106-291-4
9 786051 062914